

ВІСНИК

Бердянського університету менеджменту і бізнесу

науковий економічний
журнал

№ 1 (49)

2021

Редакційна колегія:

Л. І. Антошкіна, д-р екон. наук, професор (головний редактор); Ю. І. Осенін, д-р техн. наук, професор (заступник головного редактора); Н. В. Рунчева, д-р екон. наук, доцент (відповідальний секретар); В. К. Антошкін, д-р екон. наук, доцент; А. С. Бритвенко, канд. екон. наук, доцент; О. Л. Горяча, канд. екон. наук, доцент; О. О. Добренко, канд. екон. наук, доцент; М. М. Ігнатенко, д-р екон. наук, доцент; А. Б. Качинський, д-р техн. наук, професор; Ю. В. Макогон, д-р екон. наук, професор; О. В. Мандич, д-р екон. наук, професор; О. А. Марченко, д-р екон. наук, професор; Н. П. Новак, д-р екон. наук, доцент; Г. В. Новицький, д-р юрид. наук, професор; К. А. Пилипенко, д-р екон. наук, доцент; А. В. Руснак, д-р екон. наук, професор; І. А. Романюк, к-текон. наук; С. Т. Слюсар, канд. екон. наук; В. Ф. Столяров, д-р екон. наук, професор; Г. І. Фролова, канд. екон. наук, доцент; Ю. Ю. Юрченко, д-р екон. наук, доцент; З. Глюдек, д-р екон. наук, професор; Й. Рогозінська-Мітрут, д-р екон. наук, професор.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації — серія KB № 13894-2868P

Науковий економічний журнал

«Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу»
внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б)

Наказом МОН України № 886

«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства»
від 2 липня 2020 року (Додаток 4)

Матеріали друкуються українською, російською та англійською мовами

Засновник:

ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

Рекомендовано до друку вченою радою

*ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»
(протокол № 10 від 26.05.2021 р.)*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї жодних зобов'язань. Переклади і передрук дозволяються лише за згодою автора та редакції.

Журнал заснований у 2008 році.

Виходить двічі на рік.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

© Бердянський університет менеджменту і бізнесу, 2021

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Рунчева Н. В., Клименко А. А., Биков О. В.</i> ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	7
--	---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Антошкіна Л. І.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	14
<i>Антошкін В. К.</i> ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	21
<i>Княженко І. І., Трошкін С. М., Нехамкін М. Р.</i> ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА АГРОБІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ПАНДЕМІЇ (COVID-19)	30
<i>Юрченко Ю. Ю.</i> ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКА ДОКТРИНА ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	36

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Бритвєнко А. С., Рибалов Е. Г., Деркач Р. В.</i> ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ В НОВІТНІЙ СИСТЕМІ ПОТОКІВ МАРКЕТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА З КЛІЄНТОМ.....	43
<i>Горяча О. Л., Сільченко І. А., Таранов В. М.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ	50
<i>Гурбик Ю. Ю., Біляєв С. С.</i> СУТНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	55
<i>Добренко О. О.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНИХ ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	60
<i>Каткова Т. І.</i> РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.....	65
<i>Пилипенко К. А., Скрипак М. О.</i> ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПОРЯДКУ СТВОРЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ	73
<i>Трикоз І. В., Саранов В. В., Саранов В. Ф.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	78

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>Синяєва Л. В., Верховод І. С.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	84
--	----

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Антошкіна Л. І., Фролова Г. І., Столяров В. Ф.,

Столярова В. В., Шинкарьок О. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

ОКРЕМИХ РАЙОНІВ ЛУГАНСЬКОЇ І ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

(НА ПРИКЛАДІ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)

ЧАСТИНА 1. ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ

СЕПАРАТИСТСЬКОГО СПАЛАХУ НА УКРАЇНСЬКОМУ ДОНБАСІ.....92

Кірова Л. Л., Міхов Л. І.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ 105

Марченко О. А., Постол А. А.

ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ 110

Леушина О. А., Рибальченко Н. П.

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ НА РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ..... 114

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Пилипенко К. А.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ КРАЇНИ

В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ

МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ 119

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 128

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Runcheva N. V., Klimenko A. A., Bikov O. V.</i> FOREIGN EXPERIENCE OF ORGANIZATION OF FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTION	7
---	---

ECONOMICS AND MANAGEMENT NATIONAL ECONOMY

<i>Antoshkina L. I.</i> CURRENT STATE OF EDUCATION IN UKRAINE.....	14
<i>Antoshkin V. K.</i> FOREIGN EXPERIENCE OF STATE PROMOTION OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY	21
<i>Knyazhenko I. I., Troshkin S. M., Nehamkin M. R.</i> FOOD SECURITY OF AGRIBUSINESS IN THE CONTEXT OF PANDEMIC CHALLENGES (COVID-19)	30
<i>Yurchenko Yu. Yu.</i> PROTECTION DOCTRINE AS A FORM OF PROTECTION NATIONAL ECONOMY.....	36

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Britvenko A. S., Rybalov E. G., Derkach R. V.</i> INTERNET TECHNOLOGIES IN THE LATEST FLOW SYSTEM OF MARKETING INTERACTION OF THE ENTERPRISE WITH THE CLIENT	43
<i>Goryacha O. L., Silchenko I. A., Taranov V. M.</i> IMPROVEMENT OF THE MECHANISM MOTIVATIONS OF PERSONNEL OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF INNOVATIVE TRANSFORMATIONS IN THE ECONOMY	50
<i>Gurbik Yu. Yu., Bilyaev S. S.</i> THE ESSENCE OF MARKETING ACTIVITY OF THE ENTERPRISE HOTEL FACILITY.....	55
<i>Dobrenko O. O.</i> THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF SOCIAL EXPENDITURE AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	60
<i>Katkova T. I.</i> REENGINEERING OF BUSINESS MANAGEMENT PROCESSES: EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF EFFICIENCY OF ENTERPRISE FUNCTIONING	65
<i>Pilipenko K. A., Skripak M. O.</i> INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF THE ORDER OF CREATION FARMS IN UKRAINE	73
<i>Trikoz I. V., Saranov V. V., Saranov V. F.</i> MANAGEMENT IMPROVEMENT ECONOMIC RISKS OF THE ENTERPRISE	78

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

<i>Sinyaeva L. V., Verkhovod I. S.</i> QUALITY ASSURANCE PROBLEMS LIFE AND SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION	84
---	----

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE FORCES AND REGIONAL ECONOMY

<i>Antoshkina L. I., Frolova G. I., Stolyarov V. F., Stolyarova V. V., Shinkaryuk O. V.</i> CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE ECONOMIC REINTEGRATION STRATEGY SEPARATE DISTRICT OF LUHANSK AND DONETSK REGIONS (ON THE EXAMPLE OF THE COAL INDUSTRY) PART 1. FORMATION OF PREREQUISITES SEPARATIST OUTBREAK IN THE UKRAINIAN DONBASS	92
<i>Kirova L. L., Mikhov L. I.</i> PROBLEMS AND PROSPECTS OF AGRICULTURAL CLUSTER DEVELOPMENT	105

Marchenko O. A., Postol A. A.

EVENT TOURISM AS A PRIORITY DIRECTION OF REGION DEVELOPMENT 110

Leushina O. A., Ribalchenko N. P.

THE INFLUENCE OF THE ENVIRONMENTAL FACTOR ON THE DEVELOPMENT
OF RECREATIONAL AREAS 114

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Pilipenko K. A.

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF ACCOUNTING OF THE COUNTRY IN THE TERMS
OF APPLICATION INTERNATIONAL FINANCIAL STATEMENTS STANDARDS 119

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 128

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.434.011

Н. В. Рунчева,
А. А. Клименко,
О. В. Биков

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. В статті досліджено світовий досвід державної підтримки аграрного сектора економіки та особливості розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: механізм, фінансове забезпечення, аграрне виробництво, принципи, фінансові ресурси, джерела інвестицій, кредитування, страхування.

Summary. The article examines the world experience of state support of the agricultural sector of the economy and the peculiarities of the development of agricultural production.

Key words: mechanism, financial security, agricultural production, principles, financial resources, sources of investment, credit, insurance.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-7-13

Постановка проблеми. Розвиток економіки держави і задоволення соціально-економічних потреб населення значною мірою залежить від конкурентного розвитку аграрного виробництва. Ефективність аграрного виробництва, забезпечення високих темпів його розвитку значною мірою визначається рівнем його фінансового забезпечення, системоутворюючу роль у формуванні якого відіграють організаційні та економічні важелі й інструменти. Множина питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням аграрного виробництва, вимагає обґрунтування фінансової стратегії, вибору та розробки ефективних форм й нових підходів до удосконалення механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва.

Актуальність зазначеної проблеми для вітчизняного сектора аграрного виробництва обумовлена також тим, що глобалізація і прискорення соціально-економічних процесів вимагають нових підходів до розгляду вузлових принципів економічної теорії, глибинних внутрішніх протиріч функціонування економічних систем у нових умовах господарювання. Діюча процедура формування та використання організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва України є недовершеною

і потребує суттєвого вдосконалення. В цьому аспекті позитивні корективи може внести зарубіжний досвід фінансового забезпечення аграрної сфери. Зокрема, заслуговують на увагу питання самофінансування зарубіжних агроформувальних, управлінських заходів щодо ефективного використання мобілізованих ресурсів, методи залучення ними капіталу, способи державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти організації фінансового забезпечення в аграрній сфері висвітлено в працях багатьох зарубіжних авторів, зокрема: О. Е. Вальтера, Р. Б. Майерсона, Л. С. Гурвіца, М. Д. Ельдієва, Е. С. Маскіна, В. Н. Кашина, А. М. Кульмана. Серед українських вчених, які досліджують питання організаційно-економічного механізму та фінансового забезпечення аграрної сфери, слід виділити І. М. Барановського [1], С. І. Дем'яненка [2], Г. М. Калетніка, Л. І. Катан, П. А. Лайка, Ю. О. Луценка, А. Г. Мазура, М. Й. Маліка, О. О. Непочащенко, Д. С. Олійник, Б. Я. Панасюка, Л. О. Першко, О. О. Прутську, Г. М. Рябенко [8], П. Т. Саблука, А. В. Сомик [9], Р. П. Смоленюк [10], П. А. Стецюка, О. В. Хомаківську, О. Г. Шпикуляка, О. В. Шубравську [11] та інших. У дослідженнях цих авторів вивчається природа, складові елементи та пробле-

© Н. В. Рунчева, А. А. Клименко, О. В. Биков, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Рунчева Н. В., Клименко А. А., Биков О. В. Закордонний досвід організації фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 7–13. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-7-13.

References (APA):

Runcheva, N. V., Klymenko, A. A., Bykov, O. V. (2021). *Zakordonnyi dosvid orhanizatsii finansovoho zabezpechennia ahrarynoho vyrobnytstva* [Foreign experience of organization of financial support of agricultural production]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 7–13 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-7-13.

ми організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва.

Проте, зважаючи на значну варіацію в позиціях науковців стосовно формування організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва та його вдосконалення, дане питання можна вважати актуальним і сьогодні. Динамічні зміни, що відбуваються в аграрному секторі нашої країни, вимагають постійного перегляду й переосмислення теорії та методології для забезпечення об'єктивності результатів досліджень. Постає необхідність постійного удосконалення механізмів, схем та інструментарію політики фінансового забезпечення аграрного виробництва.

Метою статті є розгляд світового досвіду державної підтримки аграрного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід розвитку аграрного господарства свідчить про зростання ролі держави в регулюванні сільськогосподарського і продовольчого ринків. Розмір державної підтримки в окремих країнах може досягати 70 % вартості продукції аграрного господарства.

У структурі капіталу сільськогосподарських підприємств України домінує частка власних ресурсів над позиченими. Найбільш масштабну підтримку сільськогосподарським підприємствам надають країни з найменш сприятливими для аграрного виробництва природно-кліматичними і географічними умовами, наприклад, Норвегія, Японія, Південна Корея. В країнах ж Західної Європи, Сполучених Штатах Америки та Азії перевага надається фінансуванню за допомогою банківського кредитування. При цьому, розміри банківських кредитів і строки їх надання, знаходяться у прямій залежності від рівня та напрямку розвитку економіки тієї чи іншої країни, розмірів підприємств та показників їх діяльності.

В економічно розвинутих країнах складний регулюючий механізм розвитку економіки охоплює процеси «вільного ціноутворення» під дією співвідношень попиту і пропозиції, а також активне використання системи державного законодавства, особливо щодо здійснення грошово-фінансової та банківсько-кредитної, емісійної та курсової, цінової політики.

Зарубіжний досвід доводить, що держава за допомогою цінового регулювання і квотування обсягів товаровиробництва безпосередньо підтримує рівень доходності підприємств сільського господарства, обмежує рівні ринкових цін монополістів введенням жорсткого антимонопольного законодавства тощо. Інакше кажучи, ні в США, ні в країнах ЄС, ні в Японії ринкової анархії в цьому відношенні не допускається: тут функціонує чіткий економічний механізм, який оптимізує дію ринкових і державних регуляторів.

Прибуток і рентний доход фермерів та кооперативів формується від продажу продукції та надання послуг за ринковими цінами. Однак, якщо вони не забезпечують відтворювального рівня доходності, а попит є, то держава гарантує фермерові мінімальний рівень ціни.

Розрахунки ж за кінцевими результатами господарювання ведуться за паритетними цінами, або цінами відтворення. Вони включають повну собівартість та середню норму прибутку, віднесену на середньорічну вартість авансованого капіталу в основних і оборотних (включаючи оплату праці) виробничих фондах та вартість землі. При цьому враховується коефіцієнт оборотності виробничих засобів. Уся сукупність структурних елементів, визначена відносно одиниці продукції, і є ціною відтворення, яка охоплює всі вартісні складові відтворювального процесу.

Якщо ринкові ціни виявляються нижчими від рівня цієї ціни, то різниця оплачується фермерам з державних коштів — з тим, щоб вони мали фінансову можливість здійснювати нормальне відтворення, з темпами оновлення й розвитку, не нижчими від прогнозних. Коли ж ринкові ціни дорівнюють цінам відтворення або вищі від їх рівня, тоді цінові доплати відсутні. У країнах ЄС рівень фермерських цін встановлюється один раз на рік за згодою сторін, отже, поточна кон'юнктура цін на них безпосередньо не впливає. Використовуються й інші форми регулювання фермерських доходів як з бюджету ЄС, так і з власних бюджетів країн. Це і є системою активного державного регулювання. Введення у товарооборот додаткових природних або інших ресурсів, які раніше входили у господарський обіг безкоштовно, наприклад, земельного ресурсу, також змінюють обсяги і структуру собівартості та цін, прибутку і ренти, впливають безпосередньо на рівень рентабельності виробництва і торгового обороту. Значна роль у забезпеченні суб'єктів господарювання аграрної галузі власними фінансовими ресурсами відводиться державній фінансовій підтримці, яка сприяє залученню в аграрну галузь бюджетних, інвестиційних та кредитних ресурсів, необхідних для формування сприятливого конкурентного середовища [10].

За нашими дослідженнями, в економічно розвинених країнах сільськогосподарське виробництво забезпечується комплексом законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів з боку держави. Так, досвід країн ЄС, Канади, США свідчить, що основними важелями фінансової державної підтримки є:

- 1) регулювання цін на сільськогосподарську продукцію для забезпечення сільських товаровиробників ефективними умовами господарювання;
- 2) податкове регулювання, спрямоване на стимулювання розвитку аграрних підприємств,

кредитна підтримка за рахунок механізму здешевлення процентів і відстрочення платежів основної суми заборгованості;

3) економічна підтримка аграрних підприємств, які потрапили в несприятливі природно-кліматичні умови, державне фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектора [11].

Необхідність державної підтримки аграрного сектора в ринковій економіці доведена досвідом західних країн, у яких склалися різноманітні форми, системи і методи цієї підтримки.

Аналіз фінансової політики в аграрному виробництві розвинених країн Заходу показав, що конкретні заходи цієї політики можуть бути згруповані за цільовою властивістю. Першорядними з них є наступні:

1) підтримка доходів виробників, що включає: компенсаційні витрати, у тому числі пов'язані з дією природних ренто формуючих факторів, платежі за збиток, пов'язаний з реорганізацією виробництва;

2) цінове втручання, що припускає ряд засобів впливу на ринок: підтримка внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот, податків на експорт і імпорт продовольчої продукції;

3) компенсація витрат, що включає заходи для субсидування виробників, які купують засоби виробництва: надання субсидій або пільгове оподаткування при придбанні добрив, кормів, ядохімікатів, субсидування виплат процентів за отриманими кредитами, виплат із страхування майна;

4) сприяння розвитку ринку, що передбачає державне фінансування, розробку та здійснення різних програм, витрати на збереження продукції, а також проведення транспортних робіт з перевезення продукції всіх ланок агропромислового виробництва;

5) сприяння розвитку виробничої структури, що припускає виділення бюджетних засобів на проведення заходів довгострокового характеру, які забезпечують ріст ефективності виробництва, субсидії на будівництво господарських приміщень, здійснення іригаційних проектів, рекультивацію земель, сприяння створенню фермерських об'єднань;

6) здійснення регіональних програм, тобто виділення коштів на здійснення державних програм розвитку виробництва. Дані заходи державної підтримки поширені в Канаді, ЄС, США та інших країнах;

7) макроекономічна політика, де представлені заходи державного регулювання сільського господарства, які не пов'язані безпосередньо з даною галуззю, але впливають на ефективність її функціонування — проведення пільгової податкової політики, підтримка національної валюти, зовнішньоторговельна діяльність [5].

Безпосередня участь держави в аграрному виробництві розпочалася, насамперед, з регулювання цін та доходів фермерських господарств. Наразі у розвинених країнах здійснюється комплексне регулювання розвитку матеріально-технічної бази, земельного і кадрового потенціалів, виробничо-соціальної інфраструктури, зв'язків аграрного виробництва з іншими сферами агропромислового комплексу. Однак регулювання державою процесу ціноутворення — це один із пріоритетних напрямів і одночасно засобів державного регулювання аграрного виробництва і надання йому допомоги. У багатьох країнах, наприклад, у сільському господарстві США, протягом кількох десятиліть офіційно фіксують два види так званих «цін підтримки»: гарантовані ціни і заставні ставки.

За дослідженнями С. І. Дем'яненка гарантовані ціни поширюються на найбільш важливі види сільськогосподарської продукції. Рівень гарантованих цін розрахований у такий спосіб, щоб вони гарантували рівень доходу, достатній для самофінансування, розширеного відтворення на фермах із середнім або пониженим рівнями витрат. Фермерська продукція реалізується за ринковими цінами, які можуть бути вищими чи нижчими, або навіть дорівнювати цільовим. Однак наприкінці року (а іноді й — протягом року за авансовими платежами) фермери США одержують різницю між гарантованою ціною (або цільовою) і ціною реалізації, якщо вона нижча від цільової ціни. Таким чином, завдяки компенсаційним платежам за нижчий рівень реалізаційної ціни, порівняно з цільовою, саме цільова ціна є економічною реальністю для фермера, тобто остаточною ціною реалізації [2].

Як формулює Г. М. Рябенко, «заставні ставки — це мінімальні гарантовані ціни, що захищають сільськогосподарського товаровиробника від випадку, коли ринкові ціни нижчі від їх рівня, і забезпечують мінімальний дохід від реалізації продукції». Заставні ціни в США здійснює товарно-кредитна корпорація. Ця федеральна корпорація у складі Міністерства сільського господарства США є власністю держави і функціонує як фінансовий інститут, завдяки якому здійснюються платежі. Товарно-кредитна корпорація створена для стабілізації, підтримки і захисту фермерських доходів і цін за допомогою позик, закупівлі фермерської продукції, надання платежів та інших операцій. Ці заходи фінансуються за рахунок позик в Міністерстві фінансів і бюджетних асигнувань Конгресу. Операції товарно-кредитних корпорацій передбачають надання сільськогосподарським товаровиробникам кредиту під заставу сільськогосподарської продукції, сума якого залежить від її обсягу та рівня заставних цін. Сільськогосподарські товаровиробники можуть передати

закладену продукцію у власність товарно-кредитної корпорації у разі зниження ринкових цін. Заставна ціна при цьому стає мінімальною ціною реалізації. Якщо рівень ринкових цін вищий, ніж заставні ціни, сільськогосподарські товаровиробники повертають позику та проценти за позику та реалізують продукцію на ринку. Характерно, що коли товарно-кредитна корпорація приймає на збереження продукцію фермерів, то вона бере на себе пов'язані з цим витрати і надає аграріям кредитні ресурси під заставу зданої на збереження продукції. Сільськогосподарський товаровиробник отримує право на кредитну позику, передавши право власності на здану продукцію державі. Таким чином реалізується механізм заставних цін. У такий спосіб сільськогосподарський товаровиробник фактично реалізує свою продукцію державі [8].

Держава бере на себе витрати зі збереження продукції у високоврожайні роки і сільськогосподарські товаровиробники зобов'язуються не постачати її на ринок не менше трьох років чи доти, доки ринкові ціни не досягнуть певного рівня. Однак, сільськогосподарська політика США завжди ускладнюється в такі роки: ринкові ціни і доходи аграріїв зменшуються, а вартість урядових програм зростає. Були скасовані також програми резервування і скорочення посівних площ. Внаслідок цього, товаровиробники стали більше покладатися на ринкові умови і зазнали значних ризиків, оскільки урядові платежі стали фіксованими незалежно від рівня ринкових цін. Урядом США також передбачено субсидії при виробництві пшениці, кукурудзи, ячменю, вівса, рису, бавовни, горошку, чечевиці, нуту. Посилено державну підтримку розвитку фермерських ринків за допомогою виділення грантів для фермерських придорожніх ринків та інших форм продажу сільськогосподарськими товаровиробниками з продукції безпосередньо в місцях її виробництва [8].

У країнах Західної Європи також діє механізм гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію. Так, у країнах ЄС нагляд за цінами 88–97 % сільськогосподарської продукції (пшениця, ячмінь, жито, кукурудза, молоко, м'ясо великої рогатої худоби, цукор, оливкова олія) здійснюється наднаціональними органами ЄС постійно, «оздоровлення» ринку досягається на основі підтримки балансу між попитом та пропозицією і регулюванням ринкових цін у певних рамках, незважаючи на те, що вільна гра попиту і пропозиції з введенням єдиних цін не усувається. У країнах ЄС використовуються і непрямі методи регулювання цін на сільськогосподарську продукцію. Це досягається шляхом скорочення обсягів її виробництва і, відповідно, ринкової пропозиції, або підвищенням ринкового попиту. В обох випадках підвищуються ринкові ціни до прийнятого для

основної маси фермерів рівня. При досить високому розвитку аграрної економіки в країнах ЄС, вони все ж потребують державної підтримки розвитку. Аналіз показує, що із середини 80-х років на неї спрямовувалось дві третини спільного бюджету ЄС, в 90-х більше половини (54 %), з 2000 р. спостерігається дотування аграрного сектора (44,5 %) [6]. Згідно бюджету 2019 року майже третина коштів спрямовувалась на субсидії безпосередньо фермерам і стільки ж через структурні фонди на подолання бідності і розвитку відсталіх регіонів.

За рахунок бюджетного фінансування аграрного виробництва здійснюється проведення структурних реформ та відшкодування інших об'єктивних заходів. В рамках ЄС передбачаються заходи на модернізацію виробництва, відшкодування збитків, завданих стихійними явищами, створення належних стартових умов для молодих фермерів, субсидії на переробку і збут сільськогосподарської продукції, подолання нерівностей у розвитку територій, а також структурні реформи. ЄС використовує фінансове регулювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності аграрного виробництва. Зокрема, експортні субсидії надаються на період, коли ціни внутрішнього ринку низькі, а їх загальний обсяг залежить від цін внутрішнього ринку і цін на ринках третіх країн. Одночасно можуть запроваджуватися фінансові субсидії на експорт до держав, які є постійними покупцями продукції сільського господарства країн ЄС. За певних умов субсидії на виробництво молока можуть становити 55 %, яловичини — 44 %, свинини — 17 %. У європейській практиці державного регулювання, крім державної допомоги аграрного виробництва, надається також державна підтримка, яка входить до так званої «зеленої скриньки»: загальні науково-дослідні роботи та науково-дослідні програми щодо окремих видів продукції, ветеринарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування, послуги з маркетингу і просування товарів на ринок, розвиток інфраструктури на селі, фінансова участь уряду в програмах страхування доходів, відшкодування збитків від стихійних лих, охорона навколишнього середовища, програми регіонального розвитку [9, с. 246–248].

Важним напрямом фінансового регулювання сільського господарства країн-членів ЄС є визначення розмірів прямих державних субсидій національним товаровиробникам на забезпечення екологізації аграрного виробництва і сталого розвитку сільських територій. Досвід країн ЄС показує, що у перші роки переходу від звичайного до органічного землеробства в середньому збільшена частка в загальних площах до 4 %, а в Австрії та Італії вона становить 8 %, у Швейцарії — 10 % і в Швеції — майже 12 %. В Австрії на 1 га всіх посів-

них площ виділяється 317 дол. США, луків (пасовищ) — 4211 дол. США, овочів — 422 дол. США, плодів і винограду на вино — 704 дол. США [4].

Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що пільгове кредитування є одним із пріоритетних важелів підтримки сільськогосподарського виробництва. Так, пільгові кредити фермерським господарствам, з яких майже 40 % мають потребу у банківському кредитуванні, надають сільськогосподарські кооперативні банки [10].

Країни ЄС для захисту внутрішнього сільськогосподарського ринку застосовують окремі заходи, спрямовані на встановлення захисних цін та нетарифних бар'єрів, запровадження митних квот, мита та компенсаційних зборів. За дослідженням Приходько І. В., захисні ціни представляють собою рівень митного захисту цін на сільськогосподарську продукцію країн ЄС від дешевої імпортової продукції. Це той мінімальний рівень цін, за яким сільськогосподарська продукція може ввозитися на аграрний ринок ЄС з третіх країн. Їх величина встановлюється на такому рівні, щоб імпортні товари не могли конкурувати з вітчизняними [7].

Митні платежі на сільськогосподарську продукцію справляються відповідно до вимог СОТ, зокрема, у формі митного процента до ціни імпортованого товару. Так, процент мита на м'ясну продукцію встановлюється на рівні 20 % від її вартості. Проте величина митних платежів може змінюватися залежно від забезпеченості ринку відповідним товаром [3].

Країни ЄС постійно працюють над питанням зменшення податкового тягаря для сільськогосподарських товаровиробників. Так, фермери ЄС отримують значні пільги в оподаткуванні. Зокрема, під час розрахунку прибуткового податку з доходів враховуються пенсійні внески, внески на страхування життя, проценти за позики на будівництво життя. Отже, оподатковуваний рівень доходу, зокрема у Франції, для робітників становить 42 %, а для фермерів — 34 %. Крім того, у країнах ЄС оподатковуються також податком на додану вартість окремі види сільськогосподарської продукції за зниженими ставками, застосовуючи при цьому диференціацію ставок. Так, у Великій Британії ставка ПДВ становить 15 %, тоді як в Італії на продукцію тваринництва — 19 %, а на продукцію рослинництва — 4 % [7].

В Італії основним елементом підтримки сільськогосподарських товаровиробників є система кредитної кооперації. У Греції застосовують податкові стимули, відповідно до яких сільськогосподарські товаровиробники взагалі звільнені від оподаткування. У Данії держава надає гарантії сільськогосподарським товаровиробникам на їхні позики та пільгові кредити молодим фермерам, які придбали власне господарство. У Франції ме-

ханізм дії пільгових кредитів ґрунтується на принципі боніфікації — компенсації кредиторі з коштів державного бюджету різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгового кредиту. Розмір пільгової кредитної ставки є фіксованим, законодавчо визначеним і диференційованим залежно від виду кредиту: на облаштування господарства — 2,7–4,0 %, модернізацію — 2,7–5,0 %, розвиток тваринництва — 5–6 %, виробництво деяких продуктів рослинництва — 6–10 %, земельні позики — 5,2 %, фінансування кооперативів із спільного використання техніки — 3,7–5,0 % [2].

Для України повчальним, на пасовищі державної підтримки аграріїв, є досвід Японії. Так, аналіз державної підтримки аграрного виробництва цієї країни свідчить, що майже 80 % обсягу сільськогосподарської продукції підпадає під дію урядових програм та заходів, зокрема:

- закупівельні ціни на рис встановлюються у розмірах, необхідних для забезпечення відшкодування витрат на його виробництво;

- на окремі види сільськогосподарської продукції встановлюється верхня і нижня межа ціни, однак, якщо вони не збігаються з ринковими, держава гарантує закупівлю цих видів продукції;

- уряд забезпечує виробникам мінімальний рівень ціни або компенсацію різниці між нормативною ціною і чинною реалізаційною у разі її зниження;

- постійно встановлюється належна підтримка сільськогосподарської науки та сільськогосподарського машинобудування [1].

У той же час, у Японії широко застосовується пільгове кредитування приватного сектора. Це дає змогу на державному рівні здійснювати контроль за цільовим використанням запозичень. Внаслідок цього лише за останні роки майже до 50 % зросло пільгове кредитування аграрного сектора, що привело до нарощування виробництва продукції.

Державна підтримка аграрного виробництва у зарубіжних країнах дає свої позитивні плоди. Однак застосовувати окремі інструменти державної підтримки в Україні на основі зарубіжного досвіду неможливо з низки причин. По-перше, у країнах ЄС та розвинених країнах світу аграрна сфера характеризується перевиробництвом сільськогосподарської продукції, натомість в Україні обсяги виробництва власної сільськогосподарської продукції потребують збільшення. По-друге, перед визначенням методів державної підтримки варто врахувати рівень бюджетного дефіциту, при якому окремі заходи в Україні, порівняно з іншими країнами, застосовувати неможливо. Так, без наявних бюджетних коштів нереально забезпечити відповідний рівень розвитку аграрного сектора економіки України.

Висновки. За вищезазначеного можна констатувати, що вивчаючи розвиток світового аграрного сектору, Україні слід проводити активну державну підтримку сільськогосподарського виробництва. Провідними напрямками такої підтримки є: підтримка товарного виробництва та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; підтримка малих товаровиробників, починаючи підприємців, сімейних ферм та кооперативних об'єднань; охорона земель та раціональне використання сільськогосподарських угідь; встановлення цін на окремі види сільськогосподарської продукції; розвиток ринкової інфраструктури; підтримка місцевих ініціатив розвитку сільських територій та якості життя на селі; розвиток аграрної науки та впровадження у виробництво новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції, догляду за тваринами, систем обробітку ґрунту та ін.; розвиток сільськогосподарського машинобудування. Для підвищення використання бюджетних коштів має здійснюватися адекватна довгострокова стратегія розвитку аграрної економіки на основі державного програмування й концентрації фінансових ресурсів, з уточненням і вибором першочергових пріоритетів, до яких слід віднести: виробництво продукції рослинництва та тваринництва, що гарантує продовольчу безпеку країни; відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників до рівня, який би забезпечував конкурентоспроможність продукції; інноваційний розвиток, насамперед селекції у рослинництві й тваринництві; розвиток території та аграрного ринку.

Література

1. Барановський І. М. Зарубіжний досвід кредитування сільськогосподарських товаровиробників. *Науковий вісник національного аграрного університету*. 2008. № 119. С. 236–243.
2. Дем'яненко С. І. Спільна аграрна політика ЄС: суть, тенденції та значення для України. *Економіка України*. 2003. № 3. С. 80–86.
3. Кобута І. В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ. *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 132–136.
4. Крылатых Э. И., Строкова О. Г. Аграрные аспекты вступления стран СНГ в ВТО. *Экономист*. 2005. № 4. С. 124–128.
5. Кужель В. В. Державна підтримка економічного розвитку аграрного сектору. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний аграрний університет: Центр. 2013. 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>. (Дата звернення 03 грудня 2020).
6. Орешкин В. Национальные интересы во внешней торговле. *Мировая экономика и между-*
7. Приходько, І. В. Нетарифні перешкоди у міжнародній економічній інтеграції. *Економічний аналіз: зб. наук. праць. THEU/ редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін.* 2015. Том 20. С. 170–175.
8. Рябенко Г. М. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників у країнах з розвинутою економікою. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 34–36. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/11_2010/11.pdf. [Дата звернення 17 грудня 2020].
9. Смоленюк Р. П. Орієнтири фінансового регулювання сільського господарства. *Інноваційна економіка: всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2013. № 3. С. 245–250.
10. Сомик А. В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування у зарубіжних країнах. *Економіка України*. 2004. № 8. С. 136–140.
11. Шубравська О. В. Розвиток аграрного господарювання України на засадах економічної сталості. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 62–73.

References

1. Baranovsky, I. M. (2008). *Zarubizhnyy dosvid kredyтуvannya silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv* [Foreign experience in lending to agricultural producer]. *Naukovyy visnyk natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 119, 236–243.
2. Demianenko, S. I. (2003). *Spilna ahrarna polityka YES: sut, tendentsiyi ta znachennya dlya Ukrainy* [Common Agrarian Policy of the EU: essence, trends and significance for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 3, 80–86.
3. Kobuta, I. V. Є. (2009). *Polityka derzhavnoyi pidtrymky silskoho hospodarstva krayin-chleniv SOT* [Policy of state support of agriculture of WTO member countries]. *Ekonomika APK*, 12, 132–136.
4. Krylatykh, E. I., Strokov, O. G. (2005). *Agrarnyye aspekty vstupleniya stran SNG v VTO* [Agrarian aspects of the entry of the CIS countries into the WTO]. *Ekonomist*, 4, 124–128.
5. Kuzhel, V. V. (2013). *Derzhavna pidtrymka ekonomichnoho rozvytku ahrarnoho sektoru* [State support for economic development of the agricultural sector]. *Efektivna ekonomika*, 4. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Oreshkin, V. (2008). *Natsional'nyye interesy vo vneshney torgovle* [National interests in foreign trade]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, 1, 120–126.
7. Prykhodko, I. V. (2015). *Netaryfni pereshkody u mizhnarodniy ekonomichniy intehtatsiyi* [Non-tariff barriers to international economic integration]. *Ekonomichnyy analiz*, 20, 170–175.
8. Ryabenko, H. M. (2010). *Derzhavna pidtrymka silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv u krayinakh z*

rozvyvenoyu ekonomikoyu [State support for agricultural producers in developed economies]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 34–36. Available at : http://www.economy.in.ua/pdf/11_2010/11.pdf.

9. Smolenyuk, R. P. (2013). *Oriyentyry finansovoho rehulyuvannya silskoho hospodarstva* [Guidelines for financial regulation of agriculture]. *Innovatsiyna ekonomika*, 3, 245–250.

10. Somyk, A. V. (2004). *Osoblyvosti rozvytku*

systemy silskohospodarskoho kredytuvannya u zarubizhnykh krayinakh [Features of the development of the agricultural lending system in foreign countries]. *Ekonomika Ukrainy*, 8, 136–140.

11. Shubravska, O. V. (2014). *Rozvytok ahrarnoho hospodaryuvannya Ukrainy na zasadakh ekonomichnoyi stalosti* [Development of agricultural management of Ukraine on the basis of economic sustainability]. *Ekonomika i prohnozuvannya*, 2, 62–73.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 378(477)

Л. І. Антошкіна

СУЧАСНИЙ СТАН ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми і тенденції розвитку ланок освіти, відповідність освітнього ресурсу потребам ринку праці України. Проаналізовано основні тенденції розвитку даної сфери із її започаткування до сьогодення з визначенням основних факторів, що сформували відповідні тенденції. Аналізуються причини, що не дозволяють сфері освіти стати конкурентноздатною на світовому ринку освітніх послуг.

Ключові слова: освіта в Україні, вища освіта, ЗВО, загальна середня освіта, абітурієнти, студенти, навчання.

Summary. The article considers the problems and trends in the development of education, the compliance of educational resources to the needs of the labor market of Ukraine. The main tendencies of development of this sphere from its beginning to the present are analyzed with definition of the aspen factors which have formed the corresponding tendencies. The reasons that do not allow the education sector to become competitive in the global market of educational services are analyzed.

Key words: education in Ukraine, higher education, higher education, general secondary education, entrants, students, education.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку відбувається перехід від індустріального до інформаційного суспільства, в якому знання і інформація стають основними продуктивними силами. У інформаційному суспільстві істотним чином змінюється стратегія освіти, реформування системи освіти висуває нові концептуальні напрями, інноваційні завдання, соціальні пріоритети, реалізація яких дозволяє управляти якістю підготовки. Загострює прояв існуючих проблем в сфері освіти демографічний спад, який призводить до того, що кількість випускників шкіл різко знижується і ЗВО не забезпечуються необхідним контингентом здобувачів вищої освіти.

Дане питання в цілому є дослідженням в доктринальному середовищі. Проте, зважаючи на його високу дискусійність та незакінченість реформування, ще багато питань залишаються невирішеними та такими, що потребують наукового аналізу. Крім того, безпосередньо за темою дослідження виявляється не дуже багато наукових праць у фахових виданнях [1], здебільшого переважають науково-практичні публікації, та думки експертів різного рівня [6,7], в більшому ступені у мережі інтернет [8]. Дане питання також виступає об'єктом обговорення на різного рівня конференціях та семінарах [9]. Проте на моно-

графічному рівні дана проблема практично не представлена [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сучасної освіти присвячують свої праці такі вчені як Ю. В. Голубчикова, А. З. Підгорний [1], М. П. Денисенко, С. В. Бреус [2], Л. А. Онишук [3], І. О. Ревак І. О. [4], В. В. Ченцов, І. О. Дегтярьова, О. В. Григораш [5], А. Ю. Іщенко [7], О. М. Максимович [8], В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко [10], Є. Б. Ніколаєв [18].

Метою статті є аналітичне дослідження сучасної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо правової бази регулювання сфери освіти в Україні, то слід зазначити, що вона є актуальною (змінено багато законів або прийнято нові), та врегульовано як взагалі цю сферу [11], так і окремими нормативно-правовими актами її сфери: вища [12], загальна [13]. Зміни найближчим часом очікують на професійно-технічну освіту [14; 15]. МОН України також розроблено проект Закону «Про освіту дорослих» [16] та «Про післядипломну освіту» [17].

За рівнем освіти Україна є однією з найосвіченіших націй, якщо оцінювати по чисельності отримання вищої освіти. Згідно дослідження Сві-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І. Сучасний стан освіти в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 14–20. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20.

References (APA):

Antoshkina, L. I. (2021). *Suchasnyi stan osvity v Ukraini* [The current state of education in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 14–20 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-14-20.

тового банку, з початку 1990-х охоплення вищою освітою збільшилося удвічі: в 2010-х роках 82 % випускників українських шкіл здобували вищу освіту (рис. 1) порівняно з 40 % на початку 90-х

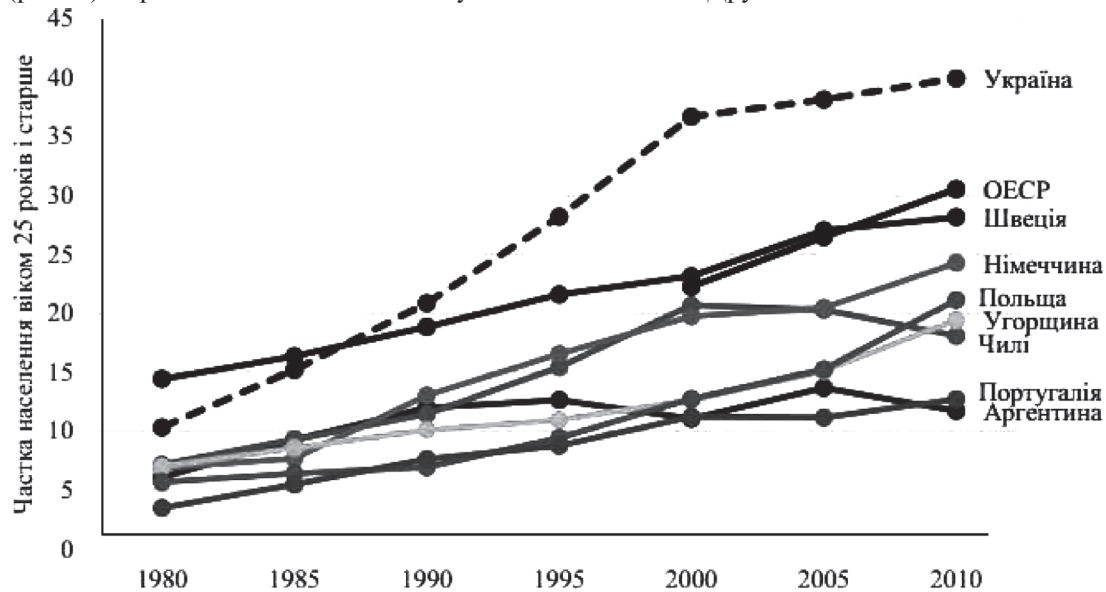

Рис. 1. Рівень освіти, здобутої населенням України та окремих країн, 1980–2010 рр. (розроблено автором на основі [13])

зростання кількості ЗВО. Так у 1990 році в Україні працювало 149 державних ЗВО. За тридцять років число університетів, інститутів, академій виросло майже удвічі (до 281). Найбільший пік мав місце на 2010 рік, коли їх чисельність досягла 353 заклади. Якщо порівняти ці дані із закордонними країнами, то наприклад у Німеччині на населення чисельністю 83 мільйони осіб припадає всього 340 ЗВО. До того ж ці навчальні заклади приймають досить багато студентів із інших країн, в тому числі і з України.

Поштовхом розвитку такої ситуації став перехід на ринкову економіку, що суттєво змінив всі сфери у державі, в тому числі і освіту. Освіта стала товаром на ринку, на який через його дефіцит свого часу у СРСР, виник величезний попит. Перехід навчальних закладів на часткове самофінансування вимагав від них приймати на навчання якомога більше студентів, коли ті, що не мали можливості вступити на бюджет, сплачували за навчання. В підсумку навчальні заклади виробили стратегію роботи на кількість в ущерб якості. З часом ці тенденції почали розвиватися і в загальній і середній професійній освіті. Великий попит привів до створення нових навчальних закладів, широкого поширення філіалів, відкриття спеціальностей не за профілем закладу. В підсумку Україна отримала занадто розгалужену мережу закладів, особливо в сфері вищої освіти. З часом така мережа дозволила задовольнити попит на отримання вищої освіти, коли студентські групи складалися з вікових категорій, починаючи від закінчення школи до передпенсійного віку. І почала

років. На початку розрахунків вплив надало те, що до статистики отримання вищої освіти включали дипломи з технікумів, що зараз вже не здійснюється. Другим впливовим чинником є стрімке

формування ситуація жорсткої конкурентної боротьби за абітурієнтів. Це призвело також до виходу на ринок надлишкової маси випускників за «популярними» професіями (юристи, управлінці, економісти та ін., рис. 2).

Останніми роками йде постійне реформування в цій галузі щодо закриття певних вищих навчальних закладів (в тому числі через невиконання ліцензійних умов, що значно підвищено) та їх об'єднання, з 2019 року поступово планувалося скоротити кількість ЗВО в країні до 80 попереднім Міністром освіти [15]. І для цього вже зроблено чимало реформувальних.

Так, наприклад, у 2019–2020 рр. відбулися три об'єднання університетів: у Кривому Розі економічний інститут об'єднався з металургійним і ще трьома коледжами; у Львові Інститут економіки і туризму приєднався до Університету ім. І. Франка, у Харкові філія Університету банківської справи приєдналася до Університету Каразіна, та університет переїхав з Києва до своєї філії у Львові.

В 2021 році регіональні інститути НАДУ приєднуються до інших ЗВО, така ситуація у Львові, Одесі, Харкові, Києві та Дніпрі. Так, наприклад, у Дніпрі він приєднується до НТУ «Дніпровська політехніка» [16]. Крім того, в березні 2021 року прийнято рішення про об'єднання Дніпровської металургійної академії і Дніпровського національного університету залізничного транспорту як новостворений Український державний університет науки і техніки.

Проте в країні залишається ще необґрунтовано велика кількість закладів вищої освіти, з ура-

Рис. 2. Випуск бакалаврів за спеціальностями в 2020 році (розроблено автором на основі [14])

хуванням філій у регіонах. До реєстру суб'єктів освітньої діяльності до підрозділу вищої освіти включено коледжі при ЗВО (рис. 3).

З початку 90-х років і до сьогоднішнього часу чисельність молоді віком від 0 до 17 років знизилась приблизно на 40 %, що певним чином позна-

чилося на чисельності студентів (рис. 4). В той час можна констатувати, що зниження кількості навчальних закладів має набагато нижчі темпи скорочення (приватні з 2007 до 2017 року зменшилися майже вчетверо, в той час як державні лише в 1,6 раз).

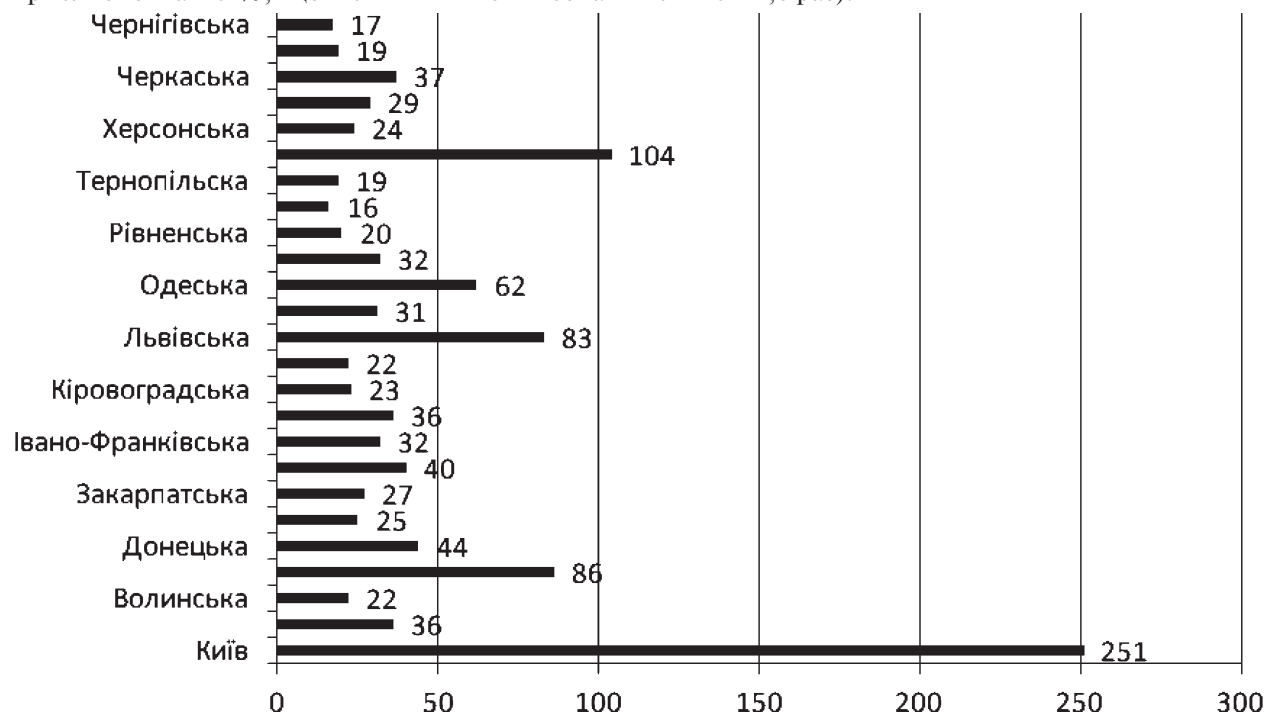

Рис. 3. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності (вища освіта) (складено автором за даними [17])

Примітка: Дані за 2014–2018 рр. представлено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Існуюча кількість закладів негативно впливає на якість освіти і в умовах демографічного спаду

та збільшення академічної мобільності веде до зростання безглуздої конкуренції за студентів та залишення контингенту у ЗВО будь-яким чином через необ'єктивне оцінювання знань.

Це зокрема ілюструють рейтинги в галузі освіти, де вітчизняні ЗВО займають не кращі місця, або зовсім не входять до ТОП. Так у рей-

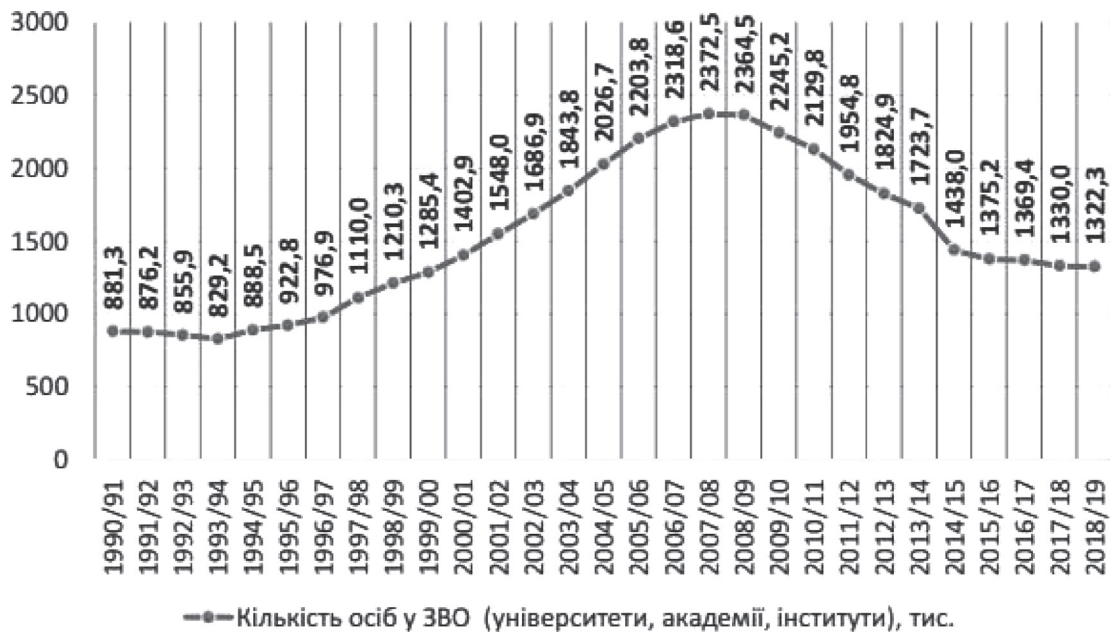

Рис. 4. Динаміка кількості осіб у ЗВО (університети, академії, інститути), тис. осіб
(складено автором за даними [18])

тингу кращих вищих навчальних закладів світу QS World University Rankings до ТОП-1000 входять лише шість українських ЗВО і кращий результат має Харківський університет ім. Каразіна на 477 місці.

Про значне зниження якості освіти також свідчать дані вітчизняних центрів зайнятості, в яких серед осіб, що знаходяться на обліку, 49 % складають безробітні з дипломом ЗВО, що на третину більше ніж станом на 2000 рік. Отже, система вищої освіти випускає фахівців, які не затребувані ринком праці.

В обґрунтування цьому можна навести дані дослідження Vox Ukraine [19], під час якого здій-

снено порівняльний аналіз (рис. 5) спеціальностей (топ-5), на які подано більше всього заяв на вступ в 2018 і 2019 роках (табл. 1), із топ-5 вакансій сайту Jooble [20] (табл. 2).

За даними порівняння встановлено, що кількість вакансій для ІТ-фахівців перевищила 35 %, а чисельність абітурієнтів, що поступають на такі спеціальності, є втричі нижчою. При цьому, якщо гуманітарні науки обирає 9,6 % абітурієнтів, то попит на таку освіту становить лише 1,7 % за поданими вакансіями. Крім цього державне замовлення на такі спеціальності складає 5,9 % від його загального обсягу, що також свідчить про нецільове використання коштів.

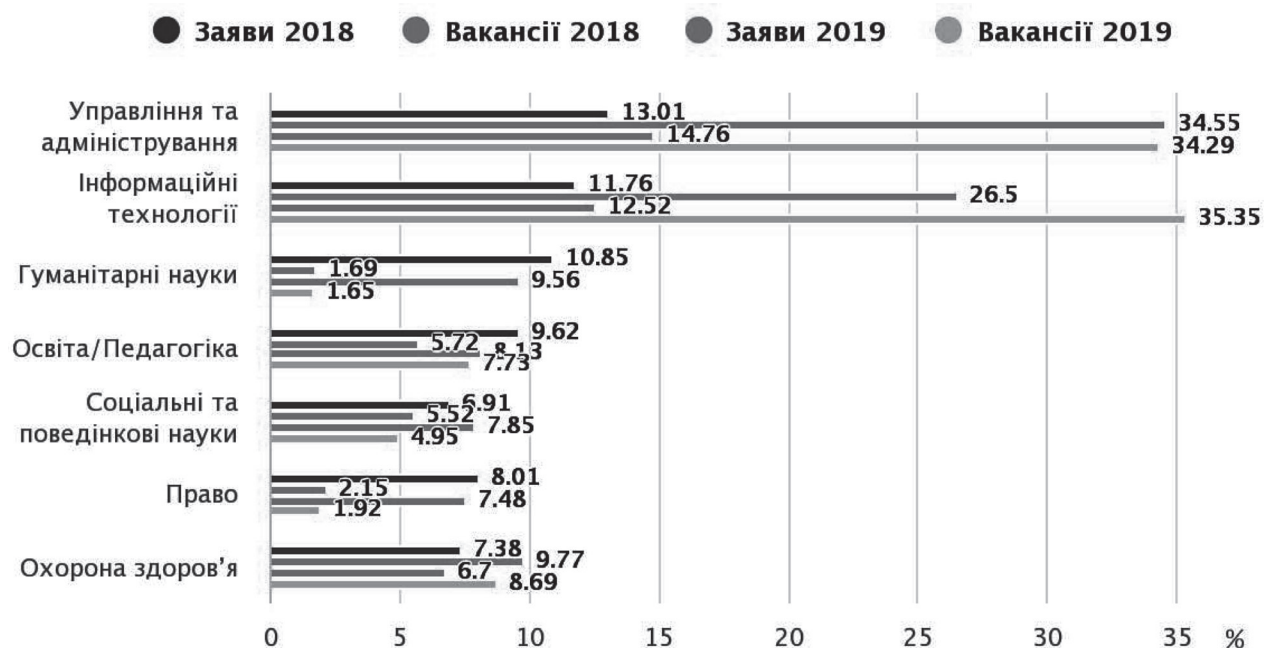

Рис. 5. Порівняння кількості вакансій і заяв за галузями (складено автором за даними [21])

Таблиця 1

ТОП бажаних спеціальностей у ЗВО за результатами вступу у 2019 р. (розроблено автором за даними [22])

Спеціальність	Заявок по країні	Поступило	Популярний університет	Кількість заявок в університет
Право	67922	10235	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	6807
Філологія	67012	8606	Київський національний лінгвістичний університет	6950
Менеджмент	54396	7365	Київський національний торговельно-економічний університет	3837
Комп'ютерні науки	39908	5346	Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського	3349
Середня освіта	39042	9094	Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова	2727

Таблиця 2

ТОП спеціальностей на ринку праці, щодо яких є попит (за даними вакансій на сайті work.ua, систематизовано автором на основі [23])

Сфера	В середньому нових вакансій щотижня	Середня зарплата
Продажі, закупівлі	7901	14157
Робочі спеціальності, виробництво	7445.5	11800
Сфера обслуговування	6618.5	10428
Роздрібна торгівля	5945	9817
Логістика, склад, ВЕД	4807.5	10925
Адміністрація, керівництво середньої ланки	4530.5	13945
ІТ, комп'ютери, інтернет	4161.5	14075
Готельно-ресторанний бізнес, туризм	3992.5	10466
Бухгалтерія, аудит	3750.5	10478
Транспорт, автобізнес	3239.5	14551
Секретаріат, діловодство	3028	10555
Фінанси, банк	2976	10355
Будівництво, архітектура	2708	13816
Маркетинг, реклама, PR	2693.5	12538
Телекомунікації і зв'язок	2458.5	11447
Медицина, фармацевтика	1712	11184
Освіта, наука	1103	12163
Дизайн, творчість	1001	12910
ЗМІ, видавництво, поліграфія	998	11778
Управління персоналом, HR	911	12538
Охорона, безпека	838.5	9197
Краса, фітнес, спорт	764	11876
Топ-менеджмент, керівництво вищої ланки	744.5	19613
Сільське господарство, агробізнес	542.5	14068
Юриспруденція	414	12989
Культура, музика, шоу-бізнес	286	12948
Нерухомість	250.5	19215
Страхування	149	11192

Сайт-агрегатор вакансій Jooble [24], який акумулює їх з найпопулярніших сайтів пошуку роботи та сайту Державної служби зайнятості (містить понад 4,5 млн вакансій), свідчить що більше 82 %

вакансій стосуються робітничих спеціальностей, які розраховані на середню спеціальну освіту або взагалі не потребують освіти (кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговуван-

ня, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, робітники найпростіших професій).

Висновки. Отже ринок праці України потребує спеціалістів, яких не готують у навчальних закладах у достатній кількості, проте перенасичений фахівцями, щодо яких не має попиту, і навіть має місце перенасичення пропозиції робочої сили.

Література

1. Голубчикова Ю. В., Підгорний А. З. Статистичний аналіз динаміки та стану розвитку ВНЗ України. *Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць*. 2017. Випуск 3. Частина I. С. 7–14.
2. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Випуск 33. С. 17–24.
3. Онишук Л. А. Нова українська школа: реалії і перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 47–53.
4. Ревак І. О. Вища освіта в структурі інтелектуального потенціалу України: стан і перспективи розвитку. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 133–140.
5. Ченцов В. В., Дегтярьова І. О., Григораш О. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та ідеї для реформи. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183> (дата звернення 25.05.2021).
6. Освітня політика: портал громадських експертів: URL : <http://education-ua.org/ua/articles/archive> (дата звернення 25.05.2021).
7. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1537> (дата звернення 25.05.2021).
8. Максимович О. М. Перспективи здобування вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : збірник наукових праць*. 2004. № 1 (3). URL : <http://ap.uu.edu.ua/article/379> (дата звернення 25.05.2021).
9. Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 жовтня 2019 року, м. Суми)*. 2019. Том 2. 173 с.
10. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
11. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380.
12. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 2004.
13. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, ст. 226.
14. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року № 103/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 32, ст. 215.
15. Проект Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 12.10.2020 р. № 4207.
16. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України: URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih> (дата звернення 25.05.2021).
17. Проект Закону України «Про післядипломну освіту» від 10.06.2014 р.
18. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ / за заг. ред. Ніколаєва Є. Б. К., 2017. 61 с.
19. База даних EdStats Світового банку. URL : <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (дата звернення 25.05.2021).
20. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення 25.05.2021).
21. Міністерка освіти України пропонує втричі скоротити кількість вишів. 20.01.2020. URL : <https://topkyiv.info/news/ukrayina/ministerka-osvity-ukrayiny-proponuye-vtrychi-skorotyty-kilkist-vyshiv> (дата звернення 25.05.2021).
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реорганізації закладів освіти» від 24 лютого 2021 р. № 147-р.
23. Сайт Vox Ukraine. URL : <https://voxukraine.org/uk/tag/doslidzhennya> (дата звернення 25.05.2021).
24. Сайт Jooble. URL : <https://ua.jooble.org> (дата звернення 25.05.2021).

References

1. Golubchikova, Yu. V., Pidgornij, A. Z. (2017). *Statistichnij analiz dinamiki ta stanu rozvitku VNZ Ukraini* [Statistical analysis of the dynamics and state of development of Ukrainian universities]. *Statistika — instrument socialno-ekonomichnih doslidzhen*, 3, part I, 7–14.
2. Denisenko, M. P., Breus, S. V. (2013). *Visha osvita v Ukraini: problemi ta perspektivi* [Higher education in Ukraine: problems and prospects]. *Vcheni zapiski Universitetu «KROK»*, 33, 17–24.
3. Onishuk, L. A. (2018). *Nova ukrayinska shkola: realiyi i perspektivi* [The new Ukrainian school: realities and prospects]. *Ukrayinskij pedagogichnij zhurnal*, 1, 47–53.

4. Revak, I. O. (2014). *Visha osvita v strukturі intelektualnogo potencialu Ukraini: stan i perspektivi rozvitku* [Higher education in the structure of intellectual potential of Ukraine: state and prospects of development]. *Problemi ekonomiki*, 4, 133–140.
5. Chencov, V. V., Degtyarova, I. O., Grigorash, O. V. (2019). *Finansuvannya vishoyi osviti v Ukraini: problemi ta ideyi dlya reformi* [Financing higher education in Ukraine: problems and ideas for reform]. *Efektivna ekonomika*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183>.
6. *Osvitnya politika: portal gromadskih ekspertiv* (2021). [Educational policy: a portal of public experts]. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/archive>.
7. Ishenko, A. Yu. *Globalni tendenciyi i problemi rozvitku osviti: naslidki dlya Ukraini* [Global trends and problems of education development: consequences for Ukraine]. Retrieved from <http://old2.niss.gov.ua/articles/1537>.
8. Maksimovich, O. M. (2004). *Perspektivi zdobuvannya vishoyi osviti v Ukraini* []. *Aktualni problemi navchannya ta vihovannya lyudej z osoblivimi potrebami*, 1 (3). Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/379>.
9. *Osvita dlya HHI stolittya: vikliki, problemi, perspektivi : materialy I Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferenciyi (29–30 zhovtnya 2019 roku, m. Sumi)* [Education for the XXI century: challenges, problems, prospects. Proceedings of the First International Scientific and Practical Conference (October 29–30, 2019, Sumy)], vol. 2. 173 p.
10. Kremen, V. G. & other eds. (2016). *Nacionalna dopovid pro stan i perspektivi rozvitku osviti v Ukraini* [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. Kiev, Pedagogichna dumka Publ., 448 p.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). *Zakon Ukraini «Pro osvitu» vid 5 veresnya 2017 roku № 2145-VIII* [Law of Ukraine “On Education” of September 5, 2017 № 2145-VIII].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Zakon Ukraini «Pro vishu osvitu» vid 1 lipnya 2014 roku № 1556-VII* [Law of Ukraine “On Higher Education” of July 1, 2014 № 1556-VII].
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). *Zakon Ukraini «Pro povnu zagalnu serednyu osvitu» vid 16 sichnya 2020 roku № 463-IX* [Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” of January 16, 2020 № 463-IX].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (1998). *Zakon Ukraini «Pro profesijnu (profesijno-tehnichnu) osvitu» vid 10 lyutogo 1998 roku № 103/98-VR* [Law of Ukraine “On Vocational (Vocational) Education” of February 10, 1998 № 103/98-VR].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). *Proekt Zakonu Ukraini «Pro profesijnu (profesijno-tehnichnu) osvitu» vid 12.10.2020 r. № 4207* [Draft Law of Ukraine “On Vocational (Technical) Education” dated 12.10.2020 № 4207].
16. *Oficijnij sajт Ministerstva osviti i nauki Ukraini*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Proekt Zakonu Ukraini «Pro pislyadiplomnu osvitu» vid 10.06.2014 r.* [Draft Law of Ukraine “On Postgraduate Education” of June 10, 2014].
18. Nikolayev, Ye. B. (ed.) (2017). *Visha osvita v Ukraini: poryadok dennij dlya reform* [Higher education in Ukraine: an agenda for reform]. Kiev, 61 p.
19. World Bank’s EdStats database. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/home.aspx>.
20. Official site of the Min. of Educ. and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>.
21. *Ministerka osviti Ukraini proponuye vtrichi skorotiti kilkist vishiv* (2020). [The Minister of Education of Ukraine proposes to reduce the number of universities three times]. Retrieved from <https://topkyiv.info/news/ukrayina/ministerka-osvity-ukrayiny-proponuye-vtrychi-skorotyty-kilkist-vyshiv>.
22. *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraini «Deyaki pitannya reorganizaciyi zakladiv osviti» vid 2021 r. № 147-r.* [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some issues of reorganization of educational institutions” of February 24, 2021 no. 147-r].
23. *Sajt Vox Ukraine*. Retrieved from <https://vox-ukraine.org/uk/tag/doslidzhennya>.
24. *Sajt Jooble*. Retrieved from <https://ua.jooble.org>.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Розглянуто зарубіжний досвід державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, державна аграрна політика, економічна, продовольча, зовнішньоекономічна безпека держави, система забезпечення економічної безпеки держави.

Summary. The foreign experience of state support for the development of the agricultural sector in the context of economic security and the development of proposals for use in Ukraine are considered.

Key words: agrarian sector of economy, agriculture, state agrarian policy, economic, food, foreign economic security of the state, system of ensuring economic security of the state.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України характеризується динамічним розвитком, здійснює достатньо вагомий внесок у функціонування національної економіки, зокрема в частині задоволення потреб населення у продуктах харчування, забезпечення суб'єктів господарювання низки галузей переробної промисловості сировиною, формування продовольчої безпеки й експортного потенціалу держави. Водночас, попри наявні позитивні тенденції, соціально-економічний потенціал аграрного сектора в сучасних умовах господарювання є недостатньо реалізованим, що призводить до послаблення економічної безпеки держави, особливо таких її структурних складових як макроекономічна, фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна, продовольча.

Реалізація завдань щодо розвитку аграрного сектора як основи стабільного функціонування та забезпечення економічної безпеки національної економіки потребує впровадження дієвих інструментів, здатних забезпечити підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу у сільському господарстві, удосконалення галузевої структури з орієнтацією на впровадження завершеного циклу виробництва продуктів харчування, зниження імпортозалежності країни у сегменті продуктів харчування, підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування суб'єктів господарської діяльності, враховуючи їх внесок у розвиток сільських територій та

раціональне природокористування. На сучасній стадії суспільно-економічних перетворень це актуалізує потребу в розкритті зарубіжного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку аграрного сектора економіки досліджувалися у працях таких науковців як О. Алейнікова [1], В. Андрійчук [2], В. Андросов, П. Гайдуцький, Т. Гоголь [4], Ф. Важинський [3], М. Дем'яненко, А. Діброва, М. В. Кіндзерський [7], Н. Климова [8], Б. Криворук [9], М. Ксенофонов, Є. Майовець, М. Малік, І. Маркіна, І. Михасюк, П. Музика, Т. Осташко, Б. Пасхавер, Б. Погрішук, Н. Прокопенко, П. Саблук, О. Сенишин, Н. Шишпанова [11], О. Шпичак, В. Юрчишин.

Мета статті. Метою статті є розкриття зарубіжного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Тенденціями останніх десятиліть економічно розвинених країн є намагання активізувати процеси сталого розвитку, в яких одне з найважливіших місць займає економічна безпека держави. Складовим елементом системи забезпечення економічної безпеки є розвиток аграрного сектора держави. Враховуючи кореляційну залежність результатів

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкін В. К. Закордонний досвід державного сприяння розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 21–30. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30.

References (APA):

Antoshkin, V. K. (2021). *Zakordonnyi dosvid derzhavnoho spryannia rozvytku ahrarnoho sektora v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky* [Foreign experience of state support for the development of the agricultural sector in the context of economic security]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 21–30 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30.

господарської діяльності в аграрному секторі та засобів виробництва, з яких основний — земля, простежується вплив її якості, родючості та місця розташування. Адже, розглядаючи сільськогосподарську діяльність як один із найбільш ризикованих видів діяльності, на її результати впливають такі чинники: природно-кліматичні умови, забезпеченість фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, стан кон'юнктури аграрного ринку, окремі заходи соціально-економічної політики держави тощо. Варто додати, що жодна з ринкових систем не спроможна забезпечити умови існування сільських територій без належної, цілеспрямованої державної політики щодо перерозподілу значної частини національного доходу на підтримку розвитку аграрного сектора економіки. Зважаючи на це, з метою координації процесів ринкових перетворень в аграрному секторі, саме держава з високим економічним розвитком стає гарантом сприяння підтримки цього сектора економіки, спрямованої на процеси реформування та створення ефективного виробництва аграрної продукції. Саме тому сучасну ринкову економіку таких країн визначають економікою регульованою і соціально орієнтованого господарства.

Державна політика підтримки розвитку аграрного сектора є одним із пріоритетних напрямів економічної політики розвинених країн світу. Державна політика підтримки аграрного сектора створює можливості не лише для забезпечення країни продовольством, але й нарощення параметрів експорту сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, не послаблюючи при цьому продовольчу безпеку держави.

За останні роки Україна активізувала свою діяльність у напрямку покращення політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом (ЄС) з намірами входження до європейської спільноти. Підготовка до вступу та членства в ЄС має значний вплив на сільське господарство та державну аграрну політику. Сучасні тенденції актуалізують необхідність дослідження політики підтримки аграрного сектора країн-учасниць ЄС як складової економічної безпеки та невід'ємної частини європейської стратегії розвитку. Починаючи зі створення ЄС і до сьогоднішнього дня характерні риси діючої моделі аграрних відносин у європейських країнах визначає Спільна аграрна політика (САП). Протягом багатьох десятиліть САП змінювала основні принципи та підходи до підтримки аграрного сектора економіки. Сьогодні основним напрямом, на який націлена САП, є розроблення ефективної та адекватної аграрної політики шляхом надання основних «суспільних благ» та встановлення підтримуючої законодавчої, адміністративної і регуляторної систем задля стимулювання приватних інвестицій у сільське господарство. Діяльність САП передбачає заходи,

спрямовані на підтримку конкурентоспроможності аграрного сектора ЄС на світовій арені без застосування експортних субсидій, зменшення способів підтримки, що призводять до викривлення умов торгівлі, та більшою мірою — на розвиток сільських територій, захист навколишнього середовища та забезпечення продовольчої безпеки [6].

Головною метою САП є гарантування закупівельних цін для виробників аграрної продукції та підтримка стабільного рівня доходів суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У той же час, реагуючи на актуальні економічні, технологічні, політичні виклики, країни-члени Європейського Союзу вносили корективи в аграрну політику та змінювали поточні пріоритети її розвитку. Цілісність та прогресивність САП визначається не лише усвідомленням її базових принципів, а виконанням умов, що сприятиме формуванню рівноправних взаємовідносин між країнами-членами ЄС. Крім того, результатом такої політики повинна стати захисна стратегія модернізації аграрного сектора в умовах глобалізації, існуючих внутрішніх загроз індустріалізації суспільства та впливу світових конкурентів, серед яких доцільно відзначити такого торгового партнера як США.

Політика САП була спрямована на досягнення різних цілей. Однак в умовах реформування першочергового вирішення потребували такі проблеми: 1) встановлені урядом надвисокі ціни підтримки стимулювали надмірне виробництво сільськогосподарської продукції; 2) м'ясо-молочні продукти постійно були у надлишку, оскільки ціни на них були значно вищими від світових; 3) посилення заходів субсидіювання експорту аграрної продукції спровокували недобросовісну конкуренцію зі сторони таких країн як США [4].

Сучасний етап реформування САП характеризується прогресом у домовленостях у межах СОТ про лібералізацію торгівлі аграрною продукцією, з одного боку, і розбіжностями у рівнях розвитку аграрного сектора окремих країн ЄС, що склалися історично (рівень прямих виплат, продуктивність праці, структура господарств), з іншого — обумовлюють необхідність у регулярному перегляді САП, удосконаленні інструментів політики та визначенні нових цілей. З 2000-х років провідною ідеєю САП стає забезпечення сталого функціонування аграрного сектора ЄС через фінансування розвитку сільської місцевості та посилення вимог захисту довкілля і безпеки аграрної продукції [10, с. 24].

Варто зазначити, що значний обсяг грошових коштів у межах сформованого бюджету ЄС передбачено на розвиток аграрної політики.

Витрати на реалізацію аграрної політики покриваються з двох фондів: 1) Європейського сільськогосподарського фонду гарантування (EAGF), з якого здійснюють прямі доплати для

сільськогосподарських виробників і на заходи з регулювання аграрних ринків; 2) Європейсько-го сільськогосподарського фонду для сільського розвитку (EAFRD), який фінансує процеси реалізації програм сільського розвитку. Відтак, політика фінансування визначає заходи САП на період 2017–2020 років, до яких належать: забезпечення переходу від підтримки виробництва окремих видів продукції до прямої підтримки фермера; підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; дотримання норм і правил екологічної безпеки шляхом відмови від монокультури господарювання; наповнення і розширення програм підтримки сільського розвитку; виділення цільових субсидій на розвиток депресивних районів ЄС; захист навколишнього природного середовища, консервація земель [5, с. 81].

Розподіл бюджету САП відбувається за принципом раціонального розподілу, відповідно до якого кожна з країн-учасниць ЄС у межах спільноти отримає не менше 75 % середнього обсягу допомоги. Допомога на гектар сільськогосподарських угідь становить не менше 60 % від середньої величини допомоги, виділеної у 2014 році в одному адміністративному або агрономічному районі. Політикою також передбачено збільшення підтримки малих і середніх господарств діючих країн-учасниць ЄС. Для нових країн, які вступатимуть в європейську спільноту, діятиме спрощена схема платіжної зони (SAPS), тобто разовий платіж за га сільськогосподарських угідь терміном до 2020 року. Фермери, які активно займаються сільським господарством, можуть отримати вигоди, а з 2014 року початківців фермерів перші 5 років максимально заохочують до створення свого бізнесу з додатковою допомогою у розмірі 25 %.

Ключовим пріоритетом САП ЄС на 2014–2020 роки було збереження стратегічного підходу до розвитку сільських територій ЄС і свободи вибору актуальних заходів, які спрямовані на врахування місцевих (регіональних/національних) потреб та особливостей, оскільки принципи діючої САП допомогли досягнути позитивних результатів.

У рамках майбутнього багаторічного бюджету ЄС на період 2021–2027 років комісія запропонувала модернізацію і спрощення САП. Мета розроблених пропозицій з бюджетом у розмірі 365 млрд євро полягає в тому, щоб САП була спрямована на вирішення стратегічних завдань, які стосуються підтримки фермерів та сільських громад, забезпечення сталого розвитку сільського господарства ЄС, а також реалізації цілей ЄС в галузі охорони навколишнього середовища та клімату. З цією метою запропоновано розширити простір для оперативних дій політики і компетенцій держав-членів при виборі сфер інвестування в рамках САП, які спрямовані на створення розумного, життєздатного, сталого та конкурентоспроможного аграрного

сектора економіки. Відповідно держави-члени можуть переводити до 15 % своїх кредитів САП для прямих платежів на розвиток сільських районів.

Стратегічні плани держав-членів на весь період повинні охоплювати конкретні заходи, спрямовані на досягнення дев'яти цілей за економічними, екологічними і соціальними напрямками, що визначені ЄС та орієнтуватися як на прямі платежі, так і на розвиток сільських районів. Комісією будуть затверджуватися плани та проводитися моніторинг результатів кожної країни з метою забезпечення узгодженості цілей та захисту єдиного ринку. Прямі платежі, що гарантують стабільність і передбачуваність для фермерів, як і раніше мають пріоритетність у цій політиці. Перевагу у підтримці отримують малі і середні ферми, які складають більшість в аграрному секторі ЄС.

Крім того, прямі платежі фермерам будуть скорочені до 60 тис. євро і обмежені 100 тис. євро на кожну ферму, а витрати на робочу силу будуть повністю враховані. Пропонується, щоб малі та середні фермерські господарства одержували більш високий рівень підтримки з гектара і що країни повинні виділяти не менше 2 % своїх дотацій на прямі виплати для підтримки розселення молодих фермерів. Ця підтримка буде доповнюватися фінансовою допомогою на цілі розвитку сільських районів і різними заходами щодо полегшення доступу до землі і передачі землі.

Прямі платежі будуть залежати від підвищених вимог до навколишнього середовища і клімату. Кожна держава-учасниця повинна розробляти екологічні програми, які допоможуть фермерам вийти за межі встановлених норм і фінансувати їх зі своїх національних фондів прямими платежами. Щонайменше 30 % національного фонду розвитку сільських районів буде виділено на природоохоронні та кліматичні заходи. Очікується, що 40 % загального бюджету САП буде виділено на діяльність в сфері клімату. В рамках цієї модернізованої САП, будуть також залучені всі новітні технології й інновації, які допоможуть як фермерам, так і урядовим органам, у тому числі за рахунок бюджету в розмірі 10 млрд євро, виділеного в рамках програми Horizon Europe на дослідження та інновації у сфері продовольства, сільського господарства, розвитку сільських районів і біоекономіки [12].

Україна, на відміну від ЄС, не має чіткої, адекватної сучасним викликам та загрозам державної аграрної політики, що у перспективі негативно впливатиме на конкурентні позиції вітчизняного аграрного сектора на світовому продовольчому ринку та посилюватиме його вразливість до зовнішніх та внутрішніх загроз. Економічна інтеграція України до ЄС передбачає наближення завдань щодо розвитку вітчизняного аграрного виробництва до європейських стандартів. Період адаптації національного аграрного сектора економіки до

вимог САП ЄС буде досить тривалим і, вірогідно, супроводжуватиметься певними втратами, а подекуди і занепадом сільських територій. У цьому контексті доцільною є обґрунтована програма адаптації та посилення ролі держави для підтримки аграрного сектора у забезпеченні інтеграційних процесів через форми і канали, які використовують країни-учасниці світового і європейського торгово-економічних товариств [10]. Саме це актуалізує необхідність дослідження особливостей державної аграрної політики розвинених країн.

Державна підтримка аграрного сектора у розвинених країнах реалізується через складний механізм, охоплює систему інструментів впливу на витрати і доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок і ціни, соціальну та виробничу інфраструктуру села, а також міжгалузеві відносини. При цьому вплив держави на аграрний сектор у зарубіжних державах можна представити як поєднання економічних та адміністративних методів, які охоплюють визначені інструменти політики (рис. 1).

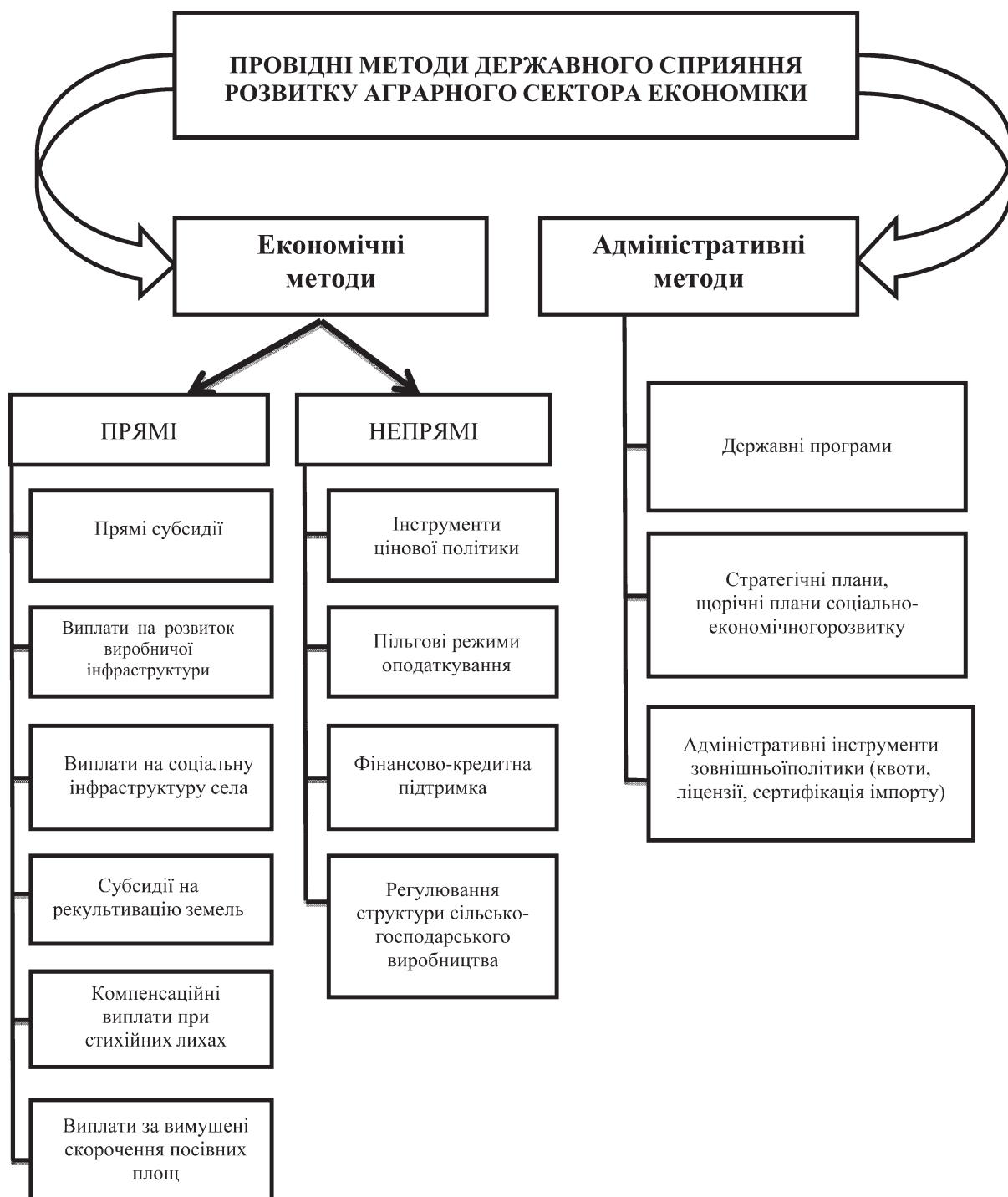

Рис. 1. Методи та інструменти державної політики підтримки аграрного сектора в економічно розвинених країнах (розроблено автором на основі [7])

Однією з держав, що посилено у своїй політиці застосовує адміністративні методи регулювання і в якій прийнято значну кількість нормативно-правових актів у сфері сприяння розвитку аграрного сектора економіки, є Сполучені Штати Америки. США реалізовує великий комплекс заходів, спрямованих на підтримку своїх сільськогосподарських виробників. Разом із тим в країні значна увага була зосереджена на формуванні законодавчої бази в напрямі забезпечення умов для розвитку сільського господарства.

Вагомим інструментом державного регулювання аграрного сектора США є програми, прийняті урядом у різний час. Серед них варто відзначити: Програму стабілізації доходів фермерів, Програму платежів, стимулювання зростання ефективності виробництва, охорону сільськогосподарських ресурсів, фінансування й управління наукою у сфері сільського господарства, стимулювання зовнішньої торгівлі. Як засіб реалізації державного впливу, така політика має певні переваги, оскільки кожна із розроблених програм охоплює основні важелі державного регулювання розвитку конкретної сфери діяльності. Залежно від поставленого завдання усі програми поділяються на міжгалузеві, галузеві, товарні, функціональні та регіональні. Такі програми сприяють створенню додаткових робочих місць не тільки в аграрному секторі, але й у суміжних із ним галузях, стимулюють нарощування експортного потенціалу країни [1, с. 134].

У державній політиці підтримки аграрного сектора ЄС провідну роль займають продуктові програми, які передбачають використання різних механізмів підтримки виробників окремих видів аграрної продукції. Для основних видів сільськогосподарських культур та тваринницької продукції застосовують механізми інтервенцій і прямих виплат у дохід фермерів, що дає змогу встановлювати інтервенційні ціни нижчими від ринкових цін. Такі інструменти застосовують для виробників зернових, білкових і маслинних культур, рису, телятини і молока. Політика щодо м'ясного скотарства дещо відрізняється, зокрема, підприємства індустріального характеру не можуть претендувати на прямі виплати в дохід.

Як інструменти державної політики та регулювання цін на аграрну продукцію у зарубіжних країнах реалізуються також програми, які мають на меті пряму підтримку доходів фермерів, зокрема, програми компенсаційних платежів, гнучких виробничих контрактів, страхування.

Регулювання процесу надання інвестицій виробникам аграрної продукції реалізовується шляхом створення державних планів і програм підтримки цін на сільськогосподарські товари, організації державного контролю та системи національних стандартів.

Важливим чинником сприяння розвитку сільського господарства в розвинених країнах є пільговий режим оподаткування. У багатьох державах преференції в сплаті податків аграрними виробниками пов'язані з: сезонністю, залежністю від погодних чинників, належністю до дрібних сімейних ферм.

Не менш важливу роль у політиці державної підтримки аграрного сектора відіграє система кредитування. Фінансово-кредитна підтримка аграрного сектора США відбувається в багатьох напрямках. Серед них варто відзначити такі: підтримка паритету цін між ресурсними галузями, що забезпечують аграрний сектор економіки основними й оборотними засобами, дотації на податки, на процентні ставки за кредит, страхові платежі, наукове забезпечення тощо.

Головною установою, що надає позики аграріям у США, є Фермерська кредитна система (FCS — Farm Credit System), яка була створена ще 1916 року з метою надання кредитів фермерам, для яких ставки комерційних банків були надто високими. FCS виступає основним інструментом державної політики США [13]. Захист та розвиток вітчизняних товаровиробників урядом Сполучених Штатів Америки відбувається за допомогою спеціальних кредитних програм. Останні ґрунтуються на застосуванні знижених процентних ставок, впровадженні відтермінування плати відсотків та кредиту, формування гарантійних установ, агенцій, банків розвитку та підтримки.

У Канаді основна кредитна допомога аграріям реалізовується шляхом надання безвідсоткових авансових кредитів для проведення весняно-польових робіт і осінніх безвідсоткових кредитів, які забезпечують підтримку збуту сезонної аграрної продукції.

У Німеччині для підтримки новостворених фермерських господарств існує система допомоги фермерам-початківцям, яка, окрім безповоротної допомоги, охоплює ще можливість отримання кредиту до 200 тис. євро під 5 % річних або кредиту до 120 тис. євро для будівельних цілей під 1,5 % річних [8]. У цій країні підтримка уряду відбувається у вигляді дотацій, доплат, субсидій, різних премій за рахунок консолідованих коштів з бюджету ЄС, а також безпосередньо за рахунок бюджету землі Саксонія-Ангальт. Важливе місце в кредитній системі займають кооперативні банки, які вперше почали функціонувати у вигляді кредитозберігаючих сільських кооперативів. У країні також діє програма стимулювання інвестицій. У межах цієї програми можна одержати пільгову державну позику: 1 % річних у рахунок погашення 3,5 % на будівництво житлових будинків та інших споруд у сільській місцевості [3]. Для України на регіональному рівні особливо цінним є вивчення і втілення такої практики кредитування, оскільки

це може активізувати процеси відродження вітчизняного аграрного сектора економіки.

Досвід Великобританії свідчить про відносно низький рівень державного регулювання в аграрному секторі. В країні відсутня спеціалізована система аграрних кредитів, а основними складовими фінансово-кредитної підтримки є державно-кооперативні об'єднання. Вони побудовані за вертикально-інтегрованим типом з безперервним потоком товару від фермера до закупівельного кооперативу, далі на переробку, а потім до споживача або на експорт. Ці об'єднання — один із найважливіших чинників, які перетворили Великобританію з імпортера в країну-експортера продовольства, незважаючи на обмежені земельні і людські ресурси, які використовуються в сільському господарстві [3].

Особливого поширення набули кредитні кооперативи у розвитку аграрного сектора у Швеції. Тут вони не тільки забезпечують потреби сільськогосподарських виробників у кредитах, але й ведуть широку консультаційну діяльність, активно сприяють впровадженню новітніх досягнень науки.

Заслугує на увагу досвід Фінляндії, де фінансово-кредитна підтримка аграрного сектора реалізується через Фонд сільського господарства, який формується з державних дотацій, з відсотків по позиках і з податків на земельні угіддя. Фонд надає фермерам кредити на будівництво споруд, комунікацій, на купівлю сільськогосподарського обладнання, рекультивуацію земель під 4–7 % річних залежно від регіону.

Наглядним є й французький досвід кредитування аграрного сектора, який забезпечують здебільшого кооперативні банки. Звернімо увагу, що у Франції кредити надають за нижчою відсотковою ставкою для купівлі сільськогосподарськими підприємствами обладнання і худоби. Фермерські господарства кредитують також і кооперативи аграріїв.

Значним у фінансово-кредитному регулюванні аграрного сектора економіки є досвід Китаю. З метою підтримки аграрного сектора в країні функціонує Сільськогосподарський банк, Банк сільськогосподарського розвитку і Державний банк розвитку. Ці банки виділяють кредити на закупівлю основних видів аграрної продукції, її зберігання, переробку; надають допомогу бідним сільським регіонам. Попри те, у Китаї поширене кредитування сільському господарству, яке надають комерційні банки. До початку 2000-х років ці банки існували у формі сільських кредитних кооперативів, проте у 2005 році була створена перша сільська страхова компанія, що страхувала урожай на випадок несприятливих погодних умов. При цьому 65 % страхових платежів сплачували аграрії, а 35 % — держава і сільська адміністрація. Починаючи з 2006 року у Китаї держава по-

чала стимулювати розвиток сільського фінансового ринку, що зумовило створення фінансових установ нового типу (кредитні компанії, сільські кооперативи взаємної грошової допомоги), які видавали фермерам позики на потреби аграрного виробництва.

Невід'ємною та важливою частиною державної політики регулювання розвитку аграрного сектора економіки є цінова політика. Особливість ціноутворення на сільськогосподарську продукцію полягає в тому, що ціна повинна формуватися з урахуванням відшкодування виробничих витрат і забезпечення прибутків для подальшого розширеного відтворення. Крім того, виникає необхідність забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю і аграрним сектором. У країнах ринкової економіки ціни на промислову та сільськогосподарську продукцію у сфері обігу визначають переважно дією закону попиту та пропозиції. Унаслідок цього ринкові ціни на аграрну продукцію досить часто не забезпечують рівності в обміні з промисловістю. Тому в усіх країнах з ринковою економікою держава за допомогою різних інструментів опосередковано впливає на ціни в аграрному секторі економіки. З метою проведення ефективної цінової політики, Міністерство сільського господарства США постійно стежить за такими трьома найважливішими економічними параметрами як: витрати виробництва на сільськогосподарську продукцію; паритет цін; показники доходності фермерських господарств, окремих галузей та сільського господарства загалом [2].

У США застосовують цільові й заставні ціни. Цільова ціна (target price) є гарантованою ціною, яку отримує фермер, оскільки визначає нижній рівень фермерських доходів. Її встановлюють на рівні, який в умовах несприятливої кон'юнктури продовольчого ринку має відшкодувати витрати і забезпечує одержання прибутку фермам із середнім та зниженим рівнем собівартості виробництва сільськогосподарської продукції. Така ціна не функціонує на ринку, а тому не впливає на ринкові ціни. Якщо фактичні середньозважені ринкові ціни нижчі за цільову ціну, фермерам також виплачують компенсаційну різницю між ними у формі прямих урядових платежів.

Заставну ціну застосовують за умови, коли ринкові ціни є нижчими за визначені заставні ціни. Механізм заставних цін задіюють через заставу продукції у Товарно-кредитну корпорацію (ТКК), що є органом Міністерства сільського господарства США. Якщо протягом дев'яти місяців ринкові ціни піднімаються вище заставних, то фермери можуть викупити свою продукцію і реалізувати на ринку. У випадку, коли протягом зазначеного строку продукція не була повернута через низькі ринкові ціни, вона переходить у власність

ТКК, а фермерам за мінусом витрат на зберігання виплачують її вартість за заставною ціною. Такий механізм, з одного боку, створює гарантії в отриманні мінімальних доходів функціонуючими фермерськими господарствами, а з іншого — постає інструментом регулювання ринкових цін, а відтак і доходів сільських товаровиробників.

У країнах ЄС політика ціноутворення в аграрному секторі економіки характеризується своїми особливостями. Існуючий ціновий механізм охоплює різні види цін, зокрема, гарантовану або інтервенційну ціну. Інтервенційна ціна (Intervention price) — це гарантована державою мінімальна ціна, за якою держава, закупівельні організації зобов'язані закуповувати сільськогосподарську продукцію у фермерських господарств за умови, що фактично діючі ринкові ціни знижуються до її рівня. Таким шляхом держава підтримує кон'юнктуру ринку та надає можливість сільськогосподарським підприємствам залишитися на рівні беззбитковості.

Одним із найважливіших показників державної політики сільського господарства в розвинених країнах є рівень бюджетної підтримки фермерських цін на вироблену продукцію. Цей показник відображає відношення бюджетних дотацій (цінових і позацінових) на виробництво й реалізацію на експорт певних видів аграрної продукції до її фермерської ціни. Бюджетними дотаціями держава регулює обсяги виробництва та реалізації продукції, впливаючи, з одного боку, на фермерські доходи через ціни, а з іншого — на їх витрати через пільгові кредити й податки. Бюджетні дотації отримують, як правило, лише ті фермери, які беруть участь у реалізації державних аграрних програм [7, с. 28].

Вплив держави на процеси ціноутворення в аграрному секторі поширений у Китаї. Тут цінове регулювання полягає у застосуванні гарантованих цін, поглиблення реформи системи державного замовлення за договірними цінами, що сприяє підтримці відповідності індексів закупівельних цін на продукцію і засоби виробництва. Тому, в Китаї диспаритет цін між сільськогосподарською і промисловою продукцією майже відсутній.

Заслуговує на увагу практика державного регулювання аграрного сектора економіки в Японії, де політика уряду сьогодні спрямована на укрупнення господарств і поетапне зниження цін. Втім основним завданням держави є забезпечення умов для формування господарств, які спроможні створити конкуренцію іноземним виробникам аграрної продукції. З погляду економічної політики аграрний сектор Японії отримує надійний і потужний захист в аспекті субсидування та протекціоністської політики [9].

Цінним для України у сфері цінового регулювання може стати досвід Польщі. У країні

створено Агенцію сільськогосподарського ринку (АСГР), метою якої є стабілізація ринку через стабілізацію цін і забезпечення певного рівня доходності аграрного виробництва. Регулювання цін відбувається шляхом інтервенційних закупівель, експортно-імпортних операцій та встановлення мінімальної ціни на окремі продукти. Регулювання ринку стосується лише окремих, визначених урядом продуктів. Також АСГР вживає заходи щодо розбудови гуртового (оптового) ринку, який може забезпечити дію ринкового механізму в умовах багатоукладності і диверсифікації виробників.

Досліджуючи політику підтримки розвитку аграрного сектора економіки у розвинених країнах варто відзначити особливу роль бюджетної підтримки фермерських господарств. Розмір допомоги держави фермерам у різних країнах є різним, однак в Україні залишається на рівні, який є одним із найнижчих. Цей показник субсидій та прямої матеріальної допомоги в середньому становить в Австралії — 15 %, США — 30, Канаді — 45, Австрії — 52, Швеції — 59, Японії — 66, Фінляндії — 71, Норвегії — 77, Швейцарії — 80 %, Україні — 18 % [8].

У багатьох країнах субсидіювання тісно переплітається із страхуванням. Тому для України важливо вивчити досвід розвинених країн у страхуванні аграрного сектора економіки.

Найціннішим для України в аграрному страхуванні є досвід Іспанії. У цій країні держава підтримує, контролює та розвиває систему аграрного страхування, виступає посередником у досягненні домовленостей між страхувальником та страховиком. Центральні органи влади розробляють плани аграрного страхування; проводять адміністрування страхових субсидій; надають інформаційне забезпечення учасників страхування; досліджують життєздатність нових страхових продуктів. Окрім того функціонує Консорціум компенсації страхувальникам, який забезпечує покриття катастрофічних ризиків; ліквідацію страхових компенсацій компаній-банкрутів; страхування експертних кредитів.

Страхування аграрних ризиків в Іспанії є добровільним, а покриття ризиків у системі забезпечують власні страхові компанії на основі солідарної відповідальності. Сільськогосподарські підприємства через свої об'єднання беруть активну участь у прийнятті рішень щодо питань аграрного страхування [11, с. 874].

Державна підтримка страхування у Франції відбувається через Національний гарантійний фонд для компенсації збитків від значних лих. Засоби фонду формуються на 50 % за рахунок бюджету і на 50 % за рахунок страхових внесків фермерів [7, с. 28].

Протягом останніх десятиліть країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки,

Канада, Китай, країни північної Європи нагромадили великий досвід державного регулювання і підтримки аграрного сектора в ринковій економіці. Його дослідження й узагальнення дає можливість виділити і сформулювати цінні для України рекомендації у сфері аграрної політики з метою вдосконалення умов розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки (табл. 1).

Найважливішими аспектами при цьому мають стати: розроблення та впровадження нових механізмів підтримки аграрних підприємств з поступовим відходом від прямих виплат до програм сільського розвитку; впровадження екологічних принципів ведення господарської діяльності та заходів для охорони та збереження навколишнього середовища; подальше дотримання курсу на

Таблиця 1

**Узагальнення закордонного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора
(узагальнено автором за даними [7; 8; 11])**

Методи державного впливу		Інструментарій реалізації	Заходи, припустимі для України
Адміністративні методи		Державні плани і програми	Деталізація підтримки аграрних підприємств шляхом формування цільових програм, що охоплюють основні важелі державного регулювання розвитку конкретної сфери діяльності (досвід ЄС)
		Адміністративні бар'єри: сертифікації, ліцензування та квотування	Узгодження адміністративних бар'єрів зі світовими вимогами та з інтересами національних виробників (досвід США)
Економічні методи	прямі	Прямі виплати і субсидії	Розмір субсидій у рахунок погашення виробничих витрат повинен визначатися, враховуючи розмір рівня негативної рентабельності діяльності аграрних виробників плюс розмір мінімальної норми прибутку. Прямі виплати і сільськогосподарські субсидії необхідно надавати фермерам у разі виконання низки вимог, що охоплюють захист навколишнього середовища, якість продуктів харчування та належний рівень утримання худоби (досвід ЄС)
		Виплати на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури села	
		Компенсаційні виплати при стихійному лиху, вимушеному скороченні посівних площ та загибелі худоби	
Економічні методи	непрямі	Регулювання цін на аграрну продукцію	Впровадження механізмів цін, які охоплюють: <ul style="list-style-type: none"> інтервенційні ціни — гарантовані державою мінімальні ціни, за якими держава і закупівельні організації зобов'язані закупляти певні стратегічно необхідні види аграрної продукції у фермерських господарствах; цільові ціни — формуються на основі собівартості виробництва найважливіших видів продовольчих товарів у регіонах з різними природними умовами; дотаційні ціни — встановлюються на продукцію, яку експортують (досвід ЄС)
		Фінансово-кредитна підтримка	Системний підхід: <ul style="list-style-type: none"> формування Державного фонду сільського господарства (для забезпечення фермерськими господарствами значних капіталовкладень) (досвід Китаю); підтримка фінансування аграрних підприємств комерційними банками; сприяння у формуванні кредитних кооперативів (досвід Франції, Швеції)
		Пільговий режим оподаткування	Оптимальне впровадження цільового пільгового оподаткування (враховуючи сезонність, залежність від погодних чинників, належність до дрібних сімейних ферм тощо)
		Аграрне страхування	Державні органи мають підтримувати, контролювати та розвивати систему аграрного страхування, розробляти плани аграрного страхування; проводити адміністрування страхових субсидій; забезпечувати покриття катастрофічних ризиків (досвід Іспанії)
		Регулювання структури аграрного виробництва	Обмеження обсягів сільськогосподарського виробництва з метою недопущення перевиробництва продукції (досвід США, ЄС)

зміцнення фермерської моделі господарювання як сімейної форми бізнесу; популяризація та розвиток сільського укладу життя; дотримання підходу «cross-compliance» для формування сталого, економічно та соціально збалансованого аграрного сектора на всьому європейському просторі.

Висновки. Більшість із визначених зарубіжних інструментів і заходів мають усі необхідні передумови, аби бути реалізованими на відповідному етапі соціально-економічного розвитку нашої держави в цілях забезпечення ефективного розвитку аграрного сектора економіки, ефективного функціонування аграрної політики та посилення економічної безпеки держави. Важливість узагальнення світового досвіду реалізації основних інструментів аграрної політики полягає також у можливості комплексного осмислення та формування більш системної державної політики підтримки розвитку аграрного сектора економіки в системі забезпечення економічної безпеки держави, а також може слугувати орієнтирами відносно оцінювання ефективності структурно-функціональних параметрів розвитку цього сектора, що є предметом наступного розділу дослідження.

Література

1. Алейнікова О. В. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку АПК. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 131–136.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник ; 2-ге вид., доп. і переробл. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.
3. Вазинський Ф. Європейський досвід реформування аграрного сектору економіки: можливості для України : аналітична записка. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf>. [Дата звернення 27 грудня 2020].
4. Гоголь Т. В. Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>. [Дата звернення 23 грудня 2020].
5. Зінчук Т. О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. №10. С. 78–85.
6. Зоря С., Нів'євський О. Еволюція Спільної аграрної політики ЄС: наслідки для України / Інститут Економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. URL : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancywork?pid=1740.10>. [Дата звернення 27 січня 2021].
7. Кіндзерський В. В. Державне регулювання аграрного сектора економіки: імплементація зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 5. С. 24–30.
8. Климова Н. В. Особенности регулирующие воздействие государства на агробизнес в зару-

бежных странах. *Научный журнал КубГАУ*. 2013. № 90 (06). URL : <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/45.pdf>. [Дата звернення 02 березня 2021].

9. Криворук Б. М., Варченко О. М. Світовий досвід державного регулювання АПК: уроки для України. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10. С. 140–144.

10. П'ясецька-Устич С. В. Генезис спільної аграрної політики ЄС: перспективи та ризики для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL : www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/16-2016/7.pdf. [Дата звернення 12 березня 2021].

11. Шишпанова Н. О. Зарубіжний досвід аграрного страхування та можливості його впровадження у вітчизняну страхову практику. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 22. С. 872–876.

12. EU Budget: the Common Agricultural Policy after 2020. [Electronic resource]. URL : https://ec.europa.eu/commission/news/eu-budget-common-agricultural-policy-after-2020-2018-jun-01_en.

13. Jolly, R. W., Roe, J. D. (2005). Selling a Piece of Farm Credit System. *Choice. The magazine of food, farm and resource issues*, no. 20 (1), 19.

References

1. Aleynikova, O. V. (2011). *Zarubizhnyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku APK* [Foreign experience of state regulation of agro-industrial complex development]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 6, pp. 131–136.
2. Andriychuk, V. H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv* [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv, KNEU Publ., 624 p.
3. Vazhynskyy, F. *Yevropeyskyy dosvid reformuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky: mozhlyvosti dlya Ukrayiny* [European experience of reforming the agricultural sector of the economy: opportunities for Ukraine]. Available at : <http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf>.
4. Hohol, T. V. *Stanovlennya Spilnoyi ahrarnoyi polityky Yevropeyskoho Soyuzu ta rehulyuvannya rozvytku silskykh terytoriy* [Formation of the Common Agrarian Policy of the European Union and regulation of rural development]. Available at : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>.
5. Zinchuk, T. O. (2017). *Suchasna paradyhma spilnoyi ahrarnoyi polityky yes yak protydiya hlobalnym vyklykam ta dezintehratsiyi* [The modern paradigm of the EU Common Agricultural Policy as a response to global challenges and disintegration]. *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 78–85.
6. Zorya, S., Niv'yevskyy, O. *Evolutsiya Spilnoyi ahrarnoyi polityky YES: naslidky dlya Ukrayiny* [Evolution of the Common Agrarian Policy of the EU: consequences for Ukraine]. Available at : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancywork?pid=1740.10>.

7. Kindzerskyi, V. V. (2015). *Derzhavne rehulyuvannya aharnoho sektora ekonomiky: implementatsiya zarubizhnogo dosvidu* [State regulation of the agricultural sector of the economy: the implementation of foreign experience]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 5, 24–30.

8. Klimova, N. V. (2013). *Osobennosti reguliruyushchego vozdeystviya gosudarstva na agrobiznes v zarubezhnykh stranakh* [Features of the regulatory impact of the state on agribusiness in foreign countries]. *Nauchnyy zhurnal KubGAU*, 90(6). Available at : <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/45.pdf>.

9. Kryvoruk, B. M., Varchenko, O. M. (2013). *Svitovyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya APK: uroky dlya Ukrainy* [World experience of state regulation of agro-industrial complex]. *Ekonomika ta upravlinnya APK*, 10, 140–144.

10. Pyasetska-Ustych, S. V. *Henezys spilnoyi aharnoyi polityky YES: perspektyvy ta ryzyky dlya*

Ukrainy [The genesis of the EU's common agricultural policy: prospects and risks for Ukraine]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Available at : www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/16-2016/7.pdf.

11. Shyshpanova, N. O. (2018). *Zarubizhnyy dosvid aharnoho strakhuvannya ta mozhlyvosti yoho vprovadzhennya u vitchyznyanu strakhovu praktyku* [Foreign experience of agricultural insurance and the possibility of its introduction into domestic insurance practice]. *Naukovyy visnyk Mykolayivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 22, 872–876.

12. EU Budget: the Common Agricultural Policy after (2020). Available at : https://ec.europa.eu/commission/news/eu-budget-common-agricultural-policy-after-2020-2018-jun-01_en.

13. Jolly, R. W., Roe, J. D. (2005). Selling a Piece of Farm Credit System. *Choice. The magazine of food, farm and resource issues*, 20 (1), 19.

УДК 338.439.02

І. І. Княженко,
С. М. Трошкін,
М. Р. Нехамкін

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА АГРОБІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ПАНДЕМІЇ (COVID-19)

Анотація. Розглянуто продовольчу безпеку аграрного бізнесу в контексті вимог і викликів пандемії «Коронавірус COVID-19». Окремлено основні стратегічні заходи в протиепідеміологічній ситуації.

Ключові слова: продовольча безпека, пандемія, стратегія, біологічна безпека, стандарти, аграрний бізнес.

Summary. Food security of agrarian business in the context of requirements and challenges of pandemic «Coronavirus COVID-19» is considered. The main strategic measures in the anti-epidemiological situation are outlined.

Key words: food security, pandemic, strategy, biosecurity, standards, agrarian business.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-30-36

Актуальність теми дослідження. Продовольча безпека — це система заходів та стратегій глобального і локального характеру, спрямована на забезпечення людей якісними продуктами харчування в достатній кількості. Продовольча безпека буває національна і глобальна (Світова). Національна продовольча безпека взаємопов'язана з глобальною продовольчою безпекою, стратегією та політикою, так як є її складовою частиною.

Наразі «...поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) виявило критичні проблеми в

інформаційній сфері, системах охорони здоров'я та соціального захисту, спричинило зростання безробіття, руйнує усталений спосіб життя, загрожує продовольчому забезпеченню, перешкоджає вільному руху капіталу, товарів та робочої сили, завдає шкоди сфері послуг та, зрештою, підвищує протестні настрої у суспільствах і конфліктність у міжнародних відносинах» [1]. Ця ситуація знайшла відбиток у прийнятому Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Княженко І. І., Трошкін С. М., Нехамкін М. Р. Продовольча безпека агробізнесу в контексті викликів пандемії (COVID-19). *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 30–36. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-30-36.

References (APA):

Kniashenko, I. I., Troshkin, S. M., Nekhamkin, M. R. (2021). *Prodovolcha bezpeka ahrobiznesu v konteksti vyklykiv pandemii (COVID-19)* [Food security of agribusiness in the context of pandemic challenges (COVID-19)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 30–36 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-30-36.

Стратегію національної безпеки України». З огляду на те, що «поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) засвідчило системні проблеми у сфері охорони здоров'я, біобезпеки та соціального захисту, недостатню готовність до дій у надзвичайних ситуаціях» [1], виникає нагальна необхідність у розробці заходів, спрямованих на протидію поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на тлі фундаментальних диспропорцій світового розвитку, котрі призвели до нової глобальної фінансово-економічної кризи, яка, за оцінками ООН, може стати найглибшою з часів «Великої депресії» 1929–1933 років. Створена після Другої світової війни система міжнародної безпеки вже не спроможна ефективно відповідати на виклики сучасності.

Мета статті. Розглянути та дослідити особливості дотримання продовольчої безпеки аграрного бізнесу в умовах пандемії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції щодо продовольчої безпеки актуалізують вітчизняні вчені: П. О. Куцик, М. М. Морозова [6], М. П. Сичевський [7], Н. Р. Кордзая [8], А. В. Грицишин [9].

Виклад основного матеріалу. Коронавірус COVID-19 пред'явив нові вимоги і виклики аграрному бізнесу:

- посилення біологічної безпеки на харчових виробництвах і в аграрному бізнесі;
- посилення вимоги до здоров'я персоналу і працівників, контроль здоров'я;
- посилення вимоги біологічного захисту та протидії вірусного забруднення під час логістики та реалізації сировини і продуктів харчування;
- розробка заходів покращення аграрної логістики і доступності продуктів харчування в умовах обмеження переміщення і карантину;
- автоматизація та роботизація аграрного виробництва, переробки, логістики та упаковки готової продукції;
- планування і розробка нових проєктів з урахуванням вимог посиленої біологічної безпеки;
- робота і контроль процесів в онлайн, надання послуг Аграрного Консалтингу і в Аграрному бізнесі онлайн [2].

Отже, розглянемо визначені положення більш детально.

Посилення біологічної безпеки на харчових виробництвах і в аграрному бізнесі — один з найважливіших елементів забезпечення продовольчої безпеки держави.

Надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать не лише її продовольча, а й національна безпека. В Україні, на сьогодні, існує ряд загроз продовольчій безпеці, які потребують вирішення. В першу чергу це низька купівельна спроможність окремих соціальних груп населення, що зумовлює низький рівень повноцінного харчування

значної частини населення. За даними Держстату, у 2019 році середньомісячні споживчі сукупні витрати домогосподарств у загальній структурі витрат становили 8826,32 грн, на продукти харчування та безалкогольні напої — 4501,64 грн, на харчування поза домом — 180,42 грн. Як і усі попередні роки, частка витрат на харчування у сукупних споживчих витратах залишається високою, і за підсумками 2019 року склала 51 % (проти 51,8 % у 2018 році), а частка витрат на харчування поза домом всього 2 % (1,9 %). У структурі споживчих продовольчих витрат основне місце як і в попередні роки посідають витрати на: м'ясо і м'ясопродукти — 24 %, хліб і хлібопродукти та молоко і молочні продукти — 15 %, відповідно [3].

Внаслідок поширення пандемії COVID-19 та пов'язаного із нею економічного спаду, можна очікувати, що ситуація із збільшенням частки витрат на харчування у сукупних споживчих витратах може погіршитися.

Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала вразливість глобальних продовольчих товаропровідних ланцюгів, а введені обмеження на переміщення людей та товарів стали реальною проблемою для багатьох країн у забезпеченні продовольчої безпеки, особливо найбільш вразливих верств населення. Зазначене ставить під загрозу досягнення цілей сталого розвитку, у тому числі викорінення голоду до 2030 року. У цьому зв'язку розроблено Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» [4]. Продовольча безпека безпосередньо залежить і від соціальних складових: рівень розвитку аграрної освіти й науки, поширення у суспільстві знань про правильне харчування, від екологічного стану у країні: стан сільськогосподарських угідь, якісні та кількісні характеристики водних ресурсів, у тому числі питної води, біологічного різноманіття, рівня забруднення ґрунтів та водних ресурсів тощо.

Згідно з Стратегією одним із завдань продовольчої безпеки є: вдосконалення державного контролю в сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину та захисту рослин, дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання ГМО [4]. При цьому основними напрямками реалізації Стратегії є: забезпечення біологічної безпеки території країни через здійснення протиепізоотичних заходів, запобігання виникненню та поширенню хвороб тварин, у тому числі зоонозів, створення дієвої системи державного контролю за виробництвом та вмістом генетично модифікованої продукції.

В умовах пандемії також важливим є посилення вимоги до здоров'я персоналу і працівників, контроль здоров'я. Так, у зв'язку з ситуацією, в Україні розроблено Стандарти медичної допомоги «Коронавірусна хвороба (COVID-19)» (Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України 28 березня 2020 року № 722 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17 вересня 2020 року № 2122) [5].

За визначенням даного Наказу «Коронавірусна хвороба (COVID-19); шифр за МКХ-10: U07.1

2019-nCoV гостра респіраторна хвороба, що підтверджена лабораторним тестуванням незалежно від тяжкості клінічних ознак або симптомів (вірус ідентифікований); U 07.2 — коронавірусна інфекція COVID-19, що діагностується клінічно або епідеміологічно, але лабораторні обстеження непереконливі чи недоступні (вірус не ідентифікований) [тимчасова назва]» [5].

Перелік нормативних документів зі стандартизації щодо коронавірусної хвороби подано у табл. 1.

Таблиця 1

Обґрунтування стандартів «Коронавірусна хвороба (COVID-19)», розробка авторів на основі [5]

№ з/п	№ Стандарту	Назва Стандарту	Обґрунтування Стандарту
1.	1	Організація протиепідемічних заходів та медичної допомоги в осередку інфікування SARS-CoV-2	Виявлення нових випадків коронавірусної хвороби (COVID-19), реєстрація та моніторинг випадків інфікування та захворювання, епідеміологічний нагляд за контактними особами є надзвичайно важливими. Епідеміологічна інформація необхідна для управління заходами реагування та інформування Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)..
2.	2	Первинна медична та амбулаторно-поліклінічна допомога пацієнтам з підозрою на COVID-19	Пацієнтів із легкою та середньої тяжкості формами захворювання, які не мають показань до госпіталізації, рекомендовано лікувати в амбулаторних умовах. Переводити на амбулаторне лікування також слід одужуючих пацієнтів, які вже не потребують цілодобового нагляду.
3.	3	Стационарне лікування пацієнтів з COVID-19	Стационарне лікування показано у випадках середньої тяжкості і тяжкого перебігу COVID-19.

Важливою особливістю Стандартів «Коронавірусна хвороба (COVID-19)» є наявність у них такої важливої складової частини як додатки. На сьогодні їх розроблено у кількості 16. Їх перелік наведено у табл. 2.

Отже, у додатках до Стандартів медичної допомоги «Коронавірусна хвороба (COVID-19)»

надано методичні вказівки з процедур організації протиепідеміологічних заходів для всіх суб'єктів господарювання, у тому числі і аграрної сфери.

Характерною ознакою забезпечення продовольчої безпеки в умовах пандемії є також є посилення вимоги біологічного захисту та протидії

Таблиця 2

Перелік додатків до Стандартів медичної допомоги (розробка авторів на основі [5])

«Коронавірусна хвороба (COVID-19)» № з/п	№ додатку	Назва додатку
1.	1	Клінічний маршрут пацієнта, який відповідає визначенню випадку COVID-1
2.	2	Визначення випадку захворювання на COVID-19
3.	3	Відбір, зберігання та транспортування зразків матеріалів для тестування на SARS-CoV-2
4.	4	Направлення на лабораторне тестування матеріалу від особи, яка відповідає визначенню випадку COVID-19
5.	5	Виявлення та моніторинг контактних осіб
6.	6	Рациональне використання засобів індивідуального захисту (ЗІЗ)
7.	7	Розрахунок необхідної кількості (запасу) ЗІЗ для забезпечення медичних працівників в період спалаху коронавірусної хвороби (COVID-19)
8.	8	Заходи з профілактики інфекцій та інфекційного контролю під час надання медичної допомоги пацієнту, який підлягає визначенню випадку COVID-19
9.	9	Очищення та дезінфекція поверхонь в закладах охорони здоров'я при наданні медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19)

«Коронавірусна хвороба (COVID-19)» № з/п	№ додатку	Назва додатку
10.	10	Рекомендації з догляду за пацієнтом з COVID-19 в домашніх умовах
11.	11	Дії медичного працівника за появи симптомів COVID-19 у контактної особи, яка потребує госпіталізації
12.	12	Клінічні синдроми, пов'язані з COVID-19
13.	13	Профілактика ускладнень та інфекційних хвороб, пов'язаних з наданням медичної допомоги у пацієнтів з тяжким перебігом COVID-19
14.	14	Особливості надання медичної допомоги вагітним жінкам з підозрою на COVID-19
15.	15	Процедура верифікації методики дослідження біологічного матеріалу з метою лабораторної діагностики коронавірусної хвороби (COVID-19)
16.	16	Протокол верифікації методики досліджень

вірусного забруднення під час логістики та реалізації сировини і продуктів харчування.

Так, на думку М. М. Морозової, «...виробництво якісної та безпечної продукції в світовому ринковому просторі у забезпеченні населення харчовими продуктами має особливо важливе значення. Адже харчова продукція є джерелом жирів, білків, вуглеводів, мінеральних та екстрактивних речовин, вітамінів. Враховуючи особливості сучасного ринку продовольства слід відмітити, що товаровиробники світової торговельної спільноти визначають високу якість та безпечність харчової продукції основним стратегічним комерційним потенціалом та джерелом формування національного авторитету кожної країни. Тому важливим аспектом діяльності урядів міжнародної спільноти є формування законодавства спрямовано

до захисту споживачів від потенційної небезпеки для здоров'я, яка може надходити із споживанням харчової продукції. Наприклад, така небезпека потенційно може виникати в результаті фальсифікації харчового продукту або надання недостовірної, а також неповної інформації про властивості продукції. У зв'язку з цим, все більшої актуалізації набуває запровадження заходів, пов'язаних із запровадження гарантій виробництва якісного та безпечного продовольства» [6, С. 17].

Наразі концепція управління якістю продовольства, зокрема за принципом «від лану до столу», знаходить витоки із загальновідомих принципів HACCP (англ. Hazard Analysis and Critical Control Point). Узагальнююча Ієрархія положень гарантування якості та безпечності харчової продукції показана на рис. 1.

Інтегрована система управління якістю та безпечністю	
Система управління безпечністю харчових продуктів (ISO 22000)	Система управління якістю (ISO 9001)
БАЗИСНІ ПРОГРАМИ-ПЕРЕДУМОВИ: Належна виробнича практика (GMP) Стандартні санітарні операційні процедури (SSOP) та інші	

Рис. 1. Ієрархія положень гарантування якості та безпечності харчової продукції [6, с. 18].

Отже, якість і безпечність харчової продукції і сировини — нагальне проблемне питання макро-, мезо-, макрорівнів всіх галузей, котрі забезпечують логістику та реалізацію сировини і продуктів харчування.

Розробка заходів покращення аграрної логістики і доступності продуктів харчування в умовах обмеження переміщення і карантину — найважливіший елемент продовольчої безпеки сучасності.

Базисом функціональної системи як джерела постачання продовольства на регіональний ринок виступає агропродовольча сфера (сільське, лісове та рибне господарство, харчова та переробна промисловості, агропродовольча логістика тощо), що обумовлює виробництво доступних екологіч-

но-безпечних продуктів харчування та формує регіональний фонд споживання. Стійкий і збалансований розвиток функціональної системи з орієнтацією на розумну «смайт»-спеціалізацію агропродовольчого виробництва та забезпечення рівня обґрунтованих норм харчування при ефективному використанні природо-ресурсного потенціалу є визначальним принципом якісного поліпшення продовольчого забезпечення населення.

Однак протягом цього часу проявив себе комплекс нових явищ, який раніше не брався до уваги і який нині визначає сучасні тенденції у виробництві та споживанні продовольства поряд із традиційними чинниками. Ці чинники мають

різновекторний характер, становлячи загрозу продовольчій безпеці, або, навпаки, створюючи нові можливості для її подолання [7]. Серед них особливе місце займає розвиток інфраструктури й логістики в сільському господарстві. Враховуючи те, що загрози можуть бути різноманітними, тому для ефективної протидії їм є потреба у їх систематизації. Йдеться про загрози, що дестабілізують процес продовольчого забезпечення на кожному його етапі (виробництва, імпорту, логістики, обміну (ринку) й споживання) [8].

Автоматизація та роботизація аграрного виробництва, переробки, логістики та упаковки готової продукції також є важливим елементом з переліку викликів аграрному бізнесу. На думку А. В. Грицишин, «...інтернаціоналізація логістичного бізнесу і зростання глобального товарообігу потребує трансформації управління та обліку господарської діяльності відповідно до міжнародних стандартів... За несприятливих соціально-економічних умов управлінню та обліку необхідно пристосовуватися до нових можливостей в розвитку господарської діяльності таких, як шерінговий та електронний бізнес.

Запровадження електронних форматів здійснення господарювання передбачає врахування можливостей сучасних інформаційних технологій: криптовалют, штучного інтелекту, блокчейн, хмарних обчислень, Інтернет речей, а також використання gps навігації, безпілотних літальних апаратів та автопілотованих транспортних засобів в автоматизації логістичної діяльності та, відповідно, управлінні, обліку й аналізі» [9]. Удосконалення методики та організації обліку й аналізу для цілей управління логістичною діяльністю в умовах діджиталізації, інтернаціоналізації та трансформації ринків, запровадження новітніх ІТ та реалізації машинно-керованих процесів в аграрному бізнесі — важлива ланка у справі підтримки продовольчої безпеки аграрного виробництва.

Все більше набуває поширення модульна структура програмного забезпечення, котра дає змогу без значних витрат часу і коштів доповнювати чи вилучати необхідні модулі.

Функціональність комп'ютерних програм може вільно розширюватися з додатковими модулями, а єдиний програмний комплекс може використовуватися для автоматизації обліку усіх господарських процесів суб'єкта господарювання.

Наразі планування і розробка нових проєктів з урахуванням вимог посиленої біологічної безпеки відтворюються на основі Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» [10]. Так, для «... вдосконалення системи біологічної безпеки та біологічного захисту» [10] ставиться задача щодо:

— розробки проєкту закону про біологічну безпеку та біологічний захист, порядок взаємодії, координації й оперативного реагування заінтересованих центральних та місцевих органів виконавчої влади у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними патогенними агентами, а також з метою здійснення заходів із забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту у сфері охорони здоров'я; порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, зокрема продуктів біотехнології та інших біологічних агентів; порядок функціонування спеціалізованих мобільних бригад для надання оперативної організаційно-методичної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними загрозами;

— порядку проведення оцінки біологічних ризиків і управління ними;

— порядку обліку, зберігання, видачі, транспортування, знешкодження, ввезення в Україну та вивезення за її межі штамів мікроорганізмів, токсинів і отрут тваринного та рослинного походження;

— переліку пріоритетних біологічних патогенних агентів;

— забезпечення розробки та затвердження порядку проведення навчань з питань біологічної безпеки та біологічного захисту;

— порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту;

— забезпечення вжиття заходів щодо впровадження електронної системи здійснення контролю за біологічними патогенними агентами з функцією реєстрації аварій у лабораторіях мікробіологічного профілю всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб-підприємців, які працюють з біологічними патогенними агентами.

Щодо необхідності роботи і контролю процесів в онлайн як під час карантинних обмежень, так і у звичайному форматі, то дієвим для вітчизняних суб'єктів сільськогосподарського виробництва є надання послуг Аграрного Консалтингу і в Аграрному бізнесі онлайн, що значно полегшує інформаційну забезпеченість користувачів та прискорює комунікаційні питання учасників ринку [11].

Висновки. Отже, наявна необхідність підвищення стійкості вітчизняних продовольчих систем. Посилення управління ринками і створення резервних каналів і резервів для запобігання збоїв в виробничо-збутових ланцюжках допоможе гарантувати безперебійну роботу цих систем під час кризи. Діяльність, пов'язана з виробництвом, зберіганням, дистрибуцією, переробкою, пакуванням, роздрібним збутом і маркетингом продуктів

харчування, не повинна припинятися. Агробізнес повинен і далі займатися інноваціями.

Уряду потрібно вести прозорий діалог з агробізнесом, технічними агентствами, вченими і громадянським суспільством, щоб впоратися з виникаючими ризиками. Для запобігання криз в сфері агропродовольства необхідно спиратися на існуючі глобальні механізми, такі як Комітет з всесвітньої продовольчої безпеки. Подібні структури є майданчиками для дискусій про необхідні заходи, а також своєрідним фундаментом для управлінських інструментів, особливо в умовах пандемії.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» Указ Президента України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%81#Text> (дата звернення 24.05.2021).

2. Орлов О. Експерт озвучив українську стратегію продовольчої безпеки. Сучасні технології без альтернативи. URL : <https://farming.org.ua/index.html> (дата звернення 24.05.2021).

3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/zb_vrd_19_ue.pdf (дата звернення 24.05.2021).

4. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року». URL : <https://www.me.gov.ua> (дата звернення 25.05.2021).

5. Стандарти медичної допомоги «Коронавірусна хвороба (COVID-19)». (Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 вересня 2020 року № 722 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17 вересня 2020 року № 2122)). URL : <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-17092020-2122pro-vnesennja-zmin-do-standartiv-medichnoi-dopomogi-koronavirusna-hvoroba-covid-19> (дата звернення 25.05.2021).

6. Морозова М. М. Базисні елементи в системі гарантування якості та безпечності у виробництві харчової продукції. *Якість і безпечність харчової продукції і сировини — проблеми сьогодення: Матеріали міжнародної конф.: (Львів, 25 вересня 2020 року): тези доповідей* / Відп. ред. П. О. Куцик. Львів : Видавництво «Растр-7», 2020. 225 с.

7. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 6—17.

8. Кордзая Н. Р. Забезпечення продовольчої безпеки регіону в умовах сталого розвитку: теорія,

методологія, практика: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.05 / Одеська національна академія харчових технологій. Одеса, 2021. 386 с.

9. Грицишин А. В. Облік і аналіз логістичної діяльності підприємств кондитерської промисловості : дис. ... докт. філос. наук : 071 / Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2020. 242 с.

10. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U111_21.html (дата звернення 25.05.2021).

11. Експерт агробізнес, сільське господарство, управлінський консалтинг. URL : <https://farming.org.ua/index.html> (дата звернення 25.05.2021).

References

1. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [Ukaz Prezidenta Ukrainy]*. Available at : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%83%D1%81#Text>> [in Ukraine].

2. *Ekspert ozvuchyv ukrainsku stratehiiu prodovolchoi bezpeky. Suchasni tekhnologii bez alternatyvy*. Available at : <https://farming.org.ua/index.html> [in Ukraine].

3. State Statistics Service of Ukraine (2020). *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2019 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)*. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/06/zb_vrd_19_ue.pdf [in Ukraine].

4. Draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. *Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky na period do 2030 roku* [On approval of the Food Security Strategy for the period up to 2030]. Available at : <https://www.me.gov.ua> [in Ukraine].

5. Approved by the Order of the Ministry of Health of Ukraine of March 28, 2020 № 722. *Standarty medychnoi dopomohy «Koronavirusna khvoroba (COVID-19)» [Zatverdzheno Nakazom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy 28 bereznia 2020 roku № 722 (u redaktsii nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 17 veresnia 2020 roku N 2122)]*. Available at : <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-17092020-2122pro-vnesennja-zmin-do-standartiv-medichnoi-dopomogi-koronavirusna-hvoroba-covid-19> [in Ukraine].

6. Morozova, M. M. (2020). *Bazysni elementy v systemi harantuvannia yakosti ta bezpechnosti u vyrobnytstvi kharchovoi produktsii Yakist i bezpechnist khar-*

chovoi produktsii i syrovyny — problemy sohodennia [Proceedings of the international conference: (Lviv, September 25, 2020): abstracts, 225 p. [in Ukraine].

7. Sychevskiy, M. P. (2019). *Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni* [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. *Ekonomika APK*, 1, 6–17 [in Ukraine].

8. Kordzaia, N. R. (2021). *Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky rehionu v umovakh staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Ensuring food security in the region in terms of sustainable development: theory, methodology, practice. Grand PhD in Philosophical sciences thesis. Odesa [in Ukraine].

9. Hrytsyshyn A. V. (2020). *Oblik i analiz lohistychnoi diialnosti pidpriemstv kondyterskoi promys-*

lovosti [Accounting and analysis of logistics activities of the confectionery industry: abstract Grand PhD in Philosophical sciences thesis]. Ternopil, [in Ukraine].

10. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i obo-rony Ukrainy vid 23 bereznia 2021 roku* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 23, 2021 "On challenges and threats to national security of Ukraine in the environmental sphere and priority measures to neutralize them]. Available at : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U111_21.html [in Ukraine].

11. *Ekspert ahrobiznes, silske hospodarstvo, upravlynskyi konsaltnh* [Expert agribusiness, agriculture, management consulting]. Available at : <https://farming.org.ua/index.html> [in Ukraine].

УДК 338.2

Ю. Ю. Юрченко

ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКА ДОКТРИНА ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглядаються деякі інструменти протекціонізму, які використовуються в міжнародній практиці на даний час. Наводиться історична ретроспектива протекціоністських заходів окремих країн Європи. Статистично ілюструється закон «спадної віддачі» в агросекторі України. Наведено аналітичні дані, що підтверджують статус України як сировинного придатка.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, вільна торгівля, інструменти протекціонізму, спадна віддача, ресурсна пастка.

Summary. Some tools of protectionism which are used in the international practice now are considered. A historical retrospective of protectionist measures of individual countries is given. The law of «decreasing return» in the agricultural sector of Ukraine is statistically illustrated. Analytical data confirming the status of Ukraine as a raw material adjunct are given.

Key words: protectionism, neoprotectionism, free trade, protectionism tools, decreasing return, resource trap.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42

Постановка проблеми. Серед відомих цілей протекціонізму найбільш важливими на сучасному етапі розвитку економіки України є: забезпечення стійких темпів розвитку, зростання валового внутрішнього продукту, зниження рівня безробіття, підвищення соціальних стандартів життя. Останніми роками динаміка макроекономічних показників значно погіршилася, знизилася частка переробної промисловості у ВВП України, відбувається деіндустріалізація і аграризація економіки. Втрачено традиційні ринки збуту, а нові освоюються з великими складнощами через

високий рівень конкуренції і активно наростаючих протекціоністських настроїв у світовій торгівлі. Для досягнення поставлених цілей необхідно використовувати механізм обмежувальних заходів, митних зборів, адміністративних і технічних бар'єрів, імпорتنі квоти, обмеження експорту, преференції виробникам у вигляді пільгового кредитування та оподаткування, субсидій та компенсації ряду витрат і ін., в сукупності складових інструментів протекціонізму.

Аналіз останніх досліджень. Історія протекціонізму в своєму розвитку сходиться в глибину

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Юрченко Ю. Ю. Протекціоністська доктрина як форма захисту національної економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 36–42. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42.

References (APA):

Yurchenko, Yu. Iu. (2021). *Proteksionistska doktryna yak forma zakhystu natsionalnoi ekonomiky* [Protectionist doctrine as a form of protection of the national economy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 36–42 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42.

століть, а в числі економістів, розвиваючих дане вчення, було багато відомих особистостей тих часів. З плином часу актуальність проблеми тільки підвищується.

Сучасні вчені:

- розглядають передумови і доцільність застосування, наслідки, інструменти і методи політики протекціонізму [1,2];

- проводять порівняльний аналіз протекціонізму і неопротекціонізму, досліджують особливості еволюції основ протекціонізму і категоріального змісту цієї дефініції та методологічного інструментарію [3];

- розглядають і систематизують інструменти прихованого протекціонізму, пропонують їх ієрархію. У роботах цих авторів проаналізовані інструменти торгових воєн, виявлені основні торговельні бар'єри для української продукції на міжнародних ринках; узагальнені адаптаційні заходи по найбільш поширеним інструментам протекціонізму. Проаналізовано деякі інституційні бар'єри в міжнародній торгівлі [4,5];

- наводять механізми державної протидії ринковим регуляторам, інструменти захисту національної економіки в умовах тиску зовнішніх чинників [6,7];

- аналізують в ретроспективі теоретичні основи протекціоністської політики, розглядають підходи до моніторингу протекціонізму і відзначають множинність рівнів його реалізації. У цих роботах обґрунтовано потребу введення в термінологічний обіг дефініції «неопротекціонізму», пропонується його авторське трактування, досліджується середовище трансформації протекціонізму в неопротекціонізм. Виявлено, що протекціонізм в процесі глобалізації трансформувався в складний комплекс державних методів посилення конкурентоспроможності. Зроблено висновок про те, що неопротекціонізм з його більш гнучким інструментарієм більш ефективно нівелює глобальні дисбаланси [8–14];

- аналізують умови використання політики протекціонізму і фритредерства, історичний аспект їх актуальності, в тому числі як для високо-розвинених, так і пострадянських країн [15];

- розглядається зміна курсу США в питаннях торговельної політики на користь протекціонізму, запропоновані заходи для адекватного реагування України на все частіші тенденції протекціонізму в світовій торгівлі [16];

- аналізуються торговельні дисбаланси між провідними економіками світу, наслідки переходу США від фритредерства до протекціонізму. Ефективність протекціоністських методів завжди визнавалася в прогресивних країнах, вдаються до неї і зараз. Методи ці не є універсальними. Вважається, що оптимальна ця політика як короточасні заходи на період стійкого становлення індустріального статусу держави,

наголошується, що кожна країна в історичному аспекті вдавалася до різних інструментів протекціонізму [17];

Відаючи належне науковим дослідженням вчених-економістів в питаннях протекціонізму, хочемо зазначити, що непрості соціально-економічні умови, які утворилися в Україні, вимагають сучасного порядку денного, тому **метою цієї статті** є визначення стратегії щодо використання протекціоністського інструментарію для захисту національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не можна не погодитися з тим, що «в результаті кримінальної приватизації утвердився компрадорсько-олігархічний режим, сталася деіндустріалізація основних галузей економіки, знизився матеріальний добробут більшої частини населення, знизився науковий, освітній та культурний рівень в країні» [15]. Але не можна й ігнорувати ці небезпечні тенденції, покладаючись на *laissez-faire* (невтручання). Тим часом, політика протекціонізму піддається критиці з боку провідних країн світу. Так, голова германського уряду висловила про те, що протекціонізм перешкоджає росту, а вільна торгівля часто існує лише на словах. «Близько 4 відсотків загального обсягу торгівлі між країнами G20 в даний час обмежені різними зборами» [18]. Однак при цьому свого часу політика протекціонізму активно використовувалася в період їх становлення і закріплення за ними статусу провідних економік світу, а також використовується і зараз.

За даними «Global Trade Alert, в період з листопада 2008 року до квітня 2019 року країни світу впровадили 12,7 тис. заходів протекціонізму». За цей же період Україна — усього «94 заходи протекціонізму по відношенню до торгівлі з 101 країною. Серед них РФ, КНР, ФРН, Польща, Франція, Австрія, Італія, Білорусь, Угорщина, Туреччина». Основними захисними інструментами українського виробника стали: «антидемпінгові заходи (15 актів); імпордне мито (8); імпордне ліцензування (6); експортне ліцензування (4); загальні захисні гарантії (4)». Їх розповсюджено на наступні товарні групи: вироби з металу; добрива та пестициди, автомобілі, машини та їх частини; фарби, лаки та супутні товари. Порівняємо ці 94 заходи з цифрою 1176, які запровадили держави світу до українських виробників. В їх числі: «металургія (продукція з чорних металів та сталі — 244, чорні метали та сталь — 110), автомобілебудування — 122), (сільськогосподарська техніка — 96), сільського господарства (зернові — 93)». У 2018 році уряди країн світу втручалися у глобальну торгівлю 1870 разів, у т. ч. використано 1470 захисних заходів та 400 — норм, направлених на лібералізацію [19]. Більш 50 % протекціоністських заходів ввели 10 країн: Канада, США, Німеччина, Індія,

Аргентина, Бразилія, Італія, Велика Британія, Китай, Австралія. Країни G20 у 2018 році запровадили 1271 нових протекціоністських актів [19].

Світовий досвід переконливо доводить, що саме завдяки протекціонізму «багаті країни стали багатими». «Термін «вільна торгівля» в ті часи означав відсутність монополій, а не тарифів»; «.. саме так досягався економічний успіх — починаючи від Англії часів правління Генріха VII, продовжуючи індустріалізацією континентальної Європи і США і закінчуючи недавнім злетом Кореї і Тайваню» [20]. Цікавий в цьому плані, наприклад, досвід Флоренції, де «великі землевласники століттями не допускалися до політичної влади..., життя міста визначали інтереси ремісників, промисловців і торговців. Флоренція дуже рано зрозуміла основні механізми походження багатства і бідності... Не даючи землевласникам влади, городяни Флоренції... забезпечували місту одночасно економічну владу і багатство за допомогою промислового виробництва і політичної влади» [20].

Також одним з переконливих прикладів, на який спирається Райнер є так званий «План Тюдорів»: Генріх VII шляхом податкових регуляторів перетворив Англію з експортера необробленої вовни в провідну країну-виробника вовни, всіляко стимулюючи і своїх ремісників і підприємців з інших країн. Як контрпродуктивні заходи, які обрушували економіку процвітаючих країн, потрапляючи в «ресурсні пастки», автор наводить Іспанію, яка після відкриття Америки отримала доступ до її ринків, відправляючи туди продукцію сільського господарства в обмін на потоки золота і срібла, виробництво якої різко зросло, але згодом стало супроводжуватися «спадною віддачею» і стрибком цін на сільськогосподарські товари. Знатних землевласників звільнили від більшості податків, податковий тягар ліг на плечі ремісників і промисловців, «похитнулася» їх конкурентоспроможність, сталася деіндустріалізація, вийти з якої Іспанії вдалося тільки в XIX столітті. «Успішні країни захищали свою обробну промисловість, а неуспішна Іспанія захищала своє сільське гос-

подарство, поки воно не знищило її обробну промисловість» [20].

Закон спадної віддачі як наслідок «ресурсної пастки» [21] ми спостерігаємо і в Україні: «якщо один виробничий фактор має природне походження, як наприклад в сільському господарстві,... то рано чи пізно збільшення вкладень капіталу і/або праці призведе до виробництва все меншої кількості продукції на одиницю праці або капіталу» [21]. Підтвердженням цьому можна вважати динаміку врожайності і рентабельності виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

В Україні ж, як бачимо з таблиці, протягом 20 років (1990–2010 рр.) врожайність неухильно знижувалася і перевершила рівень 1990 року тільки в останні роки. Рентабельність же по відношенню до 1990 року знизилася більш, ніж в 20 разів.

Дані табл. 2 демонструють очевидність економічного статусу України як «сировинного придатку». Товари, представлені нами на світових ринках, лише на 28 % є продукцією обробної промисловості, а на 72 % — це сировина.

На нашу думку, якщо і в подальшому Україна залишиться експортером переважно сільськогосподарської сировини без жодних протекціоністських заходів, спрямованих на розвиток обробної промисловості, то про Україну можна буде сказати так само, як в 16 столітті міністр фінансів Іспанії охарактеризував статус своєї країни: «З сировинних матеріалів Іспанії, зокрема, шовку, заліза і кочінілли (червоної фарби), які вони купують всього за один флорин, іноземці виробляють готові товари, які потім продають назад, в Іспанію, за ціною від десяти до ста флоринів. Таким чином... викуповуючи свої власні сировинні товари в іноземців за захмарною ціною, іспанці стають посміховиськом всієї Європи» [19].

Приклад Адама Сміта про жадібність булочника, завдяки прагненню до вигоди якого ми отримуємо хліб, ставить питання про те «до якої міри можна довірити приватним порокам ство-

Таблиця 1

Динаміка врожайності і рентабельності виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах [22]

Роки	Врожайність, ц з 1га	Базисні індекси змін врожайності	Рівень рентабельності, %	Базисні індекси змін рівня рентабельності
1990	35,1	1,0	275,1	1,00
1995	24,3	0,7	85,6	0,31
2000	19,4	0,6	64,8	0,24
2005	26,0	0,7	3,1	0,01
2010	26,9	0,8	13,9	0,05
2015	41,1	1,2	43,1	0,16
2018	47,4	1,3	24,7	0,09
2019	49,1	1,4	11,8	

Таблиця 2.

Співвідношення сировини і продукції обробної промисловості в обсязі експорту України в 2019 році [23]

Сировина в структурі експорту	тисяч доларів США	Доля у загальній сумі експорту,%	Продукція обробної промисловості в структурі експорту	тисяч доларів США	Доля у загальній сумі експорту,%
Живі тварини; продукти тваринного походження	1277015,8	2,6	Готові харчові продукти	3220383,8	6,4
Продукти рослинного походження	12914543,1	25,8	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1930809,8	3,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732237,5	9,5	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	721536,9	1,4
Мінеральні продукти	4866480,3	9,7	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	437712,5	0,9
Шкури необроблені, шкіра вичинена	149080,2	0,3	Текстильні матеріали та текстильні вироби	847198,6	1,7
Деревина і вироби з деревини	1400370,4	2,8	Взуття, головні убори, парасольки	188378,5	0,4
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	89859,8	0,2	Вироби з каменю, гіпсу, цементу	414717,3	0,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255685,9	20,5	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4464445,8	8,9
			Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	882344,7	1,8
			Прилади та апарати оптичні, фотографічні	181320,3	0,4
			Інші товари	872967,8	1,8
Загальна доля експорту сировини	71,7		Загальна доля експорту виробничих товарів	28,3	

рення громадської вигоди, активно обговорювалося економістами XVIII століття». До цієї тези також хочеться додати цитату про те, що «економісти плутають носій прогресу (торгівлю) з причиною прогресу (технологією)», «...а вільна торгівля між племям кам'яного віку і Силіконовою долиною зробить обох торгових партнерів однаково багатими» [19].

На завершення слід сказати, що на наш погляд протекціоністську політику України, зокрема в аграрному секторі, слід формувати з урахуванням наступних чинників.

— орієнтир на більш складні моделі участі країни в світових торгово-виробничих відносинах; відхід від штампа «сировинного придатка». Зміни в структурі експорту балансу: сировина — готова продукція, на користь готової продукції, інноваційної діяльності, послуг.

— враховуючи високу ймовірність того, що в перспективі Україна буде розглядатися міжнародними партнерами як «Велика аграрна країна». У зв'язку з цим необхідний загальнонаціональний

інноваційно-технологічний прорив, який дійсно здатен забезпечити нам цей статус.

Висновки. Протекціоністська політика активно використовувалася провідними економіками світу в період їх становлення і закріплення за ними статусу лідерів, а також використовується і зараз. Саме завдяки протекціонізму «багаті країни стали багатими». Термін «вільна торгівля» в ті часи означав відсутність монополій, а не тарифів. В Україні спостерігається «закон спадної віддачі» як наслідок «ресурсної пастки», а також статус сировинного придатку.

Тому:

— з одного боку протекціоністську політику України, зокрема в аграрному секторі, слід формувати з урахуванням потреби відходу від штампа «сировинного придатка»;

— натомість, з другого боку, якщо буде доведено висока ймовірність стати «великою аграрною країною», то це потребує загальнонаціонального інноваційно-технологічного прориву, який дійсно здатен забезпечити Україні цей статус.

Саме ретельний аналіз всієї сукупності соціально-економічних даних, визначальних для вибору того чи іншого підходу розвитку економіки спочатку у короткостроковому періоді з одночасною розробкою дорожньої карти в аграрному протекціонізмі з метою планомірного, динамічного переходу зі стану сировинного придатка до рівноправного партнера міжнародних відносин буде предметом подальших досліджень автора.

Література

1. Келічавий А. В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки країни. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_44.
2. Тимченко І. Є. Аналіз доцільності використання протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній політиці України. *Наукові записки ХЕПУ*. 2014. № 1 (16). С. 77–87. URL : <https://library.hcpu.edu.ua/resursi-biblioteki/naukovi-zapiski-khepu/arkhiv-vipuskiv/2014/no-1-16-2014>.
3. Супрун Н. А., Боднарчук Т. Л. Еволюція концептуальних засад доктрини протекціонізму. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 66–77. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_6.
4. Серпухов М. Ю., Мазоренко О. В. Систематизація інструментів торговельних війн та прихованого протекціонізму. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 61–66. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_11_11.
5. Серпухов М. Ю. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торговельної політики. *Економіка розвитку*. 2013. № 4. С. 23–27. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esro_2013_4_6.
6. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Еволюція форм економічної експансії: неопротекціонізм як інструмент глобального домінування. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 4–8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_3.
7. Резнікова Н. В., Панченко В. Г. Неопротекціоністський потенціал регіональних торговельних угод в умовах багатосторонньої торговельної лібералізації. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 4–9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_3.
8. Панченко В., Резнікова Н. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2. С. 95–117. URL : <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.
9. Панченко В. Г. Критичний аналіз підходів до моніторингу протекціонізму: ідентифікація форм прояву неопротекціонізму в економічній політиці. *Економіка і держава*. 2018. №3. С. 22–28. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/7.pdf.
10. Панченко В. Г. Прихований протекціонізм як виклик регулюванню міжнародних економічних відносин. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 66–71. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/17.pdf.
11. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Нова норма світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3398/3073.
12. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 10–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_4.
13. Панченко В. Г. Інноваційний неопротекціонізм як новий інструмент регулювання міжнародних економічних відносин: нові проєкції неомеркантилізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18 (2). С. 139–143. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2018_18%282%29_31.
14. Панченко В. Г. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика. Київ : Аграр Медіа Груп, 2018. 618 с.
15. Воробьев Е. М., Куклин В. М., Рябченко К. Н. К вопросу о соотношении протекционизма и фритредерства на рубеже веков. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 7. С. 87–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_15.
16. Осташко Т. О. Протекціонізм у торговельній політиці США: висновки для України. *Економіка України*. 2017. №5–6. С.136–150.
17. Пак С.-Ч. Протекционизм США и нарушение торгового баланса между США и странами Северо-Восточной Азии. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2018. Т. 13. № 2. С. 86–114.
18. Меркель А. Протекционизм тормозит рост мировой экономики. *Deutsche Welle*. 14.06.2012. URL : www.dw.de/dw/article/016023317,00.html.
19. Чи потрібен Україні протекціонізм? URL : <https://www.uifuture.org/publications/news/24726-chy/potriben/ukraini/rotekcionism>.
20. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. М. : Высшая школа экономики, 2011. 384 с. URL : https://id.hse.ru/data/2016/12/22/1112066820/Reinert_5_ed._site.pdf.
21. Юрченко Ю. Ю. Соціально-економічні наслідки «ресурсної пастки» сільськогосподарського виробництва України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*.

ського університету менеджменту і бізнесу. 2020. №1 (47). С. 38–44.

22. Державна служба статистики України Рослинництво України 2019. Статистичний збірник. Київ, 2020. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf.

23. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2019 році. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Kelichavy, A. V. (2014). *Polityka protektsionizmu yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky krainy* [The policy of protectionism as a factor of increasing the competitiveness of the country's economy]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_44 [in Ukrainian].

2. Timchenko, I. E. (2014). *Analiz dotsilnosti vykorystannia protektsionistskykh zakhodiv u zovnishnoekonomichnii politytsi Ukrainy* [Analysis of the expediency of using protectionist measures in the foreign economic policy of Ukraine]. *Naukovi zapiski HEPU*, 1 (16). Retrieved from <https://library.hepu.edu.ua/resursi-biblioteki/naukovi-zapiski-khepu/arkhiv-vipuskiv/2014/no-1-16-2014> [in Ukrainian].

3. Suprun, N. A. (2013). *Evolutsiia kontseptualnykh zasad doktryny protektsionizmu* [Evolution of conceptual principles of the doctrine of protectionism]. *Ekonomichna teoriya*, 4, 66–77. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_6.

4. Serpukhov, M. Yu. (2017). *Systematyzatsiia instrumentiv torhovelnykh viin ta prykhovanooho protektsionizmu* [Systematization of instruments of trade wars and hidden protectionism]. *Biznes Inform*, 11, 61–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_11_11 [in Ukrainian].

5. Serpukhov, M. Yu. (2013). *Prykhovanyi protektsionizm yak instrument suchasnoi mizhnarodnoi torhovelnoi polityky* [Concealed protectionism as an instrument of modern international trade policy]. *Ekonomika rozvitu*, 4, 23–27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2013_4_6 [in Ukrainian].

6. Reznikova, N. V., Ivashchenko, O. A. (2016). *Evolutsiia form ekonomichnoi ekspansii: neoprotektsionizm yak instrument hlobalnoho dominuvannia* [Evolution of forms of economic expansion: neoprotectionism as an instrument of global domination]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 4–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_3 [in Ukrainian].

7. Reznikova, N. V., Panchenko V. H. (2017). *Neoprotektsionistskyi potentsial rehionalnykh torhovelnykh uhod v umovakh bahatostoronnoi torhovelnoi liberalizatsii* [Neoprotectionist potential of regional trade agreements in terms of multilateral trade liberalization]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 4–9. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_3 [in Ukrainian].

8. Panchenko, V., Reznikova, N. V. (2017). *Vid protektsionizmu do neoprotektsionizmu: novi vymiry liber-*

alnoho rehuliuвання [From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of liberal regulation]. *Mizhnarodna ekonomichna politika*, 2, 95–117. — Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> [in Ukrainian].

9. Panchenko, V. G. (2018). *Krytychnyi analiz pidkhodiv do monitorynhu protektsionizmu: identyfikatsiia form proiavu neoprotektsionizmu v ekonomichnii politytsi* [Critical analysis of approaches to monitoring protectionism: identification of forms of neoprotectionism in economic]. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 22–28. Retrieved from : http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/7.pdf [in Ukrainian].

10. Panchenko, V. G. (2018). *Prykhovanyi protektsionizm yak vyklyk rehuliuвання mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Hidden protectionism as a challenge to the regulation of international economic relations]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 66–71. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/17.pdf [in Ukrainian].

11. Panchenko, V. G., Reznikova, N. V. (2014). *Nova norma svitovoi ekonomiky yak seredovyshe stanovlennia neoprotektsionizmu* [New norm of world economy as an environment of formation of neoprotectionism]. *Mzhnarodni vidnosini seriya «Ekonomichni nauki»*, 4. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3398/3073 [in Ukrainian].

12. Panchenko, V. G. (2017). *Ekonomichni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv* [Economic sanctions as an instrument of foreign policy in the context of realization of national interests]. *Investiciyi: praktika ta dosvid*, 17, 10–16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_4 [in Ukrainian].

13. Panchenko, V. G. (2018) Innovative neoprotectionism as a new tool for regulating international economic relations: new projections of neomercantilism. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosini ta svitove gospodarstvo*, 18 (2), 139–143. — Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvu-umevcg_2018_18_282_29_31 [in Ukrainian].

14. Panchenko, V. G. (2018). *Hlobalni vymiry neoprotektsionizmu: teoriia i praktyka* [Global dimensions of neoprotectionism: theory and practice]. Kyiv, Agrar Media Group Publ. [in Ukrainian].

15. Vorobiev, E. M., Kuklyn, V. M., Ryabchenko, K. N. (2018). *K voprosu o sootnoshenii protektsionizma y frytredstva na rubezhe vekov* [On the question of the relationship between protectionism and free trade at the turn of the century]. *Visnik Harkivskogo nacionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina*, 7, 87–94. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_15 [in Ukrainian].

16. Ostashko, T. O. (2017). *Protektsionizm u torhovelnii politytsi SShA: vysnovky dlia Ukrainy* [Protectionism in US trade policy: conclusions for Ukraine]. *Ekonomika Ukrayini*, 5–6, 136–150 [in Ukrainian].

17. Pak, S.-C. (2018). *Proteksyonyzm SShA y narushenye torhovoho balansu mezhdu SShA y stranami Severo-Vostochnoi Azyy* [US protectionism and trade imbalance between the US and the countries of Northeast Asia]. *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika*, 2(13), 86–114 [in Russian].

18. Merkel, A. (2012). *Proteksionizm tormozit rost mirovoy ekonomiki* [Protectionism slows down the growth of the world economy]. *Deutsche Welle*. Retrieved from www.dw.de/dw/article/016023317,00.html [in Russian].

19. Ukrainian Institute of the Future (2019). *Chy potriben Ukraini proteksionizm?* [Does Ukraine need protectionism?]. Retrieved from <https://www.uifuture.org/publications/news/24726-chy/potriben/ukraini/proteksionizm> [in Ukrainian].

20. Reinert, E. S. (2011). *Kak bogatyie strany stali bogatymi, i pochemu bednyie strany ostayutsya bednymi*

[How rich countries became rich, and why poor countries remain poor]. Retrieved from https://id.hse.ru/data/2016/12/22/1112066820/Reinert_5_ed._site.pdf [in Russian].

21. Yurchenko, Yu. Yu. (2020). *Sotsialno-ekonomichni naslidky «resursnoi pastky» silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy* [Socio-economic consequences of the «resource trap» of agricultural production in Ukraine]. *Visnik Berdyanskogo universitetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 38–44.

22. Statistical Yearbook (2020). *Crop production of Ukraine 2019*. Kyiv, Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy Publ. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf [in Ukrainian].

23. Statistical Yearbook (2020). *Commodity structure of foreign trade in 2019*. Kyiv, Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy Publ. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ В НОВІТНІЙ СИСТЕМІ ПОТОКІВ МАРКЕТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВА З КЛІЄНТОМ

Анотація: розглянуто новітні інтернет-технології в сучасній системі потоків маркетингової взаємодії підприємства з клієнтом.

Ключові слова: маркетингова взаємодія, інструменти Інтернет-маркетингу, інтернет-технології, маркетингові комунікації.

Summary. The newest Internet technologies in the modern system of streams of marketing interaction of the enterprise with the client are considered

Key words: marketing interaction, Internet marketing tools, Internet technologies, marketing communications.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-43-49

Постановка проблеми. У зв'язку з інтеграцією українських підприємств у світове господарство, зростанням конкуренції, обсягів та оборотності світового капіталу, розвитком цифрових технологій одним із дієвих засобів підвищення конкурентоспроможності підприємства є використання сучасних Інтернет-технологій у взаємодії з клієнтом. Здатність генерувати та впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу у взаємодію підприємства з клієнтом є запорукою забезпечення позитивних фінансових результатів діяльності господарських суб'єктів. Таким чином виникає необхідність створення системи взаємодії підприємства з клієнтами, яка включатиме усі можливі маркетингові комунікації, продажі та післяпродажну взаємодію з використанням сучасних Інтернет-технологій. Зважаючи на це, актуальності набуває питання прийняття управлінських рішень, які сприятимуть розробленню та впровадженню інструментів для ефективного функціонування вищевказаної системи взаємодії підприємства з клієнтом на основі використання сучасних Інтернет-технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-прикладних положень у сфері побудови маркетингової взаємодії з клієнтом підприємства зробило чимало вітчизняних науковців, серед яких варто виокремити праці Е. П. Голубкова [2], О. В. Зозульова [4], С. М. Ілляшенка [7], О. Є. Кузьміна [13],

Н. С. Кузнецової [12], О. І. Карого [10], Є. В. Крикавського [11], М. А. Окландера [16], Т. О. Примак [18], В. Л. Сілаєвої [19], Н. І. Чухрай [20], та багатьох інших. Основними науковими доробками авторів у цій сфері є аналізування розвитку традиційних інструментів маркетингової взаємодії підприємства з клієнтами, визначення ролі мережі Інтернет та її впливу на конкурентоспроможність підприємства, впровадження інноваційних процесів управління маркетинговим персоналом підприємства та функціональної ролі відділу маркетингу на підприємстві.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад маркетингової взаємодії з клієнтом підприємства з використанням інтернет-технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сучасних інформаційних систем активно змінює взаємодію між їх учасниками, створює нові інструменти комунікацій, передання інформації та навіть продажу. Такі зміни в першу чергу торкнулися маркетингової взаємодії підприємства з клієнтом. Під маркетинговою взаємодією розуміються усі контакти з клієнтом прямо чи опосередковано, які здійснює компанія з метою впливу на прийняття ним позитивного рішення про купівлю. В сучасних умовах за допомогою новітніх засобів маркетингологів можуть відслідковувати взаємодії потенційних клієнтів з торговою маркою для кращого розуміння впливу кож-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Бритвенко А. С., Рибалов Е. Г., Деркач Р. В. Інтернет-технології в новітній системі потоків маркетингової взаємодії підприємства з клієнтом. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 43–49. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-43-49.

References (APA):

Brytviienko, A. S., Rybalov, E. H., Derkach, R. V. (2021). *Internet-tekhnologii v novitnii systemi potokiv marketynhovoivzaiemodii pidpriiemstva z kliientom* [Internet technologies in the newest system of streams of marketing interaction of the enterprise with the client]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 43–49 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-43-49.

ної взаємодії на рішення про купівлю кінцевим споживачем.

Сучасний науково-технологічний прогрес надає широкий спектр інструментів, які можуть бути використані для взаємодії з клієнтом та гарантуватимуть підприємству конкурентні переваги на ринку. Підприємства все більше переходять до цифрової взаємодії з клієнтом. Зараз одним із найефективніших засобів взаємодії з клієнтом є мережа Інтернет [4].

Розвиток та питання вибору потоків взаємодії з клієнтом було спричинене інтенсивним збільшенням кількості таких каналів. Швидкі темпи зростання популярності мережі Інтернет зумовили появу декількох нових Інтернет-потоків для залучення та взаємодії з клієнтом: Інтернет-ресурси, соціальні мережі, онлайн чати тощо. Усі ці потоки мають спільну мету: збільшити доходи власника підприємства від основної діяльності через залучення додаткових клієнтів [16].

Науковці підходять до питання актуальності Інтернет-потоків для маркетингових комунікацій по-різному: в залежності від спрямування власної наукової діяльності вони вбачають різні переваги мережі Інтернет. Наприклад, у своїй статті В. Л. Сілаєва [19] вказує, що міжнародна комп'ютерна мережа стала новим засобом масової інформації, майданчиком для економічних і політичних операцій. Взаємодія в мережі Інтернет, на її думку, призвела до появи багатьох «віртуальних світів», суб'єктами яких є реальні і віртуальні особи та групи.

Інтернет-мережа вже давно переросла простий інструмент комунікаційної політики та стала ефективним інструментом ведення бізнесу, досліджень, впливу на аудиторію. Економічна криза 2008–2009 років посилила свій вплив на розвиток Інтернет-технологій, які дозволяють зекономити витрати на комунікації та збут. Інтернет-технології частково вирівнюють шанси великих та малих підприємств на конкурентному ринку. [8]

Розуміється, переваги Інтернету як потоку взаємодії можна аналізувати в різних аспектах діяльності, оскільки він може носити різноманітний характер.

Зовсім з іншої сторони підходить до сприйняття Інтернет-потоків Н. Кузнецова [12], яка вважає, що в сучасній економіці важливим є полегшення взаємодії споживача та виробника і саме мережа Інтернет, як глобальна інформаційна система, що регулюється природними економічними законами, потенційно здатна полегшити цю взаємодію. Сучасні Інтернет-технології дають змогу зменшити час обслуговування клієнтів через надання необхідного сервісу та інформації двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень. Автор також вказує, що мережа Інтернет дозволяє ефективно організовувати зворотний зв'язок з клієнтами і

оперативно вивчати поточний попит, відповідно змінюючи власні маркетингові рішення та рекламні проекти. Н. Кузнецова [12] вважає мережу Інтернет незамінним інструментом для пошуку свіжої маркетингової інформації, особливо у порівнянні з іншими джерелами інформації. Використання Інтернету, на думку автора, помітно скорочує накладні витрати з просування товарів та забезпечує значне зменшення ризиків капіталовкладень.

В свою чергу Е. П. Голубков [2] вказує, що для клієнтів в Інтернеті характерні такі переваги:

- замовлення товарів у будь-який час і з будь-якого місця;
- можливість вивчення та ознайомлення з ціною, якістю, терміном, наявністю в продажу;
- варіативність та об'єктивність вибору;
- Згідно з думкою автора, існують такі переваги від переходу в онлайн для служб маркетингу:
  - надання інформації про стан ринкової ситуації;
  - менша вартість Інтернет-реклами;
  - інтерактивний режим взаємовідносин із споживачами;
  - можливість визначення кількості звернень до Інтернет-ресурсу фізичних та юридичних осіб.

Не виникає сумнівів, що сьогодні Інтернет-маркетинг є важливою складовою комплексу просування та збуту товарів більшості підприємств. У зв'язку із інтенсивним підвищенням популярності цього потоку просування в останні роки, перед практиками та вченими постає важливе питання підвищення його ефективності [9].

Специфікою Інтернет-маркетингу є те, що він дозволяє простіше оцінити витрати на залучення клієнтів, доцільність їх використання, динамічно змінювати та перенаправляти їх у порівнянні із традиційним маркетингом. Йому притаманні цілком інші інструменти комунікаційної та збутової політики [5]. Поняття «Інтернет-маркетинг» як новий вид маркетингу, дозволяє краще аналізувати потреби споживачів та швидше задовольняти їх за рахунок швидкої двосторонньої взаємодії та з метою отримання прибутку [8].

Говорячи про відмінності традиційного та Інтернет-маркетингу у процесі взаємодії з клієнтом, варто поглянути насамперед на комплекс маркетингових комунікацій. Комплекс Інтернет-комунікацій має суттєві відмінності від класичного комплексу маркетингових комунікацій.

До комплексу класичних маркетингових комунікацій відносять чотири складові: реклама, PR, стимулювання збуту і прямі продажі. Комплекс Інтернет-комунікацій складається з п'яти елементів: реклама, PR, стимулювання збуту, пошукова оптимізація та віртуальні спільноти [17]. У табл. 1. наведено порівняльну характеристику структур традиційного комплексу комунікацій та комплексу комунікацій Інтернет-маркетингу.

**Порівняння структури комплексу комунікацій традиційного та Інтернет-маркетингу
(складено авторами на підставі [17])**

№	Комплекс комунікацій	Комплекс Інтернет-комунікацій
1	реклама	Інтернет-реклама
2	PR	Інтернет-PR
3	стимулювання збуту	Інтернет-стимулювання збуту
4	прямі продажі	—
5	—	пошукова оптимізація
6	—	віртуальні спільноти

Однак, варто не погодитися такою структурою стосовно прямих продажів в мережі Інтернет. Сучасні засоби дозволяють налаштувати ці інструменти через мережу Інтернет за допомогою інтерактивних чатів, Facebook, Instagram, TikTok, Viber дзвінків тощо. Розглядаючи заходи маркетингових комунікацій з клієнтом підприємства потрібно розглянути питання оцінки їх ефективності. Проблема дослідження ефективності маркетингових комунікацій давно постала перед маркетологами. На рівні з глобалізацією ринків та інтенсифікацією міжнародної конкуренції перед підприємствами гостро постає питання оптимізації витрат з метою охоплення все більшого кола споживачів. Суттєву частку витрат підприємств, особливо підприємств споживчого сектору та масового виробництва, складають витрати на маркетингові комунікації, які досить складно оцінити і відповідно оптимізувати [15]. Складність оцінки ефективності маркетингових комунікацій полягає у неможливості чітко визначити їх вплив на рішення про купівлю кінцевими споживачами [7]. Вплив маркетингових комунікацій на рішення клієнта про купівлю значною мірою залежить від обраних заходів та умов їх реалізації і в більшості випадків дає досить різний ефект. Перед безпосереднім розрахунком ефективності маркетингових комунікацій необхідно спочатку дати визначення цього поняття. У сфері маркетингових комунікацій ефективність — це співвідношення між результатами отриманими від реалізації заходів маркетингових комунікацій та витратами на них [1].

Існує значна кількість показників, які застосовуються для оцінки ефективності заходів маркетингових комунікацій. Можуть використовуватися такі показники як частка ринку, рівень обізнаності цільової аудиторії, обсяг продажу, прибуток тощо [13]. Однак оцінити чіткий вплив заходів маркетингових комунікацій на ці результати показники досить складно через те, що на них впливає низка інших факторів та дій. Також більшість з цих показників демонструє лише частину загальної ефективності заходів маркетингових комунікацій підприємства. Зазвичай, ці показники не дають можливості здійснити детальний аналіз, який зміг би надати інформацію для розробки та прийняття на його підставі об-

ґрунтованих рішень щодо витрат на маркетинг для потенційного збільшення прибутків [5].

Оцінювання ефективності маркетингових комунікацій через ці показники часто є не до кінця ефективним в зв'язку з відсутністю врахування усіх факторів впливу на рішення про купівлю кінцевими споживачами (ціни, якості, емоційних аспектів, особистих уподобань тощо) [14]. Перелік цих факторів є значним за обсягом і в дійсності, правильно їх оцінити (враховуючи різну силу їх сприйняття споживачами) та врахувати для максимального задоволення потреб неможливо та й недоцільно у практичній діяльності підприємства.

Однак, потенційно можливо оцінити ефективність різних етапів реалізації заходів маркетингових комунікацій. Основним вартісним показником, який впливає на ефективність заходів маркетингових комунікацій, є витрати на них, тобто бюджет. Кожне підприємство, реалізуючи заходи маркетингових комунікацій, бажає найефективніше використати виділений бюджет, тобто оптимізувати витрати. Саме аналіз використання бюджету маркетингових комунікацій та його коригування дозволяє не лише оптимізувати витрати, але й реально оцінити вплив маркетингових комунікацій на споживачів [11]. Через неможливість оцінювання впливу заходів маркетингових комунікацій на рішення про купівлю нами пропонується використання методу оцінювання складових бюджету на заходи маркетингових комунікацій за окремими етапами. Цей метод дозволить виявити слабкі ланки у процесі реалізації ЗМК та своєчасно вживати заходи до їх переорієнтації або відмови від використання.

Вітчизняні та закордонні науковці [20] виділяють ряд аналітичних і неаналітичних методів формування бюджету заходів маркетингових комунікацій. В умовах зростання конкуренції використання неаналітичних методів формування бюджету маркетингових комунікацій (залишковий метод, метод приросту, метод паритету з конкурентами, метод відсотку від обсягу продажу) може призвести до додаткових витрат і не дасть бажаного результату. На основі цих методів бюджет визначається без врахування цілей та потреб підприємства, тому дані методи можуть бути використанні лише підприємствами-монополіста-

ми та підприємствами, споживачі яких взагалі не потребують заходів маркетингових комунікацій або слабо реагують на них.

Аналітичні методи формування бюджету маркетингових комунікацій потребують більшої уваги, однак ми розглянемо лише ті, які є найбільш ефек-

тивними. Поруч з методами формування бюджету ми розглянемо також відомі моделі оцінювання заходів маркетингових комунікацій та показники, розрахунок яких вони в себе включають. Методи та моделі оцінки ефективності маркетингових заходів (формування бюджету) представлені в табл. 2.

Таблиця 2

**Методи та моделі для формування бюджету заходів маркетингових комунікацій
(узагальнено авторами на основі джерел [3; 18])**

Назва	Суть моделі/методу	Коментар
Метод планування витрат	Складається розгорнутий річний план діяльності підприємства у сфері комунікацій з кожної складової. Визначаються витрати на закупівлю рекламного простору в засобах масової інформації, матеріальні витрати на виробництво рекламоносіїв, адміністративні витрати, гонорари рекламним агентствам. План диференціюється за окремими товарами і збутовими територіями. Зведені показники зумовлюють розмір рекламного бюджету, що коригується з урахуванням фінансових можливостей підприємства.	Даний метод може використовуватися при формуванні бюджету, оскільки він передбачає врахування потреб підприємства та окремого товару у застосуванні заходів маркетингових комунікацій. Однак, в той самий час він не враховує реакцію клієнтів на ці заходи, не надає ніякої інформації про їх реальну і потенційну ефективність.
Метод визначення цілей і завдань	Підприємство чітко визначає комунікаційні цілі та завдання, а потім формує відповідний бюджет; здійснює відповідні дослідження, за допомогою яких оцінюють залежність між витратами на просування, ступенем охоплення аудиторії рекламою і спонуканням до купівлі товару. Цей метод ефективніший порівняно з неаналітичними, але складніший у використанні.	В даному випадку проводиться кореляційний аналіз витрат та показників реалізації цілей. Даний метод дозволяє виявити потребу у зниженні або збільшенні витрат на рекламу. Однак, він не дозволяє проаналізувати, який саме з елементів маркетингових заходів комунікацій був використаний неефективно та спричинив втрати, оскільки не враховується окремий ефект кожного заходу при оцінці ефективності витрат.
Модель Юла G. Yul Model	Для розрахунку використовуються такі показники, як планова частка ринку; чисельність усіх потенційних покупців продукції підприємства; відсоток усіх потенційних покупців, які повинні піддатися впливу реклами; відсоток усіх потенційних покупців, які зазнали впливу реклами, ті, хто купить продукцію підприємства; необхідну кількість поодиноких взаємодій; необхідний обсяг реклами; вартість поодиноких взаємодій	Переваги: перед керівниками постає можливість формулювати свої вимоги і побажання щодо взаємозв'язку грошових витрат, відсотка чисельності потенційних покупців, які піддадуться впливу реклами, а також відсотка споживачів, які стануть постійними покупцями цього товару. Недоліки: частка ринку, яку прагне контролювати підприємство задається керівництвом інтуїтивно на початку розрахунку.
Модель Вейд-Вольфа (Vidale-Wolfe Model)	В основі моделі є зміна обсягу продажу товару в період часу t як з врахуванням трьох факторів: витрат на рекламу; показника реакції збуту на рекламу; рівня насичення ринку товарами і показника, який показує зменшення обсягу продажів.	Переваги: полягають у можливості опису взаємозв'язку трьох факторів: величини асигнувань на рекламу, обсягу продажів і зміни його під впливом реклами; враховуються дії конкурентів. Недоліки: модель не дозволяє в явній формі врахувати інші маркетингові змінні типу ціни і системи збуту.
Модель ADBUDG	Орієнтована на стабільний ринок з стабільним глобальним попитом, для якого реклама є детермінантою зростання продажів або частки ринку.	Переваги: параметри моделі можуть бути визначені на базі експертних оцінок або об'єктивних даних; модель виходить із частки ринку і тим самим враховує відносини взаємозалежності з конкурентами. Недоліки: не може використовуватися для динамічних ринків та при різкій зміні ситуації на стабільних ринках.
Модель Данахера-Руста (Danaher and Rust Model)	Ефективність реклами виражається у відносній величині охоплення цільової аудиторії і залежить від витрат на рекламу. Ефективність виражається рівнем рентабельності інвестицій.	Переваги: даний метод розглядає основним показником витрати на заходи маркетингових комунікацій як форму інвестицій, які повинні привнести свій результат. Недоліки: при визначенні мінімального рівня контактів з цільовою аудиторією можуть допускатися досить великі похибки, що в кінцевому рахунку впливає на точність розрахунку ефективності.

Науковці виділяють такі стадії побудови комунікаційного процесу: обізнаність, знання, схильність, перевага, переконаність, здійснення покупки, схвалення покупки [10]. Однак, для оцінки заходів маркетингових комунікацій важливі лише стадія обізнаності, переконаності та здійснення покупки. Виділені стадії є основними стадіями безпосереднього впливу заходу маркетингових комунікацій на цільову аудиторію. Так, наприклад, на стадії обізнаності основною ціллю заходу маркетингових комунікацій буде охоплення цільової аудиторії, тобто передання змісту повідомлення, закладеного в захід комунікацій. На стадії переконаності підприємство намагатиметься переконати споживача у необхідності купівлі продукції. Стадія покупки передбачатиме вплив підприємства на споживача через такі фактори як ціна, якість продукції, пакування, додаткові послуги тощо. Основним показником, який виражатиме ефективність заходів маркетингових комунікацій, буде купівля товару, яка була спри-

чинена їх впливом на споживача. Однак, оскільки вплив на рішення про купівлю товарів чинять не лише заходи маркетингових комунікацій, ми розглянемо лише стадії зацікавлення та переконання. У табл. 3 подано схему впливу заходів маркетингових комунікацій на клієнтів.

Табл. 3 дозволяє виділити усі групи об'єктів впливу заходів маркетингових комунікацій:

— ті, хто є цільовими клієнтами, можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами, взаємодіють і зацікавилися ними (A_1);

— ті, хто є цільовими клієнтами, можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами, взаємодіють, але не зацікавилися ними (A_2);

— ті, хто є цільовими клієнтами, можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами, але не взаємодіють (A_3);

— ті, хто є цільовими клієнтами, але не можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами (A_4);

— ті, хто не є цільовими клієнтами, але можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами,

Таблиця 3

Схема впливу заходів маркетингових комунікацій на клієнтів (складено авторами на основі джерела [11])

Визначення цільових клієнтів підприємства	Можливість маркетингового заходу охопити цільових клієнтів*	Взаємодія клієнтів з маркетинговим заходом*	Вплив маркетингового заходу на зацікавлення клієнтів*
Цільові клієнти підприємства	Є можливість	Взаємодіяли	Зацікавив (A_1)
		Не взаємодіяли (A_3)	Не зацікавив (A_2)
	Можливість відсутня (A_4)	—	—
Нецільові клієнти підприємства	Є можливість	Взаємодіяли	Зацікавив (A_5)
		Не взаємодіяли (A_7)	Не зацікавив (A_6)
	Можливість відсутня (A_8)	—	—

взаємодіють та зацікавилися ними (A_5) (хоч витрати на них не передбачалися, але вони також є певним виявом ефективності зацікавлення).

В основну групу об'єктів впливу заходів маркетингових комунікацій не включаються:

— ті, хто не є цільовими клієнтами, можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами взаємодіють, але не зацікавилися ними (A_6) (оскільки частина витрат була використана на дану групу, але вони не дали ніякого результату);

— ті, хто не є цільовими клієнтами, можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами і не взаємодіють з ними (A_7);

— ті, хто не є цільовими клієнтами і не можуть взаємодіяти з маркетинговими заходами (A_8).

Доцільно буде припустити, що витрати на клієнтів груп A_2 , A_3 , A_4 , A_6 та A_7 є неефективними, оскільки вони не досягли результуючої цілі, тобто не зацікавили їх. Оскільки загальні витрати виділяються на зазначені групи A_1 - A_3 , частка клі-

єнтів A_2 в загальній аудиторії $A = A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + A_5$ відображатиме частку неефективних витрат, пов'язаних з неякісною розробкою та створенням заходів маркетингових комунікацій. Під неякісною розробкою та створенням ЗМК розуміється: обрання невірної часу показу (в аспекті зацікавлення), неякісна організація, проведення, оформлення, креативні рішення, використані у маркетингових комунікаціях (наприклад, рекламний ролик, який не зацікавлює цільових клієнтів, бо невірно зрозумілі його мотиви).

Комплекс заходів маркетингових комунікацій традиційного та Інтернет-маркетингу націлений перш за все на ефективне залучення клієнта до взаємодії з підприємством. Однак ні одну з вищевказаних моделей оцінки заходів маркетингових комунікацій неможливо повноцінно адаптувати до використання в Інтернет-маркетингу в зв'язку з відмінностями між взаємодією з клієнтом у реальному світі та через мережу Інтернет. Ці

відмінності спостерігаються у термінології Інтернет-маркетингу щодо стадій взаємодії з клієнтом, факторів впливу на взаємодію з клієнтом, а також відмінностями самого процесу комунікацій.

Інструменти Інтернет-маркетингу відіграють значну роль у задоволенні клієнта від співпраці, однак мають наслідковий характер, а в аспекті стимулювання вони можуть мати дієвий характер. Через правильні посилання у соціальних мережах, e-mail розсилках тощо можна стимулювати реальних клієнтів до поширення інформації про підприємство, повторних звернень до купівлі або формування регулярного сервісного обслуговування.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз варто відмітити значні відмінності у традиційному та Інтернет-маркетингу, які спричиняють потребу чіткого розмежування теоретичних понять та практичних засад їх використання. Відмінності спостерігаються як на базовому рівні, так і на вищих рівнях, а саме процесах взаємодії з клієнтами, рівні і типу впливу заходів маркетингових комунікацій, оцінці їх ефективності. При цьому варто зазначити, що саме Інтернет-маркетинг за вищевказаних переваг набуває все більшої актуальності, в той час як традиційний маркетинг частково втрачає свої позиції.

Література

1. Верба В. А. та Гребешков О. М., Сучасні методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства. Маркетинг: теорія і методологія, 2009. URL[^]: <http://economics.org.ua/2009/efmarkdijaln> [Дата звернення 21 грудня 2020].
2. Голубков Е. П., Использование Интернета в маркетинге. *Маркетинг в России и за рубежом*, 2002, №3 (29). URL[^]: <http://www.mavriz.ru/articles/2002/3/315.html>. [Дата звернення 7 січня 2021].
3. Жук О. І., Сучасні модичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства. *Вісник академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України : науково-практичний збірник*, 2011, № 2, С. 51.
4. Зозульов О., Афанасьєва К., Розроблення стратегії виведення інтернет-магазину на промисловий ринок. *Маркетинг в Україні*. 2017. № 2. С. 53–61.
5. Зозульов О. Б., Домашева Є. Підходи до оцінювання ефективності маркетингових інтернет-комунікацій. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, 2016. № 13, С. 353–360.
6. Зозульов О., Домашева Є. Визначення стратегії збуту в кіберсередовищі на промисловому ринку. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 2, С. 46–54.

7. Ілляшенко С. М. Сучасні тенденції застосування Інтернет-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4 (2), С. 64–76.

8. Ілляшенко С. М., Іванова Т. Є. Інструменти та методи просування продукції в Інтернет: аналітичний огляд. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 20–32.

9. Ілляшенко С. М., Рудь М. П. Новітні види маркетингу в умовах випереджаючого розвитку: еволюція, сутність, умови застосування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2019. № 24. С. 37–42.

10. Карий О. І., Подвальна Г. В. Маркетинг взаємовідносин у діяльності автотранспортних підприємств: потреба в налагодженні взаєморозуміння з клієнтом. *Актуальні проблеми економіки*, 2016, №10 (184). С. 149–158.

11. Крикавський Є., Петецький І., Циран Я., Люльчак З. Партнерські відносини на ринку B2B та B2C. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. 232 с.

12. Кузнєцова Н., Інтернет-маркетинг в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: економіка*. 2012. № 137. С. 63–66.

13. Кузьмін О. Є., Романишин С. Б., Горбаль Н. І. Рекламна стратегія підприємства. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 168 с.

14. Левинсон Д. Партизанський маркетинг / пер. с англ. О. М. Иванов, А. Мороз. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 432 с.

15. Льюис Д. Нейромаркетинг в действии. Как проникнуть в мозг покупателя / пер. с англ. Мацковская М. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2015. 304 с.

16. Окландер М. А., Романенко О. О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від інтернет-маркетингу. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12, С. 362–371.

17. Окландер М. А., Литовченко І. Л. та Ботушан М. І., Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки. Одеса : Астропринт, 2011. 230 с.

18. Примак Т. О. Маркетинг. К. : МАУП, 2004. 228 с.

19. Силаєва В. Л. Интернет как социальный феномен. *Социологические исследования*. 2008. № 11, С. 101–107.

20. Чухрай Н. І., Мавріна А. О. Прибутковий маркетинг: взаємоузгодження маркетингових і фінансових рішень. Львів : Львівська політехніка, 2012. 205 с.

References

1. Verba, V. A., Hrebeshkov, O. M. (2009). *Suchasni metodichni pidkhody do otsinky efektyvnosti*

marketynhovoyi diyalnosti pidpryyemstva [Modern methodological approaches to assessing the effectiveness of marketing activities of the enterprise]. *Marketynh: teoriya y metodolohyya*. Available at : <http://economica.org.ua/2009/efmarkdijaln>.

2. Golubkov, Ye.P., (2002). *Ispol'zovaniye Interneta v marketinge* [The use of the Internet in marketing]. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, 3 (29). Available at : <http://www.mavriz.ru/articles/2002/3/315.html>.

3. Zhuk, O. I., (2011). *Suchasni modychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovoyi diyalnosti pidpryyemstva* [Modern fashion approaches to assessing the effectiveness of marketing activities of the enterprise]. *Visnyk akademiyi pratsi i sotsialnykh vidnosyn federatsiyi profspilok Ukrainy*, 2, pp. 51.

4. Zozulov, O., Afanasyeva, K., (2017). *Rozroblennya stratehiyi vyvedennya internet-mahazynu na promyslovyy rynek* [Development of a strategy for bringing an online store to the industrial market]. *Marketynh v Ukraini*, 2, pp. 53–61.

5. Zozulov, O., Domasheva, Ye. (2016). *Pidkhody do otsynuyvannya efektyvnosti marketynhovykh internet-komunikatsiy* [Approaches to evaluating the effectiveness of Internet marketing communications]. *Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivkyy politekhnichnyy instytut»*, 13, pp. 353–360.

6. Zozulov, O., Domasheva, Ye. (2018). *Vyznachennya stratehiyi zbutu v kiberseredovyschi na promyslovomu rynku* [Determining the sales strategy in the cyber environment in the industrial market]. *Marketynh v Ukraini*, 2, pp. 46–54.

7. Ilyashenko, S. M. (2011). *Suchasni tendentsiyi zastosuvannya Internet-tekhnohoyi u marketynhu* [Modern trends in the use of Internet technologies in marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, 4 (2), pp. 64–76.

8. Ilyashenko, S. M., Ivanova, T. Ye. (2015). *Instrumenty ta metody prosuvannya produktsiyi v Internet: analitychnyy ohlyad* [Tools and methods of promoting products on the Internet: an analytical review]. *Marketynh i menedzhment innovatsiy*, 3, pp. 20–32.

9. Ilyashenko, S. M. ta Rud, M. P., (2019). *Novitni vydy marketynhu v umovakh vyperdzhayuchoho rozvytku: evolyutsiya, sutnist, umovy zastosuvannya* [The newest types of marketing in the conditions of advanced development: evolution, essence, conditions of application]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 24, pp. 37–42.

10. Karyy, O. I., Podvalna, H. V. (2016). *Marketynh vzayemovidnosyn u diyalnosti avtotransportnykh pidpryyemstv: potreba v nalahodzhenni vzayemorozuminnya z kliyentom* [Marketing of relations in the activity of motor transport enterprises: the need to establish mutual understanding with the client]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (184), pp. 149–158.

11. Krykavskyy, YE., Petetskyy, I., Tsyran, Ya., Lyulchak, Z., (2015). *Partnerski vidnosyny na rynku V2V ta V2S* [Partnerships in the B2B and B2C market]. Lviv, Lvivska politekhnika Publ., 232 p.

12. Kuznyetsova, N. (2012). *Internet-marketynh v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Internet marketing in Ukraine: problems and prospects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: ekonomika*, 137, 63–66.

13. Kuzmin, O. Ye., Romanysyn, S. B., Horbal, N. I. (2008). *Reklamna stratehiya pidpryyemstva* [Advertising strategy of the enterprise]. Lviv, Lvivska politekhnika Publ., 168 p.

14. Levinson, D. (2012). *Partizanskiy marketing* [Guerrilla Marketing]. Moscow, Mann, Ivanov i Ferber Publ., 432 p.

15. L'yuis, D. (2015). *Neyromarketing v deystvii. Kak proniknut' v mozg pokupatelya* [Neuromarketing in Action. How to get into the buyer's brain]. Moscow, Mann, Ivanov i Ferber Publ., 304 p.

16. Oklander, M. A., Romanenko, O. O. (2015). *Spetsyfichni vidminnosti tsyfrovoho marketynhu vid internet-marketynhu* [Specific differences between digital marketing and Internet marketing]. *Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyy instytut»*, 12, pp. 362–371.

17. Oklander, M. A., Lytovchenko, I. L., Botushan, M. I. (2011). *Marketynhovi komunikatsiyi promyslovykh pidpryyemstv v umovakh informatsiynoyi ekonomiky* [Marketing communications of industrial enterprises in the information economy]. Odesa : Astroprint, 230 s.

18. Primak, T. O., 2004. *Marketing* [Marketing]. Kiev, MAUP Publ., 228 p.

19. Silayeva, V. L. (2008). *Internet kak sotsial'nyy fenomen* [The Internet as a social phenomenon]. *Sotsiologicheskiye issledovaniya*, 11, pp. 101–107.

20. Chukhray, N. I., Mavrina, A. O. (2012). *Prybutkovyy marketynh: vzayemouzgodzhennya marketynhovykh i finansovykh rishen* [Profitable marketing: the coordination of marketing and financial decisions]. Lviv, Lvivska politekhnika Publ., 205 p.

УДК 331.101.3.08

**О. Л. Горяча,
І. А. Сільченко,
В. М. Таранов**

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Анотація: досліджуються питання удосконалення механізму мотивації персоналу підприємств на засадах інноваційних перетворень в економіці.

Ключові слова: персонал; мотивація; інтелектуалізація; розвиток; стратегія; інноваційність; потенціал, ринок праці, управлінські рішення.

Summary. The issues of improving the mechanism of motivation of enterprise personnel on the basis of innovative transformations in the economy are investigated.

Key words: staff; motivation; intellectualization; development; strategy; innovation; potential, labor market, management decisions.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-50-55

Постановка проблеми. Розвиток суспільства знань та активне впровадження інформаційних технологій формують нові виклики в сфері використання інтелектуально-трудового потенціалу населення. У той час, коли провідні держави світу поширюють новітні практики мотивації інноваційної діяльності у високотехнологічних секторах економіки, в Україні залишаються невирішеними численні проблеми ефективної праці, породжені нестабільним внутрішнім середовищем. Ринок праці України програє в конкуренції з європейськими державами, що спричиняє значні міграційні втрати. Одним з пріоритетів покращення існуючої ситуації є впровадження у систему менеджменту вітчизняних підприємств дієвої мотивації персоналу, яка б забезпечувала результати праці з ознаками інноваційності. Проте більшість суб'єктів господарювання поки орієнтовані на «екстенсивний» тип використання потенціалу працівників, тим самим провокуючи втрату конкурентних позицій за умов зростання глобальної мобільності. Надалі така ситуація буде лише витісняти Україну та її ринок праці з числа конкурентоспроможних держав. У зв'язку з цим стає нагальною потреба перегляду мотиваційних стратегій на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мотивації персоналу у сфері праці є предметом вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Основою дослідження слугували

праці зарубіжних науковців-основоположників теорії мотивації, серед яких Дж. Адамс, В. Герчиков, Е. Мейо, В. Врум, І. Льюїс, Ф. Герцберг, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, Е. Локк, А. Маслоу, М. Мескон, Г. Муррей, Д. Надлер, В. Оучі, Л. Портер, Ф. Тейлор та ін. Науковим підґрунтям дослідження стали також ідеї фундаторів української економічної думки — В. Вернадського і М. Туган-Барановського. Серед сучасних авторів, які присвятили свої публікації проблемам мотивації персоналу, слід назвати А. Колота, В. Бондар, Т. Костишину, О. Магопєць, В. Нижника, А. Орлову, М. Семикіну, С. Цимбалюк, Н. Борецьку, Л. Червінську, Н. Шалімову, О. Чернушкіну та ін.

Метою статті є розгляд питань удосконалення механізму мотивації персоналу підприємств на засадах інноваційних перетворень в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація персоналу є основою і кінцевою мірою успіху як організації в цілому, так і системи якості. Щоб досягти успіху, мотивація персоналу повинна застосовуватися на всіх рівнях управління організацією і впливати на всі види організаційних одиниць: кожного співробітника, локальні колективи окремих підрозділів і колективів всієї організації. Мотивація персоналу — це складний процес, який вимагає сприятливого середовища, достатнього професіоналізму управлінських ка-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Горяча О. Л., Сільченко І. А., Таранов В. М. Удосконалення механізму мотивації персоналу підприємств на засадах інноваційних перетворень в економіці. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 50–55. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-50-55.

References (APA):

Horiacha, O. L., Silchenko, I. A., Taranov, V. M. (2021). *Udoskonalennia mekhanizmu motyvatsii personalu pidpriemstv na zasadakh innovatsiinykh peretvoren v ekonomitsi* [Adequate to the mechanism of motivation for the personnel of the enterprises at the ambushes of the innovations in the economy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 50–55 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-50-55.

дрів та готовності самого персоналу ефективно використовувати і розвивати свій інтелектуально-трудовий потенціал.

В умовах ринку визначним фактором конкурентоспроможності підприємства стає ефективне управління як основний елемент інноваційної культури і, відповідно, підготовлений персонал. Постановка цілей і задач інноваційного розвитку підприємства, залучення працівників підприємства до реалізації цих цілей прямо залежить від ефективності мотиваційного механізму, створеного на підприємстві, який багато в чому обумовлений сформульованою на підприємстві концепцією управління інноваційною діяльністю. У ході аналізу сучасних наукових підходів до мотивації персоналу визначено, що управління мотивацією — це цілеспрямований вплив на працівників підприємства з метою рішення задач і досягнення цілей підприємства. Мотиваційними факторами, що впливають на нововведення, є: особисті потреби, інтереси і прагнення працівників; характер і зміст праці новаторів; творча робота і взаємо-

порозуміння; відносини між ініціаторами, організаторами впровадження нововведення, керівниками і персоналом. Зміни в економіці України вимагають вирішення ряду принципово нових завдань, одним з яких є максимально ефективна діяльність підприємства яка враховує сучасні системи мотивування праці. Відсутність, або ж слабка мотивація персоналу призводять до серйозних витрат часу, фінансових проблем, що може стати причиною зниження конкурентоспроможності, а іноді й банкрутства компанії.

Нинішній етап розвитку людства є дуже динамічним. Великий вплив чинить глобальна конкуренція. Практична і теоретична практики зарубіжних країн щодо мотивації персоналу є для вітчизняних підприємств прикладом і фундаментальною базою для розробки власного механізму мотивації робітників. При дослідженні та аналізі досвіду зарубіжних країн в даний час можна виділити такі основні моделі управління мотивацією працівників: японська, американська, німецька, турецька, а також модель Великобританії (рис. 1).

Рис. 1. Моделі управління мотивацією працівників ([1, с. 78; 2; 3, с. 510])

За таких умов суб'єкти бізнесу, які орієнтовані на довгострокову стратегію розвитку, змушені орієнтуватись на інноваційну складову діяльності. Відповідність мотиваційної політики підприємства стратегічним концепціям розвитку є основою для формування ефективних і раціональних заходів стимулювання працівників до продуктивної діяльності з орієнтацією на досягнення

корпоративних цілей [4, с. 54]. В іншому випадку вони ризикують втратити позиції в жорстких умовах конкурентної боротьби за ресурси, ринки збуту, кваліфіковані кадри. Тому дієва (ефективна і результативна) соціально-економічна мотивація персоналу обов'язково має враховувати інноваційні зміни в економіці. Для українських підприємств їх слід виділяти за двома рівнями:

а) інноваційний характер змін на рівні економіки країни;

б) інноваційний характер змін на рівні глобальної економіки.

Оскільки наша держава відстає від провідних країн за багатьма позиціями, окремі інноваційні тренди можуть видаватись для внутрішнього середовища новими, хоча й давно поширеними в інших державах. У той же час, інноваційний прорив чи поступальний інноваційний розвиток потребує почергового впровадження новітніх тех-

нологій, які стосуються різних сфер суспільного й економічного життя.

У табл. 1 узагальнено уявлення основних інноваційних змін в економіці, що детермінують особливості соціально-економічної мотивації персоналу для кожного підприємства.

Визначені у табл. 1 інноваційні зміни глобального й національного характеру відображають розриви економіки України з глобальними трендами, впроваджуваними передовими країнами. Разом з тим, сучасний світ є дуже строкатим

Таблиця 1

**Основні інноваційні зміни в економіці як детермінанти мотивації персоналу підприємств
(розроблено авторами на основі [5])**

Інноваційні зміни в глобальній економіці	Інноваційні зміни в економіці України
Структурні	
Домінування 4–6-го та перехід на 7-й технологічний уклад; висока частка інноваційних підприємств (від 60 %)	Впровадження 4-го технологічного укладу; зростання частки інноваційних підприємств, які реально продукують інновації
Просторові	
Стрімкий розвиток інноваційного підприємництва на територіях зі специфічним режимом (типу силіконових долин, технополісів, технопарків і т. д.)	Стимулювання інноваційного підприємництва шляхом розбудови мережі індустріальних парків, дерегулювання діяльності стартапів
Виробничі	
Ефективна взаємодія людини, її знань та інтелекту з роботизованими механізмами	Взаємодія людини, її знань та інтелекту з автоматизованими механізмами, можливість продукувати роботизовані технології
Послугові	
Пропозиція видів послуг, орієнтованих на формування нових потреб людини	Пропозиція видів послуг, орієнтованих на повне задоволення потреб людини
Конкурентні	
Продуктування радикальних (піонерних) і маркетингових інновацій в якості нових форм конкурентної боротьби та завоювання ринку	Здатність впроваджувати ординарні і поліпшуючі інновації, маркетингові інновації на засадах добросовісної конкуренції
Трудопотенційні	
Провідна цінність інтелекту людини, її організованості і стресостійкості	Провідна цінність інтелекту людини, її здатності працювати в колективі і взаємодіяти з керівництвом
Управлінські	
Корпоративно-індивідуалізований підхід у всебічній мотивації персоналу	Корпоративний підхід у всебічній мотивації персоналу
Організаційні	
Провідна роль інститутів громадянського суспільства з контролем дотримання прав суб'єктів господарювання і працівників	Формування дієвих інститутів громадянського суспільства з контролем дотримання прав суб'єктів господарювання і працівників
Поведінкові	
Високий рівень економічної свободи, поширена практика самозайнятості і підприємництва	Зростаючий рівень економічної свободи, стимулювання самозайнятості і підприємництва
Правові	
Високий рівень правової культури та захищеності персоналу	Зростання рівня правової культури та активної захисної діяльності профспілкових і громадських організацій
Діалектичні	
Забезпечення розвитку за принципами інклюзивного зростання	Поступовий перехід від екстенсивних до інтенсивних принципів економічного зростання
Концептуальні	
Довгострокова стратегія розвитку, орієнтована на інновації з інтегральним ефектом	Довгострокова стратегія розвитку, орієнтована на екологічні та соціальні інновації

у плані соціально-економічного розвитку. Економіка України перебуває у затижних трансформаційних умовах, за яких особливої ваги набуває бізнес-середовище як осередок формування середнього класу, креативних та ініціативних людей, здатних:

а) протистояти практиці недобросовісної конкуренції та корумпованим взаємодіям з владними суб'єктами;

б) реалізовувати різні ініціативи інтелектуальних комунікацій, створення середовища, сприятливого для ефективного використання і розвитку інтелектуально-трудоного потенціалу населення;

в) впроваджувати і продукувати різного роду інновації, формуючи таким способом культуру інноваційної діяльності в Україні.

Таким чином, якщо розглядати питання мотивації персоналу через призму інноваційних змін в економіці України, на дане завдання слід дивитись зі зворотнім зв'язком: не лише інноваційні зміни економіки чинять вплив на практику мотивації в підприємницькому середовищі, але й його суб'єкти через мотивацію стають основним рушієм інноваційних змін національної економіки.

На рис. 2 відобразимо цей взаємозв'язок, щоб підкреслити значимість досліджуваних процесів для якісних трансформаційних змін в економіці

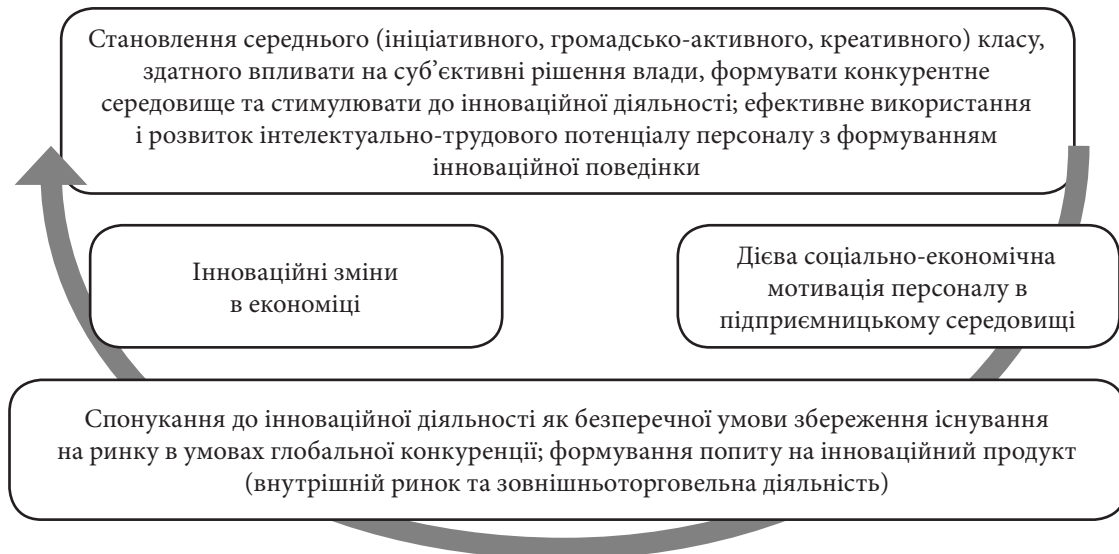

Рис. 2. Взаємовплив інноваційних змін в економіці та дієвої соціально-економічної мотивації персоналу на підприємствах (побудовано авторами на основі даних [5])

України з відображенням на показниках якості життя населення.

Оскільки важливим наслідковим аспектом мотивації персоналу є праця з ознаками інноваційності, у механізм важливо закласти розуміння таких результатів. Для кожного керівника інноваційні результати праці персоналу є архіважливою ціллю. Це надає підприємству низку переваг: зростання прибутку; зростання конкурентоспроможності підприємства; ефективне використання ресурсів; зниження витрат; зростання продуктивності; задоволення соціальних потреб колективу [6, с. 19]. У той же час на макрорівні інноваційна активність персоналу забезпечує: подолання економічного відставання країни; підвищення конкурентоспроможності країни на світовому рівні; підвищення соціального добробуту населення; вирішення соціальних проблем; підвищення рівня зайнятості; енергоефективність та екологічність виробництва [6, с. 19]. Такий кумулятивний різномірний ефект бере свій початок з дієвої соціально-економічної мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах.

Розуміння механізму мотивації персоналу на підприємствах як управлінської діяльності, що здійснюється за певним алгоритмом, потребує обґрунтування того, як цей механізм має співвідноситись з інноваційними змінами в економіці. Тут можливі такі основні наслідки взаємодій:

- мотиваційні впливи гальмують інноваційний розвиток підприємства та економіки;
- практика мотивації персоналу на підприємстві адаптується до тих інноваційних змін, які відбуваються в економіці;
- мотиваційні впливи стимулюють інноваційний розвиток підприємства та економіки.

Залежно від характеру взаємодій механізму мотивації персоналу підприємств та інноваційних змін в економіці можуть вирізнятись різні сценарії вдосконалення такого механізму.

Поточна ситуація в Україні щодо інноваційного розвитку є складною. Показник інноваційно активних промислових підприємств на рівні менше 16 % є занадто низьким. Більше того, він може бути завищеним у зв'язку із задовільною системою об'єктивного моніторингу ситуації у

вітчизняній сфері бізнесу. Складність ситуації підтвердили результати аналізу інноваційних передумов дієвої соціально-економічної мотивації персоналу, які розкривають практику інноваційної діяльності суб'єктів бізнесу. Вони вказують на важливість через мотиваційні механізми одночасно покращувати ефективність розвитку трудового потенціалу населення та реанімувати інноваційний потенціал економіки України.

Оскільки впродовж майже трьох десятиліть незалежності України підтверджується низька ефективність державної політики, поточні тенденції розвитку громадянського суспільства та дія ринкових механізмів стають більш реалістичним шансом виходу із затяжних кризових трансформацій. Бізнес-середовище в цьому має відігравати важливу роль:

- з погляду формування середнього класу, ядром якого є креативні й ініціативні підприємці, особливо представники малого і середнього бізнесу;
- з погляду створення сприятливих умов праці для персоналу з можливістю продукувати й використовувати інновації, розвиваючи інноваційну культуру.

Виходячи з таких міркувань, необхідно популяризувати переваги застосування механізму соціально-економічної мотивації персоналу та визначати пріоритети його вдосконалення. Якщо орієнтуватись на гіпотезу, що мотиваційні впливи мають стимулювати інноваційний розвиток підприємств та економіки, то можна визначити такі основні сценарії вдосконалення механізму соціально-економічної мотивації на вітчизняних підприємствах: реформаційний — кардинальний перехід на нову концепцію розвитку і мотивації персоналу, базовану на принципах інклюзивного зростання; управлінський — формування мотиваційної культури управлінської ланки персоналу; інформаційний — впровадження системи моніторингу потреб, інтересів, цілей персоналу; селективний — цільова мотивація працівників, що відзначаються схильностями та ініціативою інноваційної діяльності; інвестиційний — базове підвищення ресурсних (у першу чергу фінансових) витрат на мотивацію всього персоналу.

Висновки. Отже, механізм мотивації персоналу підприємств є діяльнісним алгоритмом мотиваційного впливу на працівників, що, водночас потребує достатньої мотивації управлінських кадрів. В умовах нестабільності, браку вільних фінансових ресурсів та розуміння переваг (наслідків) соціально-економічної мотивації персоналу, більшість вітчизняних підприємств ігнорують дану практику. Результати цього відчуває все бізнес-середовище (конкурентні умови) та економіка в цілому (рівень інноваційного розвитку). Для поступового покращення ситуації слід популяризувати ідеї функціонування механізму соціально-економічної мотивації персоналу, ба-

зованого на з'ясуванні потреб, інтересів і цілей працівників, рівня мотивації самих управлінців та співставленні витрат на заходи мотивації з результатами праці. У нашому випадку — це має бути ефективна праця з ознаками інноваційності.

Література

1. Бондарчук Л. В. Особливості антикризового управління персоналом. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. 2017. Вип. 5 (25). С. 77–82.
2. Брич В. Я. Менеджмент персоналу : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 520 с.
3. Лобза А. В. Підходи до розробки системи оцінки ефективності діяльності персоналу сучасного підприємства. *Молодий вчений*. 2018. №1 (53). С. 510–513.
4. Чернушкіна О. О. Стратегічні аспекти за-провадження мотиваційного моніторингу у системі мотивації працівників. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 3, Т. 1 (236). С. 50–54.
5. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
6. Вечеря С. В. Мотиваційний механізм в управлінні інноваційним розвитком підприємств. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 252. С. 16–20.

References

1. Bondarchuk, L. V. (2017). *Osoblyvosti antykrizovoho upravlinnya personalom* [Features of anti-crisis personnel management]. *Aktualni naukovyi doslidzhennya v suchasnomu sviti*, 5 (25), 77–82.
2. Brych, V. Ya. (2012). *Menedzhment personalu* [Personnel management]. Ternopil, TNEU Publ., 520 p.
3. Lobza, A. V. (2018). *Pidkhody do rozrobky systemy otsinky efektyvnosti diyalnosti personalu suchasnoho pidpryyemstva* [Approaches to the development of a system for evaluating the effectiveness of the personnel of a modern enterprise]. *Molodyy vchenyy*, 1 (53), 510–513.
4. Chernushkina, O. O. (2016). *Stratehichni aspekty zaprovadzhennya motyvatsiynoho monitorynhu u systemi motyvatsiyi pratsivnykiv* [Strategic aspects of introduction of motivational monitoring in the system of employee motivation.]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3, vol. 1 (236), 50–54.
5. Kraus, N. M. (2019). *Innovatsiyina ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instyutsionalnyy bazys formuvannya ta trayektoriya rozvytku* [Innovative economy in a globalized world: the institutional basis for the formation and trajectory of development]. Kyiv, Ahrar Media Hrup Publ., 492 s.
6. Vecherya, S. V. (2012). *Motyvatsiyyny mekha-*

nizm v upravlinni innovatsiynym rozvytkom pidpryyemstv [Motivational mechanism in the management of

innovative development of enterprises]. *Kultura narodov Prychernomorya*, 252, 16–20.

УДК 338.48:640.4

**Ю. Ю. Гурбик,
С. С. Біляєв**

СУТНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація. У статті розкрито сутність маркетингової діяльності готельного підприємства в сучасних посткоронавірусних умовах розвитку ринку туристичних послуг в Україні, на основі аналізу понять — «маркетинг» та «маркетингова діяльність підприємства». Визначено особливі риси маркетингової діяльності готельного підприємства. Досліджено складові, інструменти та основні етапи (розробка ринкової стратегії, розробка продуктової стратегії, управління маркетинговою діяльністю) реалізації маркетингової діяльності готельного підприємства.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова діяльність, складові маркетингової діяльності, етапи маркетингової діяльності, готельне підприємство.

Summary. The article reveals the essence of marketing activity of a hotel enterprise in modern post-coronavirus conditions of development of the market of tourist services in Ukraine, on the basis of the analysis of concepts — «marketing» and «marketing activity of the enterprise». The special features of marketing activity of the hotel enterprise are defined. The components, tools and main stages (development of market strategy, development of product strategy, management of marketing activity) of realization of marketing activity of the hotel enterprise are investigated.

Key words: marketing, marketing activity, components of marketing activity, stages of marketing activity, hotel enterprise.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-55-60

Постановка проблеми. В умовах посткоронавірусного середовища, яке вимагає нових та адаптивних підходів до ведення бізнесу, зростає значення маркетингової діяльності, головна мета якої забезпечити управління всіма видами діяльності на підприємстві, що пов'язані із виробництвом продукції та її реалізацією через систему збуту до кінцевого споживача [1, с. 389]. Отже, сучасна маркетингова діяльність готельного підприємства повинна вміти адаптуватися до викликів, які виникають в посткоронавірусних умовах функціонування ринку туристичних послуг України, оперативно та гнучко реагувати на зміни у зовнішньому маркетинговому середовищі та всередині підприємства. А тому наукові дослідження як на теоретичному, так і практичному рівнях пов'язані з маркетинговою діяльністю готельного підприємства є актуальними та потребують подальшого наукового обґрунтування та осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти маркетингової діяльності готельного підприємства висвітлюють у своїх працях наступні зарубіжні та українські вчені: Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз, С. С. Скобкін, С. В. Скибінський, Л. О. Іванова, О. Ф. Моргун, Д. С. Мацеха, С. А. Бурий та ін. Проте на наш погляд в даний час відсутні комплексні та ґрунтовні дослідження серед українських вчених, стосовно теоретичного аналізу тлумачення поняття «маркетингова діяльність готельного підприємства». Тому виникає нагальна потреба у подальшому теоретико-методологічному вивченні маркетингової системи сучасного підприємства готельного господарства, використовуючи позитивний досвід передових світових країн, в процесі здійснення їхніми готельними підприємствами маркетингової діяльності.

Мета статті — дослідити тлумачення поняття «маркетингова діяльність готельного підприємства», визначити основні її етапи та складові.

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Гурбик Ю. Ю., Біляєв С. С. Сутність маркетингової діяльності підприємства готельного господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 55–60. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-55-60.

References (APA):

Hurbyk, Yu. Iu., Biliaiev, S. S. (2021). *Sutnist marketynhovoї diialnosti pidpryyemstva hotelnoho hospodarstva* [The essence of marketing activities of the hotel industry]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 55–60 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-55-60.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кращого розуміння маркетингової діяльності готельного підприємств, необхідно розкрити сутність та зміст понять «маркетинг» та «маркетингова діяльність підприємства».

Слід зауважити, що на сьогодні існує ряд різноманітних наукових підходів до трактування поняття «маркетинг», що вимагає аналізу та систематизації даних підходів з метою кращого розуміння маркетингової діяльності підприємства

в складних реаліях розвитку ринкової економіки [1, с. 389]. Наприклад зарубіжні науковці Г. Багієв, В. Тарасевич та Х. Анн досліджуючи теоретичні та методичні засади організації маркетингу як філософії та інструментарія підприємницької діяльності наводять 17 визначень поняття «маркетинг» [2, с. 23–24].

У табл. 1 наведено сучасні підходи, які розкривають сутність та зміст поняття «маркетинг» відомими зарубіжними вченими.

Таблиця 1

Сучасні підходи щодо визначення поняття «маркетинг» зарубіжними вченими

Автор	Тлумачення поняття	Підхід
Г. Армстронг, В. Вонг, Ф. Котлер, Дж. Сондерс [3, с. 41].	Соціальний та управлінський процес, в ході якого окремі особи та групи отримують все, що їм необхідно для задоволення своїх потреб, за рахунок створення і обміну товарами та цінностями.	Процесний
Ж.-Ж. Ламбен [4, с. 36].	Соціальний процес, спрямований на задоволення потреб і бажань індивідів і організацій за допомогою створення вільного конкурентного обміну товарів і послуг, які формують цінність для покупця.	
П. Дойль [5, с. 53].	Процес управління, мета якого полягає у максимізації доходів акціонерів на основі побудови стратегії довірчих відносин з цінними для компанії покупцями і створення стійких довірчих переваг.	
Ф. Котлер [6, с. 21].	Вид людської діяльності, спрямований на задоволення потреб за допомогою обміну.	Функціональний
А. Браверман [2, с. 23].	На макрорівні маркетинг виступає в ролі інструмента формування ринкового середовища. На мікрорівні маркетинг виступає як інструмент вбудовування підприємств в ринкове середовище яке формується і, що особливо важливо, є засобом (часто вирішальним), що забезпечує залучення інвестицій.	Інструментальний
Ю. Пашкус [2, с. 23].	Маркетинг — поняття комплексне. Воно включає в себе всі види діяльності, пов'язані з обміном між людьми або країнами, спрямовані на задоволення потреб і бажань споживачів.	Комплексний
Е. Райс, Д. Траут [7, с. 4].	Маркетинг — це війна, де конкуренти — вороги, і ваша мета — їх перемогти.	Політичний

Слід зазначити, що поширеним серед науковців підходом на основі якого відбувається тлумачення поняття «маркетинг» є процесний підхід. Також, необхідно відмітити, що при застосуванні процесного підходу науковці вкладають в його сутність та зміст соціальний та передусім управлінські аспекти. Так деякі науковці при визначенні поняття «маркетинг» звужують його сутність до одного з елементів процесу управління, адже розглядають маркетинг, як «теорію і практику прийняття управлінських рішень стосовно ринково-продуктової стратегії організації і тактики її втілення на основі аналізу факторів зовнішнього маркетингового середовища для задоволення економічних інтересів виробників і споживачів» [8, с. 13] або як управлінську функцію [9, с. 19].

Не менш науково дискусійним є поняття і «маркетингова діяльність підприємства», у табл. 2 наведено його визначення зарубіжними і вітчизняними вченими.

Таким, чином серед науковців не існує єдиної точки, щодо тлумачення поняття «маркетингова діяльність підприємства», це і система управління, і певний процес, який здійснює підприємство, щоб бути конкурентоспроможним та успішним на ринку, де відбувається збут його товарів чи послуг. Зрозуміло що сутнісні характеристики щодо поняття «маркетингова діяльність підприємства» наведені у табл. 2 є притаманними і для маркетингової діяльності готельного підприємства, хоча вона має й певні свої особливості.

Грунтовний аналіз наукової літератури, дає підстави зазначити, що більшість дослідників стверджують про необхідність та важливість здійснення даного процесу на підприємствах різних сфер економіки, в тому числі і які відносяться до готельного господарства.

Так деякі українські дослідники відмічають, що маркетингова діяльність є найважливішою функцією в індустрії готельного бізнесу, яка пови-

Тлумачення поняття «маркетингова діяльність підприємства»

Автор (и)	Визначення
Г. Армстронг, Ф. Котлер, В. Вонг, Дж. Сондерс [3, с. 64].	Маркетинг як діяльність — аналіз маркетингових можливостей, вибір цільових ринків, розробка комплексу маркетингу і управління маркетинговою діяльністю. Вона розкриває роль маркетингу в організації і визначає фактори, які впливають на маркетингову стратегію.
А. О. Старостіна [10, с. 41].	Маркетингова діяльність — система управління підприємством, яка спрямована на вивчення та врахування попиту і вимог ринку для обґрунтованої орієнтації виробничої діяльності підприємств на випуск конкурентоспроможних видів продукції
В. В. Аронова, Г. І. Дібніс [11, с. 112].	Маркетингова діяльність має забезпечувати конкурентоспроможне становище того або іншого суб'єкта маркетингової системи на ринку товарів і послуг з урахуванням стану внутрішнього та зовнішнього середовища, це процес, пов'язаний з виконанням дій, скерованих на досягнення маркетингових цілей, що припускає використання певних технологій, засобів і методів
Т. І. Балановська, О. П. Гогуля [12, с. 35].	Маркетингова діяльність підприємства спрямована на те, щоб досить обґрунтовано, враховуючи запити ринку, встановлювати поточні і, головне, довгострокові (стратегічні) цілі, шляхи їх досягнення та реальні джерела ресурсів господарської діяльності, визначати асортимент і якість продукції, її пріоритети, оптимальну структуру виробництва і бажаний прибуток.

нна забезпечувати постійне, стійке, конкурентоспроможне функціонування і розвиток того чи іншого суб'єкта системи маркетингу на готельному господарському ринку з урахуванням стану внутрішнього і зовнішнього середовища готельного підприємства [13, с. 70].

А зарубіжні вчені Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз взагалі стверджують, що на сьогодні маркетинг (вважаємо, що це відноситься і до маркетингової діяльності, яка є відображенням процесу системи маркетингу на готельному підприємстві) в індустрії гостинності це не просто функція бізнесу, а свого роду філософія, спосіб мислення і структурування бізнесу [14].

Маркетингова діяльність готельного підприємства має свою специфіку, яка впливає із того, що готельні послуги мають відмінні риси серед інших послуг, які надаються підприємствами сфери обслуговування.

Вітчизняні науковці Ю. О. Карягін, З. І. Тимошенко, Т. О. Демура, Г. Б. Мунін, розглядаючи у своїй праці туристичний продукт чітко виділили його особливості [15]. Так як готельне господарство є складовою туризму, то зазначені специфічні риси туристичного продукту будуть й характерні й для готельних послуг. Отже до них можна віднести наступні:

— попит на готельні послуги надзвичайно еластичний стосовно рівня доходу й цін, але багато в чому залежить також від політичних і соціальних умов;

— у зв'язку із сезонними коливаннями попиту існує так званий феномен насичення. Внаслідок цього можуть бути виділені досить чітко виражені зони готельного господарства;

— пропозиція готельних послуг відрізняється негнучким виробництвом. Вони можуть спожи-

ватися (надаватися) тільки безпосередньо в місці їхнього створення; Готель не може бути перенесений наприкінці сезону в інший регіон. Він не може повністю пристосуватися в часі й у просторі до зміни попиту;

— готельні послуги створюються зусиллями багатьох компаній, кожна з яких має власні методи роботи, специфічні потреби і різні комерційні цілі;

— не може бути досягнута висока якість готельних послуг за наявності навіть незначних недоліків, оскільки саме обслуговування туристів складається із цих найдрібніших «деталей» [15].

Українські дослідники Д. С. Мацеха, С. А. Бурій зазначають, що до невід'ємних складових маркетингової діяльності готельного підприємства належить:

— передбачення й прогнозування попиту, що стає можливим тільки завдяки постійному вивченню туристів з погляду їхніх потреб;

— управління попитом здійснюється шляхом стимулювання споживачів до придбання готельного продукту, що надається підприємством готельного бізнесу;

— задоволення попиту як з погляду функціональних характеристик готельного продукту, так і забезпеченням безпеки, після продажного обслуговування та ін. [16, с. 45].

Ми погоджуємося з думкою А. О. Старостіної яка визначає три основні етапи маркетингової діяльності на підприємстві, які розкривають її сутність та зміст — (1 етап — розробка ринкової стратегії; 2 етап — розробка продуктової стратегії; 3 — етап — управління маркетингом). Вбачаємо, що дані етапи властиві і для готельних підприємств, тому на рис. 1 показано їх складові та інструменти, які повинні використовуватися на

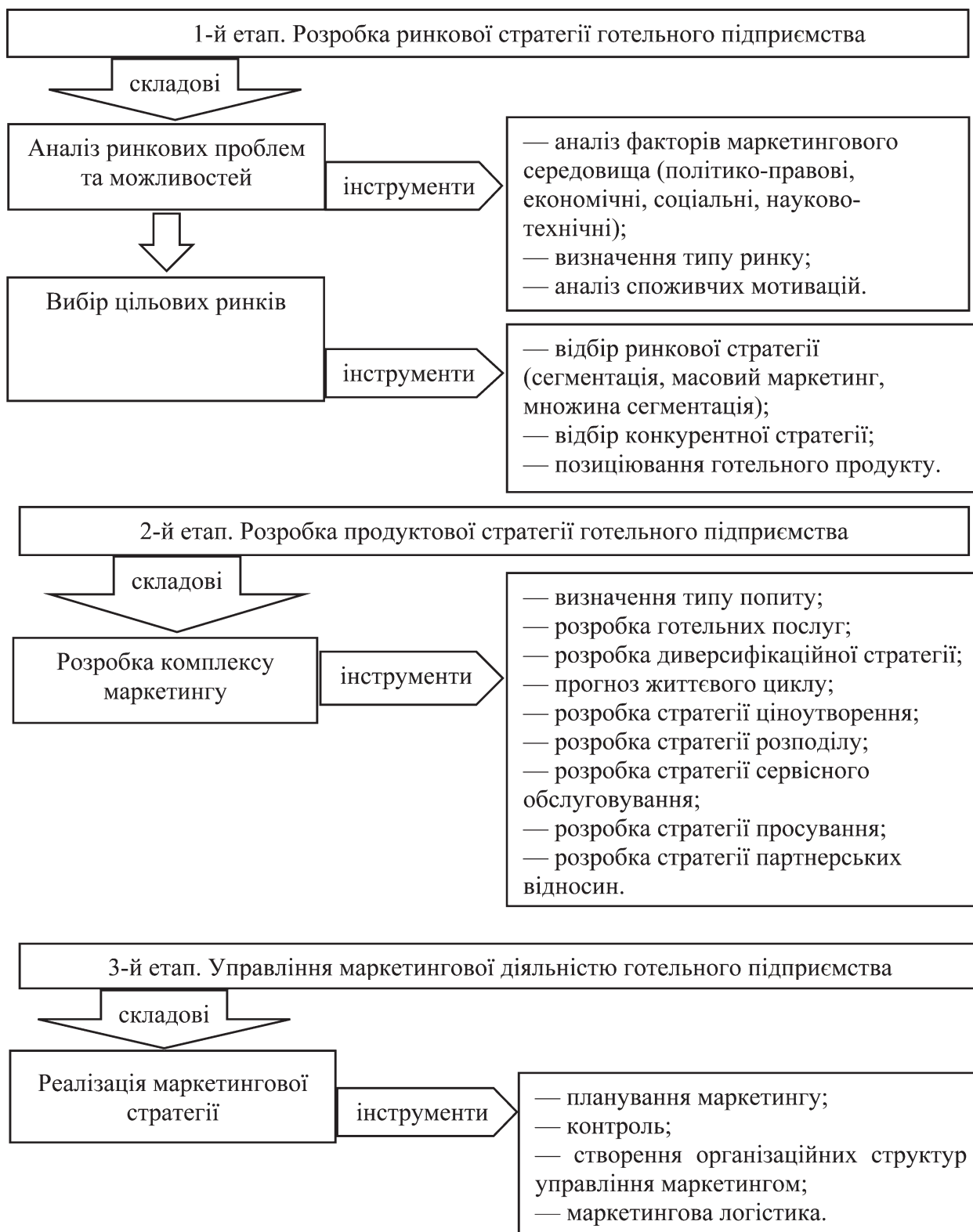

Рис. 1. Складові основних етапів маркетингової діяльності готельного підприємства (побудовано за даними [8, с. 26])

підприємствах готельного господарства під час здійснення ними маркетингової діяльності.

Висновки. Таким чином ґрунтовний теоретичний аналіз маркетингової діяльності готельного підприємства показав, що поняття «маркетинг» багатьма зарубіжними вченими розглядається як

складне поліаспектне явище (процес, діяльність, інструмент, війна тощо), що виникло в результаті функціонування та розвитку ринкової системи господарювання. Також дослідження сутності поняття «маркетингова діяльність підприємства» показало, що дана наукова категорія є теоретично

й методологічно дискусійною у вітчизняній науці. Адже це і система управління, і певний процес, який здійснює готельне підприємство, щоб бути конкурентоспроможним на туристичному ринку, де відбувається збут його послуг. У статті виявлено, що маркетингова діяльність готельного підприємства має свої особливості, які спричинені тим, що готельні послуги наділені відмінними рисами серед інших послуг, які надаються підприємствами сфери обслуговування (наприклад попит на готельні послуги надзвичайно еластичний стосовно рівня доходу й цін, але багато в чому залежить також від політичних і соціальних умов, готельні послуги створюються зусиллями багатьох компаній, кожна з яких має власні методи роботи, специфічні потреби і різні комерційні цілі та ін.)

У нашому науковому дослідженні було визначено три основні етапи маркетингової діяльності підприємств готельного господарства (1-й етап — розробка ринкової стратегії, 2-й етап — розробка продуктової стратегії, 3-й етап — управління маркетинговою діяльністю) та в межах них показано складові та інструменти, які забезпечують реалізацію процесу маркетингу на готельному підприємстві.

Література

- Hurbyk, Yu.Yu., Kychak, Yu.S. (2020). *Traktuvannia poniattia «marketing»: poliaspektnyi pidkhid* [Interpretation of the concept of «marketing»: a multifaceted approach]. *The 8th International scientific and practical conference «Modern science: problems and innovations» (October 18–20, 2020)* Stockholm, SSPG Publish, pp. 389–392 (in Ukr.).
- Багиев Г. Л., Тарасевич В. М., Анн Х. Маркетинг : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 736 с.
- Армстронг Г., Вонг В., Котлер Ф., Сондерс Дж. Основы маркетинга. Москва : Вильямс, 2008. 1200 с.
- Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 800 с.
- Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 480 с.
- Котлер Ф. Основы маркетинга: краткий курс. Москва : Вильямс, 2007. 656 с.
- Райс Э., Траут Д. Маркетинговые войны. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 256 с.
- Маркетинг : підручник / за ред. А. О. Старостіної. Київ : Знання, 2009. 1070 с.
- Петруня Ю. Є., Петруня В. Ю. Маркетинг. Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2016. 362 с.
- Старостина А. А. Маркетинговые исследования. Москва : Вильямс, 2001. 320 с.
- Аронова В. В., Дібніс Г. І. Ситуаційно-процесна діагностика стану маркетингової діяльності на підприємстві : монографія. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2010. 224 с.
- Балановська Т. І., Гогуля О. П. Управління маркетинговою діяльністю на агропродовольчому ринку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 154, Ч. 1. С. 368–373.
- Лихоносова Г. С., Кривонос Н. Ю. Маркетингові важелі стратегічного розвитку готельного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 18. Ч. 2. С. 70–73.
- Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм : учебник. Москва : Юнити-Дана, 2012. 1071 с. URL : https://tourlib.net/books_tourism/kotler_tourism_01.htm.
- Карягин Ю. О., Тимошенко З. І., Демур Т. О., Мунін Г. Б. Маркетинг турпродукту : підручник. Київ : Кондор, 2009. 394 с. URL : https://tourlib.net/books_ukr/karyagin1-2.htm.
- Мацеха Д. С., Бурый С. А. Маркетинг у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5. Т. 2. С. 43–47.

References

- Hurbyk, Yu.Yu., Kychak, Yu. S. (2020). *Traktuvannia poniattia «marketing»: poliaspektnyi pidkhid* [Interpretation of the concept of «marketing»: a multifaceted approach]. *The 8th International scientific and practical conference «Modern science: problems and innovations» (October 18–20, 2020)* Stockholm, SSPG Publish, pp. 389–392 (in Ukr.).
- Bahyev, H. L., Tarasevych, V. M., Ann, Kh. (2008). *Marketing*. St. Petersburg, Pyter Publ., 736 p. (in Rus.).
- Armstrong, H., Vonn, V., Kotler, F., Sonders, Dzh. (2008). *Osnovy marketinga* [Marketing Basics]. Moscow, Vyl'yams Publ., 1200 p. (in Rus.).
- Lambert, Zh.-Zh. (2007). *Menedzhment, oryentirovannyi na rynek* [Market oriented management]. St. Petersburg, Pyter Publ., 800 p. (in Rus.).
- Doil, P. (2001). *Marketing, oryentirovannyi na stoymost* [Value-Based Marketing]. St. Petersburg, Pyter Publ., 480 p. (in Rus.).
- Kotler, F. (2007). *Osnovy marketinga* [Marketing Basics]. Moscow, Vyl'yams Publ., 656 p. (in Rus.).
- Rays, E., Traut, D. (2004). *Marketingovyye voyny* [Marketing wars]. St. Petersburg, Pyter Publ., 256 p. (in Rus.).
- Starostina, A. O. (ed.) (2009). *Marketing*. Kyiv, Znannia Publ., 1070 p. (in Ukr.).
- Petrunya, Yu. Ye., Petrunia, V. Yu. (2016). *Marketing*. Dnipropetrovsk, University of Customs and Finance Publ., 362 p. (in Ukr.).
- Starostyna, A. A. (2001). *Marketingovyye issledovaniya* [Marketing research]. Moscow, Vyl'yams Publ., 320 p. (in Rus.).

11. Aronova, V. V., Dibnis, H. I. (2010). *Sytuatsiino-protsesna diahnostyka stanu marketynhovoї diialnosti na pidpriemstvi* [Situational-process diagnostics of the state of marketing activity at the enterprise]. Luhansk, Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalia, 224 p. (in Ukr.).
12. Balanovska, T. I., Hohulia, O. P. (2010). *Upravlinnia marketynhovoї diialnistiu na ahroprodovolchomu rynku* [Management of marketing activities in the agri-food market]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, 154. 368–373 (in Ukr.).
13. Lykhonosova, H. S., Kryvonos, N. Yu. (2018). *Marketynhovi vazheli stratehichnoho rozvytku hotelnoho biznesu* [Marketing levers of strategic development of hotel business]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 18, 70–73 (in Ukr.).
14. Kotler, F., Bouen, Dzh., Meykenz, Dzh. (2012). *Marketynh. Hostepryymstvo. Turyzm* [Marketing. Hospitality. Tourism]. Moscow, Yunyty-Dana Publ., 1071 p. Retrieved from https://tourlib.net/books_tourism/kotler_tourism_01.htm (in Rus.).
15. Kariahin, Yu. O., Tymoshenko, Z. I., Demura, T. O., Munin, H. B. (2009). *Marketynh turproduktu* [Tourism product marketing]. Kyiv, Kondor Publ., 394 p. Retrieved from https://tourlib.net/books_ukr/karyagin1-2.htm (in Ukr.).
16. Matsekha, D. S., Buryi, S. A. (2014). *Marketynh u sferi hotelno-restorannoho biznesu ta turyzmu* [Marketing in the sphere of hotel and restaurant business and tourism]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 5, 43–47 (in Ukr.).

УДК 338.656.078.8:005

О. О. Добренко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНИХ ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація: досліджено та розглянуто теоретико-методичні основи соціальних витрат сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: соціальні витрати, соціальна діяльність, аграрне підприємство, системне управління, оцінювання, облік, інформація, звітність, принципи, управління, стратегія.

Summary. *The theoretical and methodical bases of social expenses of agricultural enterprises are investigated and considered.*

Key words: *social expenditures, social activity, agricultural enterprise, system management, evaluation, accounting, information, reporting, principles, management, strategy.*

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-60-65

Постановка проблеми. У суспільстві значна увага приділяється соціальній сфері, що безпосередньо пов'язано із формуванням та реалізацією соціальної політики на різних рівнях управління. Згідно з соціальними запитами суспільства, є необхідним також і інформаційне забезпечення, яке потребує розгляду нетрадиційних для «економічного» суспільства об'єктів обліку, контролю та управління, що безпосередньо стосується і соціальних витрат. Інформація соціального характеру та ефективність управління соціальною діяльністю має надати можливість оцінити якісний рівень життя праців-

ників, стан навколишнього середовища, тощо, що особливо є актуальним для підприємств, які здійснюють свою діяльність в аграрній сфері.

Проте, незважаючи на значний доробок вітчизняних та закордонних науковців з висвітлення проблематики соціального навантаження обліку та управління соціальними витратами підприємств, необхідно далі продовжити теоретичні дослідження для формування нормативно-методологічних засад інформаційного забезпечення оцінки рівня соціальних витрат та управління їх ефективністю. Науковцями зазначається, що питання управління соціальними

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Добренко О. О. Теоретико-методичні основи соціальних витрат сільськогосподарських підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 60–65. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-60-65.

References (APA):

Dobrenko, O. O. (2021). *Teoretyko-metodychni osnovy sotsialnykh vytrat silskohospodarskykh pidpriemstv* [Theoretical and methodological bases of social costs of agricultural enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 60–65 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-60-65.

витратами аграрних підприємств в Україні порівняно з міжнародною практикою є недостатньо дослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення, контролю суспільних потреб та управління соціальними витратами відображено у працях багатьох вітчизняних вчених-економістів та обліковців, а саме: В. Андрущенко, І. Андрущенко, А. Антохов [1], О. Барановського, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, І. Дрозд, І. Д'яконової, М. Єрмошенка, С. Мельника, І. Я. Омецінська [9], В. Опаріна, К. Павлюка, Ю. Пасічника, Н. Радіонової, І. Сала, О. С. Соколова [10], Г. Старостенка, В. Савченко, І. Туболец, В. Федосова, С. Фролова, І. Чугунова, С. В. Шевчука, О. Чумак та ін.

Мета статті. Дослідити та розглянути теоретико-методичні основи соціальних витрат сільськогосподарських підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Науково-технічна революція середини 50-х років ХХ століття висунула якісно нові вимоги до робочої сили, її освіти, кваліфікації, культурного рівня. У зв'язку з чим процес виробництва став вимагати відтворення все більш складної робочої сили, що об'єктивно обумовило необхідність понесення відповідних витрат. Ці витрати в економічній літературі отримали назву соціальні. Соціальний захист населення є одним з елементів процесу суспільного виробництва [1, с. 46], а соціальна захищеність є цінністю [2, с. 105].

Соціальні витрати вплинули на зростання вартості товару «робоча сила» і збільшення реальної заробітної плати. В той же час зростання реальної заробітної плати відставало від зростання вартості робочої сили. Відповідно відтворення робочої сили сукупного працівника за рахунок лише реальної заробітної плати стало неможливим, що у свою чергу зумовило подальше поглиблення суперечності між потребами у відтворенні складної робочої сили і вузькими рамками корпоративної власності.

Необхідність подолання суперечності спричинило підвищення впливу держави на формування вартості робочої сили, появу якісно нової перетвореної форми вартості товару робоча сила — «соціальних витрат» держави. Ці витрати тимчасово розв'язували протиріччя між потребами розвитку основної продуктивної сили, необхідністю її суспільного відтворення і відсутністю прямої зацікавленості власників у розвитку освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища, тощо. Держава, здійснюючи відтворення робочої сили, надавала цьому процесові характеру колективного відтворення робочої сили.

За думкою провідних зарубіжних економістів динаміка соціальних витрат держави у країнах Заходу тісно пов'язана з динамікою заробітної плати. Зі зниженням реальної заробітної плати обсяг соціальних витрат держави зростав. Так, з 1950 по 1969 рік витрати на соціальні цілі зросли у США з 22,9 млрд дол. США до 159 млрд дол. США. На початку та в середині 70-х років, коли темпи зростання реальної заробітної плати уповільнилися, а потім відбулося її зниження, спостерігалось значне зростання соціальних витрат держави. З 1970 по 1979 рік вони зросли приблизно на 160 млрд дол., а у 1979—1990 роках збільшилися за рахунок федерального бюджету з 298 до 550 млрд дол. Крім того, витрати корпорацій і фірм на соціальні цілі зросли із 125 млрд дол. США у 1975 році до понад 500 млрд дол. США у 1990 році. Лише так можна було привести рівень і характер розвитку основної продуктивної сили до основної відповідності з прогресом техніки, вимогами процесу виробництва прибутку на підприємствах сучасного типу. У другій половині ХХ століття «соціальні витрати» ототожнювались з витратами на робочу силу [3, с. 324].

Сучасне трактування категорії соціальних витрат має певну відмінність та є розширеним і охоплює різні витрати. На сьогоднішній день спостерігається неоднозначність в трактуванні категорії «соціальні витрати». В економічній літературі та на законодавчому рівні відсутнє чітке визначення категорії «соціальні витрати», їх складу, класифікації та джерел фінансування, методики їх обліку та контролю з метою урахування інтересів власника, обґрунтування доцільності та ефективності їх здійснення. Чітке визначення термінів, розуміння мети та завдань бізнесу, щодо соціальних витрат, дозволить сформувати набір показників, необхідних для управління соціальними витратами, їх вимірювання та визначення основних інструментів їх контролю.

Визначення «соціальні витрати» достатньо часто зустрічається в економічній літературі, але при цьому науковці далеко не однозначні у трактуванні сутності цього терміну. У ході проведення дослідження було виявлено, що у фаховій літературі має місце трактування соціальних витрат, вони трактуються, як у широкому, так і вузькому розумінні. Соціальні витрати у широкому розумінні відповідають макроекономічному трактуванню. При цьому соціальні витрати визначаються як витрати всього суспільства.

В табл. 1 представлено підходи до трактування соціальних витрат науковцями, що досліджують дану проблематику на макроекономічному рівні.

Відповідно до змісту визначень, що наведені у табл. 1, соціальні витрати на макроекономічному

Трактування макроекономічної сутності «соціальних витрат» (складено автором)

№	Автор	Визначення
1	А. Піру [12]	Соціальні витрати — це витрати всього суспільства
2	В. Патон [8]	Соціальні витрати — витрати на використання людського фактору, очищення води, повітря, компенсацію безробітним і ін.
3	Дж. Кендрік [5]	Соціальні витрати — всі витрати, необхідні для фізичного формування, розвитку і забезпечення стабільного рівня життя, а саме витрати на підтримання здоров'я, на отримання загальної і спеціальної освіти, витрати на пенсійне забезпечення, на дотримання умов та охорони праці тощо
4	Р. Коуз [13]	Соціальні витрати — витрати функціонування ринкової економічної системи. (СВ = приватні витрати + зовнішні ефекти)
5	А. Мілютіна [7]	«Соціальні витрати — економічні ресурси, які спрямовані на забезпечення державних соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством, задоволення потреб персоналу підприємства, запобігання несприятливого впливу на нього зовнішнього і внутрішнього середовища, фінансування системи державного соціального захисту та благодійність»
6	Дж. Грейсон [4]	«Саме людський капітал, а не заводи, обладнання і виробничі запаси є наріжним каменем конкурентноздатності, економічного зростання і ефективності, і тому необхідно навчитися вимірювати вартість цього багатства ... сам факт його оцінки буде сприяти зміні поглядів керівників, їх підхід до людського капіталу не просто як до витрат, а як до активів компанії. Головною компонентою соціального прогресу є підвищення продуктивності самої людини. Звідси, необхідно розвивати такі сфери як науку, освіту, охорону здоров'я, відпочинок»

рівні ототожнюються з витратами на формування робочої сили та забезпечення державних соціальних гарантій. Так, більшість визначень соціальних витрат трактують їх виключно як витрати на робочу силу. На нашу думку, витрати на робочу силу є одним з найбільш вагомих елементів соціальних витрат, але не є єдиним. Ототожнення соціальних витрат лише з витратами на робочу силу є занадто вузьким та потребує в сучасних умовах розширення.

Для управління соціальними витратами в частині витрат на робочу силу є необхідним мати інформацію щодо їх рівня, структури, тенденцій динаміки. Управління має здійснюватися як на макrorівні, так і на мікрорівні, що потребує відповідного інформаційного забезпечення, джерелом якого є облік та звітність.

Трактування соціальних витрат на мікроекономічному рівні більшістю авторів також тяжіє до їх ототожнення з витратами, пов'язаними з робочою силою, людським фактором. Соціальні витрати в цьому випадку розглядаються через інвестиції у розвиток людського капіталу, який є вартісною оцінкою робочої сили, інтелектуальних зусиль працівників.

Відмінність трактування сутності соціальних витрат як економічної категорії науковцями економістами полягає лише у їх складі. Традиційним підходом при визначенні складу соціальних витрат є запропоновані С. Брю та К. Макконелом [6] три основні види інвестицій в людський капітал: витрати на освіту, витрати на охорону здоров'я та витрати на мобільність.

Заслуговує на увагу точка зору таких авторів як О. Соколова [10] та Л. Сулейманова [11], які

включають до складу таких витрат екологічні, що є особливо актуальним з огляду сучасного стану навколишнього середовища. Більшість авторів є однозначними при включенні до складу соціальних витрат витрати на забезпечення умов праці та охорону праці.

При дослідженні соціальних витрат багато авторів подає їх детальний перелік, включаючи до їх складу велику кількість різних витрат. Так, вони окрім вищезазначених включають витрати на містобудування, комунальні податки, витрати, спрямовані на захист прав споживачів та ін. До певної міри це є прийнятним з огляду на те, що ці витрати поєднані з людським фактором, проте для побудови раціональної системи інформаційного забезпечення управління цими витратами, в рамках бухгалтерського обліку, необхідне більш чітке їх визначення, та угруповання. На нашу думку, витрати на містобудування та комунальні податки включати до складу соціальних витрат недоцільно.

Для більш чіткого та однозначного розуміння сутності соціальних витрат є необхідним їх подальше дослідження та систематизація. Так, трактування соціальних витрат, як об'єкту облікового спостереження, можливо вирізнити за трьома базовими напрямками:

1-й напрям — ототожнення соціальних витрат виключно з витратами на утримання персоналу та соціальними гарантіями, пов'язаними з цими витратами.

2-й напрям — альтернативний підхід — ототожнення соціальних витрат з витратами на соціальний розвиток колективу, і витрати на охорону

праці та інші витрати, пов'язані з поліпшенням умов праці;

3-й напрям — до соціальних витрат відносяться перші, другі та також екологічні витрати.

Викликає найбільшу зацікавленість третій напрям, за яким при виокремленні соціальних витрат акцентується увага на необхідності розширення їх. У зв'язку з тим, що в аграрній сфері, соціальні витрати не обмежені лише соціальним захистом працівників та до їх складу доцільно включати і заходи, спрямовані на соціальний розвиток сільської території. Так, на аграрних підприємствах України найпоширенішими напрямками соціальних витрат є соціальні виплати працівникам, витрати на соціальне страхування, зокрема відрахування на соціальні заходи та удосконалення умов і охорони праці. На другому місці знаходяться витрати на фінансування соціальних проектів. Третє місце посідають витрати на організацію харчування на підприємстві. Найменш поширеними є витрати на оплату дитячого садка для дітей працівників підприємства, витрати на навчання працівників та їхніх дітей, витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури підприємства та інші напрями здійснення соціальних витрат.

Досліджуючи трактування соціальних витрат як об'єкту облікового спостереження, слід зазначити, що визнання соціального обліку як окремого виду в системі бухгалтерського обліку.

Положення міжнародних стандартів AA1000 посилаються на соціальний облік, а його розвиток знаходиться на емпіричному розвитку — пошуку схем відображення і угруповань облікових даних. Зараз соціальний облік може виступати не окремим видом обліку, а, скоріше, розширенням меж традиційного бухгалтерського обліку. Це розширення представлено двома напрямками. Перше — пов'язане з необхідністю збільшення складу показників бухгалтерської звітності в інтересах користувачів. Другий — концентрує увагу на обліку соціальних витрат.

Досить поширеним серед науковців та практиків-обліковців є трактування соціального обліку як розширення меж бухгалтерського обліку за двома напрямками — збільшення складу показників бухгалтерської звітності та концентрація уваги на обліку соціальних витрат, пов'язаних як з підтримкою трудових ресурсів суб'єкта, так і з екологією (екологічно орієнтований облік) [9]. Серед об'єктів соціального обліку при цьому — оцінка людської діяльності, інтелектуальний капітал, витрати на екологію, розподіл доданої вартості.

Соціальний облік включає: облік соціальної відповідальності (облік індивідуальних чинників, що мають соціальну значимість); облік сукупного впливу (оцінка сукупних витрат підприємств); соціально-економічний облік (оцінка проектів,

що фінансуються суспільством з використанням фінансових і нефінансових показників, які чинять спротив грошову оцінку, але мають великий суспільний резонанс); врахування соціальних показників (довгострокова нефінансова кількісна соціально-статистична оцінка); громадський облік (спроби побудувати облік в глобальних масштабах), який пов'язує всі види соціального обліку. По ряду зазначених позицій соціальний облік перетинається зі статистичним обліком, який вивчає, контролює і узагальнює масові явища і процеси відтворення матеріальних благ і суспільних відносин в господарстві.

Ці дані допомагають аналізувати результати різних процесів і прогнозувати їх подальший розвиток. Даний облік носить макроекономічний характер, тобто він, як правило, ведеться не окремими підприємствами, а державними органами з метою отримання, наприклад, такої інформації, як обсяг виробництва продукції в усіх сферах матеріального виробництва та її собівартість, забруднення навколишнього середовища, кількість основних фондів природоохоронної діяльності, динаміки продуктивності праці та заробітної плати і т. п. У масштабах країни в статистиці (як в Україні, так і на Заході) використовується Система національних рахунків (СНР), яка заснована на формуванні, узагальненні та систематизації показників обстежень, а також статистичної звітності підприємств і об'єднань. Згідно з отриманою з первинних документів інформацією складається комплекс зведених (узагальнюючих) показників, що характеризують стан і динаміку економіки на макрорівні. Соціальний облік в аналітичному варіанті використовує дані статистичного обліку в своїх соціально-статистичних оцінках, однак вимоги соціальної звітності, відповідно до стандарту GRI, ширше Системи національних рахунків, і в кінцевому підсумку призведуть до розширення статистичних досліджень на рівні підприємства (мікрорівень).

Існує зв'язок соціального обліку з оперативним, який дуже близький до управлінського обліку, але також тісно пов'язаний з фінансовим обліком, статистикою та іншими видами господарського обліку. Сутність оперативного обліку полягає в угрупованні та узагальненні первинної інформації (продукт первинного обліку) для створення внутрішньогосподарської звітності, використовуваної в оперативному управлінні економікою підприємства. Тимчасовий цикл формування інформації в оперативному обліку, не на шкоду її якості, повинен бути мінімальним, від цього залежить достовірність господарського обліку, і, отже, ефективність системи управління економікою господарства в цілому. Виходячи з останнього твердження, можливості оперативного обліку в відображенні соціальних програм підприємства

можуть використовуватися в поточному коротко-строковому періоді, як інформація для менеджменту для вивірки прийнятих рішень відповідно до соціальної стратегії підприємства.

Зважаючи на те, що більшість авторів пов'язують соціальні витрати із забезпеченням соціальних потреб персоналу, їх соціальним захистом, екологічними витратами, необхідним кроком дослідження є відповідно до різноспрямованості цих витрат виокремити їх напрями.

За І. Омецінською ці напрями можуть бути такі [9]:

- для потреб персоналу;
- покупців;
- держави і суспільства;
- для збереження навколишнього середовища.

Окремі автори виділяють такі основні напрями здійснення соціальних витрат підприємства:

- мотивація, або витрати на корпоративну культуру;
- навчання персоналу;
- благодійні (разові витрати на певний захід, акцію);
- екологічні витрати — «зелені витрати», спрямовані на мінімізацію або усунення шкідливого впливу виробництва на зовнішнє середовище;
- утримання або підтримка об'єктів соціальної сфери (підтримка місцевої спільноти).

При дослідженні соціальних витрат багато авторів подає їх детальний перелік, включаючи до їх складу велику кількість різних витрат. Так, вони, окрім вищезазначених, включають витрати на містобудування, комунальні податки, витрати, спрямовані на захист прав споживачів тощо. Це є прийнятним з огляду на безпосередній їх взаємозв'язок з людським фактором, проте для побудови раціональної системи інформаційного забезпечення управління цими витратами, в межах облікової системи, необхідне більш чітке їх визначення та угруповання.

Висновки. Неоднозначність трактування категорії соціальні витрати та виокремлення їх складових негативно впливають на доцільне забезпечення управління ними. Проблема формування ефективної системи обліку та контролю соціальних витрат є відсутність їх визначення, класифікації та трактування джерел покриття з врахуванням особливостей функціонування економічних суб'єктів, бо сучасний вітчизняний бізнес все частіше бере участь у вирішенні соціальних проблем. Соціальні витрати, що виникають при цьому, в багатьох випадках покращують імідж підприємства, підвищують його інвестиційну привабливість і прибутковість. Тому такі витрати варто виокремлювати в обліку, щоб забезпечити ефективне управління ними.

Література

1. Антохов А. А. Регіональна економіка та інтелектуалізація суспільства: інноваційні аспекти взаєморозвитку : монографія. Львів : Бона, 2016. 420 с.
2. Тертулліан Апологія, или Защищение христиан против язычников. URL : http://www.odinblago.ru/tertulian_1/2 (дата звернення: 22.03.2021).
3. Ватаманюк З. Г., Панчишин С. М., Ревенчук С. К., Буняк В. Г. та ін. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка : навч. посіб. / ред.: З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин. Київ : Альтернативи, 2001. 606 с.
4. Грейсон Дж. К., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. Москва : Экономика, 1991. 208 с.
5. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование. Москва : Прогресс, 1978. 362 с.
6. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Т. 2. Москва : Республика, 1992. 548 с.
7. Милютина А. Бюджетирование HR-подразделения: общее и частное. Справочник по управлению персоналом. Москва : Столица. 2009. 184 с.
8. Пушкар М. С. Історія обліку та контролю господарської діяльності : навч. посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 223 с.
9. Омецінська І. Я. Соціальні витрати підприємства, їх значення та структура. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : мат. IV міжн. наук.-практ. конф.* Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 168–170.
10. Соколова О. С. Джерела інвестицій у людський капітал. *Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наук. праць*. Вип. 174: в 2 т. Т. 1. Дніпро : ДНУ, 2003. С. 269–274.
11. Сулейманова Л. Ш. Человеческий капитал как фактор европейской экономической интеграции. *Вестник ТИСБИ*. 2005. № 1. С. 69–73.
12. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: в 2 т. Москва : Экспо, 1984. 496 с.
13. Maignan I., Ferrell O. C. (2000). Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of the United States and France, in: *Journal of Business Ethics*, 23, 3, pp. 283–297.

References

1. Antokhov, A. A. (2016). *Rehionalna ekonomika ta intelektualizatsiya suspilstva: innovatsiyni aspekty vzayemorozvytku* [Regional economy and intellectualization of society: innovative aspects of mutual development]. Lvi, Bona, 420 p.
2. Tertulan. *Apologiya* [Apology]. Available at : http://www.odinblago.ru/tertulian_1/2.
3. Vatamaniuk Z. H., Panchyshyn S. M., Revenchuk S. K., Buniak V. H. & oth. (2001).

Ekonomichna teoriia: makro- i mikroekonomika [Economic theory: macro- and microeconomics]. Kyiv, Alternatyvy, 2001. 606 c.

4. Greyson, Dzh. K., O'Dell, K. (1991). *Amerikanskiy menedzhment na poroge XXI veka* [American management on the threshold of the XXI century]. Moscow, Ekonomika Publ., 208 s.

5. Kendrik, Dzh. (1978). *Sovokupnyy kapital SHA i yego formirovaniye* [Aggregate capital of the United States and its formation]. Moscow, Progress Publ., 362 p.

6. Makkonell, K. R., Bryu, S. L. (1992). *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: principles, problems and politics] vol. 2. Moscow, Respublika Publ., 548 p.

7. Milyutina, A. (2009). *Byudzhetrovaniye HR-podrazdeleniya: obshcheye i chastnoye* [Budgeting of the HR department: general and specific]. Moscow, Stolitsa Publ., 184 p.

8. Pushkar, M. S. (2003). *Istoriya obliku ta kontrolyu hospodarskoy diyalnosti* [History of accounting and control of economic activity]. Ternopil, Kart-blansh Publ., 223 s.

9. Ometsinska, I. Ya. (2016). *Sotsialni vytraty pidpryyemstva, yikh znachennya ta struktura* [Social costs of the enterprise, their significance and structure]. *Stan i perspektivy rozvytku oblikovo-informatsynoyi systemy v Ukrayini: material IV international scientific-practical conference*. Ternopil, TNEU Publ., pp. 168–170.

10. Sokolova, O. S. (2003). *Dzherela investytsiy u lyudskyy kapital* [Sources of investment in human capital]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, 174: vol. 2, 269–274.

11. Suleymanova, L. SH. (2005). *Chelovecheskiy kapital kak faktor yevropeyskoy ekonomicheskoy integratsii* [Human capital as a factor of European economic integration]. *Vestnik TISBI*, 1, 69–73.

12. Pigu, A. (1984). *Ekonomicheskaya teoriya blagosostoyaniya* [Economic theory of welfare]: v 2 t. Moscow, Yekspo Publ., 496 p.

13. Maignan, I., Ferrell, O. C. (2000): Measuring Corporate Citizenship in Two Countries: The Case of the United States and France, in: *Journal of Business Ethics*, 3 (23), 283–297.

УДК 005.722

Т. І. Каткова

РЕІНЖІНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація: розглянуто та проаналізовано методики покращення бізнес-процесів, зокрема, реінжиніринг бізнес-процесів підприємств в сучасних умовах.

Ключові слова: бізнес-процес, реінжиніринг, управління, стратегія.

Summary. Methods of business process improvement, in particular, reengineering of business processes of enterprises in modern conditions are considered and analyzed.

Key words: business process, reengineering, management, strategy.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-65-73

Постановка проблеми. Функціонування підприємств в умовах пролонгації кризи на тлі турбулентності ринкового середовища, динамізму та глобалізації ринків стимулює їх до пошуку засобів нівелювання негативних впливів зовнішнього середовища. Одним з інструментів антикризового управління є реінжиніринг бізнес-процесів, який є особливо актуальним в умовах України, де ви-

никає потреба у швидкій адаптації до впливу чинників нестійкого зовнішнього середовища.

Більшість вітчизняних підприємств відчуває брак оборотних коштів, обмеженість кредитних ресурсів, тому необхідні інструменти, які забезпечують мінімізацію витрат, посилення конкурентних переваг управління. Такі умови стимулюють підвищення ефективності бізнес-процесів управ-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Каткова Т. І. Реінжиніринг бізнес-процесів управління: еволюційний розвиток ефективності функціонування підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 65–73. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-65-73.

References (APA):

Katkova, T. I. (2021). *Reinzhyinirynh biznes-protsesiv upravlinnia: evoliutsiyni rozvytok efektyvnosti funktsionuvannia pidpryyemstv* [Reengineering of business management processes: the evolutionary development of the efficiency of enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 65–73 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-65-73.

ління підприємств через використання інструментарію реінжинірингу.

Аналіз наукових публікацій показав, що дослідженню проблематики управління бізнес-процесами підприємств присвячені праці М. Д. Аістової, І. Ансоффа, С. В. Войтка, О. А. Гавриша, В. Г. Герасимчука, І. Демінга, В. В. Дергачової, І. М. Крейдич, А. В. Козаченко, П. В. Кутелева, І. В. Маслова [11], І. І. Мазура, А. Сміта, С. О. Солнцева, Д. М. Стеценка, Ф. Тейлора, А. Уайтхеда, А. Файоля, М. Черненко [17], В. Д. Шапіра, Л. М. Шультіної. У межах управління бізнес-процесами саме реінжинірингом займалася плеяда вітчизняних та зарубіжних науковців, що зробила значний внесок у дослідження організаційних засад та науково-методичних підходів до реалізації концепцій реінжинірингу на всіх етапах: від проектування до оцінки ефективності, а саме: Б. Андерсен, Д. О. Баюра, Дж. Брендон [2], П. В. Брін, О. В. Віноградова [5], Т. Давенпорт [1], Г. Джохансон, В. Г. Єлиферов, В. В. Івата, М. Клейн [4], Р. Манганелі [4], П. Морріс, Р. Патюрель [19], Є. В. Попов [10], В. В. Репін, М. Робсон, П. Стассман, Л. М. Таранюк, Ф. Уллах, Л. І. Федулова, Д. Харрінгтон [3], Дж. Чампі, М. Хаммер [15, 16], М. Д. Шапот, Л. Шейн, Дж. Шорт та ін.

Разом з тим, аналіз наукових праць свідчить про те, що низка проблемних питань потребує подальшого опрацювання та поглиблення теоретичних і методичних аспектів, а саме питання реінжинірингу управлінських бізнес-процесів підприємств.

Метою статті є спроба дослідження еволюційного розвитку реінжинірингу бізнес процесів як методу, що дозволить забезпечити якісно новий рівень показників ефективності роботи підприємств в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні світові тенденції свідчать про все більшу актуальність вдосконалення управління організаціями, пошук нових методик покращення управлінських процесів. В сучасних умовах найновішою концепцією в управлінні є реінжиніринг бізнес-процесів, який активно витісняє всі інші підходи. Саме завдяки реінжинірингу бізнес-процесів суб'єкти господарювання можуть перемогти в сучасних умовах боротьби не лише з конкурентами, а й з кризовими явищами, які все частіше мають місце в сучасних умовах. Реінжиніринг бізнес-процесів визнається найбільш радикальним управлінським підходом, і в той же час він може використовуватись як в умовах кризи, так і в умовах успішної діяльності, щоб надати конкурентні переваги.

Для ефективної та безперервної виробничо-комерційної діяльності необхідні процеси, що забезпечують мінімізацію витрат, комер-

ціалізацію інноваційної продукції, зростання рівня конкурентоспроможності підприємства. Актуальним інструментарієм для досягнення зазначених вище процесів є реінжиніринг бізнес-процесів управління, що дозволяє керівництву радикально переосмислювати місію підприємства та шляхи її виконання з метою посилення конкурентних позицій на національному та міжнародному ринках.

У своєму розвитку концепція реінжинірингу пройшла ряд етапів. Представники першого етапу у 80-х рр. XX ст. відстоювали концепцію перебудови переважної більшості бізнес-процесів. Основоположники реформації системи управління, ратували за реінжиніринг бізнес-процесів виробничої діяльності «з чистого аркуша», використовуючи для їх характеристики показники якості, витрат, рівня обслуговування. Також утримувалися від кардинальних змін та акцентували увагу на перебудові бізнес-процесів на підприємстві.

Представники другого етапу, що тривав на початку 90-х рр. XX ст. пропонували концентрувати зусилля на оптимізації одного або декількох процесів, які розглядали реінжиніринг бізнес-процесів як набір взаємозалежних, орієнтованих на споживача процесів. При цьому вони абстрагувалися від взаємозв'язку процесного та функціонального підходів.

Третій етап (з 1995 2005 рр.) пов'язаний із низькою результативністю застосування реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві. Зміна умов господарювання вимагала нових підходів до організації економічної діяльності. Разом з тим, недостатній рівень професіоналізму керівників призвів більше 70 % підприємств до незадовільних результатів через здійснення реінжинірингу бізнес-процесів.

Четвертий етап (з 2005 р. до сьогодення) це відродження реінжинірингу як інструментарію впровадження змін на підприємстві. Недооцінені результати ефективного проведення реінжинірингу бізнес-процесів на деяких підприємствах стимулювали економічну думку шляхом перегляду цілей та політики підприємств, удосконалення організаційно-економічного механізму, перепроєктування усталених бізнес-процесів. Плеяда вітчизняних науковців здійснила низку досліджень, що конкретизують окремі напрями діяльності підприємства: бізнес-процеси трудових ресурсів, управління тощо.

М. Хаммер та Дж. Чампі вперше дали визначення цій категорії: «Реінжиніринг бізнес-процесів — це фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів з метою досягнення істотного поліпшення якості їх функціонування» [16, с. 36]. Проблема реінжинірингу бізнес-процесів є значна кількість зарубіжних та вітчизняних вчених, кожен автор

виокремлює різні аспекти застосування реінжинірингу на підприємствах.

Найбільш поширені визначення поняття реінжинірингу подано у табл. 1 та табл. 2:

Таблиця 1

**Визначення категорії реінжинірингу бізнес-процесів зарубіжними авторами
(складено автором на основі [1; 3; 4; 15; 16; 19])**

Автор	Поняття
М. Хаммер і Дж. Чампі	Фундаментальне переосмислення і радикальна перебудова чи зміна бізнес-процесів у розрізі яких підприємство здійснює свою діяльність, щоб викликати значні критичні поліпшення показників продуктивності, таких як вартість, якість, сервіс і швидкість».
Т. Давенпорт і Дж. Шорт	Реінжиніринг бізнес-процесів — це набір логічно взаємопов'язаних завдань та функцій для підвищення прибутковості підприємств.
Т. Давенпорт	Реінжиніринг бізнес-процесу — це структурований процес з визначеним набором заходів для підвищення якості продукції для споживачів.
П. Морріс	Реінжиніринг бізнес-процесу це процес, який визначає діяльність підприємства та підвищує її рівень ефективності шляхом виконання серії етапів для досягнення запланованих результатів.
Д. Харрінгтон	Реінжиніринг бізнес-процесів як будь-яке завдання або група завдань, які мають вхід та вихід, додають вартість та задовольняють внутрішніх та зовнішніх споживачів.
М. Робсон та Ф. Уллах	Реінжиніринг бізнес-процесів — це створення досконало нових і більш ефективних бізнес-процесів, не враховуючи того, що було раніше.
П. Страссман	Реінжиніринг — це фундаментальне перепроєктування бізнес-процесів підприємства для досягнення значних покращень основних актуальних показників його діяльності: вартість, якість, послуги тощо.
Р. Патюрель	Реінжиніринг бізнес-процесів — це швидке та радикальне реконструювання стратегічних та виробничих процедур з метою оптимізації робочих потоків і підвищення їх продуктивності.
Г. Джохансон	Реінжиніринг — це процес, який являє собою набір пов'язаних між собою дій, які мають вхід і перетворюють його у вихід.
Р. Манганелі й М. Клейн	Реінжиніринг бізнес-процесів — це швидке і радикальне перепроєктування визначальної стратегії підприємства бізнес-процесів і систем та підтримуючих ці бізнес-процеси організаційних структур з метою оптимізації робочих потоків і підвищення продуктивності.

Таблиця 2

**Визначення категорії реінжинірингу бізнес-процесів вітчизняними авторами
(складено автором на основі [5, 17, 18])**

Автор	Поняття
С. І. Яковенко	Реінжиніринг є інструментом, спеціально створеним для здійснення масштабних змін в управлінні процесами, які не можуть бути забезпечені відомими методами удосконалення.
Є. В. Попов і М. Д. Шапот	Реінжиніринг — кардинальна і революційна перебудова бізнес-процесів компанії, що супроводжується переходом на нові принципи побудови підприємства.
М. В. Черненко	Рушійною силою реінжинірингу є розуміння потреб клієнта компанії, тобто погляд на підприємство з позиції клієнта. Отже, реінжиніринг, торкаючись таких глибоких аспектів життєдіяльності організації, передбачає зокрема і зміни системи оцінки, мотивації і заохочення персоналу.
О. В. Виноградова	Реінжиніринг бізнес-процесів — це науково-практичний підхід до здійснення кардинальних змін бізнес-процесів підприємства з метою значного підвищення рівня його конкурентоспроможності.
Т. В. Пуліна	Реінжиніринг — це аналіз і корінне перепроєктування існуючих бізнес-процесів з метою вдосконалення роботи організації в цілому, впровадження найбільш прогресивних методик управління організацією у результаті чого суттєво зростає ефективність діяльності організації.
О. О. Щегельська	Реінжиніринг бізнес-процесів один із найскладніших етапів у підвищенні конкурентоспроможності компанії, доведенні її до рівня саморегульованої організації в умовах динамічного ринку.
Л. В. Шейн	Реінжиніринг бізнес-процесів означає, по суті, рішучу, стрімку і глибоку «проривну» перебудову основ внутрішньофірмової організації та управління.

З вище розглянутих трактувань реінжинірингу, зазначено, що перепроєктування та перебудови бізнес-процесів підприємства, запровадження

досконало нових і ефективних схем призведе до поліпшення та вдосконалення критичних показників виробничої діяльності, оптимізації робочих

потоків та підвищення продуктивності. Застосування реінжинірингу бізнес-процесів підприємства — це початок нової виробничо-комерційної діяльності, яка не враховує того, що було раніше.

Аналізуючи праці вітчизняних вчених, розглядаючи різні трактування поняття реінжинірингу бізнес-процесів, зазначимо, що за змістом поняття подібні до визначень зарубіжних вчених і головною метою є кардинальне, критичне перепроєктування, реорганізація бізнес-процесів підприємства.

Головною метою реінжинірингу бізнес-процесів підприємства це реалізація цілей з метою підвищення ефективності діяльності підприємства, забезпечення гнучкості та адаптації до змін у мінливості і непередбаченості. У залежності від поставлених завдань, реінжинірингом бізнес-процесів можна досягти різних цілей у діяльності підприємства (рис. 1):

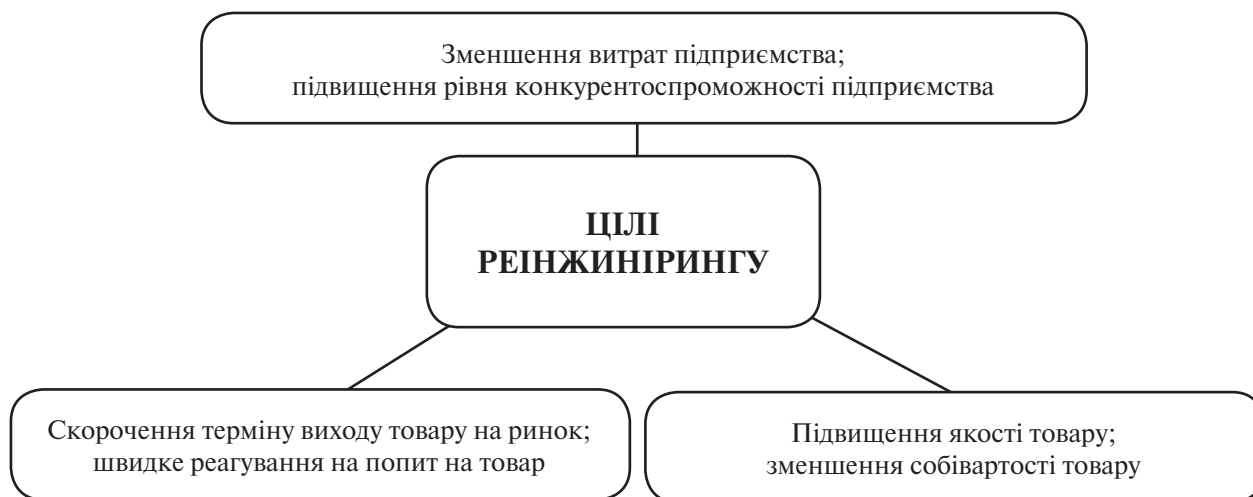

Рис. 1. Цілі реінжинірингу бізнес процесів промислового підприємства [15]

- підвищення заохочення та ініціативи кожного працівника;
- скорочення кількості працівників;
- запровадження нових технологій;
- забезпечення функціонування підприємства у нових умовах.

Основною сутністю реінжинірингу є комплексна система докорінних змін на підприємстві, що починається з моделювання діяльності та розвитку підприємства та завершується цими моделями для вирішення конкретних існуючих та перспективних завдань. Часто це веде до усунення на підприємстві нераціональних ланок та процесів. Як правило, реінжиніринг втілюється стрибкоподібно, у великих масштабах, згори вниз по організаційній структурі. Такий підхід є радикальним поліпшенням результату діяльності принципово нових бізнес-процесів підприємства.

Визначення реінжинірингу містять у собі три ключові характеристики: 1) «істотне поліпшення», 2) «радикальне перепроєктування» та 3) «підвищення рівня ефективності бізнес-процесів»

Реінжиніринг бізнес-процесів науковці визначають як аналіз і радикальну перебудову внутрішніх і зовнішніх бізнес-процесів на одному підприємстві і між організаціями. Бізнес-процес — це сукупність логічно пов'язаних дій, які мають один або більше видів вхідних і вихідних етапів для створення цінності для споживачів.

Орієнтований список поставлених завдань реінжинірингу для промислових підприємств:

- збільшення поточних і майбутніх потреб споживачів на зовнішніх та внутрішніх ринках;
- зменшення тривалості виробничого процесу;
- зміна та перепроєктування бізнес-процесів підприємства;
- скорочення терміну на виконання функцій;
- поліпшення управління якістю бізнес-процесу;

розкриття яких призводить до розуміння сутності реінжинірингу (рис. 2).

У визначенні реінжинірингу закладені 4 ключових терміна: «фундаментальний», «радикальний», «різкий» і «процес» [9, с. 40–41].

«Фундаментальний» означає, що реінжиніринг базується на чітких принципах, що не допускають припущень і ймовірних оцінок. Іншими словами, підприємство повинно знати, як відбувається бізнес (опис «*As is*»), щоб змінити його (опис «*To be*»).

«Радикальний» означає те, що змінюється сутність речей, а не методи, що з ними взаємодіють, з ними взаємодіючи. Інакше кажучи, реінжиніринг потребує перегляду базових процесів і їх радикальних змін.

«Різкий» означає, що тривалість проекту з реінжинірингу не можна затягувати на роки. Підприємство втрачає бізнес, якщо вирішальним чином не відреагує на динамічні темпи розвитку конкурентів і росту нових ринків. Зазвичай проект з реінжинірингу триває від 1 до декількох ро-

Рис. 2. Ключові характеристики при реінжинірингу бізнес-процесів [15]

ків в залежності від поставлених цілей та масштабів діяльності підприємства. Це надає можливість не тільки докорінно змінити процеси, але також змінити психологічний і моральний настрій персоналу підприємства (нових виконавців процесів) для розуміння того, що відбувається і що відбувається після запровадження змін.

Бізнес-процес це безліч кроків, дій, процедур, взаємодій, спрямованих на кінцеве отримання ефективного вкладення коштів, зусиль і часу. Еволюція сучасної економіки зумовлює постійно обертатися до минулого і аналізувати усі ті зміни, що відбувалися. А саме, дослідження перемог і невдач, вдалих і невдалих явищ, що проводять підприємства на межі банкрутства та не конкурентоспроможності. Одним із методів виходу з кризи та поліпшення виробничої та економічної ситуації на підприємствах, покращення конкуруючої позиції на ринку — вважається застосування реінжинірингу бізнес процесів.

Завданням реінжинірингу, як наголошують М. Хаммер і Дж. Чампі є радикальна і критична зміна, перебудова бізнес-процесів задля забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Апарат управління працює у критичних умовах нестабільності та невизначеності, і саме такі умо-

ви зумовлюють до невпевненості та хвилювання. У науковій праці «Реінжиніринг корпорації: маніфест революції у бізнесі» [16] такі умови виокремлені як «три К»: клієнти (*customers*), конкуренція (*competition*), зміни (*change*) (рис. 3). Тобто, три рушійні сили за радикальними змінами реінжинірингу були узагальнені М. Хаммером, як [16]:

- клієнти, які можуть бути найрізноманітнішими, сегментованими і які очікують консультації;

- конкуренція, яка дуже інтенсивна для задоволення потреб клієнтів у кожній ніші;

- зміни, які стають поширенішими, стійкішими, швидшими і на деяких ринках передбачуваними.

Проаналізувавши і розглянувши фактори, які виділив М. Хаммер та Дж. Чампі, приходимо до висновку, що вони є актуальним і в нинішніх ринкових умовах.

Фактори, що впливають на результат впровадження реінжинірингу бізнес-процесів, можуть бути розділені на 2 категорії [12, с. 130]:

- національні, залежні від середовища — включають такі показники, як економічне зростання, інфраструктура, урядове регулювання;

- організаційні, або внутрішні. До внутрішніх організаційних чинників відносяться такі специфічні аспекти, як рівень розвитку інформаційних технологій (ІТ), досвід проведення реінжинірингу бізнес-процесів, комп'ютерна грамотність.

Розглянемо більш детальну кваліфікацію, систематизовану і розширену чинників, що впливають на реінжиніринг бізнес-процесів.

І. В. Маслова [11, с. 57] розподіляє фактори впливу на підприємство реінжинірингу за трьома групами:

1. Зовнішні фактори — це фактори, зовнішнього середовища, що мають неабиякий вплив на успішну діяльність підприємства.

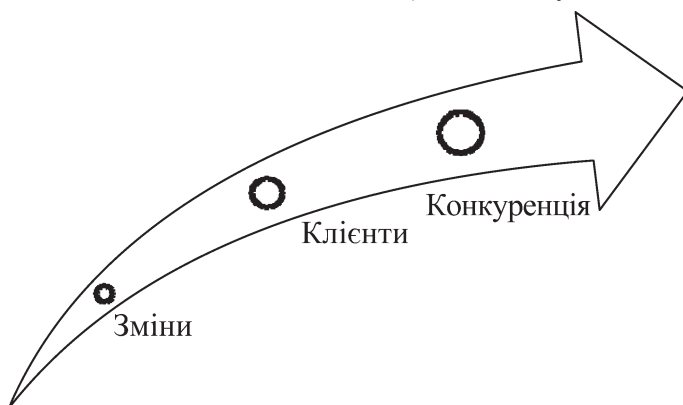

Рис. 3. Кардинальні сили спровоковані реінжинірингом [16]

Внутрішні фактори — навпаки, це ті фактори, що відбуваються на підприємстві. Вони є результатами управлінських рішень.

2. Організаційні, економічні, соціальні фактори — що контролюються на підприємстві. Ці фактори, у свою чергу, формують особливості діяльності конкретного підприємства і визначають умови його функціонування організаційного, виробничого, економічного і соціального характеру.

3. Другорядні фактори — що залежать від конкретних умов виробничого процесу і розробки проекту реінжинірингу бізнес-процесів.

Чимало науковців розглядали фактори, що впливають на процес реінжинірингу. Проаналізувавши вище зазначене приходимо до висновку, що

створювати безліч класифікаційних ознак факторів є недоцільним. Їх виділяють та оцінюють, для кожного проекту реінжинірингу бізнес-процесів, окремо. Тому вважаємо, розмежувати їх у такі три категорії чинників:

— «залежні» — чинники, що залежать від діяльності підприємства;

— «незалежні» — чинники, що не залежать від діяльності підприємства;

— «специфічні» — чинники, що залежать від проекту з реінжинірингу та від індивідуальних особливостей діяльності підприємства.

Взірець чинників, що впливають на реінжиніринг бізнес-процесів підприємства наведено у табл. 3:

Таблиця 3

Взірець чинників впливу на реінжиніринг бізнес-процесів підприємств (складено автором на основі [15])

Чинники не залежні від підприємства	Чинники залежні від підприємства
Державне регулювання	Результат управлінських рішень
Динаміка ринку	Тип виробничого процесу
Зростаюча конкуренція	Ресурси підприємства
Зростаюча кількість нових підприємств	Методи фінансування виробничого процесу
Високі новітні технології	Команда, що розробляє і реалізує проект реінжинірингу
Вибагливі споживачі, клієнти	Великі витрати

При розробці проекту реінжинірингу, важливою компонентою буде правильно розглянути окремим етапом вплив основних чинників і виділити специфічні, які для кожного підприємства індивідуальні.

Як висновок, вважаємо, що виділення таких категорій чинників, а саме трьох кардинальних чинників, на відміну від існуючих, забезпечить більш чіткий і детальний розгляд основних факторів впливу на процес реінжинірингу бізнес-процесів і забезпечить ефективний аналіз бізнес-процесів у майбутньому.

Кожне підприємство — це бізнес система, яка функціонує у сфері впливу різних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, що у сукупності можуть призвести до кризових явищ на кожній стадії життєвого циклу. Це взаємопов'язаний та безперервний процес нормального функціонування підприємства. Перехід від одної стадії до іншої може супроводжуватися кризами різного типу, зумовленими впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [8, с. 9].

Отже, проблема полягає у пошуку універсальних підходів до нівелювання наслідків впливу негативних факторів. На будь-якій стадії розвитку життєвого циклу підприємство може потрапити у кризове становище і важливим питанням постає знаходження дієвого інструменту перепроєктування змін та вирішення нагальних проблем. Методичні підходи до застосування реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах, повинні знаходитися в руслі

стадій життєвого циклу та впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

На практиці, реалізація комплексу антикризових процедур починається на стадії занепаду, коли підприємство неплатоспроможне, і для відновлення його платоспроможності необхідно застосувати процедуру банкрутства [11, с. 9]. Запропонований підхід відрізняється, тим що дозволяє застосовувати інструменти реінжинірингу на усіх стадіях розвитку підприємства, незалежно від його фінансового стану та поставлених цілей. При цьому вирішується проблема: попередження кризових явищ, пошуку оптимальних систем управління на основі поєднання інструментарію реінжинірингу.

Вплив різноманітних факторів стимулює застосування конкретного набору інструментів реінжинірингу, що покликані вирішити проблеми. Це надає підстави для виділення класифікаційних ознак реінжинірингу (табл. 4).

Класифікація реінжинірингу бізнес-процесів розкриває особливості його застосування на підприємствах і виступає підґрунтям для розуміння економічної сутності реінжинірингу.

Існуюча класифікація реінжинірингу ґрунтується на таких ознаках: масштаб, забезпечення, сфера спрямованості, терміни виконання, тип підприємства, спосіб реалізації, державний рівень.

При кардинальному перетворенні одного процесу повинні дотримуватися такі характерні ознаки, як зміна структури, істотне скорочення

Вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на перебіг процедур реінжинірингу в розрізі етапів життєвого циклу підприємства (складено автором на основі [6, с. 55; 7 с. 2–3; 8, с. 5–8; 14])

Назва етапу	«Створення»	«Зростання»	«Зрілість»	«Спад»	«Відродження»
Вплив внутрішніх факторів	1. Вибір місії підприємства. 2. Частка позикового капіталу у загальній вартості капіталу. 3. Оперативність укладання угод. 4. Кваліфікація управлінського персоналу та виконавців. 5. Неефективне маркетингове дослідження.	1. Частка позикового капіталу у загальній вартості капіталу. 2. Неефективне маркетингове дослідження. 3. Перевищення витрат над доходами. 4. Ефективна дивідендна політика.	1. Рентабельність підприємства. 2. Платоспроможність. 3. Інноваційна політика підприємства. 4. Неефективне маркетингове дослідження. 5. Перевищення витрат над доходами. 6. Частка витрат на управління.	1. Частка позикового капіталу. 2. Неефективне маркетингове дослідження. 3. Старіння управлінського персоналу. 4. Перевищення витрат над доходами. 5. Фінансові можливості та стан.	1. Низький рівень організації виробництва. 2. Неузгоджена робота відділів. 3. Низька кваліфікація персоналу. 4. Зношення основних засобів.
Вплив зовнішніх факторів	1. Податкова та кредитно-грошова політика. 2. Зниження потенціалу галузей підтримки. 3. Попит та пропозиція на товари та послуги. 4. Економічна ситуація в країні. 5. Державна підтримка створених підприємств.	1. Попит на товари та послуги. 2. Податкова та кредитна політика. 3. Параметри споріднених та підтримуючих галузей. 4. Фактори виробництва. 5. Конкуренція в галузі.	1. Гнучкість в управлінні. 2. Купівельна спроможність населення. 3. Діяльність державних органів влади. 4. Неефективна кредитно-грошова політика. 5. Нестабільна податкова політика.	1. Конкуренція. 2. Параметри споріднених та підтримуючих галузей. 3. Ціни на ресурси. 4. Резерви стратегічних ресурсів. 5. Уповільнення в галузі.	1. Коливання ринкової кон'юнктури. 2. Зниження платоспроможності покупців. 3. Зміни в законодавстві. 4. Уповільнення розвитку галузі. 5. Конкуренція у галузі. 6. Екологічна ситуація.

тривалості, зменшення обсягів супроводжуючої документації, залучення зовнішніх ресурсів, введення раціональних інформаційних технологій в його діяльність. Якщо кінцевий результат принесе значний приріст ефективності та надасть можливість істотно підвищити темпи розвитку підприємства, то, безумовно, таке радикальне перепроєктування одного бізнес-процесу є реінжинірингом «монопроцесним». Відповідно «поліпроцесним» є реінжиніринг, у ході якого вдосконалюється безліч бізнес-процесів.

Реінжиніринг бізнес-процесів управління — це процес суттєвого поліпшення існуючих бізнес-процесів, через управління ієрархією рівнів бізнес-процесів підприємств, саме за рахунок їх кардинального перепроєктування і підвищення ефективності функціонування апарату управління, операційних та забезпечуючих підрозділів з метою посилення і забезпечення довготривалих конкурентних позицій із залученням широкого спектру інструментів перепроєктування.

Реінжиніринг бізнес-процесів набуває все більшої популярності, в якості інструмента трансформації системи та отримання значних показників результативності господарської діяльності [20].

Висновки. Результати проведених досліджень та світова практика доводять, що вітчизняні підприємства будуть все активніше залучені в процеси реінжинірингу. Серед основних переваг такого підходу можна виділити простоту проведення оптимізації як самих процесів з точки зору

їх організації, синхронізації та взаємоузгодженості, так і ресурсів, що споживаються процесами. Сформульовано переваги за використання інструментів реінжинірингу, засоби їх втілення. У сучасних умовах господарювання, запропоновано використання складових реінжинірингу бізнес процесів для стратегічного управління та поступового виведення із посткризового стану вітчизняних підприємств. Виділення бізнес-процесів, їх аналіз та подальше покращення і вдосконалення — колосальний резерв для підвищення конкурентоспроможності компанії та ефективності діяльності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення можливих форм і видів впровадження інструментарію реінжинірингу у діяльності вітчизняних підприємств та формування єдиних підходів до визначення його сутності. Питання реінжинірингу бізнес-процесів є дуже важливим для сучасних підприємств, так як може дати поштовх щодо започаткування впровадження методів реінжинірингу на підставі вже існуючого досвіду лідируючих підприємств, та надаватиме додаткові конкурентні переваги.

Література

1. Davenport, T. H. & Short, J. E. (1990). The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*, 11–27.
2. Brandon, D. M.-J., Mc Graw Hill. (1993). Inc. Reengineering your business, pp. 247.

3. Harrington, H. J. (1995). Total improvement management: the next generation in performance improvement. N. Y. : McGraw-Hill Inc., 476 p.

4. Manganelli, R., Klein, M. (1994). The reengineering handbook: A step-by-step guide to business transformation. New York, Amacom Publ.

5. Виноградова О. В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті : монографія. Донецьк. 2005. 195 с.

6. Гудзь О. І. Аналізування сучасних підходів до сутності і структури життєвого циклу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2011. № 714. С. 52–57.

7. Захарченко І. С. Визначення факторів впливу на економічну активність підприємства. *Вісник Криворізького національного університету*. 2012. Вип. 33. С. 276–279. URL : <http://knu.edu.ua/Files/Verstka33/70.pdf> [Дата звернення 17 грудня 2020].

8. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори [Електронний ресурс]. *Науково-виробничий журнал «Бізнес навігатор»*. Серія: Економіка. 2010. №1. С. 93–103. URL : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf [дата звернення 27 грудня 2020].

9. Лускатова О. В. Современные проблемы реинжиниринга бизнес-процессов : учеб. пособие. Владимир, 2011. 146 с.

10. Попов Э. Реинжиниринг бизнес-процессов и информационные технологии. *Открытия системы*. 1996. № 15. С. 62–69.

11. Маслова И. В. К вопросу о сущности и содержании концепции реинжиниринга. *Экономинфо*. 2005. №4. С. 56–60.

12. Сокол О. Г. Управління стійкістю сільськогосподарських підприємств як економічний процес. *Економічний простір*. 2009. №21. С. 230.

13. Тоцький В. І. Організаційний розвиток підприємства : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2005. 247 с.

14. Филонович С. Р. Использование моделей жизненного цикла в организационной диагностике. *Социологические исследования: научный и общественно-политический журнал*. 2005. №4. С. 53–64.

15. Хаммер М., Дж. Чампи. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе. М. : Изд-во «Манн», Иванов и Фербер, 2006. 288 с.

16. Хаммер М. Бизнес в XXI веке: повестка дня [пер. с англ.]. М. : Добрая книга, 2005. 336 с.

17. Черненко М. Реінжиніринг і псевдореінжиніринг. *Рынок капитала*. 2000. № 21. С. 41–49.

18. Яковенко С. І. Реінжиніринг бізнес-процесів шляхом інформатизації управління на підприємствах України. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 9 (39). С. 118–130.

19. Патюрьель Р. Создание сетевых организационных структур. *Проблемы теории и практики управления*. 1997. №3. С. 76.

20. Сакун Л. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як сучасний метод управління стратегічними змінами на підприємстві. *Економіка і організація управління*. 2020. № 2 (38). С. 81–97.

References

1. Davenport, T. H. & Short, J. E. (1990). «The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*, 11–27.

2. Brandon, D. M.-J., Mc Graw Hill. (1993). Inc. Reengineering your business, pp. 247.

3. Harrington, H. J. (1995). Total improvement management: the next generation in performance improvement. N. Y. : McGraw-Hill Inc., 476 p.

4. Manganelli, R., Klein, M. (1994). The reengineering handbook: A step-by-step guide to business transformation. New York, Amacom Publ.

5. Vynohradova, O. V. (2005). *Reinzhyhnyrynzh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti* [Reengineering of business processes in modern management]. Donetsk, 195 p.

6. Hudz, O. I. (2011). *Analizuvannya suchasnykh pidkhodiv do sutnosti i struktury zhyttyevoho tsykladu pidpryyemstva* [Analysis of modern approaches to the essence and structure of the life cycle of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, 714, 52–57.

7. Zakharchenko, I. S. (2012). *Vyznachennya faktoriv vplyvu na ekonomichnu aktyvnist pidpryyemstva* [Determination of factors influencing the economic activity of the enterprise]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, 33, 276–279. Available at : <http://knu.edu.ua/Files/Verstka33/70.pdf>.

8. Kovalenko, O. V. (2010). *Kontseptsiya zhyttyevoho tsykladu pidpryyemstva ta kryzovi faktory* [The concept of the life cycle of the enterprise and crisis factors]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal «Biznes navigator»*. *Seriya: Ekonomika*, 1, 93–103. Available at : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf.

10. Popov, E. (1996). *Reinzhyhnyrynzh biznes-protsesov i informatsionnyye tekhnologii. Otkrytiya sistemy* [Reengineering of business processes and information technologies. System discovery], 15, 62–69.

11. Maslova, I. V. (2005). *K voprosu o sushchnosti i soderzhanii kontseptsii reinzhyhnyrynzhinga* [On the essence and content of the concept of reengineering]. *Ekonominfo*, 4, 56–60.

12. Sokol, O. H. (2009). *Upravlinnya stiykisty silskohospodarskykh pidpryyemstv yak ekonomichnyy protses* [Management of sustainability of agricultural enterprises as an economic process]. *Ekonomichnyy prostir*, 21, 230.

13. Totskiy, V. I. (2005). *Orhanizatsiynyy rozvytok pidpryyemstva* [Organizational development of the enterprise]. Kyiv, KNEU Publ., 247 p.
14. Filonovich, S. R. (2005). *Ispol'zovaniye modely zhiznennogo tsikla v organizatsionnoy diagnostike* [Using life cycle models in organizational diagnostics]. *Sotsiologicheskoye issledovaniya*, 4, 53–64.
15. Khammer, M., Champi, Dzh. (2006). *Reinzhiniring korporatsii: manifest revolyutsii v biznese* [Reengineering a corporation: a manifesto for a business revolution]. Moscow, Mann, Ivanov i Ferber Publ., 288 p.
16. Khammer, M. (2005). *Biznes v XXI veke: povestka dnya* [Business in the XXI century: agenda]. Moscow, Dobraya kniga Publ., 336 p.
17. Chernenko, M. (2000). *Reinzhynirynh i psevido reinzhynirynh* [Reengineering and pseudo reengineering]. *Rynok kapytala*, 21, 41–49.
18. Yakovenko, S. I. (2004). *Reinzhynirynh biznes-protsesiv shlyakhom informatyzatsiyi upravlinnya na pidpryyemstvakh Ukrainy* [Reengineering of business processes by informatization of management at the enterprises of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 9 (39), 118–130.
19. Patyurel', R. (1997). *Sozdaniye setevykh organizatsionnykh struktur* [Creation of network organizational structures]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, 3, 76.
20. Sakun, L. M. (2020). *Reinzhynirynh biznes-protsesiv yak suchasnyy metod upravlinnya stratezhichnymy zminamy na pidpryyemstvi* [Business process reengineering as a modern method of managing strategic change in the enterprise]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 2 (38), 81–97.

УДК 631.115.11:330.341.2(477)

К. А. Пилипенко,
М. О. Скрипак

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПОРЯДКУ СТВОРЕННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Анотація. Розкриті теоретико-методичні засади інституційної організації діяльності фермерських господарств в організований ринковий механізм господарювання, проаналізовано правові аспекти щодо створення різних правових форм фермерських господарств, наведено переваги і недоліки процедури створення фермерських господарств, вказано спосіб обрання голови та членів фермерського господарства.

Ключові слова: інституційна формалізація, види та форми фермерських господарств, сільське господарство.

Summary. Theoretical and methodological principles of institutional organization of farms in an organized market mechanism are analyzed, legal aspects of creating different legal forms of farms are analyzed, the advantages and disadvantages of the procedure of creating farms are given, the method of electing the head and members of the farm is indicated.

Key words: institutional formalization, types and forms of farms, agriculture.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-73-78

Постановка проблеми. З посиленням конкурентних факторів у діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки, роль і значення ефективного управління державою зростають ділові, виробничі, екологічні, соціально-економічні процеси. Тому впровадження та використання у фермерських господарствах (ФГ) та сільськогосподарських підприємствах систем-

ного управління як одного з основних інструментів для реалізації організаційних та економічних пріоритетів. Їх розвиток має велике теоретичне та практичне значення для економічного розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу та держави в цілому [7].

Один з найбільш перспективних і активно функціонуючих напрямів розвитку для України

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Пилипенко К. А., Скрипак М. О. Інституційні основи порядку створення фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 73–78. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-73-78.

References (APA):

Pylypenko, K. A., Skrypak, M. O. (2021). *Instytutsiini osnovy poriadku stvorennia fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Institute for the establishment of the establishment of farmer state gifts in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 73–78 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-73-78.

є аграрний. Воно й не дивно, адже з давніх-давен Україна славиться як аграрна країна. Тому багато підприємців, бізнесменів і інвесторів дивляться у бік сільського господарства.

На сучасному сільськогосподарському ринку України функціонує багато різних форм господарювання, темпи розвитку яких не є однаковими на різних етапах формування аграрного ринку. Але однією з найпоширеніших форм підприємницької діяльності в аграрному секторі України є фермерське господарство. Саме фермерські господарства дають змогу ефективно поєднувати підприємницьку ініціативу селян, їх господарські можливості з інтересами держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців постійно ведеться дискусія щодо ролі держави у розвитку фермерства в Україні. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти проблем організації створення та функціонування фермерських господарств присвячена низка наукових праць як вітчизняних так і закордонних вчених. Так, зокрема С. Кваша підтримує оптимальне поєднання публічного управління економіки з ринковим регулюванням, що допоможе забезпечити прискорене зростання кількості висококонкурентних фермерських господарств. Проблемами Інституціонального регулювання створення та розвитку фермерства приділяють увагу Ю. О. Бугуцький, В. В. Липчук, О. І. Пахольчук, [1, 2, 3], М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур [8], К. А. Пилипенко [6, 7] та ін.

Незважаючи на значне опрацювання даної теми, досі залишаються дискусійними питання щодо формування та діяльності фермерських господарств, організації обліку та управління на цих підприємствах.

Метою статті є розкриття методичних засад інституційної формалізації різних правових форм фермерських господарств, окреслення інституційних контурів вибору та затвердження фізичного або юридичного статусу господарського суб'єкта «фермера» з урахуванням національної інституційно-правової бази та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Інституціональна складова фермерства формує дієві формальні та неформальні норми, правила й цінності. Фор-

мальні норми та правила (інститути) представлені, по-перше, сукупністю нормативних документів різного рівня впливу на аграрний ринок як цілісної інституційної структури; по-друге, сукупністю відповідних інститутів та інституцій, які безпосередньо функціонують і забезпечують відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств. Інституціоналізація, з одного боку, стимулює підприємницьку активність фермерських господарств, їх економічне зростання на засадах структурноінноваційного відтворення виробничого потенціалу, утвердження та функціонування фермерства як соціально-економічної системи, а з іншого — забезпечує подолання суперечностей між економікою та сільськогосподарським товаровиробником. Брак необхідних інституцій в Україні істотно обмежує основний ринковий механізм — конкуренцію, відчутно гальмує відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств, модернізацію економічної культури тощо [9, с. 85–86].

У процесі встановлення меж інституціонального середовища фермерських господарств необхідно враховувати, що на ефективність його діяльності впливають цілі, завдання і стратегія розвитку національної економіки.

Нормативне регулювання створення та ведення обліку фермерським господарством сформовано та наведено в рис. 1.

Основним нормативно-правовим актом, присвяченим створенню та діяльності фермерських господарств в Україні, є Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року [4]. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства.

Дослідивши організаційно-інституційну ідентифікаційну структуризацію суб'єктів аграрного господарювання категорії «фермерські», можна

Регулювання створення ФГ в Україні		
Конституція України		
Господарський Кодекс України від 06.11.1991 №1799-ХІІ.	Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-ІІІ	Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV
Земельний Кодекс України		
Закон України «Про фермерське господарство»		
Податковий Кодекс України		
Закон України «Про особисте селянське господарство»		
Закон України «Про державну реєстрацію юридичної особи, фізичної особи-підприємця та громадських формувань»		

Рис. 1. Інституціональне регулювання створення фермерських господарств (розроблено авторами)

стверджувати про відсутність їх розподілу за критерієм фактичного розміру. Йдеться про ідентифікацію господарств відповідно до розмірних класів, як то в країнах ЄС, де базовими критеріями ідентифікації фермерських господарств виступають економічний та натуральний показники — поділ ферм

здійснюється з урахуванням двох показників: економічного та фактичного, що забезпечує більшу ефективність їх ідентифікації (табл. 1)

Тривалий досвід функціонування фермерських господарств в Україні дозволив класифікувати їх на форми, наведені на рис. 2.

Таблиця 1

**Типологізація фермерських господарств в Україні
за класами економічного розміру та кількості працівників (розроблено авторами)**

Суб'єкт господарювання	Показники	
	середня кількість працівників за звітний період (рік)	За економічним розміром на основі стандартного випуску (річний дохід від будь-якої діяльності)
Суб'єкти мікропідприємництва	не перевищує 10 осіб	не перевищує суми, еквівалентної 2 млн євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти малого підприємництва	не перевищує 50 осіб	не перевищує суми, еквівалентної 10 млн євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти великого підприємництва	перевищує 250 осіб	перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро
Суб'єкти середнього підприємництва	решта, які не потрапили до перелічених вище критеріїв	

Класифікація фермерських господарств				
Сімейні			Сумісні	
Власник голова сім'ї	Власність сім'ї	Участь сім'ї у власному капіталі	Складна оренда	Проста сімейна оренда
Приватно-орендні об'єднання та інші				

Рис. 2. Класифікація фермерських господарств (розроблено авторами)

В умовах сьогодення фермерські господарства створюються і функціонують в складних кризових умовах. Внаслідок цього вони ще не набули істотно впливової економічної і соціальної ролі в суспільстві. Однак їх наявність є важливим фактором відродження українського села та подальшого розвитку ринкових відносин у сфері сільського господарства.

Типи та форми інституціоналізації фермерських господарств представлені на рис. 3.

Головними гальмуючими елементами розвитку фермерських господарств є недостатня фінансова підтримка з боку держави, недостатній розмір земельних ділянок для ефективного господарювання, слабка матеріально-технічна база, відсутність необхідної величини стартового капіталу, проблеми кредитування тощо.

Однак держава сприяє створенню та розвитку сімейних фермерських господарств. Зокрема, чинним законодавством для громадян, які створили сімейне фермерське господарство, передбачені такі переваги:

- підприємницький статус для СФГ;
- можливість легальної реалізації продукції;
- пільги зі сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- право на пенсію.

Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин Украї-

ни, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

При цьому заснувати фермерське господарство може як один, так і декілька громадян. Головна умова полягає в тому, щоб усі засновники були родичами або членами сім'ї відповідно до Закону.

Згідно Закону можна виділити чотири форми ведення фермерського господарства:

1. Фермерське господарство — юридична особа.
2. Сімейне фермерське господарство — юридична особа.
3. Фермерське господарство — фізична особа.
4. Сімейне фермерське господарство — фізична особа-підприємець.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі статуту. У статуті зазначаються: найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, необхідні для організації діяльності.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно

ТИПИ фермерських господарств		
без статусу юридичної особи як <u>фізична особа-підприємець</u> (організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець та члени її сім'ї);	зі статусом юридичної особи:	
	сімейне фермерське господарство, в діяльності якого використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї;	сімейне фермерське господарство із залученням інших громадян виключно для виконання <u>сезонних</u> та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок.
Примітки		
Створюється на базі ФОП. Членами такого ФГ є тільки ФОП і члени його сім'ї в розумінні <u>ст. 3 СКУ</u> . Діяльність цих суб'єктів регулюється спеціальним договором між ФОП і членами його сім'ї. Договір можна вважати аналогом статуту. Цей документ обов'язково посвідчується нотаріально (ч. 2 ст. 8 Закону про ФГ) і повинен у собі містити (ч. 5 ст. 8 Закону про ФГ): (1) найменування господарства; (2) його місцезнаходження (адресу); (3) мету і види діяльності господарства; (4) порядок прийняття рішень і координації спільної діяльності членів господарства; (5) правовий режим спільного майна членів господарства; (6) порядок покриття витрат господарства; (7) порядок розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами; (8) порядок входу в ФГ і виходу з нього; (9) трудові відносини членів господарства; (10) інші положення, що не суперечать чинному законодавству. Договір підписується ФОП, з одного боку, і членами сім'ї фермерами з іншого	Членами такого ФГ виступають виключно члени однієї сім'ї в розумінні <u>ст. 3 СКУ</u> . Ця юридична особа також діє на підставі статуту.	Юридична особа, що діє на підставі статуту. Членами ФГ є члени сім'ї і родичі в розумінні <u>ст. 3 Закону про ФГ</u> . У статуті обов'язково зазначаються (ч. 4 ст. 1 Закону про ФГ): (1) найменування товариства; (2) його місцезнаходження (адреса); (3) предмет і мета діяльності; (4) порядок формування майна (складеного капіталу); (5) органи управління; (6) порядок прийняття рішень органами управління; (7) порядок входу і виходу з господарства. Також у статуті можуть прописуватися інші положення, що не суперечать законодавству України

Рис. 3. Форми інституціоналізації діяльності фермерського господарства [6]

члени однієї сім'ї. Сімейне фермерське господарство може залучати інших громадян виключно для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань та навичок.

Фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи-підприємця і має статус сімейного фермерського господарства за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа-підприємець та члени її сім'ї. Окремо визначено, що створюється таке сімейне фермерське господарство на підставі договору.

Договір про створення сімейного фермерського господарства укладається членами однієї сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Форму такого договору законодавством не встановлено, тому він укладається в довільній формі, але повинен містити: найменування, місцезнаходження (адресу) господарства, мету та види його діяльності; порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів фермерського господарства; правовий режим спільного майна членів господарства; порядок покриття витрат та розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між

його членами; порядок вступу до господарства та виходу з нього; трудові відносини членів фермерського господарства, інші положення, що не суперечать чинному законодавству.

Головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи є член сім'ї, зареєстрований як фізична особа-підприємець і визначений договором про створення сімейного фермерського господарства. Такий голова або уповноважений ним один із членів господарства мають право виступати від імені фермерського господарства.

В інших формах фермерського господарства головою є засновник або інша визначена у статуті особа. Тобто голова господарства визначається саме у статуті, а не в договорі, як у випадку із сімейним фермерським господарством.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом).

Громадяни, що створили фермерське господарство, мають право облаштувати постійне місце проживання в тій частині наданої для ведення фермерського господарства земельної ділянки, з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. Якщо постійне місце проживання членів фермерського господарства знаходиться за межами населених пунктів, то вони мають право на створення відокремленої фермерської садиби, якій надається поштова адреса.

Для облаштування відокремленої садиби фермерському господарству надається за рахунок бюджету допомога на будівництво під'їзних шляхів до фермерського господарства, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем.

Переселенцям, які створюють фермерське господарство в труднедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, надається одноразова грошова допомога за рахунок державного бюджету у розмірі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України [4].

Після укладання (складання) договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства голова сімейного фермерського господарства має зареєструватися як фізична особа-підприємець або зареєструвати зміни до відомостей про фізичну особу-підприємця в порядку, встановленому Законом.

Фермерське господарство створюється виключно на добровільних засадах. Професійний відбір осіб, які виявили бажання створити таке господарство, здійснює районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств, склад якої формує і затверджує районна (міська) рада. До складу професійної комісії входять представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування території, на якій передбачається відведення земельної ділянки для створення фермерських господарств, представники Асоціації фермерів та приватних землевласників і громадських організацій.

Висновок професійної комісії з питань створення фермерських господарств про наявність у громадянина достатнього досвіду роботи у сільському господарстві або потрібної сільськогосподарської кваліфікації є умовою для державної реєстрації фермерського господарства і надання (передання) громадянину у власність або оренду земельних ділянок для ведення фермерського господарства із земель державної і комунальної власності відповідно до чинного Закону [5].

Висновки. Фермерські господарства залишаються однією з найпоширеніших форм господарювання в аграрному секторі. Вони мають вагомий інституціональний вплив на створення та діяльність, направлену першочергово на забезпечення задоволення власних потреб сім'ї, опосередковану мотивацією отримати прибуток, за своєю при-

родою і класичним представленням є ринковим інститутом.

На сьогоднішній день існує багато проблемних питань з розвитку фермерського господарства. Як показало дослідження міжнародного досвіду, в країнах ЄС базовими критеріями ідентифікації фермерських господарств виступають економічний та натуральний показники — поділ ферм здійснюється з урахуванням двох показників: економічного та фактичного, що забезпечує більшу ефективність їх ідентифікації. Такої ідентифікації в нашій державі не існує. Також треба розуміти, що фермерство — це діяльність в сфері сільського господарства, і в порівнянні з іншими галузями, найбільше пов'язана з ризиком, який залежить не тільки від матеріально-технічного забезпечення, досвідченості фермера, впливу ринку, а ще й від природних умов. Також потрібно враховувати, що після створення фермерського господарства, воно буде приносити прибутки в середньому через 5 років. Тому деякі питання потребують подальшого дослідження.

Наразі головний напрямок у вирішенні нагальних задач зводиться до збільшення державної підтримки та державного регулювання розвитку фермерських господарств. Для підвищення ефективності діяльності цих господарств потрібні значні фінансові ресурси, які необхідні для оновлення матеріально-технічної бази та запровадження нових можливостей для господарювання.

Література

1. Бугуцький Ю. О. Розвиток фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 1998. № 6. С. 25–28.
2. Липчук В. В. Селянські (фермерські) господарства: оцінка і проблеми становлення та розвитку. Львів : Вільна Україна, 1997. 168 с.
3. Пахольчук О. І. Розвиток землекористування селянських (фермерських) господарств. *Економіка АПК*. 1997. № 12. С. 22–24.
4. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL : <https://docs.dtki.ua/doc1088.283.0> (дата звернення : 06.04.2021).
5. Фермерство в Україні: основні правові засади : підручник / за ред. Титова Н. І. Львів, 1998. 68 с.
6. Пилипенко К., Ліпський Р. Облік у фермерських господарствах : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2021. С. 16–17.
7. Antoshkina, L., Ihnatenko, M., Postol, A., Hurbyk, Y. & Pylypenko, K. (2020). Improving the System Management of Farms and Agricultural Enterprises on the Basis of Controlling, Accounting and Information Frameworks. *International Journal of Management*, 11 (7), 556–565. Available

at : <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp? JType=IJM&VType=11&IType=7> [in Ukraine].

8. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституціональні проблеми розвитку аграрної сфери. *Економіка АПК*. 2018, № 10. URL : <http://repository.vsu.org/getfile.php/18922.pdf>.

9. Гнатишин Л., Прокопишин О. Інституційне середовище розвитку фермерських господарств. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10. № 1–2. С. 81–88. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2017_10_1-2_14.

References

1. Buhutskyi, Yu. O. (1998). *Rozvytok fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Development of farm state gifts in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, 25–28 [in Ukraine].

2. Lypchuk, V. V. (1997). *Selianski (fermerski) hospodarstva: otsinka i problemy stanovlennia ta rozvytku* [Peasant (farming) farms: assessment and problems of formation and development]. Lviv, Vilna Ukraina Publ., 168 p. [in Ukraine].

3. Pakholchuk, O. I. (1997). *Rozvytok zemlekorystuvannia selianskykh (fermerskykh) hospodarstv* [Development of land use of peasant (farmer) farms]. *Ekonomika APK*, 12, 22–24 [in Ukraine].

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Pro fermerske hospodarstvo* Zakon Ukrainy vid

19.06.2003 r. № 973-IV. Available at : <https://docs.dtkr.ua/doc/1088.283.0> [in Ukraine].

5. Tytova, N. I. (ed.) (1998). *Fermerstvo v Ukraini: osnovni pravovi zasady* [Farming in Ukraine: basic legal principles]. Lviv, 68 p. [in Ukraine].

6. Pylypenko, K., Lipskyi, R. (2021). *Oblik u fermerskykh hospodarstvakh* [Accounting in farms], Kyiv, 16–17. [in Ukraine].

7. Antoshkina, L., Ihnatenko, M., Postol, A., Hurbyk, Y. & Pylypenko, K. (2020). Improving the System Management of Farms and Agricultural Enterprises on the Basis of Controlling, Accounting and Information Frameworks. *International Journal of Management*, 11 (7), 556–565. Available at : <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp? JType=IJM&VType=11&IType=7> [in Ukraine].

8. Malik, M. I., Shpykuliak, O. H., Mamchur, V. A. (2018). *Instytutsionalni problemy rozvytku ahrarnoi sfery* [Institutional problems of agricultural development]. *Ekonomika APK*, 10.

9. Hnatyshyn, L. Prokopyshyn, O. (2017). *Instytutsiine seredovyshe rozvytku fermerskykh hospodarstv* [Institutional environment for farm development]. *Ahrarna ekonomika* 10, 1–2, 81–88. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2017_10_1-2_14 [in Ukraine].

УДК 33.658

І. В. Трикоз,
В. В. Саранов,
В. Ф. Саранов

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті висвітлено вибір обґрунтування заходи щодо управління господарськими ризиками підприємства.

Ключові слова: управління, господарська діяльність, фінансовий стан, ризики.

Summary. The article highlights the choice of justification for measures to manage economic risks of the enterprise.

Key words: management, government agency, financial staff, risks.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-78-83

Постановка проблеми. В сучасних умовах концепція успішності і прибуткового розвитку підприємства стає домінуючою задачею, що ста-

ється перед керівництвом підприємства. Ця концепція включає до себе: стратегічну платформу; аналіз шансів і ризику ринку; розробку загальних

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Трикоз І. В., Саранов В. В., Саранов В. Ф. Удосконалення управління господарськими ризиками підприємства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 78–83. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-78-83.

References (APA):

Trykoz, I. V., Saranov, V. V., Saranov, V. F. (2021). *Udoskonalennia upravlinnia hospodarskymy ryzykamy pidpryemstva* [Improving the economic risk management of the enterprise]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 78–83 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-78-83.

та особистих цілей; мотивація працівників; план по реалізації і концепція збуту; план по інвестиціям; план розвитку персоналу.

Ризики будь-яких видів піддаються управлінню, що дозволяє певною мірою передбачити їх наслідки та фінансові витрати для відшкодування збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань управління господарськими ризиками підприємства приділяли увагу відомі такі вчені, як: Л. І. Воротіна, М. Д. Ганаба, Ю. В. Горобець, В. В. Павелко, А. А. Норкин, І. М. Посохов, М. С. Пушкар, А. П. Шаргородский, В. Г. Шинкаренко, В. Шмороз та інші.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів щодо управління господарськими ризиками підприємства.

Виклад основного матеріалу. ТОВ «БЗПТО» є комерційним підприємством, створеним у м. Бердянськ на основі приватної форми власності і являє собою товариство з обмеженою відповідальністю, діяльність якого регулюється законами України «Про власність», «Про господарські товариства», і іншими законодавчими актами, що регулюють діяльність підприємств.

Завод є суб'єктом діяльності в області підйомно-транспортного устаткування, створений з метою задоволення потреби українських портів у необхідному устаткуванні.

Мета діяльності підприємства полягає у здійсненні виробництва устаткування й запасних частин до нього використовуваного у важкій промисловості й сільському господарстві.

Предметом діяльності підприємства є: проектування й виробництво продукції; фінансово-економічна, господарська, науково-виробнича й комерційна робота, а саме: організація системи по обміні досвідом між фахівцями заводу й інших підприємств; інвестиційна діяльність й інша діяльність відповідно до діючого законодавства.

У галузі ризиків сформувались спеціальні методи управління ними. Вони відомі у фаховій термінології як «Risk Management». Основним завданням цієї системи є створення та досягнення найбільш ефективної системи антикризових заходів.

Здійснення управління ризиками страховими компаніями визначається специфічністю страхування як сфери бізнесу і пов'язано із діяльністю страховика, яка складається з безпосереднього здійснення страхових операцій, інвестування фінансових ресурсів, здійснення звичайних для будь-якого суб'єкта господарювання функцій. Через те діяльність страховика містить три види ризиків: страховий, інвестиційний, загально-фінансовий.

Два останніх можна віднести до ризиків, які не пов'язані із страховою діяльністю, на них впливають економічні та природні ризики.

Основними етапами управління страховим ризиком є:

1. Аналіз ризику передбачає його: розпізнавання; оцінювання; визначення дій для запобігання збитків. Основними методами кваліфікаційного аналізу ризиків є такі: аналіз спостережень за виробничою діяльністю; аналіз свідчень працівників; аналіз організації об'єкта дослідження; аналіз окремих контрольних перевірок.

2. Оцінка ризику проводиться як правило по двом показникам: максимальному розміру збитку, до якого може призвести даний ризик; ймовірності настання події, яка може спричинити максимальний збиток.

3. Контроль над ризиками здійснюється різними способами: зменшенням ризику; обмеженням ризику або розсіюванням ризику; уникненням ризику.

4. Фінансування ризику полягає у використанні різних джерел коштів для покриття його наслідків. Фінансування ризиків здійснюється двома методами: самофінансуванням та переданням ризику іншому господарському об'єкту.

В цілому, головною метою керівництва підприємства є забезпечення фінансових прибутків, збереження платоспроможності підприємства за для довгострокового виживання. Тому що ці прибутки забезпечують персоналу довгострокові робочі місця, акціонерам — прибуток з акцій, на якій вони можуть розраховувати, споживачам — високо якісну продукцію, а в економіки вони потрібні в цілому для вирішення питань фінансування бюджету.

Фінансові можливості підприємства визначають обсяги виробництва та реалізованої продукції, дивідендна та кредитна політика та інше.

Майбутні фінансові можливості залежать від перспектив розвитку виробництва, маркетингу, НДДКР та інше, а це в свою чергу, обумовлено сьогоденними капіталовкладеннями — у дослідження, розробку та модернізацію продукції, підготовку персоналу, придбання нової техніки, у можливостях системи збуту та інше; управління інвестиціями; управління господарчими ризиками; управління фінансовим станом; дивідендна політика.

Щоб розробляти програму фінансового розвитку підприємства треба визначитись з його стратегічною орієнтацією.

Оцінюючи стратегічну орієнтацію бачимо, що у підприємства:

- 1) немає у наявності системної інформації про покупців, ринок та канали збуту;
- 2) немає інформації про потенціали ринку;
- 3) не проводиться аналіз можливості кооперації;
- 4) не системне проведення диверсифікації;
- 5) у програмі фінансового розвитку підприємства є такі напрями: загальна фінансова стра-

тегія; управління активами; управління капіталомне проводиться аналіз потенціалу підприємства;

б) немає концентрації на сегменти ринку.

В той же час ми бачимо, що підприємство має великі резервні можливості щоб поліпшити фінансовий стан.

Підприємство є монополіст в економіці України по виробництву своєї продукції: протекторів хімічного захисту корпусів суден; ланцюгів; вантажозачепних пристосувань; пристосувань та засобів механізації судноремонту та інше.

У підприємства є усі фактори, щоб забезпечити успіх підприємства у ринкових умовах: зріст

ринку; диференціація по продукту; технологія не потребує високих капіталовкладень; доля у ринку складає вище ніж 25 %.

Оцінюючи можливість підприємства та його стратегічну орієнтацію, маючи прогнози попиту на продукцію підприємства можна визначити його майбутню стратегію.

Як відомо стратегія підприємства — це довгостроковий курс розвитку підприємства.

Тому місія підприємства може бути такою, що спрямована на вирішення найбільш важливих проблем роботи підприємства і потребує спеціальних програм та планів (рис. 1).

Рис. 1. Місія підприємства ТОВ «БЗПТО» (складено авторами за даними ТОВ «БЗПТО»)

Діяльність підприємства спрямована на забезпечення прибутковості і збереження життєдіяльності його, а щоб бачити перспективу підприємство повинно прогнозувати свою фінансово-господарську діяльність.

Для того, щоб спланувати прибуток, потік грошових коштів, підприємство повинно понад усе зробити точний прогноз своїх прибутків та витрат. Для цього воно повинно бути виявлено у тому, що воно зможе реалізувати достатню кількість своєї продукції по визначеній цілі, тобто воно повинно розробляти крім товарної стратегії ще й стратегію низьких витрат, тобто цінову стратегію.

Для розробки стратегії підприємств повинно усвідомити такі важливі елементи діяльності підприємства як: особливості організації бізнесу; ринки збуту, де діє підприємство; продукція або послуга; ресурси; структура; виробнича програма та інше.

Аналіз діяльності підприємства дозволяє виділити такі чинники, що впливають на концепцію розвитку підприємства: потреби клієнтів та споживачів; наявність можливостей і часу для впровадження необхідних нововведень різних типів.

Отже, досліджуючи роботу підприємства, рівень його завантаження, кадровий потенціал — можна зробити висновок, що така можливість у підприємства є:

1. Наявність потрібних ресурсів. Тому що у основному для виготовлення нових виробів потрібен металопрокат різного профілю, яких виготовляють українські металургійні комбінати, то можна зробити висновок, що ресурси дозволяють.

2. Можливість використання власних та залучених капіталовкладень. Зробивши аналіз використання власних засобів підприємства можна визначити, що у підприємства є можливість поліпшити оборотність оборотних засобів та в необхідних випадках прийняти рішення про збільшення капіталу підприємства, шляхом: приваблення інвесторів; позики (кредиту). Але, враховуючи великі процентні ставки за кредит, то підприємству брати кредит недоцільно.

3. Рівень діючих технологій та можливостей їх модифікацій. Враховуючи, що випуск виробів та техніці, окрім такелажу, протекторів хімічного захисту суден від іржі та якірних ланцюгів, здійснюється малими партіями, то рівень діючої технології з використанням універсального обладнання достатньо забезпечує потреби виробництва. У виробництві такелажу, якірних ланцюгів та протекторів хімічного захисту потрібно задіяти більш сучасні технології, справді у виробництві ланцюгів вже використовується напівавтоматичне обладнання шведської фірми.

Діяльність підприємства ТОВ «БЗПТО» спрямована на забезпечення прибутковості та збереження життєздатності його, а щоб бачити перспективу підприємство повинно прогнозувати свою фінансово-господарську діяльність.

Для того, щоб сплачувати прибуток, потік грошових коштів, витрат, підприємство повинно понад усе зробити точний прогноз своїх прибутків та витрат. Для цього воно повинно бути впевнено у тому, що воно зможе реалізувати достатню кількість своєї продукції по визначеній ціні.

Для цього підприємство повинно точно знати не тільки витрати виробництва та збуту кожного свого виробу, але і як ціни та витрати співвідносяться з цінами та витратами конкурентів. Для цього робиться стратегічний аналіз витрат.

Така інформація на підприємстві існує, а якщо б її не було, то це б означало, що підприємство ризикує, не знаючи своїх шансів на успіх.

Спираючись на прогнози збуту та попиту менеджер виробництва планує обсяг і структуру виробництва продукції, витрат виробництва; менеджер по збуту розробляє плани по забезпеченню виробництва факторами виробництва, розраховує витрати по збуту; менеджер по фінансам розробляє загальну систему фінансових показників та прогнозну фінансову звітність.

Маючи цю прогнозну інформацію розробляється основний прогноз фінансово-господарської діяльності, оскільки прибуток — це показник економічного зростання основної діяльності підприємства за визначений період (табл. 1).

Кожна виробнича діяльність може бути здійснена тільки тоді, коли вона має серйозне фінансове забезпечення.

Щоб цього досягти підприємство повинно боротися за підвищення доходності. А це, в свою чергу, можливо коли підприємство вкладає фінансові результати: в забезпечення маркетингових стратегій; інвестування у реальний основний капітал; для створення (відновлення або придбання) нових потужностей; для модернізації виробництва; придбання устаткування, інструментів та інше; зменшення / збільшення оборотного капіталу.

Таблиця 1

**Прогнозовані фінансові результати на 2021 рік,
складено автором за даними ТОВ «БЗПТО»**

Операції	Тис. грн.
Фінансові результати	
1. Виручка від реалізації продукції	8001,51
2. Витрати на виробництво реалізованої продукції, в тому числі: а) виробнича собівартість; б) витрати по просуванню товарів до ринку	4468,3
3. Прибуток або збитки	4349,8
Використання прибутку	118,5
Платежі до бюджету	2345,3
Дивіденди	170,0
Нерозподілений прибуток	620,1

Для забезпечення росту ринку підприємство повинно збільшити фінансування маркетингових досліджень.

Досвід закордонних компаній, що вкладають до 19 % від сум продажу товарів в маркетингові дослідження та рекламу показує, що на визначеному етапі кожний вкладений долар в маркетинг та рекламу приносить 20 дол. прибутку.

Підприємство має широку асортиментну кількість продукції, яка забезпечує вимоги по диференціації по продукту.

На підприємстві є високотехнологічні автоматичні та напівавтоматичні лінії по виробництву ланцюгів, діє випробувана ливарна технологія у кокій по виробництву протекторів, тобто технологічне оснащення підприємства задовільне і не потребує високих капіталовкладень.

Та недостатня інформація, що є у підприємства про потенціал ринку і та інформація, що вдалося зібрати підказує, що у підприємства є можливість підняти свою долю у ринку до 50 %, за рахунок зниження тиску на ринок закордонної продукції, яка має високу ціну, та високу якість, випускаючи якісну продукцію за меншу ціну.

Підприємство має великі резервні можливості щоб поліпшити своє фінансове становище, воно може:

— збільшити обсяги виробництва; як старої продукції, так і освоєння виробництва та збуту нової продукції;

— прийняти програму зниження витрат матеріалів за рахунок збільшення технологічної продукції, забезпечення її якості та удосконалення продукції;

— поліпшити управління активами.

Це дозволить підприємству збільшити обсяги виробництва та реалізації і виконати головну ціль загальної фінансової стратегії — бути стабільно платоспроможним.

Багатоцільовий характер діяльності підприємства призводить до необхідності формувати систему стратегічних планів та програм, які зорієнтовані на розвиток підприємства. Підприємство повинно мати програму управління активами.

Прискорення оборотності супроводиться додатковим залученням засобів в оборот, а уповільнення — відволіканням засобів з господарчого обороту, їх відносно довгим утриманням в запасах, незавершеному виробництві, готової продукції.

Тому доцільно управляти цими явищами, для цього проведено дослідження процесу управління товарно-матеріальними запасами.

Основні етапи процесу управління товарно-матеріальними запасами на підприємстві складають із:

— аналізу товарно-матеріальних запасів;

— оптимізація структури товарно-матеріальних запасів;

— забезпечення прискорення оборотності товарно-матеріальних запасів;

- забезпечення підвищення рентабельності;
- забезпечення мінімізації втрат товарно-матеріальних запасів у процесі їх використання.

Важливе значення на ефективність використання фінансів підприємства має зниження дебіторської заборгованості.

Підприємство повинно здійснювати активне управління дебіторською заборгованістю:

- визначити вартість для підприємства кредитування покупців;
- призначення знижок при своєчасних платежах;
- формувати та аналізувати інформацію про покупців;
- впроваджувати кредитні чеки покупців;
- впроваджувати тактику «поліпшені умови платежу ліпше обслуговування дисциплінованих покупців».

Розглянувши кооперацію розвитку підприємства, його фінансову стратегію, досліджуючи та аналізуючи його діяльність ми прийшли до висновку, що підприємство має резерви поліпшення фінансового стану та поліпшення ефективної господарчої діяльності за рахунок збільшення таких стратегій. Поліпшення управління фінансовими ресурсами, в тому числі:

- управління виробничими запасами;
- управління активами;
- управління капіталом.

Це дозволить підприємству забезпечити додатковий випуск продукції без залучення нових ресурсів, а також підвищити ефективність виробництва. А це в свою чергу дає змогу, росту ринку продукції підприємства кожний рік на 20–25 %, що дозволить підприємству:

- вкласти грошові кошти у маркетингові дослідження;
- модернізувати виробництво;
- придбати устаткування;
- отримувати стабільні прибутки.

Якщо виникне потреба у інвестиціях, які перевищують фінансові можливості підприємства, воно зможе здійснити додатковий випуск акцій, що дозволить залучити до фінансово-господарської діяльності грошові кошти акціонерів.

Підприємству користуватися кредитами банку сьогодні немає потреби.

Зробивши аналіз ТОВ «БЗПТО», визначив можливості та резерви поліпшення стану підприємства можливо запропонувати підприємству наступні шляхи удосконалення стратегій розвитку підприємства:

1. На базі маркетингових досліджень розробити товарну стратегію, тобто:

- розширити випуск традиційної продукції;
- провести модернізацію старої продукції;
- продовжити розробки нових видів виробів, продукції та послуг;
- «раціоналізацію використання», тобто нові обладнання для «старих» виробів.

2. Розробити маркетингову політику, тобто стратегію, направлену на:

- скорочення витрат, здешевлення ціни на вироби та послуги, економічне обґрунтування цієї функціональної стратегії ми вже зробили раніше;
- пошук нових споживачів продукції;
- визначення сегменту ринку.

3. Зробити фінансову стратегію, тому що підприємство має резерви поліпшення фінансового стану, має недоліки у роботі, а фінансові можливості підприємства залежать від перспективи розвитку виробництва, маркетингу, НДДКР та іншого, а це в свою чергу, обумовлено сучасними капіталовкладеннями: в дослідження, розробку і модернізацію продукції, підготовку персоналу, придбання нової техніки тощо.

Природно, що у фінансовій стратегії розвитку підприємства знаходяться такі напрямки:

- загальна фінансова стратегія;
- управління готівкою та ринковими цінними паперами;
- управління активами;
- кредитна політика та фінансові прогнози.
- спрямував ці засоби на модернізацію виробництва, організацію виробництва нових виробів, розширення виробництва.

Підприємство потрібно запропоновані стратегії розвитку запроваджувати послідовно і паралельно, що дозволить йому не потрапити у кризову ситуацію.

Оскільки компанія працює на ринку, що розвивається, з сильною конкуренцією, то для неї якнайкращою буде комбінована стратегія, націлена на рішення своїх конкурентних переваг і передбачаючи глибше проникнення і географічний розвиток ринку, з подальшою вертикальною інтеграцією вгору. Це можна сформулювати таким чином: спочатку мінімізувати витрати і тим самим укріпити свою конкурентну позицію, потім вийти на нові ринки, уклавши договори в регіонах, потім закріпитися в них, шляхом покупки існуючих подібних підприємств, а надалі прагнути до придбання частки акцій виробництв.

Висновки. Розглянувши кооперацію розвитку підприємства, його фінансову стратегію, досліджуючи та аналізуючи його діяльність ми прийшли до висновку, що підприємство має резерви поліпшення фінансового стану та поліпшення ефективної господарчої діяльності за рахунок збільшення таких стратегій. Поліпшення управління фінансовими ресурсами, в тому числі: управління виробничими запасами; управління активами; управління капіталом.

Це дозволить підприємству забезпечити додатковий випуск продукції без залучення нових ресурсів, а також підвищити ефективність виробництва. А це в свою чергу дає змогу, росту ринку продукції підприємства кожний рік на 20–25 %, що дозволить підприємству: вкласти грошові ко-

шти у маркетингові дослідження; модернізувати виробництво; придбати нове устаткування; отримувати стабільні прибутки.

Література

1. Воротіна Л. І. Становлення корпоративного управління в підприємницьких структурах управління. *Формування системи теорії і практики менеджменту: регіональний аспект*. 2012. № 2. С. 13–15.

2. Ганаба М. Д. Аналітичне забезпечення управління конкурентоспроможністю : автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.09 — економіка сільського господарства. К. : Національний аграрний ун-т, 2007. 20 с.

3. Горобець Ю. В. Корпорація, корпоративне управління: сутність та перспективи розвитку. *Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності : зб. наук. пр.* Донецьк : ДонНУ, 2014. С. 88–92.

4. Норкин А. Исследование рисков на предприятии. Школа жизни.ру. URL : <http://shkolazhizni.ru/world/articles/47510> (дата звернення: 18.01.2021).

5. Павелко В. В. Моделі функціонування підприємств корпоративного сектору. *Розвиток соціально-економічних систем у трансформаційних умовах: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених (м. Бердянськ, 07–08 лютого 2020 року)*. Бердянськ ; Київ : ФОП Халіков Р. Х., 2020.

6. Посохов І. М. Аналіз змісту поняття ризик і наукові підходи щодо визначення сутності ризику. Вісник НТУ «ХПІ». 2012. № 36. С. 101–108.

7. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.09 — економіка сільсько-го господарства. Тернопіль, 2006. 31 с.

8. Стандарты управления рисками FERMA. URL : ferma-asso.org.28 (дата звернення : 20.01.2021).

9. Шаргородский А. П. Успех BTL кампании и бренда «в руках» директора по маркетингу. *Маркетинг и реклама*. 2019. № 12. С. 24–30.

10. Шинкаренко В. Г. Система управління рисками підприємства. *Бизнес-информ*. 2018. № 7–8. С. 98–101.

11. Шмороз В. Поширеними є ризики, пов'язані з формуванням органів управління компанії. *Юридична газета он-лайн*. URL : <http://yur-gazeta.com/search/tag> (дата звернення: 21.01.2021).

References

1. Vorotina, L. (2012). *Stanovlennia korporativnoho upravlinnia v pidpriemnytskykh strukturakh*

upravlinnia [Formation of corporate governance in the management structures]. *Formuvannia systemy teorii i praktyky menedzhmentu: rehionalnyi aspekt*, 2, 13–15 (in Ukr.).

2. Hanaba, M. (2007). *Analitichne zabezpechenia upravlinnia konkurentospromozhnosti* [Analytical support of management of competitiveness. Abstract of PhD in Economic sciences thesis]. Kyiv, Natsionalnyi ahraryni un-t (in Ukr.).

3. Horobets, Y. (2014). *Korporatsiia, korporativne upravlinnia: sutnist ta perspektyvy rozvytku* [Corporation, corporate management: the day and the prospects for development.]. *Ekonomichni problemy rozvytku haluzei ta vydiv ekonomichnoi diialnosti*. Donetsk, DonNU Publ. (in Ukr.).

4. Norkyn, A. (2021). *Yssledovanye ryskov na predpriiaty* [Research of risks in the enterprise]. Retrieved from <http://shkolazhizni.ru/world/articles/47510> (in Rus.).

5. Pavelko, V. (2020). *Modeli funktsionuvannia pidpriemstv korporativnoho sektoru* [Models of functions of enterprises in the corporate sector]. *Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system u transformatsiynykh umovakh: materialy IX Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii studentiv i molodykh uchenykh (m. Berdiansk, 07–08 liutoho 2020 roku)*. Berdiansk, Khalikov Publ. (in Ukr.).

6. Posokhov, I. (2012). *Analiz zmistu poniattia ryzyk i naukovy pidkhozhy shchodo vyznachennia sutnosti ryzyku* [The analysis of the understanding of the risky and the sciences are similar to the meaning of the day]. *Visnyk NTU «KhPI»*, 36, 101–108. (in Ukr.).

7. Pushkar M. (2006). *Tendentsii ta zakonomirnosti rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini (teoretykometodolohichni aspekty)* [Trends and patterns of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects). Abstract of PhD in Economic sciences thesis]. Ternopil (in Ukr.).

8. Standarty upravleniya ryskamy FERMA (2021). [FERMA Risk Management Standards]. Retrieved from ferma-asso.org (in Rus.).

9. Sharhorodskyi, A. (2019). *Uspek BTL kampanyy u brenda «v rukakh» dyrektora po marketynhu* [The success of the BTL campaign and brand is in the hands of the Marketing Director]. *Marketynh y reklama*, 12, 24–30 (in Rus.).

10. Shynkarenko, V. (2018). *Systema upravleniya ryskamy predpriatyia* [Enterprise Risk Management System Business Inform]. *Byznes-yiform*, 7–8, 98–101 (in Rus.).

11. Shmoroz, V. (2021). *Poshyrenymy ye ryzyky, poviazani z formuvanniam orhaniv upravlinnia kompanii* [Risks associated with the formation of the company's governing bodies are common]. *Yurydychna hazeta on-lain*. Retrieved from <http://yur-gazeta.com/search/tag> (in Ukr.).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.522

Л. В. Синяєва,
І. С. Верховод

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена розробці теоретико-методологічних основ формування політики підвищення соціального захисту та якості життя населення на сучасному етапі економічного розвитку країни. Доведено, що у широкому значенні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави. Проаналізовано заходи Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки щодо забезпечення і підтримки високих стандартів соціального захисту, що вимагають функціонування відповідних спеціалізованих аналітичних засобів, баз даних формування та оцінки якості життя і соціальної політики.

Ключові слова: соціальний захист, якість життя, показники, індикатори, стандарти, стратегія, соціальна політика, добробут населення.

Summary. The article is devoted to the development of the theoretical-methodological foundations of the formation of the policy of the increase of the social protection and the quality of the life at the present stage of the economic development. It has been proved that in the broad sense, the social protection is the content of the social function of the state. The measures of the State Strategy of Regional Development for 2021–2027 as for the providing and the support of the high standards of the social protection, which require the functioning of the appropriate specialized tools, the databases of their formation and the mark of the quality of the life and the social policy have been analyzed.

Key words: social protection, quality of life, indexes, indicators, standards, strategy, social policy, commonweal of population.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-84-91

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних відмінностей сучасної України від інших країн є більша залежність добробуту широких верств населення від впроваджуваних державою заходів, спрямованих на життєзабезпечення населення країни в цілому. Розвиток соціальної сфери (науки, освіти, охорони здоров'я, культури) обумовлює задоволення соціальних потреб населення, сприяє розвитку нації, впливає на економічне здоров'я суспільства.

У світовій практиці рівень і динаміка здоров'я населення серед компонентів рівня життя поставлені на перше місце, оскільки розглядаються як базисна потреба людини і головна умова його діяльності. В Україні вирішення проблем бідності пов'язується з підвищенням державних соціальних стандартів та розширенням бюджетних можливостей соціальної політики без урахування розподілу доходів. Так, забезпечення якісної та доступної освіти в Україні вважається завданням переважно державного сектора. Задоволення потреб населення в медичних послугах не пов'язується з

розвитком ринку медичного страхування. Для поліпшення забезпечення населення комунальними послугами не розроблено заходів для громадського контролю за використанням ресурсів, отримуваних від споживачів. Останнього часу виникли проблеми пенсійного забезпечення населення України, проте жодних кроків не робиться для того, щоб подолати його монополізм у сфері пенсійного страхування. Зважаючи на сказане, нами зроблена спроба оцінити, чи впливають державні програми розвитку країни на використання наявного у суспільства економічного потенціалу [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових дослідженнях вчених радянського і пострадянського періодів розглядаються важливі аспекти детермінації рівня і якості життя, розробляються соціальні показники способу життя. Проблему способу життя і його якості досліджували Е. П. Андреев, Е. А. Ануфрієв, В. А. Артемов, Л. А. Арутюнян, І. В. Бестужев-Лада, Н. М. Блінов, В. І. Болтів, В. Г. Виноградський, Г. П. Гвоздьева, А. Г. Здравомислов, І. Т. Левикин, Е. Е. Писарен-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Синяєва Л. В., Верховод І. С. Проблеми забезпечення якості життя і соціального захисту населення. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 84–91. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-84-91.

References (APA):

Syniaieva, L. V., Verkhovod, I. S. (2021). *Problemy zabezpechennia yakosti zhyttia i sotsialnoho zakhystu naselennia* [Problems of ensuring the quality of life and social protection of the population]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 84–91 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-84-91.

ко, Е. В. Струков, С. Г. Струмлін, В. І. Толстих, Г. К. Черкасов, В. А. Шабалін, В. А. Отрут.

У вітчизняній науці проблема оцінки комфортності середовища людського існування, міри задоволення людських потреб досліджувалась низкою науковців, серед яких Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, О. С. Лісогор, О. А. Грішнова, Л. Г. Ткаченко, Н. В. Ковтун, О. М. Балакірева, В. Г. Никифорова, Г. В. Герасименко, О. В. Макарова, В. Г. Саріогло, О. А. Гейман та багато інших [2, 6].

Певні кроки до пояснення досягнутих результатів щодо якості життя населення України були зроблені в роботах Е. М. Лібанової, А. М. Колота, О. В. Макарової, В. Г. Саріогло, Г. І. Терещенко, А. В. Кудінової, Д. В. Верби, І. С. Верховод, Л. В. Синяєвої, А. В. Ярчук та деяких інших науковців [1, 3, 4, 7].

Було також показано, що Україна відрізняється від більш розвинутих країн не лише меншими обсягами фінансування соціальної сфери, а й гіршою здатністю цих галузей забезпечити ефективне використання виділених фінансових ресурсів відповідно з потребами споживачів їх послуг.

Незважаючи на значний обсяг проведених досліджень, ряд теоретичних і практичних питань є невирішеними. В теоретичному плані актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю подальшої розробки основних напрямків і механізмів підвищення якості життя населення країни.

Мета статті — поглибити розуміння залежності соціального захисту та якості життя в Україні від пропорцій розподілу ресурсів, що виділяються на поліпшення їх характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з центральних проблем сучасності є поглиблення протиріччя між особистістю і суспільством. Поглиблення цього протиріччя призводить до деградації особистості, до посилення її соціальної апатії, до зміцнення помилкових цінностей у духовному світі. Найбільшою особливістю сучасного періоду є посилення нерівномірності суспільного розвитку. Реформи, що йдуть в Україні останні десятиліття, змінили не тільки соціальні відносини, а й характер суспільного середовища, психологічну атмосферу суспільства, життєві стратегії людей та якісну оцінку показників соціального добробуту [4, 5].

У перехідний період розвитку суспільства потреба в соціальних гарантіях зростає, соціальні завоювання минулого необхідно використовувати як основу розвитку і вдосконалення законодавства, регульованих соціальних нормативів. Різке зниження уваги з боку держави до соціальних проблем дискредитує ідею ринкових відносин як більш ефективну форму господарювання, ніж централізована економіка. Вже в перші роки реформи соціальні виплати були зменшені в на-

багато більшій мірі, ніж був знижений обсяг виробництва товарів. Це дезорієнтує суспільну волю і цілеспрямованість, виступає чинником деградації і власне виробництва, оскільки дозволяє його витрати здійснювати за рахунок зниження життєвих стандартів основної маси людей. Соціальна функція економіки є не навантаженням на неї, а її органічною складовою, одним з найважливіших внутрішніх ресурсів і стимуляторів економічного розвитку. Без реалізації цієї функції вже в середньостроковому періоді економіка втрачає здібність не тільки до підвищення своєї ефективності, але і до простого відтворення. Застій в цьому стані веде до того, що не прагнення до підвищення ефективності виробництва, а соціальні проблеми, необхідність зупинити падіння соціальної сфери, є передумовою і метою економічних перетворень [6].

Найважливішою задачею в сфері соціальної орієнтації повинно стати суттєве підвищення її ефективності, концентрація зусиль на розв'язанні найбільш гострих соціальних проблем, пошук і розробка нових механізмів реалізації соціальних програм, що забезпечують скорочення невиправданих бюджетних витрат, а також більш раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів у соціальній сфері. Сучасна система соціального захисту України базується на старому фундаменті, який сформувався ще за часів радянської влади. В 2003 році прийнято новий пенсійний закон, який передбачає перехід системи пенсійного забезпечення до системи соціального страхування. Було розширено допомогу сім'ям і підвищено пенсії. В 1992 році створено Пенсійний фонд України, який вперше узгодив заробітну плату із розміром допомоги, того ж року почала функціонувати Служба зайнятості населення. Під час проведення комплексних заходів соціального захисту населення продовжувався процес підвищення розмірів всіх видів соціальних виплат, розширилось коло осіб, які користуються матеріальною підтримкою держави. Це було закріплено прийняттям цілого ряду законів («Про зайнятість населення», «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про основи захищеності інвалідів», «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та інші) [2, 6].

Отже, найважливішим елементом соціальної ринкової економіки виступає соціальна держава. Головне в «державі добробуту» — це соціальний захист населення, під яким розуміють сукупність законодавчо встановлених економічних, соціальних і юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів і установ, що забезпечують їх реалізацію для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, перш за все, вразливих. Інакше кажучи,

провідним завданням соціального захисту населення повинен бути захист від соціальних ризиків шляхом комплексного сприяння людині з боку держави у вирішенні різних проблем упродовж усього її життя, що потребує найповнішого використання усіх видів ресурсів, серед яких людські набувають особливого значення. Соціальний захист передбачає розвиток за рахунок держави освіти, охорони здоров'я, довкілля, підвищення професійної підготовки працівників. Створення системи соціального захисту передбачає наступні напрями діяльності держави:

- забезпечення членам суспільства високого прожиткового мінімуму і надання матеріальної допомоги тим, кому внаслідок об'єктивних причин вона необхідна;
- встановлення привілеїв неможливим і вилучення привілеїв у тих, хто в них не має потреби;
- створення умов, що дозволяють громадянам заробляти кошти для повноцінного життя будь-якими способами, які не суперечать закону;
- створення умов, що забезпечують задоволення високого рівня потреб громадян в освіті, медичній допомозі тощо;
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих працівників, захист їх від негативних впливів ринкової економіки;
- забезпечення екологічної безпеки членів суспільства;
- захист цивільних і політичних прав і свобод, що відповідають принципам правової, соціальної держави;
- захист від політичного переслідування і адміністративного свавілля;
- забезпечення свободи духовного життя, захист від ідеологічного тиску;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату як в суспільстві загалом, так і в окремих його осередках і структурних рівнях, захист від психологічного тиску;
- забезпечення максимальної стабільності суспільного життя.

Для реалізації цих заходів необхідно вивчати прагнення людей, які дійсно належать до числа найважливіших соціальних явищ.

Головними завданнями соціальної діяльності держави на сучасному етапі мають бути:

- 1) ліквідація бідності і забезпечення динамічного зростання рівня життя населення, в першу чергу, за рахунок збільшення заробітної плати, пенсій та стипендій, компенсаційних виплат тощо;
- 2) соціалізація структурних складових економіки, що реалізується у державі (блоків структурної, інвестиційної, цінової, бюджетної, грошово-кредитної, податкової діяльності тощо);
- 3) забезпечення умов максимально повної реалізації принципів соціальної справедливості,

виконання соціальних прав, гарантій людини, визначених конституцією;

- 4) забезпечення соціальної стабільності та соціальної безпеки [4].

Показником результативності соціальної діяльності держави є рівень та якість життя населення, за ступенем розвитку соціальної сфери та добробуту народу, рівнем його освіченості і тривалості життя, за цими ж параметрами оцінюються успіхи трансформаційних процесів.

Найважливішими елементами соціальної діяльності держави є сприяння високому рівню зайнятості населення через формування відповідних механізмів підтримки зайнятості, забезпечення соціального захисту проведенням політики доходів шляхом застосування різних форм компенсацій, індексацій, надання допомоги найбіднішим, забезпечення допомоги в разі безробіття, соціальне страхування тощо. Держава у своїй діяльності повинна забезпечувати реалізацію двох підходів щодо політики доходів, яка спирається на гарантії забезпечення для кожного індивіда існування не нижче межі бідності (європейський підхід, що заснований на провідній ролі держави та принципах соціальної справедливості), та створенням умов для економічної активності населення (американський підхід, що заснований на економічній раціональності).

Головна мета держави — дати поштовх зростанню темпів економічного розвитку на основі підвищення суспільного виробництва для подальшої соціалізації економіки, забезпечення гідного рівня та якості життя людини.

Соціальні функції держави впливають на її обов'язки перед суспільством, регламентуються Конституцією і об'єднують численні складові, до основних з яких належать: забезпечення хоча б простого відтворення населення з поліпшенням якості життя та стану генофонду, відтворення потенціалу ресурсів праці за вимірами його духовності, здоров'я професійного рівня, забезпечення зайнятості, мінімального прожиткового рівня, розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, поліпшення стану довкілля за коротко- та довгостроковими програмами.

Головною функцією соціальної сфери є функція соціального відтворення різних верств і груп населення як суб'єктів історичного процесу, а також їх всебічного життєзабезпечення. Ця функція є однією з найважливіших для розвитку суспільства. У ній виявляється необхідність реалізації генеральної потреби всього суспільства в підтримці свого існування і перспектив цілісності та історичного розвитку [5].

Відтворення соціальних суб'єктів являє собою процес еволюції всієї системи соціальних відносин. Система соціальних відносин охоплює всі прояви життя соціальної спільноти і проявляється у безперервному функціонуванні соціаль-

ної структури, соціальних інститутів, соціальних норм і цінностей у межах конкретних економічних систем або певного історичного періоду. Циклічність відтворення поколінь людей втілює тенденції зміни соціальної системи, властиві конкретному етапу суспільного розвитку.

Одночасно з кількісним аспектом, що характеризує фізичне відтворення людей, соціальне відтворення, як функція соціальної сфери, має не менш важливий якісний зміст, пов'язаний з відтворенням певних соціальних якостей, необхідних людині для життя.

Для визначення ефективності соціальної політики застосовуються різні індикатори. Так, у якості найважливішого міжнародного індикатора якості життя застосовується індекс розвитку людського потенціалу, який базується на таких показниках: очікуваної тривалості життя, рівня освіти і рівня життя, що вимірюється на базі реального ВВП на душу населення. На сучасному етапі також використовуються:

- показники рівня життя (доцільний коефіцієнт диференціації доходів), індекс концентрації доходів населення (індекс Джіні), поріг бідності і багатства, коефіцієнт соціальної стратифікації населення, міра задоволення потреб, структура прибутків і витрат ітн.;

- мінімальні державні стандарти (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата тощо);

- соціально-демографічні показники (тривалість життя, динаміка захворюваності, народжуваності, смертності);

- показники економічної активності населення (співвідношення зайнятих в різних секторах економіки, рівень зайнятості і безробіття, самозайнятість, міграція населення і її причини, міграція інтелектуалів);

- показники соціальної напруженості (участь в політичних заходах, страйках, поріг безробіття, динаміка злочинності, корупція і т. д.);

- показники розвитку соціальної сфери (рівень бюджетної забезпеченості регіону, частка державних і комерційних структур, позабюджетні соціальні фонди, співвідношення платних, пільгових і безкоштовних послуг тощо);

- частка витрат на екологію в ВВП.

Оцінюючи соціально-економічну ситуацію в Україні за допомогою названих індикаторів, можна зробити висновок про те, що курс реформ, що проводиться на протязі багатьох років, не супроводжувався певною соціальною політикою. Держава по суті припинила контролювати найважливіші соціальні процеси. Замість цього час від часу ухвалювалися кон'юнктурні популістські рішення, які лише посилювали недовіру до влади і до перетворень, що проводяться нею.

Соціально не обґрунтований курс реформ і послаблення державного регулювання еконо-

міки обернулися найтяжчою кризою всієї соціальної сфери. Соціальна ціна реформ виявилася дуже високою для більшості населення України, яка понесла величезні, багато в чому непоправні втрати.

Те, що жителі України живуть погано і дуже погано, для експертів Світового банку не є секретом. У липні поточного року фахівці Світового банку проаналізували рівень життя в нашій країні і дійшли висновку, що бідних в Україні стало більше.

Економічна криза, що почалася в Україні в 2014 році, призвела до того, що рівень бідності зараз вище, ніж п'ять років тому. Якщо в 2014 р. за межею бідності жили 15 % населення України, то сьогодні — 25 %.

Фахівці Світового банку спробували підняти настрій українцям все тими ж розмовами про «потенціал». Зокрема, за їх словами, економічний потенціал України вище, ніж в Польщі, Румунії, Грузії, Індонезії. Наша країна має не тільки найбільші в Європі запаси родючих земель, а й вигідне географічне положення. Однак всі ці плюси перекреслюються державною політикою, яка у сфері економічного розвитку відстала на 20 років.

Про рівень життя в країні можна судити по співвідношенню забезпечених і бідних верств населення. Зіставлення бідності між країнами носить умовний характер в силу неоднакової бази (мінімального прожиткового рівня). Бідність більшості населення, як і раніше, залишається головною соціальною проблемою України.

Важливою складовою частиною економічного потенціалу є національне багатство, яке є сукупністю матеріальних ресурсів, накопичених продуктів минулої праці, врахованих і залучених до економічного обороту природних ресурсів. Та частина сукупного суспільного продукту, що залишається за вирахуванням спожитих у процесі виробництва засобів праці і матеріальних витрат, є національним доходом, зростання якого дозволяє державі підвищувати мінімальний розмір оплати праці та пенсії, здійснювати соціальні програми. Показник рівня ВВП в Україні та ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності свідчить про ступінь багатства країни і її можливості забезпечити більш високий рівень життя.

Найбільш відстаючим компонентом якості життя, в зіставленні з розвинутими країнами, є всі види послуг населенню. У розвинених країнах платні послуги займають в споживчому бюджеті населення, як правило, більше місце, ніж харчування. Ці послуги, по-перше, не можна порівняти з українськими за складом, по-друге, вагома відмінність якості цих послуг, відповідно, і ціни на них. Розвиток соціальної сфери (науки, освіти, охорони здоров'я, культури) має обумовлювати задоволення соціальних потреб населення,

сприяти розвитку нації, впливати на економічне здоров'я суспільства [7, 8].

У світовій практиці рівень і динаміка здоров'я населення серед компонентів рівня життя поставлені на перше місце, оскільки розглядаються як базисна потреба людини і головна умова його діяльності. Криза останніх років призвела до зростання смертності. За статистикою Міністерства фінансів України, в 1991 р. в країні проживало 51,5 мільйона чоловік. А вже на 1 січня 2020 р., за офіційними даними, населення скоротилося до 41732 779,0 тис. осіб. Реально ж, вважають експерти, в Україні сьогодні проживає близько 36 мільйонів жителів (близько 7–8 мільйонів працюють за кордоном).

Природне скорочення населення у 2019 р. склало 272297 осіб. Але і це ще не все: за прогнозами ООН, до 2050 р. населення України скоротиться ще на 6,5 мільйонів осіб. Динаміка смертності значною мірою визначається ослабленням здоров'я, погіршенням охорони здоров'я і харчування людей.

Українська медицина знаходиться в занепаді. Майже вдвічі скоротилася чисельність середнього медперсоналу: з 607 тисяч до 367 тисяч осіб. Медики їдуть за кордон через низькі зарплати. На чужині їм пропонують набагато кращі умови. Так, в Білорусії діє програма з працевлаштування фахівців з України. Запрошеним лікарям пропонують місце в гуртожитку або будинок, а також зарплату понад 350 дол. для лікарів-терапевтів.

Для подолання цих негативних факторів необхідно додаткове фінансування цих галузей, що утруднене в сьогодинішніх умовах України, але дуже важливо для подальшого розвитку і добробуту країни. Підвищення якості життя громадян є першочерговим завданням будь-якої держави, яка прагне до більш високого рівня економічного розвитку.

Наслідком приватизації і інфляції стала деформована соціальна структура суспільства. Сталися розпад і декваліфікація робочого класу і науково-технічної інтелігенції. Виник новий вузький прошарок людей — клани (приблизно 7 % загальної чисельності населення), які здійснили перерозподіл суспільного багатства на свою користь [9].

У трансформаційний період ще більш загострилися екологічні проблеми, що пов'язано не тільки з наслідками чорнобильської катастрофи, але і з результатами сімдесятирічного ігнорування охорони природи (навколишнього середовища). За оцінками зарубіжних експертів, щорічні втрати України від неефективності і екологічно невиваженого природокористування, забруднення навколишнього середовища складають від 15 до 20 % її національного прибутку.

Таким чином, можна зробити очевидний висновок, що соціально-економічні наслідки реалі-

зації впровадження ліберально-монетаристської моделі ринкової трансформації для України виявилися неефективними.

На грані повного руйнування знаходяться практично всі галузі соціальної сфери: освіта, охорона здоров'я, культура, громадський транспорт і ін. Їх хронічне недофінансування, надто низький рівень заробітної плати, матеріально-технічна незабезпеченість призвели до розвалу багатьох підприємств і систем життєзабезпечення, плінності кваліфікованих кадрів. Значно поменшала доступність соціальних послуг для основної маси населення внаслідок різкого зростання їх платності.

Не меншу небезпеку для України містить в собі загроза депопуляції в зв'язку з погіршенням всіх демографічних показників народжуваності, смертності, природного приросту, очікуваної тривалості життя.

В основі цих негативних процесів, що передбачають зниження репродуктивного потенціалу, погіршення генофонду, лежать не стільки чисто демографічні закономірності, скільки соціально-економічні чинники (табл. 1).

Якість життя трактується як головна мета соціально-економічного розвитку та найважливіший критерій ефективності управління економічними процесами та соціальною сферою. Посилення уваги до проблем якості життя населення змушує уряд країни при розробці стратегії соціально-економічного розвитку враховувати суспільну думку щодо пріоритетів розвитку. Важливо визначити, як впливає суспільство на світогляд та світосприйняття людини, чи є у неї можливість отримувати задоволення від процесу праці, чи може вона розвиватися протягом усього життя та, будучи здоровою, робити значний внесок у загальносуспільний розвиток. Це зумовлює необхідність виявлення взаємозв'язків складових якості життя, нових підходів до створення та використання методів оцінки якості життя людини [11, с. 541].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати наступне: зростання вагомості бюджетних трансфертів та законодавчо встановлюваних соціальних стандартів для населення не вирішує, а консервує проблему низького рівня соціального захисту та якості життя. Збереження домінування бюджетного фінансування хоча й сприяє збереженню доступності створюваних галузю благ, проте суттєво уповільнює процеси її розвитку, перешкоджає розширенню пропозиції та її диверсифікації, відповідно з потребами споживачів.

Таким чином, ми вважаємо, що в умовах сучасної України домінування бюджетного фінансування створює скоріше перешкоду, ніж передумову поліпшення внеску коштів в соціальний

**Оцінка якості життя населення України, за основними показниками
(складено авторами за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua>)**

Показник	2015	2019
Природне середовище		
Індекс екологічної безпеки	0,6256	0,5287
Частка населення, яке вважає екологічну ситуацію у своєму місті / селі відносно або цілком благополучною, %	45	39
Державні видатки в галузі екології, у% до ВВП	0,6	0,53
Соціальне середовище		
Здоров'я		
Бюджетні видатки на охорону здоров'я, у% до ВВП	1,13	2,29
Кількість лікарняних закладів, тис.	1,8	1,7
Кількість лікарів усіх спеціальностей, осіб на 10000 населення	186	171
Кількість середнього медичного персоналу, осіб на 10000 населення	88,6	63,82
Очікувана тривалість життя при народженні, років (жінки)	77	74,8
Очікувана тривалість життя при народженні, років (чоловіки)	68,1	62,8
Освіта		
Бюджетні видатки на освіту, у% до ВВП	6,67	4,50
Дошкільні навчальні заклади, тис.	15	14,9
Загальноосвітні навчальні заклади, тис.	17,6	16,9
Вищі навчальні заклади (3—4 рівень акредитації), од.	277	289
Частка населення, яке скоріше або повністю задоволено своєю освітою, %	41	38
Частка населення, якому не вистачає можливості дати дітям повноцінну (бажану) освіту, %	22	29
Безпека		
Всього виявлено злочинів	529139	523911
Всього засуджено осіб	102170	56638
Культура		
Бюджетні видатки на культуру, мистецтво, фізичну культуру, туризм, у% до ВВП	1,13	13,4
Кількість закладів культури, мистецтва за видами (театри, музеї, бібліотеки, стадіони, палаци спорту, гуртки тощо), тис.	34356	19117
Кількість внутрішніх туристів і екскурсантів, на 100 тис. населення	1490	1260
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон, осіб	2085203	720265
Частка населення, якому вистачає повноцінного дозвілля, %	24,6	21,2
Частка населення, якому не вистачає можливості повноцінно проводити відпустку, %	42,4	56,7
Житло		
Розмір житлової площі, м ² на 1 особу	23,9	23,9
Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року, тис.	657	765
Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року, тис.	3	2,7
ВВП на одну особу за ПКС у дол. США	3054,6	2639,82
Індекс споживчих цін до грудня попереднього року	143,3	113,7
Співвідношення зовнішнього боргу та ВВП, %	54	
Тіньова економіка, %	42	32
Частка населення, яке вважає себе бідними, %	27	24,6
Зайняте населення працездатного віку, у% до населення відповідної вікової групи	64,5	56,1
Безробітне населення працездатного віку, у% до економічно активного населення відповідної вікової групи	9,7	9,9
Темпи зростання номінальної заробітної плати, до попереднього року, %	106,0	137,1
Темпи зростання реальної заробітної плати, до попереднього року, %	93,5	119,1
Суспільно-політичне середовище		
Частка населення, яке незадоволене роботою уряду, %	42	69,6
Частка населення, яке вважає, що сьогодні в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди, %	72	65
Довіра до ЗМІ, %	19	48
Частка населення, яке повністю або скоріше за все задоволене своїм життям, %	32	25

захист і зростання якості життя населення. Така монополія провокує розвиток неформального розвитку економіки та суттєво обмежує її можливості відповідно до потреб населення.

Література

1. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні : аналітична доповідь. К. : 2013.

2. Грішнова О. А. Ефективність інвестицій в людський капітал в Україні: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку ринку праці та політика зайнятості населення в умовах трансформації економіки України», (20–21 листопада 2003 року). Луганськ : Східноук. нац. Університет ім. В. Даля, 2003. — С. 38.

3. Кудінова А., Верба Д. Проблеми соціальної сфери в Україні: результат дефіциту ресурсів чи неефективного державного регулювання? *Україна: аспекти праці*. 2014. № 3. С. 34–41.

4. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : [колективна монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.

5. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : [монографія] / за ред. Е. М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Умань : Видавець «Сочинський», 2012. — 312 с.

6. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / за ред. В. Г. Никифоренка ; МОНМС України. Одеський нац. Економічний ун-тет. Одеса, 2012. 316 с.

7. Ярчук А. В. Качество жизни в контексте теории и практики социального благосостояния. *Материалы VII Международной научно-практической конференции: «Наука и инновации — стратегические приоритеты развития экономики государства». Секция: Экономика, менеджмент Костанайский инженерно-экономический университет им. М. Дулатова*. 2016. 470 с.

8. Ярчук А. В., Синяєва Л. В. Сутність і еволюція формування поняття «якість життя населення». *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції за результатами досліджень 2014 року «Проблеми та перспективи сталого розвитку АПК»*. 2015. том 3.

9. Balcerzak, A. P., & Pietrzak, M. B. (2016). Quality of Institutions for Knowledge-based Economy within New Institutional Economics Framework. Multiple Criteria Decision Analysis for European Countries in the Years 2000–2013. *Economics & Sociology*, 9 (4), 66–81. DOI : 10.14254/2071-789X.2016/9-4/4).

10. Kahneman, D., & Krueger, A. B. (2006). Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives*, 20 (1), 3–24.

11. Synyayeva, L., Denys Verba, D., Yarchuk, A., Verkhovod, I., Aleksandrov, D. (2021). Resources of Educational and Healthcare Industries and Population Welfare: Comparative Analysis in Post-socialist and OECD Countries. *Weas Transactions on business and economics*, 18, 531–542. DOI : 10.37394/23207.2021.18.54.

References

1. Libanova, E. M., Hladun, O. M., Lisohor, L. S. (2013). *Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukraini* [Measuring of the quality of life in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Grishnova, O. A. (Ed.) (2003). *Efektivnist investytsiy v lyudskyy kapital v Ukraini* [The effectiveness of investment in human capital in Ukraine]. *Problemy rozvytku rynku pratsi ta polityka zaynyatosti naseleennya v umovakh transformatsiyi ekonomiky Ukrainy* [Problems of development of labor market and policy of employment in condition of transformation of economy of Ukraine. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*]. Luhansk.

3. Kudinova, A., Verba, D. (2014). *Problemy sotsialnoi sfery v Ukraini: rezultat defitsytu resursiv chy neefektyvnogo derzhavnoho rehulivannia?* [Problems of social sphere in Ukraine: result of lack of resources or inefficient government regulation?]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 3, 34–41 [in Ukrainian].

4. Libanova, E. M. (Ed.) (2012). *Lyudskyy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsiyi natsionalnoyi ekonomiky* [Human development in Ukraine: social and demographic factors of modernization of national economy]. Kyiv, Institute of Demography and Social Research named by M. V. Ptucha of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

5. Libanova, E. M. (Ed.) (2012). *Sotsialni rezultaty derzhavnykh prohram: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty otsynyuvannya* [Social results of state programs: theoretical-methodological and applied aspects of evaluation]. Uman, Sochinskyi Publ. [in Ukrainian].

6. Nykyforenko, V. G. (Ed.) (2012). *Yakist zhyt-tya naseleennya rehionu: analiz, prohnozuuvannya, sotsialna polityka* [Quality of life of population of region: analysis, forecasting, social policy]. Odessa, Odessa national Economic University [in Ukrainian].

7. Yarchuk, A. V. (2016). *Kachestvozhyzny v kontekstetey y praktyky sotsyalnoho blahosostoyanyya* [Quality of life in the context of the theory and practice of social commonweal]. *Science and Innovation — Strategic Priorities of Development of State Economy. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference*. Kostanay University of Engineering and Economics named after M. Dulatov [in Russ.].

8. Yarchuk, A. V. (2015). *Sutnist i evolyutsiya formuvannya ponyattya «yakist zhyttya naseleння»* [The essence and evolution of concept of «quality of life». *Problemy ta perspektyv ystalohto rozvytku APK — Problems and prospects for sustainable development of ABC: Proceedings of the International Scientific and Practical conference on the results of research in 2014*, vol. 3 [in Ukrainian].
9. Balcerzak, A. P., & Pietrzak, M. B. (2016). Quality of Institutions for Knowledge-based Economy within New Institutional Economics Framework. Multiple Criteria Decision Analysis for European Countries in the Years 2000–2013. *Economics & Sociology*, 9 (4), 66–81. DOI : 10.14254/2071-789X.2016/9-4/4).
10. Kahneman, D., & Krueger, A. B. (2006). Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives*, 20 (1), 3–24.
11. Synyayeva, L., Verba, D., Yarchuk, A., Verkhovod, I., Aleksandrov, D. (2021). Resources of Educational and Healthcare Industries and Population Welfare: Comparative Analysis in Post-socialist and OECD Countries. *Weas Transactions on business and economics*, 18, 531–542. DOI : 10.37394/23207.2021.18.54.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.13:331.101.2 (477)

Л. І. Антошкіна,
Г. І. Фролова,
В. Ф. Столяров,
В. В. Столярова,
О. В. Шинкарьок

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОКРЕМИХ РАЙОНІВ ЛУГАНСЬКОЇ І ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ) ЧАСТИНА 1. ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ СЕПАРАТИСТСЬКОГО СПАЛАХУ НА УКРАЇНСЬКОМУ ДОНБАСІ

Анотація. У статті розкрито хронологію становлення соціально-економічних передумов виникнення навесні 2014 р. сепаратистського спалаху на Українському Донбасі. Визначено вимоги безпечної економічної реінтеграції окремих районів Луганської та Донецької областей, які пов'язані з досягненням територіальної єдності України на засадах забезпечення соціальної згуртованості населення. Обґрунтовано необхідність уточнення діючої англосаксонської моделі ринкової економіки відкритого типу шляхом впровадження доктрини 3-х С: соціальне прогнозування, соціальне планування, соціальне управління.

Ключові слова: духовно-моральний настрій, безпечна економічна реінтеграція, соціальний статус, соціальна стратифікація, наука, стратегія, план, ринок, програма.

Summary. The article reveals the chronology of the establishment of socio-economic preconditions for the emergence of spring 2014 separatist outbreak in the Ukrainian Donbass. The requirements of safe economic reintegration of certain districts of Luhansk and Donetsk regions, which are related to the achievement of territorial unity of Ukraine on the basis of ensuring social cohesion of the population, are determined. The necessity of specifying the current Anglo-Saxon model of open market economy by introducing the doctrine of 3 C: social forecasting, social planning, social management is substantiated.

Key words: spiritual and moral mood, safe economic reintegration, social status, social stratification, science, strategy, plan, market, program.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-92-104

Постановка проблем економічної реінтеграції Українського Донбасу. Природне відторгнення національним менталітетом українських простолудинів нечесного збагачення, причетних до влади та ігнорування чиновництвом соціальної справедливості, стало одним з мотивів Першого (2004–2005 рр.) і Другого (листопад 2013–лютий 2014 рр.) Майданів у м. Києві та сепаратистського спалаху (весна 2014 р.) на Українському Донбасі (Луганська і Донецька області Донбасу). За зовнішнім підбурюванням розпочався внутрішній

громадянсько-збройний конфлікт місцевого населення за участі інтернаціоналістів з каральними батальйонами олігархів, який призвів до поділу території обох областей на частини, підконтрольні Центральним органам влади, та непідконтрольні, в яких з часом були самопроголошені, так звані, «Луганська народна республіка» (12.05.2014 р.) та «Донецька народна республіка» (24.05.2014 р.).

Кінцевою метою економічної реінтеграції окремих, непідконтрольних районів Луганської і Донецької областей повинно стати поновлення

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І., Фролова Г. І., Столяров В. Ф., Столярова В. В., Шинкарьок О. В. Концептуальні положення стратегії економічної реінтеграції окремих районів Луганської і Донецької областей (на прикладі вугільної промисловості). Частина 1. Формування передумов виникнення сепаратистського спалаху на українському Донбасі. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 92–104. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-92-104.

References (APA):

Antoshkina, L. I., Frolova, H. I., Stoliarov, V. F., Stoliarova, V. V., Shynkariuk, O. V. (2021). *Kontseptualni polozhennia stratehii ekonomichnoi reintegratsii okremykh raioniv Luhanskoi i Donetskoi oblasti (na prykladі vuhilnoi promyslovosti). Chastyna 1. Formuvannia peredumov vynykennia separatystskoho spalakhу na ukrainskomu Donbasi* [Conceptual provisions of the strategy of economic reintegration of certain districts of Luhansk and Donetsk regions (on the example of the coal industry). Part 1. Formation of preconditions for the emergence of a separatist outbreak in the Ukrainian Donbass]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 92–104 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-92-104.

минулого, або створення нового соціального статусу *Людей*, щоб кожний знайшов своє місце: *по-перше*, у життєдіяльності місцевості, де він мешкає; *по-друге*, у регіоні, де він працює; *по-третє*, у Республіці, громадянином якої він є. Процеси і процедури економічної реінтеграції окремих неконтрольованих районів Українського Донбасу повинні базуватися на наявності економічних свобод *Кожного* для досягнення свого особистого соціального статусу.

У зв'язку з цим, органам центральної й регіональної влади необхідно, з одного боку, більшу увагу зосереджувати на заохоченні *Людей* до *їхнього* особистого розвитку, посилення *їхньої* ролі в суспільстві та розширенню *їхніх* можливостей щодо вибору *свого* майбутнього. З іншого боку, органам державної влади різних рівнів адміністративно-територіального устрою необхідно дбати, щоб *Люди* брали на себе відповідальність як за свій вибір, так і за його досягнення, забезпечуючи реалізацію наголошеного Урядом людино-центристського підходу до стратегічного планування соціально-економічного розвитку.

Реалізація у стратегії економічної реінтеграції окремих районів Луганської і Донецької областей такого підходу призвана замінити сепаратистські настрої населення на бажання відновлення територіальної цілісності держави під єдиним соціальним і правовим забезпеченням. Духовно-моральний настрій населення непідконтрольної частини території Українського Донбасу повинен стати предметом особливої уваги державного впливу завдяки використанню доктрини «3-х С»: соціальне прогнозування, соціальне відтворення, соціальне управління [1, с. 348–350]. Це стане основою відчутного поліпшення соціальної довіри населення до Центральних органів загальнонаціональної влади.

Обрання під зовнішнім впливом Міжнародного геополітичного бізнесу переходу від соціалізму до капіталізму шляхом соціально-економічної трансформації народного господарства і українського суспільства на основі англосаксонської моделі ринкової економіки відкритого типу призвело до соціальної стратифікації українського народу — диференціації населення країни на більш і менш заможні класи, на меншу частку надто багатих і більшу частку дуже бідних. Тобто, до їх незвичайного, по відношенню до минулого, нового соціального статусу «буржуїнів-феодалів» та простих людей як їхніх наймитів.

В Україні під зовнішнім впливом здійснюється змістовна переорієнтація духовно-моральних якостей радянських людей на віртуальні цінності капіталістичного життя з так званим «людським обличчям», яке з благословіння Папи Римського Франциска і світових олігархів, на чолі з сім'ями Рокфеллерів та Ротшильдів, визначено на со-

годні як «інклюзивний капіталізм». Мотиваціями життєдіяльності стала орієнтація: для багатих — на заможність й наживу, а для бідних — на жебракування й біологічне виживання.

На період до 2030 р. за ідеологією світової великого перезавантаження, автором якої є німецький професор економіки Клаус Швайба, що заснував ще у 1971 р. Всесвітній економічний форум у Давосі (ВЕФ) буде здійснено перехід до капіталізму стейкхолдерів. Буде усунуто середній клас і соціальну поляризацію суспільства, під гаслом «рівності і братерства» залишаться тільки бідні (99 %) і управляючий олігархат (1 %).

В Україні протягом одного покоління відбувся перехід від усталеного способу й укладу життя в адміністративно-командній системі управління народним господарством з плановою дисципліною, в отриманні соціальних гарантій та соціальних послуг до ринкової економічної розрухи з загостренням старих і виникненням нових соціальних хвороб з негативними наслідками для життєдіяльності: безробіття і бомжування; пияцтва, наркоманії і проституції; насильства й бандитизму; суїцидів; шахрайства, крадіжки, контрабанди, рейдерства, обману, брехні тощо.

За радянської влади, в системі соціалістичного господарювання, яка використовувала адміністративно-командну планову економіку, шахтарі отримували гаряче харчування безпосередньо на робочих місцях під землею, а тепер вони під землею тижнями страйкують з вимогами виплати боргів по заробітній платі, навіть, на підконтрольній Україні території Західного Донбасу. Це стало наслідком того, що перехід від планової до ринкової, тобто до невідомої для населення економіки без попереднього «всеобучу» відбувався за порадами та рекомендаціями зарубіжних експертів та консультантів за участю вітчизняних агентів впливу як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні.

У плановій економіці узгодженість взаємодії підрозділів системи вуглезбуту з банківськими установами забезпечувалась надходженням грошових коштів з 10-ї до 12-ї години наступного ранку за відвантажене шахтами вугілля і передачу для транспортування споживачам до 18-ої години попереднього дня.

Тобто, в сучасних умовах визріла необхідність принципового перегляду української моделі олігархічно-феодалного й кланово-кумівського капіталізму з його рейдерським механізмом перерозподілу різних форм власності та результатів праці трудових колективів. Стала наявною потреба використання на практиці положень соціально адекватного менеджменту для налагодження узгодженої взаємодії загальнонаціональної і регіональної гілок влади. Це — гнучкий інструмент досягнення синхронізації за ієрархією та у часі автономних і спільних зусиль різних гілок влади

в управлінні соціально-економічним розвитком регіонів [1, с. 354].

Проведення соціально-економічної політики в Україні з використанням як товарно-грошових ринкових відносин, так і централізованого планового керівництва народним господарством передбачало організаційно-фінансове забезпечення виконання Комплексної програми соціально-економічного розвитку Донбасу (за розпорядженням Уряду від 16.09.1992 р.), Програми розвитку вугільної промисловості України та її соціальної сфери до 2005 р. (затверджене рішенням спільної колегії Мінекономіки України та Держвуглепрому України від 23.02.1993 р. №4/3), а також Концепції розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу на період до 2010 р. (схвалена Верховною Радою України 01.02. 1994 р.).

Але, обраний у 1994 р. курс «Шляхом реформ» на засадах та ідеях англосаксонської моделі ринкової економіки відкритого типу, змарнував планові основи державотворення, що заблокувало практичну реалізацію зазначених Програм і Концепції.

Відсутність експериментальної апробації, з врахуванням регіональних складових ментальних характеристик українського соціуму, англосаксонської моделі ринкової економіки відкритого типу на Українському Донбасі, з наступним її викривленим поглибленням за усі роки незалежності призвело до негативної динаміки соціальної стратифікації населення, з поглибленням диференціації його структури від загальнолюдських цінностей до класових, що суперечить Декларації про державний суверенітет України [2].

Гасла «Геть плану», «Волю ринковим відносинам» і «Даєш дерегуляцію» знищили планові засади розвитку й управління не тільки вугільною промисловістю, а й усім народним господарством. Саме ці гасла сприяли на початку 90-х років минулого століття ліквідації соціальної й адміністративної відповідальності органів загальнонаціональної влади за державні рішення.

Відсутність механізмів творчого об'єднання централізованого планування з товарно-грошовими відносинами ринкової економіки призвела до того, що в соціальній структурі населення Українського Донбасу з'явилися невігласи й генетично упереджені отамани й ватажки з козачками, як патріоти свого історичного краю; неосвічені безробітні активісти хаосу, як блудні ініціатори безладу, мародерства й бандитизму; деморалізовані віджиманням бізнесу підприємці; завжди ідейно модна частка молоді; середнє і старше покоління незадоволених будь-якою владою; патріотичні україномовні та російськомовні пенсіонери, інтернаціоналісти й військові найманці.

Саме ця частина населення Українського Донбасу навесні 2014 р. стала активним ополчен-

ням, зорієнтованим на російські зарплати й пенсії як у анексованому Російською Федерацією українському півострові Крим під зовнішнім підбурюванням розв'язання внутрішнього громадянсько-військового конфлікту. Деякі з них навіть очолили органи місцевої влади.

Тобто, на теренах Українського Донбасу реально виникли соціально-економічні передумови для сепаратистського спалаху навесні 2014 р., природу якого загальнонаціональна влада не усвідомила як конфлікт між бідними і багатими, що мали свої власні каральні батальйони, а самопроголошені Народні республіки почали розглядатися як терористичні сепаратистські утворення, а не як ностальгічно омріяні форми планового відновлення соціальної справедливості і соціально-психологічного виживання їхніх мешканців — українських громадян, що боролися зі злиднями. Після Другого Майдану під впливом прискореної українізації населення Українського Донбасу новою загальнонаціональною владою на фоні матеріального зубожіння простолюдинів почалася втрата ними морально-історичних цінностей минулого, поточного та майбутнього буття. Саме тому загальною передумовою реалізації політики безконфліктної і безпечної реінтеграції окремих районів луганської і Донецької областей стали дії держави у сфері забезпечення національної єдності та соціальної згуртованості. Посиленню державного впливу на процеси і процедури реінтеграції повинні були б сприяти наступні нормативно-правові документи:

— Указ Президента України від 01.12.2016 р. №534 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері»;

— Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.03.2018 р. № 179-р «Про План заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері»;

— Розпорядження голів Обласних державних адміністрацій щодо розробки обласних Планів дій на період 2018—2021 рр. щодо реалізації зазначених Указу та Розпорядження.

На сучасному етапі обґрунтування концептуальних положень Стратегії економічної реінтеграції окремих районів Луганської і Донецької областей необхідно і доцільно здійснити їх оновлення та, відповідно, кореляцію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 2015 р. Інститутами Відділення економіки НАН України була підготовлена Національна доповідь «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» [3]. У доповіді було досліджено історичні передумови формування соціокультурного феномену та но-

вітні чинники трагедії Донбасу, соціально-економічні втрати України внаслідок подій на Донбасі. У результаті визначено загрози, ризики та можливості подальшого розвитку України в економічній і соціально-політичній сфері, а також пріоритети інтеграції українського суспільства в розрізі соціально-гуманітарних складових.

У 2016 р. Інститутом економіки промисловості НАН України було підготовлено наукову доповідь «Модернізація економіки Донецької області: стратегічні сценарії реалізації з позицій сталого розвитку до 2020 р.» [4]. У доповіді запропоновано концептуальні засади розроблення сценарію сталого (соціально-економічно-екологічного) розвитку з урахуванням обмежень економічної безпеки, які включають такі етапи: інтегральне оцінювання динаміки соціо-еколого-економічного розвитку порівняно з інтегральними пороговими значеннями; визначення сценарію модернізації економіки Донецької області до 2020 р. Ідентифікація стану соціо-еколого-економічного розвитку регіону досягається завдяки використанню інноваційного переліку складових, їх індикаторів та визначенню векторів порогових значень. Отримано три інерційних сценарії (песимістичного, реалістичного та оптимістичного) та два сценарії сталого розвитку Донецької області до 2020 р.

У 2017 р. журнал «Державне управління та місцеве самоврядування» розмістив статтю фахівців Донбаської національної академії будівництва і архітектури «Основні державні механізми відновлення Донбасу» [5]. У ній розглянуто інституціональний та нормативно-правовий підходи відновлення регіону. Обґрунтовано необхідність створення економічного і соціального механізмів відновлення тієї частини Українського Донбасу, яка постраждала в результаті військових дій.

У 2019 р. журнал «Економічний вісник Донбасу» (заснований у 2004 р. Інститутом економіки промисловості НАН України (м. Донецьк), Академією економічних наук України та ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка») в Дискусійному клубі під рубрикою «Соціально-економічні проблеми Донбасу» опублікував статтю «Соціально адекватний менеджмент регіонального людського розвитку в Українському Донбасі та на Поділлі (виклики, наміри та реалії виміру: 2003–2013; 2017–2027: Частина I. Метрологія людського розвитку та проблеми менеджменту в регіоні). (ЕВД, 2019, №2, С. 229–256); Частина II. «Парадигма людяності, гармонії та місії регіону» (ЕВД, 2019, №3, С. 241–281). У статті розглянуто еволюцію намірів органів загальнонаціональної влади відповідно до динаміки сучасних викликів та еволюція виконання намірів для забезпечення їх подолання, які зорієнтовані на впровадження соціально адекват-

ного менеджменту як інструменту узгодження й уточнення управлінських зусиль центральних та регіональних органів влади. Обґрунтовано нові уявлення Парадигми людяності, гармонії і місії Українського Донбасу щодо регіонального людського розвитку в умовах підвищення фінансової відповідальності в межах Бюджетного федералізму України як унітарної держави.

Наведені публікації надали підстави визначенню робочої гіпотези, предмету і об'єкту подальшого аналітико-методичного дослідження.

Головною метою статті є обґрунтування концептуальних положень економічної реінтеграції окремих районів Луганської та Донецької областей на основі використання положень Концепції людського розвитку, Соціально адекватного менеджменту та Бюджетного федералізму унітарної держави. Досягненню основної мети сприяло: по-перше, розкриття хронології становлення соціально-економічних передумов виникнення навесні 2014 р. сепаратистського спалаху на Українському Донбасі; по-друге, розгляд методологічних підходів до розробки Стратегії економічної реінтеграції окремих районів Луганської та Донецької областей в єдиний соціальний і правовий вимір юрисдикцією України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сепаратистський спалах на Українському Донбасі навесні 2014 р. не відбувся б взагалі, якби в реформуванні народного господарства й державотворенні приймали участь вітчизняні науковці, консультанти й експерти різних галузей знань. Рекомендації й пропозиції вітчизняної фундаментальної і прикладної гуманітарної та економічної науки не враховувалися при підготовці й прийнятті загальнодержавних рішень. В занепаді були соціальне прогнозування, соціальне планування і соціальне управління.

Наприклад, зневажливе та поверхнєве ставлення до рекомендацій та пропозицій вітчизняної економічної науки центральними органами влади відбулося при підготовці проекту Указу Президента України «Про структурну перебудову вугільної промисловості України», який був прийнятий 7 лютого 1996 р. № 116/96 (за підписом Л. Д. Кучми). Головний науковий співробітник Центру реконструкції й розвитку економіки (ЦРРЕ) КМ України, д. е. н., професор В. Ф. Столяров підготував об'єктивну оцінку майбутніх соціально-економічних наслідків прийняття цього Указу і персонально представив їх у Мінвуглепром України та юридичний відділ Адміністрації Президента України. Але перевага була віддана рекомендаціям іноземного експерта — Ласло Ловея, винагорода якому за консультування щодо реорганізації вугільної промисловості, за даними Центру Разумкова, дорівнювала річному фонду заробітної плати центрального апарату Державного казна-

чейства України (а могла бути використана на фінансування ЦРРЕ).

Основними принциповими зауваженнями щодо проекту зазначеного Указу були:

— по-перше, не була забезпечена концептуально-змістовна послідовність прийняття державних рішень щодо стратегічного управління вугільною промисловістю, які містились у Комплексній програмі соціально-економічного розвитку Донбасу (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.1992 р. № 603-р) і в Програмі розвитку вугільної промисловості України та її соціальної сфери до 2005 року (Протокол спільної колегії Мінекономіки України та Держвуглепрому України від 23.02.1993 р. №4/5);

— по-друге, не врахована доцільність здійснення процесів акціонування, корпоратизації та приватизації вугільних шахт, збагачувальних фабрик та об'єктів виробничої інфраструктури (насамперед, рудоремонтних заводів та вантажно-транспортних підприємств) як цілісного виробничо-технологічного майнового комплексу з видобутку та переробки вугілля з використанням орендної форми експлуатації шахтами забійного обладнання (за досвідом діяльності вугільних комбінатів);

— по-третє, неделеговані повноваження щодо закриття збиткових державних підприємств — шахт або розрізів та працевлаштування звільнених шахтарів безпосередньо на місцях — до керівництва цілісними майновими комплексами, а не створення спеціального центрального органу галузі;

— по-четверте, невідокремлення та передавання об'єктів соціальної інфраструктури підприємств, що належать до сфери управління Міністерства вугільної промисловості України, до комунальної власності відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а навпаки, — створення спільних акціонерних товариств для їх надійного використання та розвитку (акціонерами моли б бути представники бізнесу інших територій держави або навіть інших країн);

— по-п'яте, запровадження рентних платежів за вугілля, диференційованих в залежності від гірничо-геологічних умов вугільних родовищ, без вдосконалення внутрішньогалузевого ціноутворення та механізмів надання державної фінансової підтримки вугільної промисловості;

— по-шосте, відсутність взагалі навіть згадки про науково-дослідні й проектно-конструкторські установи та організації вугільної галузі.

Тобто, не тільки в наказах Міністерства економіки України 1991–1992 рр. щодо свого реформування, але й в стисло розглянутому Указі Президента України щодо реформування вугільної промисловості 1996 р. Інститути вітчизняної економічної та галузевої науки залишалися поза

увагою держави. На сьогодні доцільно принципово по-новому визначити їх роль і місце щодо підготовки та реалізації державних рішень з реформування національної економіки та створення механізму системного державного управління.

Практична реалізація стисло розглянутого Указу Президента України від 7 лютого 1996 року стане в майбутньому об'єктом спеціального розслідування шкоди, заподіяної Україні з боку іноземних консультантів, а також, так званих, фахівців та експертів з міжнародних фінансових фондів й організацій.

Саме, допущені методологічні помилки, у зв'язку з відсутністю наукової експертизи проекту цього Указу, вимусили прийняття в 2004 р. нового Указу Президента України «Про заходи щодо підвищення ефективності управління вугільною галуззю та її розвитку» (від 06.07.2004 р. №752/2004).

У преамбулі нового Указу Президента України (за підписом Л. Д. Кучми) державне рішення по стратегічному управлінню вугільною галуззю орієнтовано, з одного боку, на створення цілісного комплексу з видобутку та переробки вугілля для забезпечення економічної безпеки держави, а з іншого — проведення єдиної організаційно-технічної, інноваційно-інвестиційної та фінансово-економічної політики в галузі.

В Указі Президента України від 6 липня 2004 р. вперше (порівняно з Указом 1996 р.) доручено Кабінету Міністрів України визначити перелік науково-дослідних та проектно-конструкторських установ і організацій галузі, які (або частку майна яких) доцільно зберегти у державній власності для забезпечення енергетичної безпеки держави. А от доручення Кабінету Міністрів України щодо визначення переліку прибуткових та потенційно прибуткових підприємств вугільної галузі (вугледобувні та вуглепереробні підприємства), які (або частку майна яких) доцільно зберегти у державній власності, а серед них ті, для розвитку яких необхідно залучити недержавні інвестиції і які можуть бути приватизовані та ті, які доцільно передати в оренду їх трудовим колективам, спровокувало наступне запитання. А чому не навпаки, в умовах державно-приватного партнерства, шахти та збагачувальні фабрики, до яких доцільно залучити недержавні інвестиції, не передати в оренду їх працівникам?

Указом Президента України від 6 липня 2004 р. (за підписом Л. Д. Кучми) Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити до 1 липня 2006 р. в установленому порядку, по-перше, ліквідацію збиткових підприємств вугільної галузі, що перебувають у державній власності, і, по-друге, завершення передачі об'єктів соціальної інфраструктури підприємств вугільної галузі, насамперед житлового фонду, з державної до комунальної власності або їх приватизацію. Крім

того, доручалось Уряду України здійснити в тримісячний строк заходи щодо створення в установленому порядку Національної компанії «Вугілля України» з визначенням механізму акціонування в її діяльності (Державне підприємство «Вугілля України» було створене згідно наказу Міністерства палива та енергетики України від 14 листопада 2003 р. №669 з метою удосконалення господарського механізму реалізації вугільної продукції).

Черговий Указ Президента України щодо вугільної галузі був прийнятий 25 липня 2005 р. «Про заходи щодо вдосконалення державного управління вугільною промисловістю» (№1223/2005, за підписом Ющенка В. А.), яким була передбачена реорганізація Міністерства палива і енергетики України шляхом виділення із його складу Міністерства вугільної промисловості України. Цей Указ визнав такими, що втратили чинність два, попередньо розглянутих, Указів Президента України (за підписом Л. Д. Кучми) стосовно вугільної галузі, незважаючи на те, що їх доручення не були виконанні в повному обсязі.

В адміністративно-командній системі планового управління народним господарством України республіканське Міністерство вугільної промисловості знаходилося в м. Донецьк, а республіканське Міністерство чорної та кольорової металургії — в м. Дніпропетровськ. При переході до ринкової економіки в умовах незалежності України Міністерство вугільної промисловості було створено в м. Київ, а Міністерство чорної та кольорової металургії увійшло до складу Міністерства промисловості України (було реорганізовано в Міністерство промислової політики України), яке також було розташоване в м. Києві. Доцільність витрачання коштів Державного бюджету України на реорганізацію цих міністерств, зміни місць їх розташування, кадрового та житлового забезпечення у столиці потребує додаткових досліджень та розслідувань.

Більше того, необхідно відмітити, що вугільні шахти несли велике соціальне навантаження, будучи містоутворювальними більше, ніж для 120 малих міст і селищ. Органи місцевого самоврядування не в змозі були утримувати на своєму балансі об'єкти соціальної інфраструктури шахт не тільки за обмеженості фінансових ресурсів, а й за відсутності матеріально-технічної бази забезпечення їх надійної експлуатації, насамперед, по капітальному ремонту і модернізації, реконструкції та новому будівництву (в умовах планової економіки доля витрат галузі в собівартості вугілля щодо утримання об'єктів соціальної інфраструктури складала 5–6 %).

Формування комунальної власності за рахунок передачі об'єктів соціальної інфраструктури Алчевського металургійного комбінату («Індустріальний союз Донбасу») на баланс міськвикон-

кому, без створення достатніх матеріально-технічних та фінансових умов їх експлуатації, призвело до техногенної та гуманітарної катастрофи взимку 1998 р. Первопричини і наслідки цієї катастрофи ще й досі не переосмислені Центральними органами законодавчої та виконавчої влади України.

Розглянуті Укази Президентів України 1996 р., 2004 р., 2005 р. стосовно реформування вугільної промисловості не в повній мірі концептуально та змістовно передували Програмі «Українське вугілля», яка була найбільш детально опрацьована (ніж розглянуті Укази) та затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2001 р. № 1205. Реалізація цієї програми передбачала здійснення відповідних заходів 2001–2010 рр. у два етапи: перший етап — 2001–2002 рр., другий етап — 2002–2010 рр.

Але, і в цій Програмі не були визначені складові фінансового механізму їх реалізації на основі впровадження державно-приватного партнерства у відтворенні шахтного фонду галузі та соціального партнерства в утриманні та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури. Саме тому, вона була приречена на невиконання, хоча саме в ній вперше був обґрунтований розділ «Відродження ролі науки в розвитку вугільної промисловості та реформування наукових установ вугільної галузі».

Відродження ролі прикладної економічної науки розвитку вугільної промисловості проглядалося в авторських напрацюваннях професора В. Ф. Столярова: «Методологічні засади визначення фінансових субсидій підприємствам вугільного сектору України». Енергетика: економіка, технології, екологія. НТУ України «КПІ». Київ: 2002, №2, С. 17–26. та «Формирование государственной поддержки угольного сектора экономики Украины в системе рентных отношений»: монография «Интеграция в энергетике и экономической безопасности государства». Київ, Знання України, 2005, С. 360–391.

Вказані напрацювання були персонально вручені автором прем'єр-міністру України Ю. В. Тимошенко, після зустрічі з якою з'явилася надія, що для їх впровадження необхідно обрати її президентом нашої держави. І це, незважаючи на те, що ЗМІ приписували їй вислови щодо огороження Донбасу колючим дротом і скидання на нього атомної бомби.

Протягом 2002–2009 рр. у Програму «Українське вугілля» дев'ять разів новими Постановами Уряду вносилися зміни, які були обумовлені задоволенням вимог вугільної галузі соціально-економічного характеру.

Тому, не випадковим можна вважати виставлений у серпні 2010 р. на публічне обговорення, проект нової Державної цільової економічної програми «Українське вугілля на 2010–2015 роки». Метою програми було визначено карди-

нальне підвищення економічної ефективності роботи підприємств вугільної промисловості та досягнення обсягів видобутку вугілля, необхідних для задоволення потреб національної економіки. На 30 % передбачалося зменшення навантаження на Держбюджет України щодо фінансової підтримки галузі.

З окреслених у програмі чотирьох варіантів розв'язання проблеми для практичної реалізації був визнаний за основний четвертий. По-перше, цей варіант розвитку галузі відповідав положенням Програми економічних реформ України на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» в контексті досягнення енергетичної безпеки країни. По-друге, цей варіант враховував, з одного боку, діючі тоді економічні, екологічні, а, головне, соціальні умови, а з іншого, — досвід реформування вугільної промисловості в різних країнах світу.

На жаль, у зв'язку зі зміною Уряду, ця Програма не була прийнята.

Ознакою майбутнього сепаратистського спалаху на Українському Донбасі слід вважати прийняття рішення щодо перевиборів першого президента України Леоніда Кравчука під тиском шахтарських страйків. Вимоги шахтарів були чіткими: надання автономії Донбасу як і АР Крим, або перевибори президента, який знищує вугільну промисловість України.

Не випадковими слід визнати дії й другого президента України Леоніда Кучми, який, за досвідом Маргарет Тетчер у Великій Британії, доклав зусиль для зменшення ролі шахтарських колективів у політичному житті України.

Незважаючи на недоречність використання переважно ринкових важелів оцінки діяльності підприємств з видобутку і збагаченню вугілля, вони почали масово закриватися у зв'язку з перевищенням собівартості над оптовою ціною.

На Українському Донбасі шахти будувалися в єдиному виробничо-технологічному ланцюжку для виробництва електричної й теплової енергії (енергетичне вугілля) і для виплавки чавуну та сталі (коксівне вугілля). Ціни на вугілля повинні були б визначатися, виходячи з ринкових цін на електричну і теплову енергію та ринкових цін на металеві вироби і металобрухт. Виводити з експлуатації слід було б тільки ті шахти, які відпрацювали відведені для видобутку запаси вугілля на відповідних шахтних полях.

Наприклад, закриття в середині 1990-х років шахти «Кочегарка» у Центральному Донбасі за підготовленим до видобутку коксівного вугілля шахтним полем на наступний календарний рік, призвело до необхідності імпорту коксівного вугілля потрібної марки з Кузбасу Російської Федерації.

У наступні часи Україна перейшла на імпорт і енергетичного вугілля, незважаючи на необхід-

ність суттєвої модернізації й реконструкції систем його спалювання на теплових електростанціях.

В умовах планової економіки на підставі багаторічних напрацювань Інституту економіки промисловості АН України (м. Донецьк, відповідальний виконавець — науковий співробітник О. О. Решетняк) «Схеми прикріплення сировинної бази шахт, які видобували енергетичне вугілля, до центральних збагачувальних фабрик та теплових електростанцій» щорічно затверджувалися Держпланом України за поданням Міністерства Республіки.

В умовах національної економіки незалежної України, яка перетворена в полігон Міжнародного геополітичного бізнесу, імпорتنі поставки енергетичного вугілля як макробізнес-проекти між відповідними партнерами обсягами по 5 млн тонн вугілля спромоглися забезпечити, безпосередньо, президент Петро Порошенко та прем'єр-міністр Володимир Гройсман, ігноруючи вказані схеми і необхідність модернізації теплоенергетичних станцій.

Потреби в енергетичному вугіллі повинні визначатися з прогнозного обґрунтування електричного балансу держави та планових розрахунків складових паливно-енергетичного балансу (вугілля, нафта, газ). За результатами участі в 1998 р. у роботі міжнародного форуму «Енергетика ХХІ-го століття» в м. Хьюстон США професор В. Ф. Столяров вперше в Україні здійснив прогнозні вартісні оцінки забезпеченості економіки держави первинними паливно-енергетичними ресурсами на періоди до 2010 та 2015 рр. Тобто, не тільки в «умовному» паливі, а й по вартості необхідних обсягів вугілля, в тому числі, у співвідношенні експортних та імпорتنих поставок [6].

На жаль, ці обґрунтування професора В. Ф. Столярова, як головного наукового співробітника відділу проблем розміщення і розвитку галузей ПЕК РВПС НАН України, залишилися поза увагою центральних органів виконавчої влади. З роками РВПС України, яку створював ще В. І. Вернадський, була в канун свого 100-річчя знищена шляхом реорганізації.

Таким чином, діюча в Україні англосаксонська модель ринкової економіки не передбачає врахування рекомендацій і пропозицій вітчизняної економічної науки як фундаментального, так і прикладного значення. Партнерів міжнародного бізнесу цікавлять тільки нагромадження власного багатства, а не жебракування та бідність шахтарів-наймитів.

Застереження українських вчених у 2006 р. саме у Луганську на Всеукраїнській конференції «Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє» щодо недопущення помилковості використання етноцентристської парадигми в державотворенні не було сприйнято та

усвідомлено чиновниками центральних органів як законодавчої так і виконавчої влади. Професор В. Б. Попов у доповіді «Социокультурная гетерогенность Украины в индустриальном и постиндустриальном измерениях», яка є в матеріалах конференції, наголошував: «Етноцентрична парадигма — це продукт, навіть, не індустріальної, а доіндустріальної епохи. Політика соціокультурної уніфікації усього простору України, редукція усієї цивілізаційної основи до єдиної державно-визнаної етнокультури неприпустима в сучасному модернізованому суспільстві. Стале намагання очистити етнокультуру від «шкідливих» домішок призводить до її деградації та руйнації» [7].

Сепаратистському спалаху навесні 2014 р. на Українському Донбасі передувала загальнодержавна недбалість у подоланні бідності його населення. Так, у 2003 р. Україна першою на пострадянському просторі приєдналася до виконання 7 з 8 Цілей розвитку тисячоліття, прийнятих у 2000 р. світовою спільнотою на період до 2015 р. Першою серед них була ціль: «Подолання бідності», а восьмою — «Глобальне партнерство для розвитку», яка, не виключено що навмисно, не була адаптована Урядом України, бо її реалізація передбачала збільшення самостійності регіональних органів влади.

Ціль «Подолання бідності» включала 3 завдання і 5 індикаторів, національний рівень яких був визначений по Україні в цілому, а на рівні регіонів — тільки з адаптацією до пілотних проєктів 2005–2006 рр. «Луганщина — ЦРТ», «Донецчина — ЦРТ» і «Львівщина — ЦРТ», а у 2009–2010 рр. — також «АР Крим — ЦРТ».

Пілотні проєкти були призвані адаптувати 15 завдань і 33 стратегічних індикатора 7 національних цілей ЦРТ: 1) Подолання бідності (3 завдання та 5 індикаторів); 2) Забезпечення якісної освіти впродовж життя (2 завдання та 6 індикаторів); 3) Забезпечення гендерної рівності (2 завдання та 4 індикатора); 4) Зменшення дитячої смертності (1 завдання та 2 індикатора); 5) Поліпшення здоров'я матерів (1 завдання та 2 індикатора); 6) Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДУ та туберкульозу і започаткування тенденцій до скорочення їх масштабів (2 завдання та 6 індикаторів); 7) Сталий розвиток довкілля (4 завдання та 8 індикаторів).

Досягнення ЦРТ до 2015 р. як за пілотними проєктами, так і по Україні в цілому було визнано за найважливіше для консолідації зусиль трьох складових суспільства: влади, бізнесу та громадянськості. Але цього не відбулося.

Незважаючи на суттєві притоки в національну економіку іноземних кредитів і інвестицій після Першого Майдану (2004–2005 рр.), по Луганській і Донецькій областях і АР Крим пілотні проєкти були скасовані, а реалізовані лише у

Львівській області, а ініціативно — ще й у Чернівецькій області (М. Папієв, Є. Лібанова).

Саме завдячуючи реалізації пілотного проєкту «Львівщина-ЦРТ», в уточненій у 2014–2015 роках Регіональній стратегії розвитку області на період 2020 р. та у Плані заходів з її реалізації на 2016–2018 роки з'явилася Програма 2 «Якість життя», яка включала 18 стратегічних індикаторів стійкого людського розвитку. Крім того, на виконання Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. (набрав чинності з 1 січня 2006 р.) Львівська ОДА і Облрада уклали Угоду з Кабінетом Міністрів України щодо виконання Плану заходів відповідно до державних пріоритетів розвитку області.

Чернівецька ОДА та Облрада, адаптувавши 7 національних ЦРТ у 2009–2010 роках до рівня області, забезпечили стабільність 2-го місця в рейтинговій оцінці ІРЛР за Методикою 2012 р. адміністративних областей України у 2010–2011, 2013–2016 роках та 1-е місце у 2009 та у 2017 роках.

На превеликий жаль, в Українському Донбасі такого не відбулося. Завдання пілотних проєктів «Луганщина — ЦРТ» та «Донецчина — ЦРТ» не були передбачені ні в Програмах і Бюджетах соціально-економічного розвитку Луганської й Донецької областей, ні в загальнонаціональному плані та державному бюджеті на 2006–2010 роки.

Подолання бідності населення в Українському Донбасі та АР Крим у 2003–2013 роках та впровадження фінансових нормативів бюджетування людського розвитку в межах бюджетного федералізму України, як унітарної держави, сприяло б становлення відчутного прошарку середнього класу і ліквідувало б передумови виникнення місцевих референдумів з орієнтацією на російські зарплати та пенсії.

В умовах економічної реінтеграції окремих районів Луганської і Донецької областей порівняльні оцінки населенням самопроголошених Народних республік практичних результатів впровадження моделей ринкової економіки в Українському Донбасі здійснюватимуться насамперед щодо вступу України до ЄС і НАТО, впровадження ринку землі, розмірів заробітної плати, пенсії й соціальної допомоги, вартості тарифів житлово-комунального господарства й громадського транспорту, розмірів субсидій, оплати за навчання й медичні послуги, пільг з оподаткування малого й середнього бізнесу тощо. На другому місці виникатимуть питання щодо адміністративно-територіального устрою і створення об'єднаних територіальних громад, співвласності трудових колективів і приватних інвесторів вугільних шахт, металургійних комбінатів, машинобудівних і хімічних заводів, комунальної власності тощо. Яка буде роль професійних спілок?

Передувати відповідям на ці запитання потребує здійснення заходів щодо політичного вирішення амністії учасників громадянсько-військового конфлікту з обох сторін, організації роззброєння ополченців і розмінування територій, обміну затриманими за формулою «всіх на всіх» та ін.

Емануель Макрон, як один з членів Нормандської четвірки щодо відновлення миру в Українському Донбасі, у своєму щорічному виступі на традиційній конференції французьких послів у Єлісейському палаці 27 серпня 2019 р. наголосив на небувалій кризі ринкової економіки в Європі, яка в поточний момент призвела до суттєвої соціальної нерівності. Нова ринкова економіка фінансизації і накопичувального капіталізму не забезпечує збалансованість особистих свобод, демократичних інститутів та стабільне зростання середнього класу.

«Ми, — нагадав присутнім Е. Макрон, — єдиний геополітичний простір, який поставив людину з великої літери «Л» на центральне місце в своєму процесі в епоху Відродження, Просвіти та кожного разу, коли нам приходилося переосмислювати себе. Необхідно також переосмислення освітнього, виробничого, соціального і екологічного проєкту в нашій країні, що ми і намагаємось зробити. Але ми не зможемо це зробити на одинці, тому що хоча соціалізм в історичному плані дійсно не працює в одній, окремо взятій країні, гуманізм в окремій взятій країні, також довго не протримається». «Нам необхідно, — наголосив Е. Макрон, — вирощувати плоди в Європі та на міжнародній арені, де проявиться послідовність нашого проєкту. Саме гуманізм лежить в основі плану Уряду — мова йде про нові зусилля в гуманітарній сфері, згідно проєктів в освіті, соціальній сфері та охороні здоров'я. Потрібні реформи, які дозволять нам отримати реальний виробничий проєкт і провести необхідний перехідний процес в екології» [8].

Наведені вирази з доповіді Президента Франції перед дипломатичним корпусом за участі президентів окремих країн-членів ЄС, прем'єр-міністра, міністрів і парламентарів Франції є чудовим зразком стратегічного мислення інтелектуальної еліти держави та його сприймання керівництвом країни. Цей приклад відображає фундаментальний поворот у поглядах значної частини європейської еліти до майбутнього, що може призвести до далекоглядних наслідків і для світової спільноти.

Тобто, в умовах Євроінтеграції наявна необхідність уточнення обраної Україною моделі ринкової економіки за різними аспектами, включаючи повернення до використання планових засад соціального планування в системі державного управління.

Поступове входження України до складу країн-членів ЄС доцільно супроводжувати власними

досягненнями в європейському гуманізмі, реалізованому на Українському Донбасі під гаслами: «Людяність», «Гармонія» і «Порядок» з використанням доктрини 3-х С: соціальне прогнозування, соціальне планування, соціальне управління. [9, с. 251–254; 10, с. 273–277].

Термін «Соціальне планування» вперше вжив Франклін Делано Рузвельт при обґрунтуванні шляхів виходу США з Великої депресії. Надалі в американській соціології це поняття аналізувалось в тісному зв'язку з формами і методами здійснення соціальної політики та забезпечення соціального захисту населення [11, с. 279].

Після Другої світової війни в розвинутих країнах Заходу соціальне планування починає використовуватися вже як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку та наміченого системоутворювання. Спочатку у Франції, яка розробила свій перший п'ятирічний план на 1947–1953 рр. (План Монне), а потім у Голландії, Великобританії, ФРН, Італії, Японії та у інших країнах світу [12, с. 67].

Незалежна Україна, навпаки, відмовилася від власного 60-річного досвіду централізованого планового управління народним господарством. Практично всі вчені й фахівці з планової економіки вважали, що план — це закон для обов'язкового виконання і за помилки в плануванні необхідно було нести як соціальну, так і адміністративну відповідальність.

У 2007 р., напередодні світової фінансової кризи 2008–2009 рр., ініціатор створення Економічної ради Кабінету Міністрів України (заступник голови) і Державної Думи України (голова Економічної колегії) д-р екон. наук, професор, чл.-кор. НАН України Олександр Сергійович Ємельянов обґрунтував підвищення ролі держави в розвитку економіки, вважаючи за доцільне:

— регламентувати найвищим державним рішенням Державну програму економічного і соціального розвитку України як плану дій владних структур функціонального, галузевого й регіонального рівнів із залучення суб'єктів ринкової економіки до реалізації загальнонаціональних цілей, задекларованих Президентом України;

— така програма має містити планові орієнтири й завдання з формування макроекономічних показників, основних узагальнених і синтезуючих показників, а також участі в їхньому формуванні галузей і регіонів;

— зобов'язати міністерства, відомства, регіональні адміністрації розробляти щорічно на основі пріоритетів і завдань Державної програми її відповідні галузеві й регіональні розділи.

Під час розробки Державної програми, її галузевих і регіональних розділів необхідно, на його думку, передбачати, насамперед, забезпечення пріоритетних напрямів розвитку джерелами і об-

сягами фінансування, відповідними трудовими ресурсами, а при її реалізації — залучення приватних підприємств і інвесторів.

Олександр Сергійович пропонував створення в Мінекономрозвитку України і його НДІ галузевих підрозділів, поклавши на них прогнозно-аналітичну роботу й формування завдань для галузевих підрозділів програми як основи формування державних замовлень.

О. С. Ємельянов усвідомлював, що деякі чиновники та їхні прибічники сприймуть позицію в частині посилення ролі держави в розвитку економіки вкрай негативно. Одні — через неграмотність і фетиш ринкових гасел, інші — під диктування різних консультантів та їхніх шефів. Головним аргументом при цьому всі як один висуватимуть тезу про те, що йде «повернення», «реставрація» планової економіки. Тому наостанок він наголосив: *«Шановні колеги! Не бійтеся ринку, а отже й не бійтеся державного управління»* [13, с. 59].

Наведені мемуарно-аналітичні спогади О. С. Ємельянова у 2012 р. набули ще більшої актуальності після прийняття 03.11.2011 р. Верховною Радою України в першому читанні законопроекту № 9407 «Про державне стратегічне планування». За ухвалення відповідного рішення проголосували 249 народних депутатів з мінімально необхідних 226. Але остаточна редакція закону не прийнята й донині.

Продовжуючи під гаслом «Українському народу — планомірний людський розвиток» моральні традиції французького гуманізму український євроінтеграційний проект повинен продемонструвати прогнозу збалансованість Національної і Регіональних програм людського розвитку усіх адміністративних областей України (включаючи Луганську і Донецьку області Українського Донбасу в межах державного кордону з Російською Федерацією у 2013 р.) з національними завданнями 17 Цілей Сталого Розвитку світової спільноти на період до 2030 року [14, с. 202–214].

Висновки. Передумови сепаратистському спалаху навесні 2014 р. на Українському Донбасі були сформовані під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників за усі роки незалежності.

Зовнішні чинники були обумовлені логістикою Міжнародного геополітичного бізнесу під гаслами «Свободи і демократії», шляхом переходу планової економіки на англосаксонську модель ринкової економіки відкритого типу. Вугільна промисловість Українського Донбасу реформувалася (а точніше, знищувалася) як потенційний конкурент використанню для енергетичних потреб України імпортного скрапленого газу, насамперед із США, а природного газу — з Російської Федерації.

Передача вугледобувних підприємств у Концесію не їх трудовим колективам, а українському

крупному та міжнародному бізнесу, а збагачувальних фабрик — у приватну власність, в першу чергу, іноземним резидентам, перетворили шахтарів у простих наймитів, які жебракували та були поставлені на межу біологічного виживання. Спроби створення Територій пріоритетного розвитку в Луганській і Донецькій областях не призвели до позитивних результатів з працевлаштуванням звільнених шахтарів.

Передача об'єктів соціальної інфраструктури невеликих шахтарських міст і поселень на баланс органів місцевого самоврядування для формування комунальної власності було методологічною помилкою реформування галузі, яку спровокували зарубіжні консультанти та експерти міжнародних фінансових організацій. Це призвело до занепаду, а у багатьох випадках і до знищення шахтарських міст і поселень, як джерел трудового потенціалу регіональних ринків праці.

Якщо вступ України до країн-членів Європейського Союзу мотивувався запровадженням прогресивних стандартів життя, то орієнтація вступу України до військового Північно-Атлантичного блоку країн-членів НАТО обґрунтовується необхідністю захисту приватної власності олігархів і феодалів та активів учасників Міжнародного геополітичного бізнесу. Це суперечить положенням, прийнятій українським народом у 1990 р., Декларації про державний суверенітет України.

Побудову капіталізму стейкхолдерів на підставі партнерських угод ВЕФ в ООН, МВФ та Світовим банком намічено здійснювати під гаслом «Щоб жити стало краще — щоб жити стало веселіше» (слов'яни це вже проходили з результатом «шия стає тонше, зате довше»...). На англосаксонській осі васалів — колоній «неспроможних держав» у сфері глобальної централізованої економіки США як світового гегемона у всіх секторах індустрії і щоденного приватного життя [15].

Внутрішні чинники виникнення сепаратистського спалаху навесні 2014 р. на Українському Донбасі були обумовлені, в першу чергу, зменшенням державного впливу на становлення національної економіки. Рекомендація та пропозиції вітчизняної гуманітарної та економічної науки як фундаментального ті прикладного значення не використовувалися у підготовці й прийнятті загальнодержавних рішень стосовно вугільної промисловості та народного господарства в цілому. Сімейство економетричних моделей Автоматизованої системи планових та фінансових розрахунків, економетричних моделей УКР 1 — УКР 3, балансово-економетричного, дистанційного та індикативного планування були скасовані.

100-річна Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України (д-р екон. наук, професор, Член-кореспондент АН України С. І. Дорогунцов); 55-річний Економічний науково-дослід-

ний інститут Держплану України, 30 років з яких його очолював д-р екон. наук, професор, Член-кореспондент АН України Ємельянов О. С., а 25 років — його учні-спадкоємці та соратники; Інститут світової економіки і міжнародних відносин (д-р екон. наук, професор, Академік АН України Ю. М. Пахомов) та деякі провідні ЗВО, напрацювання яких використовувалися Урядом України, були ліквідовані як загроза впровадженню англосаксонської моделі ринкової економіки відкритого типу. Зневажливе ставлення до здобутків та діячів вітчизняної економічної науки проглядається у проігнорованому після Другого Майдану Урядом ініціативи колективу НДЕІ Мінекономіки України щодо присвоєння Інституту почесного найменування імені Олександра Сергійовича Ємельянова.

Наукові напрацювання у формі Національних доповідей Інститутів Відділення економіки НАН України не використовувалися як основа при розробці Державних стратегій регіонального розвитку та Планів заходів з їх реалізації на періоди до 2015, 2020 та до 2027 рр. Науково-методичне та інформаційно-статистичне забезпечення соціального прогнозування, соціального планування й соціального управління не розробляється. Перевага надана громадським організаціям, які «освоюють» зарубіжні гранти.

Відновленню духовних традицій слов'янських народів суверенної і незалежної України призвана сприяти всеохоплююча національна ідея.

У 2019 р. напередодні чергових виборів Президента України один з претендентів на цей пост народний депутат України Юлія Володимирівна Тимошенко, лідер фракції «Батьківщина» у Верховній Раді України разом з соратниками наголосила, що **національна ідея, яка вважається своєчасною для української нації — це створення таких порядків та правил спільного життя, щоб кожен зміг, не порушуючи законів всесвіту, повністю та безперешкодно реалізувати свій потенціал у гармонії з Творцем і Природою, Людством і Суспільством. Українському народу випала планетарна місія це зробити для себе, для світу та відкрити шлях для інших** [16].

За задумом Творця з благословення старців в чотирьох сторонах України споруджені поклонні християнські хрести, які утворили на карті України правильний православний хрест на центральну частину території нашої держави: у Чорнобилі (вершина хреста), у Старому Почаєві Тернопільської області (права сторона хреста, храм Іова Почаївського), у Спасовому Скиті біля Харкова (ліва сторона хреста, храм Хреста Спасителя Преславного Преображення і каплиця Нерукотворного Спасу), в Кулевчі Одеської області (підніжжя загального хреста).

Православний хрест на теренах України начебто фізично визначає морально-енергетичний

каркас для донорського поширення християнських цінностей людяності і гармонії православного обряду на всю територію нашої держави для покаяння між українцями за загибель Небесної сотні та Правоохоронців, між Українцями та Росіянами за громадянсько-збройний конфлікт на Донбасі, щодо спільного відновлення його матеріально-технічної бази і отримання відповідних гуманітарних та соціально-економічних наслідків, а також для духовного спілкування з Творцем і Природою, Людством і Суспільством.

Покаяння має бути не тільки молитовним, а й самостійним залишенням чиновництвом керівних посад в усіх гілках загальнонаціональної і регіональної влади та шляхом складання повноважень народними депутатами за конституційні порушення у соціально-побутовій сфері з негативними наслідками для українського народу.

Досягти гармонії з Творцем і Природою, Людством і Суспільством український народ спроможний шляхом цілеспрямованого впровадження ідей бюджетного федералізму в унітарній державі, використовуючи гармонійні пропорції «Золотого Перетину» у фінансово-бюджетних та фінансових взаємовідносинах центру і регіонів

Підвищенню обґрунтованості Стратегії економічної інтеграції окремих районів Донецької і Луганської областей буде сприяти наступне:

1. Розробка Програми економічного всеобучу народів України та Східної Європи з безконфліктних питань економічної реінтеграції.

2. Аналіз практики укладання і реалізації Угод між Кабінетом Міністрів України і Обласним радами щодо регіонального розвитку.

3. Аналіз стану виконання Угоди про Асоціацію України з країнами-членами Європейського Союзу в частині наукового обґрунтування нової регіональної карти держави відповідно до усталених на європейській території економіко-статистичних положень NUTS-системи.

4. Аналіз стану виконання 17-го стратегічного індикатора Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» стосовно 65 % долі місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті держави та Цілі 2 «Ефективне врядування і Цілі 3 «Розвиток людського капіталу» Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на період до 2020 р. стосовно входження України до 50-ти країн світу за Індексом людського розвитку.

5. Аналіз стану виконання заходів відновлення життєдіяльності населення як підконтрольної так непідконтрольної органам загальнонаціональної влади частин Луганської та Донецької областей.

6. Аналіз стану виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в Східних регіонах України з оцінками обсягів недофінансування.

7. З'ясування обставин і встановлення причин нездійснення пілотних проектів 2005–2006 рр. «Луганщина — ЦРТ» і «Донецщина — ЦРТ».

8. З'ясування обставин і встановлення причин недосягнення семи Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2015 р.

9. Проведення аудиту невиконання Державної стратегії регіонального розвитку на території Українського Донбасу на періоди до 2015 та до 2020 рр. та їх фінансового забезпечення.

10. Проведення аудиту невиконання Центральними, регіональними і місцевими органами влади Регіональних стратегій розвитку Луганської і Донецької областей на підконтрольних територіях на 2015–2020 рр. та Планів заходів з їх реалізації на 2015–2017 рр. та на 2018–2020 рр.

11. Проведення аудиту невиконання Цілі 1 «Подолання бідності» Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) на період до 2015 р. і заходів досягнення такої цілі на період до 2030 р.

12. З'ясування підстав скасування Урядом (або Мінрегіоном) України випуску щорічних статичних бюлетеней «Регіональний людський розвиток» з 2018 року (випускався 2000–2017 рр.).

Література

1. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).

2. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990, № 31, С. 429.

3. Е. М. Лібанова та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. Національна доповідь / за ред. Е. М. Лібанової. К. : НАН України, 2015. 363 с.

4. Харазішвілі Ю. М., Ляшенко В. І., Шамілева Л. Л., Жихарева Ю. І. Модернізація економіки Донецької області: стратегічні сценарії реалізації з позицій сталого розвитку до 2020 року : наукова доповідь / НАН України. Інститут економіки пром-ті. К., 2016, 116 с.

5. Беззубко Л. В., Беззубко Б. І. Основні державні механізми відновлення Донбасу. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2 (33). С. 42–47.

6. Столяров В. Ф. Прогнозні оцінки забезпеченості економіки України первинними паливно-енергетичними ресурсами до 2010–2015 роки. *Політичні, економічні та екологічні проблеми енергетичної безпеки і транспортування енергоресурсів в Україні*. Київ, 2001. С. 37–40.

7. Попов В. Б. Социокультурная гетерогенность Украины в индустриальном и постиндустриальном измерениях. *Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє*. Луганськ : Знання, 2006. С. 125.

8. Речь Эммануэля Макрона 27 августа 2019 года. URL : <https://jim-garrison.livejournal.com/1292633.html>.

9. Столяров В. Ф., Шинкарьук О. В. Соціально адекватний менеджмент регіонального людського розвитку в Українському Донбасі та на Поділлі (виклики, наміри та реалії виміру 2003–2013; 2017–2027): частина 1. Метрологія людського розвитку та проблеми менеджменту в регіоні. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2 (56). С. 229–256.

10. Столяров В. Ф., Шинкарьук О. В. Соціально адекватний менеджмент регіонального людського розвитку в Українському Донбасі та на Поділлі (виклики, наміри та реалії виміру 2003–2013; 2017–2027): частина 2. Парадигма людяності, гармонії та місії регіону. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 241–281.

11. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с. (Серія «Енциклопедія ерудита»).

12. Економічний словник-довідник / ред. С. В. Мочерний. Київ : Фемна, 1995. 368 с. (NotaBene).

13. Ємельянов О. С. Особисто причетний... Ринок України: Історія та проблеми формування в публікаціях, наукових та службових доповідях автора. Видання 2-ге, допов. К. : НДЕІ, 2012. 576 с.

14. Цілі сталого розвитку «Україна-2030». Національна доповідь. Київ : Міністерство економіки України, 2017. 174 с.

15. Соловьева Т. Великая перезагрузка. Четвертая промышленная революция. Куда нас всех ведут. 17.11.2020 г. URL : <https://solovyeva.livejournal.com/344413.html>.

16. Новий курс України. Програма дій кандидата в Президенти Юлії Тимошенко. 2019. С. 3. URL : https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/Programa_diy.pdf.

References

1. Gorodyanenko, V. G. (Ed.) (2008). *Sotsiologichna entsyklopediia* [Sociological encyclopedia]. Kyiv, Akademvydav, Publ. (Series «Encyclopedia of Scholars») (in Ukr.).

2. Verkhovna Rada of the USSR (1990). *Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy* [Declaration of State Sovereignty of Ukraine], 31, 429 (in Ukr.).

3. Libanova, E. M. et. al. (Eds.) (2015). *Polityka intehtatsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi* [The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbass]. Kyiv, NAS of Ukraine Publ. (in Ukr.).

4. Kharazishvili, Y. M., Lyashenko, V. I., Shami-leva, L. L., Zhikhareva, Y. I. (2016). *Modernizatsiia ekonomiky Donetskoi oblasti: stratehichni stsienarii*

realizatsii z pozytsii staloho rozvytku do 2020 roku. [Modernization of the economy of Donetsk region: strategic implementation scenarios from the standpoint of sustainable development until 2020]. NAS of Ukraine. Kyiv, NAS of Ukraine Publ. (in Ukr.).

5. Bezzubko, L. V., Bezzubko, B. I. (2017). *Osnovni derzhavni mekhanizmy vidnovlennia Donbasu* [The main state mechanisms for the restoration of Donbass]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 2 (33), 42–47 (in Ukr.).

6. Stolyarov, V. F. (2001). *Prohnozni otsinky zabezpechenosti ekonomiky Ukrainy pervynnymi palyvno-enerhetychnymi resursamy do 2010–2015* [Forecast estimates of the provision of Ukraine's economy with primary fuel and energy resources by 2010–2015]. In *Political, economic and environmental problems of energy security and transportation of energy resources in Ukraine*. Kyiv. 37–40 (in Ukr.).

7. Popov, V. B. (2006). *Sotsyokulturnaia heterohennost Ukrainy v yndustryalnom y postyndustryalnom yzmerenyakh* [Socio-cultural heterogeneity of Ukraine in industrial and post-industrial dimensions]. *All-Ukrainian Conference. Relations between East and West of Ukraine: past, present and future*, 125. Lugansk, Znaniye Publ. (in Ukr.).

8. Emmanuel Macron's speech on August 27, 2019. Retrieved from <https://jim-garrison.livejournal.com/1292633.html> (in Russian).

9. Stolyarov, V. & Shinkaryuk, O. (2019). *Sotsialno adekvatnyi menedzhment rehionalnoho liudskoho rozvytku v Ukrainському Donbasi ta na Podilli (vyklyky, namiry ta realii vymiru 2003–2013; 2017–2027): chastyna 1. Metrolohiia liudskoho rozvytku ta problemy menedzhmentu v rehioni* [Socially adequate management of regional human development in the Ukrainian Donbass and Podillya (challenges, intentions and realities of measurement 2003–2013; 2017–2027): part 1. Metrology of human development and management problems in the region. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 2 (56), 229–256 (in Ukr.).

10. Stolyarov, V. & Shinkaryuk, O. (2019). *Sotsialno adekvatnyi menedzhment rehionalnoho liudskoho rozvytku v Ukrainському Donbasi ta na Podilli (vyklyky, namiry ta realii vymiru 2003–2013; 2017–2027): chastyna 2. Paradyhma liudianosti, harmonii ta misii rehionu* [Socially adequate management of regional human development in the Ukrainian Donbass and Podillya (challenges, intentions and realities of measurement 2003–2013; 2017–2027): part 2. Paradigm of humanity, harmony and mission of the region]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 3 (57), 241–281 (in Ukr.).

11. Gorodyanenko, V. G. (Ed.) (2008). *Sotsiologichna entsyklopediia* [Sociological encyclopedia]. Kyiv, Akademvydav Publ., (Series «Encyclopedia of Scholars») (in Ukr.).

12. Mochernyi, S. V. (Ed.) (1995). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk* [Economic Dictionary-Handbook]: Kyiv, Femna (NotaBene) Publ. (in Ukr.).

13. Yemelyanov, O. S. (2012). *Osobystoprychetnyi... Rynok Ukrainy: Istoriia ta problemy formuvannia v publikatsiiakh, naukovykh ta sluzhbovykh dopovidiakh avtora* [Personally involved... The market of Ukraine: History and problems of formation in publications, scientific and official reports of the author]. Kyiv, NDEI Publ. (in Ukr.).

14. Ministry of Economy of Ukraine (2017). *Tsili staloho rozvytku «Ukraina — 2030»* [Sustainable Development Goals «Ukraine-2030»]. Kyiv, 174 (in Ukr.).

15. Solovyova, T. (2020). *Velykaia perezahruzka. Chetvertaia promishlennaia revoliutsiia. Kuda nas vsekh vedut* [The Great restart. Fourth industrial revolution. Where we all are conducted]. Retrieved from <https://solovyeva.livejournal.com/344413.html> (in Russian).

16. *Novyi kurs Ukrainy. Prohrama dii kandydata v Prezydenty Yulii Tymoshenko* (2019). [New course of Ukraine. Program of actions of the presidential candidate Yulia Tymoshenko] Retrieved from https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/Programa_diy.pdf. (in Russian).

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ

Анотація. Проаналізовано організаційно-економічні засади транскордонного співробітництва в контексті розвитку агропромислових комплексів прикордонних регіонів на основі кластерного підходу, економічний стан агропродовольчого сектору України та виокремлено проблеми та перспективи існування агропромислових кластерів, а саме ідентифіковано переваги співпраці в аграрному секторі та формуванню і ролі ефективних бізнесових мереж, ефект від об'єднання великої кількості малих і дрібних виробників у більш великі бізнес-структури, що забезпечує підвищення стабільності функціонування, створення механізмів розподілу прибутку і спільного інвестування залежно від загальних пріоритетів.

Ключові слова: кластер, кластерні формування, агропромисловий сектор, бізнес-структури, бізнесові мережі, глобалізація, агропродовольчий кластер.

Summary. The organizational and economic principles of cross-border cooperation in the context of development of agro-industrial complexes of border regions on the basis of cluster approach, economic condition of agro-food sector of Ukraine are analyzed and problems and prospects of existence of agro-industrial clusters from the amalgamation of a large number of small and small producers into larger business structures, which provides increased stability, the creation of mechanisms for the distribution of profits and joint investment, depending on common priorities.

Key words: cluster, cluster forming, agroindustrial sector, businesses, business networks, globalization, agrofood cluster.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-105-110

Постановка проблеми. В останні два десятиріччя стали інтенсивно розвиватися кластери та інші мережеві форми економічного транскордонного співробітництва прикордонних регіонів, особливо ця форма співробітництва поширена в Європейському Союзі. Аналіз еволюції аграрної політики в країнах-членах ОЕСР показав, що більшість країн Європейського Союзу використовують таку форму транскордонного економічного співробітництва, як кластери, у тому числі такі, що пов'язані з аграрним сектором, харчовою промисловістю і розвитком сільської місцевості. Але в науковій літературі фактично відображені результати емпіричних досліджень з описом практичного досвіду створення, функціонування і державної підтримки подібних кластерів. Тому виникла необхідність удосконалити поняттєвий апарат кластерної теорії розвитку територіально-виробничих комплексів в такому аспекті, як поняття «транскордонний агропромисловий кластер» [1, с. 321–324].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з процесами ролі кластерів та інших бізнесових мереж в сучасних умовах глобалізації, знайшли відображення в працях: О. Богми, Д. Крісанова,

А. Мокія, С. Мочерного, Ю. Пахомова, В. Савченка, Г. Семенова, С. Соколенка та інших. Цій проблематиці присвячено також дослідження багатьох авторів близького та далекого зарубіжжя, зокрема: К. Надві, М. Пиоре, М. Портера, В. Прайса, К. Сейбела, П. Хазеля та інших.

Метою статті є визначити роль, проблеми та перспективи розвитку агропромислових кластерів та інших бізнесових мереж сучасного агропромислового виробництва в адаптації національних агропродовольчих систем до викликів глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Вирішення багатьох проблем соціально-економічного розвитку трансграничних регіонів є можливим зокрема, за рахунок активізації їх економічного співробітництва шляхом утворення нових ринкових форм територіальної організації територіально-виробничих і соціально-інфраструктурних комплексів регіонів сусідніх країн у формі трансграничних кластерів різних типів. Такі кластери слід засновувати на засадах інтеграції діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, розташованих на території суміжних регіонів, що забезпечить цим суб'єктам додаткові переваги порівняно з відособленим їх функціонуванням [1, с. 321–324]. Ор-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Кірова Л. Л., Міхов Л. І. Проблеми та перспективи розвитку агропромислових кластерів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 105–110. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-105-110.

References (APA):

Kirova, L. L., Mikhov, L. I. (2021). *Problemy ta perspektyvy rozvytku ahropromyslovykh klasteriv* [Problems and prospects of agro-industrial clusters development]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 105–110 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-105-110.

ганізаційно-економічні переваги таких кластерів представлено на рис. 1.

Досліджуючи питання розвитку транскордонних кластерів, то можна відмітити те, що вони повинні стати ефективною формою інтеграції прикордонних регіонів в глобальну економіку, засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних і індивідуальних інтересів, а також інтересів територіальних громад і регіонів для досягнення кінцевого результату — активізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності та зростання рівня економічного розвитку регіонів, поліпшення умов життя населення.

Також до переваг транскордонних кластерів у сфері агропромислового виробництва можна повною мірою віднести реалізацію конкурентних переваг регіонів по виробництву продуктів харчування, пов'язаних з географічним розташуванням, кліматом, більш широкими зонами агропромислового виробництва регіонів, більш різноманітними варіантами його комбінування і тому подібне, а також використання можливостей, властивих кластерам як інтегрованій системі, яка направлена на передачу передового досвіду, вдосконалення техніки і технологій [1, с. 335]. Окрім того, передбачувані вигоди від створення транскордонних агропромислових кластерів мо-

Рис. 1. Організаційно-економічні переваги транскордонних економічних кластерів

жуть бути пов'язані з наступними перевагами: здатністю запропонувати послугу з доставки продукції на будь-яку територію сусідніх країн з більш низькими трансакційними витратами; гармонізувати маркетингову політику учасників кластеру; об'єднати закупівлі, що дозволить набувати засоби виробництва за цінами із знижками, а також економити на трудовитратах, що пов'язані із закупівлею цих засобів, які мали раніше самостійно функціонуючи господарства; здатністю продавати продукцію під власною торговою маркою тощо.

Дослідження показало, що організаційно-економічні важелі регулювання розвитку мережних форм транскордонного співробітництва мають бути включені такі: нормативно-адміністративні заходи, фінансова підтримка, інформаційно-консультаційна підтримка, підготовка

кадрів та трансфер технологій. Мотиваційний механізм для кластерів, створених в агропродовольчій системі, як сукупності взаємозв'язаних галузей, що випускають кінцеву продукцію сфер агропромислового комплексу, представляється у вигляді комплексного впливу з боку державного управління на всі складові мікроекономічних чинників соціально-економічного характеру. Мотиваційно-стимулююча роль владних управлінських структур особливо важлива для забезпечення стійкого розвитку всіх складових агропромислових кластерів [2, с. 13–15].

Розглядаючи конкретні заходи щодо перспектив розвитку агропромислових кластерів можна запропонувати наступне:

1) створення умов для забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності внутрішнього регіональних продовольчих ринків порівняно з

імпоротною аграрною і продовольчою продукцією, що поступає в регіон;

2) введення пільгового кредитування і оподаткування сільськогосподарських підприємств, які орієнтують свою виробничо-збутову діяльність на експорт;

3) субсидування процентних ставок по кредитах агропідприємств, що займаються диверсифікацією своєї діяльності в напрямку підвищення частки продукції з високою доданою вартістю, і продукція яких має попит на внутрішньому ринку;

4) повне задоволення у фінансових і матеріально-технічних ресурсах підприємств, що здійснюють свою виробничу діяльність по держконтракту і ефективно використовують виділені кошти;

5) введення механізму преміювання з регіональних бюджетів найбільш активно господарюючих підприємств, що реалізують продукцію диверсифікованого характеру для внутрішнього регіонального споживання в сільських районах по доступних для населення цінах;

6) надання фінансової допомоги сільськогосподарській кооперації, розвитку всіх її основних функцій: кредитовій, виробничій та переробній, збутовій, постачальницькій, консультаційній.

Складну проблему представляє організація кластерів в галузях, які характеризуються чітко вираженою сезонністю вирощування продукції і вимагають значних витрат на розвиток логістичної інфраструктури; включення у виробничий процес підпунктів приймання і зберігання сільськогосподарської продукції; введення сучасних моделей і інструментів організації закупівлі аграрної сировини і формування товарних партій; доведення їх до вимог відповідних національних або міжнародних стандартів і підготовки до експорту [2, с. 18]. У південних, східних і центральних областях України на таких принципах формуються зерно-олійні кластери, що включають:

— *підприємства-інтегратори кластерів* — посередницькі закупівельно-торговельні організації, що мають достатній капітал для закупівлі насіння зернових і олійних культур в значних об'ємах;

— *підприємства-учасники кластерів* — аграрні підприємства, що спеціалізуються на вирощуванні зернових, зернобобових і олійних культур, а також підприємства, що мають в своєму розпорядженні холодильне і складське господарства, елеватори, транспортні засоби і т. п.;

— *інституційні організації, обслуговуючі ці процеси*, — відділення банків і інших фінансово-кредитних установ, проектно-технологічні інститути, консалтингові і юридичні фірми, і тому подібне.

На наш погляд, чинником, гальмуючим кластеризацію сільських територій, виступає також відсутність вітчизняних методичних роз-

робок щодо вирішення цих питань. У таких розробках повинні бути чітко позначені основні параметри і типові моделі кластерів; способи їх ідентифікації в господарській практиці; форми і інтенсивність зв'язків між учасниками кластерів; рівень концентрації виробництва в територіальних межах їх функціонування; темпи приросту об'ємів виробництва продукції або надання послуг споживачам; масштаби територій, на які розповсюджується діяльність кластерів, та їх обхват глобалізаційними процесами [3, с. 15–30].

Одним з високорентабельних і швидко зростаючих бізнесів на терені аграрного сектору є вирощування продукції екологічно чистої, натуральної, — так званою органік-продукції. Цей бізнес зможе привабити інвесторів, і на його основі вже створено агропродовольчий кластер на Хмельниччині і формується аналогічний на Полтавщині (див.: [4, с. 151]). В Хмельницькій області для створення кластера по органічному землеробству визначено 47 господарств, розташованих в 11 районах області. Окрім них, до складу організаційної структури кластера на початковому етапі увійшли державні, проектні і банківські установи, наукові організації. Програмою розвитку АПК області на період до 2016 р. передбачено сформувати кластер по органічному агровиробництву на площі 203 тис. га [4]. По оцінках фахівців, це дозволить забезпечити збільшення об'ємів реалізованої продукції майже до 1,3 млрд грн, її експорт на загальну суму близько 100–150 млн дол., створення 1,1 тис. нових робочих місць в сільській місцевості, а також надходження до бюджету податків і платежів на рівні 32,4 млн грн. За рахунок цього покращає екологічна ситуація на територіях розміщення кластера. Крім того, розвиток органічного сільського господарства надасть аграрним підприємствам можливість вийти з екологічно чистою продукцією не тільки на внутрішній, але і на зовнішні продовольчі ринки [5, с. 137–140].

Стимує розвиток конкурентоспроможності агропромислових кластерів і підйом підприємництва в сільських районах також кредитово-податкова сфера. Дорожня кредити, обтяжливість податками і висока плата за оренду основних засобів, паливо і енергію фактично зводять до нульових доходів підприємницьку діяльність на селі. Це підтверджується досвідом фермерських господарств, багато хто з яких збанкрутіли і в припинили свою діяльність. Спроби ж створення сільських кредитних кооперативів не дають поки очікуваних результатів із-за малих об'ємів кредитування. Для цього необхідно вирішити задачу зменшення залежності малих і середніх форм агробізнесу від ризикованого комерційного кредиту, створивши за допомогою держави сільськогосподарську кооперативну кредитну систему, в яку увійшли би

регіональні селянські іпотечні банки, районні та місцеві сільські кредитні кооперативи [3].

На наш погляд, поряд з цим можливе запровадження також інших засобів підтримки розвитку не сільськогосподарських видів діяльності на селі на засадах малого і середнього підприємництва: застосування режиму максимального сприяння легалізації діючих і створенню нових підприємницьких структур у сфері надання різноманітних послуг (з будівництва й ремонту будівель і споруд; з ремонту й обслуговування сільгоспмашин; комунально-побутових, інформаційних, соціально-культурних тощо); надання преференцій (у тому числі з оподаткування) підприємцям, які реально працюють і створюють робочі місця поза сільськогосподарським виробництвом або виконують функцію надання соціальних послуг сільському населенню [5, с. 138].

Реально прискорити розвиток підприємництва в аграрному секторі можливо, на нашу думку, лише при вирішенні наступних завдань (рис. 2):

1. Зорієнтувати аграрний сектор на кооперативний шлях розвитку, який використовується в більшості цивілізованих країнах світу, тобто зменшити залежність аграрного підприємництва від ризикованого комерційного кредиту, створивши за допомогою держави агропродовольчу кооперативну кредитну систему (АПККС), яка об'єднує регіональні селянські іпотечні банки, районні і місцеві сільські кредитні кооперативи [6].

2. Сформувати на всіх територіальних рівнях (від сільського району до країни в цілому) і в масштабі кожної галузі АПК, а також на продовольчих ринках конкурентне середовище, що базується на чотирьох видах власності (кооперативної, приватної, державної і змішаної) [6]. При цьому доцільно, щоб в кожному сільському районі було не менше двох молочних і м'ясопереробних підприємств, таких, що знаходяться в різних формах власності, з обов'язковою присутністю кооперативної власності сільгоспвиробників району, також створити в кожній області міські державно-кооперативні оптові продовольчі ринки і об'єкти роздрібної торгівлі, в яких ціни на продукти харчування мають бути трохи нижче, ніж в існуючих приватних магазинах і супермаркетах [6].

3. В сільськогосподарському виробництві унаслідок яскраво вираженої галузевої специфіки (територіальна розосередженість, предметом праці є біологічні об'єкти, розвиток яких істотно залежить від різних природно-кліматичних чинників та ін.) об'єктивно існує потреба у високій оперативності і гнучкості при ухваленні більшості виробничих і маркетингових рішень. На наш погляд, саме ступінь детермінованої процесу виробництва і маркетингу визначає ефективний рівень його концентрації.

4. Поетапне формування регіональних агропромислових кластерів, як найдосконалішої системи дотримання соціально-економічних інтер-

Рис. 2. Основні напрями прискорення розвитку підприємництва

есів організацій АПК, що об'єднуються. Процес створення регіональних агропромислових кластерів необхідно супроводжувати організаційною роботою щодо пропагування, стимулювання і підтримки об'єднання цих кластерів у міжрегіональні та транскордонні формування.

5. Подальший розвиток державно-приватного партнерства, орієнтованого в основному на соціальний розвиток сільських районів, яке раніше найбільш всього було схильним до дії псевдоринкових стосунків [7, с. 8–11]. Роль соціального партнерства повинна виявлятися в об'єднанні інтересів держави (регіональної влади), процвітаючих аграрних корпорацій і агропромислових кластерів, підприємств інших галузей, розташованих на території конкретного сільського району, населення, що проживає в цьому районі, і представників громадських організацій при виробленні концепції його соціального розвитку.

6. З метою забезпечення сприятливих умов для організації і функціонування підприємницьких структур, кластерів в сільській було б доцільно в найкоротші терміни розробити відповідну нормативно-правову базу по створенню спеціальних фондів або виділенню в рамках вже існуючих фондів державної підтримки підприємництва цільового фінансування на потребі кластеризації економічної діяльності і обслуговування конкретних сільських територій [7, с. 7–10].

Висновки. Зроблений аналіз розвитку транскордонного співробітництва за участю суб'єктів господарювання України дозволив встановити, що його гальмування відбувається через низку проблем: відсутність фінансування українською стороною розробки і подальшого впровадження конкретних проектних пропозицій; неузгодженість механізмів одночасного співфінансування транскордонних проектів за рахунок коштів сусідніх держав, програм технічної допомоги ЄС, державного і регіональних бюджетів та позабюджетних джерел; складну ієрархічність системи управління процесами транскордонного співробітництва, яка призводить до дублювання повноважень за окремими напрямками, з одного боку, та невизначеності механізмів фінансування програм — з іншого.

На наш погляд, необхідно розробити таку національну концепцію транскордонного співробітництва, яка б містила методологічні підходи до розвитку процесів співробітництва з урахуванням інтересів не лише окремих прикордонних регіонів, а й загальнонаціональних інтересів. Необхідно також, щоб кожний прикордонний регіон мав власну стратегію розвитку базуючись на транскордонній співпраці, зокрема на основі транскордонних кластерів. Ці регіональні стратегії мають бути базуватись на відповідних регіональних стратегіях розвитку з урахуванням загальноєвропейських та національних пріоритетів.

Література

1. Кластери в економіці України : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М. П. Войнаренка. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2014. 1085 с.
2. Загвойська Л. Д. Кластери як інструмент екологізації регіональної економіки. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 5 (109). С. 35–44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_5_7.
3. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 15–30.
4. Степанова Т. А., Квілінський О. С. Кластеризація як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 1. С. 150–158.
5. Булуй О. Г. Кластерні форми організації виробництва в аграрному секторі. *Кооперативні читання: 2018 рік: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1 черв. 2018 р.* Житомир: ЖНАЕУ, 2018. С. 135–140.
6. Збарський В. К., Грибова Д. В. Малі форми господарювання як середовище формування середнього класу на селі. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3. С. 198–206. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2019_3_25.
7. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 3–15.

References

1. Voinarenko, M. P. (2014). *Klastery v ekonomitsi Ukrainy* [Clusters in the economy of Ukraine]. Khmelnytskyj, Melnyk Publ [in Ukr.].
2. Zahvoyska, L. D. (2014). *Klastery yak instrument ekolohizatsii rehionalnoi ekonomiky* [Clusters as a tool for greening the regional economy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 5 (109), 35–44 [in Ukr.].
3. Kropyvko, M. F., Kovalova, O. V. (2018). *Sutnist klastera yak novitnoi merezhevoi orhanizatsii spilnoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi* [Essence of the cluster as the latest network organization of joint activities in agro-industrial production]. *Ekonomika APK*, 6, 18–30 [in Ukr.].
4. Stepanova, T. A., Kvilinsky, A. S. (2010). *Klasteryzatsiia yak sposib pidvyshchennia stiikosti subiektiv maloho biznesu* [Clustering as the method of the stability increasing of small business subjects]. *Ekonomichni Visnyk Donbasu*, 1, 150–158 [in Ukr.].
5. Bului, O. H. (2018). Cluster forms of organization of production in agricultural sector. *Kooperatyvni chytannia: 2018 rik: materials All-Ukrainian scientific-practical conf., June 1, 2018*. Zhytomyr : ZhNAEU Publ., pp. 135–140 [in Ukr.].

6. Zbarskyi, V. K., Hrybova, D. V. (2019). *Mali formy hospodariuvannia yak seredovyshche formuvannia serednoho klasu na seli* [Small business forms as a medium of formation of the middle class in the countryside]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, 3, 198–206. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2019_3_25.

7. Kropyvko, M. F. (2013). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromysloвого vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system* [Increase of the competitiveness and social orientation of agro-industrial production based on the development of cluster systems]. *Ekonomika APK*, 3, 3–15 [in Ukr.].

УДК 338.48

**О. А. Марченко,
А. А. Постол**

ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Анотація. В статті розглядається сучасний стан, проблеми та перспективи ринку туристичних послуг України, зокрема одного з пріоритетних напрямків розвитку регіонів — подієвого туризму. Для розвитку івент-туризму сприяє геополітичне розташування України, етнічний склад, особливості традицій і обрядовості, багатство народної культурної спадщини. Розглянуті передумови організації подієвого туризму. Визначено, що для його подальшого розвитку потрібно здійснити детальний аналіз подій та вивчити пропозиції подієвого франчайзингу за регіонами України. Особливої уваги приділено туристичному потенціалу Запорізької області, який є вагомим підґрунтям подальшого розвитку Event-туризму регіону.

Ключові слова: подієвий туризм, стратегія розвитку, ресурсний потенціал, фестиваль, подія, регіональний розвиток.

Summary. The modern condition, the problems and the perspectives of the market of the tourist services of Ukraine have been considered in the article, in particular one of the priority directions of the development of the regions is event tourism. The development of event-tourism is promoted with the geopolitical location of Ukraine, the ethnic composition, the peculiarities of the traditions and the rituals, the richness of the folk cultural heritage. Considering the preconditions of the organization of event tourism, it has been determined that for its further development it is necessary to carry out the detailed analysis of the events and to study the proposals of event franchising in the regions of Ukraine. The special attention has been paid to the tourist potential of Zaporizhzhia region, which is an important foundation of the further development of the Event-tourism of the region.

Key words: event tourism, development strategy, resource potential, festival, event, regional development.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-110-113

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи, яка має місце в Україні, посилюються негативні процеси в суспільстві такі як спад виробництва, вивільнення працівників, збільшення надлишку робочої сили, відсутність капіталовкладень на створення нових робочих місць, реструктуризація господарства. За таких умов важливо розвивати галузі, які не отримують великих фінансових вкладень. До них відноситься туризм, а особливо такий його вид, як подієвий туризм. Пріоритетність розвитку подієвого туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економіч-

них проблем сучасності. Виконуючи відпочинкову та пізнавальну функції, залучаючи капітальний житловий фонд і наявні природно-рекреаційні ресурси, пам'ятки історико-культурної спадщини, подієвий туризм враховує інтереси виробників та споживачів туристичних послуг, при цьому дає можливість зберігати економічну рівновагу в регіоні. Розвиток його у кожній області України має свою специфіку, зумовлену комплексним впливом різноманітних чинників — історичних, географічних, етнографічних, культурних, економічних, соціальних та інших, які мають свої переваги та недоліки. Забезпечення сприятливих умов

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Марченко О. А., Постол А. А. Подієвий туризм як пріоритетний напрямок розвитку регіону. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 110–113. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-110-113.

References (APA):

Marchenko, O. A., Postol, A. A. (2021). *Podiivnyi turizm yak priorytetnyi napriamok rozvytku rehionu* [Event tourism as a priority area of development of the region]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 110–113 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-110-113.

розвитку івент-туризму на регіональному рівні — це перспективний напрям розвитку підприємництва та розвитку економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для проведення дослідження умов розвитку подієвого туризму в Україні є наукові праці вітчизняних учених, присвячені розробці теоретико-методологічних і методичних основ розвитку сфери послуг взагалі і подієвого туризму. Зокрема, вагомий внесок у вивчення проблеми розвитку подієвого туризму в Україні зробили вітчизняні науковці та фахівці: Д. Басюк, Н. Паньків, Л. Мармоль, К. Вовк, Л. Устименко, О. Бабкін та ін.

Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми в нових економічних умовах залишаються недостатньо вивченими і потребують більш глибоких досліджень.

Мета. Визначити потенційні можливості розвитку подієвого туризму в Україні та Запорізькій області, зокрема оцінити його основні економічні види функціонування для регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перспективних напрямів розвитку економіки країни, за оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), є подієвий або ж івент (event) туризм.

Подієві тури, що поєднують в собі традиційний відпочинок та участь в різноманітних подіях як у світі, так і в Україні, поступово стають дедалі популярнішими. Тому дослідження розвитку подієвого туризму в Україні є актуальним. Подієвий туризм — молодий і надзвичайно цікавий напрям. Унікальні тури, які поєднують в собі традиційний відпочинок та участь у видовищних заходах країни, поступово набувають популярності серед різних мандрівників. Походження подієвого туризму стало сферою наукових досліджень порівняно недавно [1].

В Україні івент-індустрія бере початок з 90-х років ХХ ст. Історично склалося так, що в самостійну сферу івент виділився лише за останні двадцять років. Цей підйом зумовлений відповідністю потребам людей, які у всі часи хотіли отримати нові враження, стати частиною подій, впливати на їх хід і отримати радісне відчуття причетності до чогось більшого. Треба зазначити, що в Україні подієвий туризм розвивається повільно. Тільки з 2002 р. туристичні фірми почали пропонувати послуги з організації подієвих поїздок. Збільшення в'їзного туризму в Україні у зв'язку з подіями не є систематичним і пов'язано з такими подіями як, до прикладу, Євробачення, Євро-2012. Більшість подій в Україні — місцевого й регіонального масштабу, що не надто приваблює навіть українських туристів і не сприяє розвитку в'їзного туризму [2].

Зауважимо, що розвитку подієвого туризму загалом сприяє геополітичне розташування України, етнічний склад населення, багатство народ-

ної культури, обрядовості, особливості традицій і обрядовості, тому безумовно перспективним є проведення етнофестивалів або інших заходів, що становлять національну культуру. Наприклад, Маланка-фести чи Сорочинський ярмарок, які мають всі передумови для того, щоб збирати багато глядачів і учасників. Умовами успішного проведення подібних заходів є, по-перше, затвердження відповідної державної політики, а по-друге, — залучення спонсорів, що підтверджує досвід проведення подієвих заходів за кордоном. В Україні достатньо відомих торгових марок, власники яких із задоволенням вкладали б гроші в популяризацію себе та підтримку національних культурно-мистецьких та спортивних заходів [3]. Діяльність щодо організації та проведення заходів такого характеру має зацікавити насамперед керівництво невеликих міст, або обласних центрів, оскільки розвиток подієвого туризму сприяв би створенню робочих місць та залученню коштів до місцевих бюджетів. Отже, подієвий туризм на сучасному етапі розвитку суспільства є важливим та необхідним явищем, що реалізує майже всі основні функції туризму: економічну, пізнавальну, рекреаційну, виховну та розважальну. Стрімкий розвиток подієвого туризму та необхідність оптимізації його функціонування зумовлюють потребу: ґрунтовних наукових досліджень історії розвитку, прийняття державних програм щодо розвитку подієвого туризму; залучення до його організації спонсорів та меценатів; здійснення ефективної реклами.

Для перспективного розвитку подієвого туризму потрібно здійснити: детальний аналіз подій та пересортувати їх за ознакою цікавості для туристів; вивчити пропозиції подієвого франчайзингу, які можна ввести в регіонах України [2].

Важливою передумовою організації подієвого туру є своєчасне інформування та рекламування події, загальнодоступність до інформації про неї та організація її систематичного проведення. Це дає змогу туристичним фірмам планувати подієву поїздку заздалегідь.

Втім, варто зазначити, що в Україні є чимало відомих та популярних подій, але є невелика кількість туроператорів, які спеціалізуються на організації подієвих турів.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, для більшості регіонів України орієнтація на подієвий туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення. Водночас політична ситуація, що склалася, стала певним поштовхом, адже криза — це ще й час можливостей для готельєрів, рестораторів і турагентств регіону, які переорієнтувалися на внутрішнього туриста [4].

Враховуючи сучасний стан розвитку галузей економіки області експерти наголошують на тому,

що поступово з індустріального центру Запорізька область має стати прибутковою в аграрному та туристичному напрямках. Тому дослідження туристичного потенціалу регіону, визначення пріоритетних перспективних ресурсів, та шляхи наукового обґрунтування шляхів розвитку туристичної галузі Запорізької області є дуже актуальним аспектом наукового сьогодення. В ході численних наукових досліджень, одним із пріоритетних напрямів визначено розвиток Запорізької області як історико-культурного та туристично-рекреаційного центру Півдня України [5].

Тому стратегія розвитку туризму області побудована з урахуванням економічних та соціально-культурних особливостей. Визначено, що розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку. Також важливим є напрямок внутрішнього туризму: розвиток туристичних продуктів та мереж, туристична промоція області, підтримка інноваційних проєктів, культурно-мистецьких заходів, що формують імідж регіону. Тож головною метою розвитку туристичної індустрії в Запорізькій області є створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який має максимально задовольнити потреби туристів, а також збереження історико-культурних, природних, рекреаційних та лікувальних ресурсів [4,5].

В Запорізькій області налічується більше 10 тисяч туристичних об'єктів, є що показувати туристам. Завдяки реалізації Стратегії очікується розширення географії туристичних потоків в області та зростання попиту на туристичний продукт.

Згідно з новою туристичною концепцією «7 на 7», де визнано 7 найяскравіших туристичних напрямків: козацьке, природне, історичне, індустріальне, подієве, видовищне, сакральне, найбільш перспективним вважається подієвий туризм. В рамках розвитку подієвого туризму, в області проводяться великі фестивалі, які отримали велику підтримку мешканців регіону та країн [6].

Особливою популярністю користуються фестивалі «Покрова на Хортиці», «Срібна купальська роса», «Віра. Надія. Любов.», «Ми — українські», «Приазовський інтерфест», «Черешнево» та інші. До Запорізької області приїждять тисячі гостей. Вони знайомляться з українською культурою, козацькими традиціями, беруть участь у театралізованих інтерактивних діях. Справжня родзинка нашого краю — можливість познайомитися з культурою, традиціями та стравами багатьох націй і народів, які населяють область. Болгарські, албанські, грецькі, польські, німецькі та інші національно-культурні товариства бережуть традиції своїх народів і щедро презентують їх в інтер-

культурних містечках на фестивалях, у садибах та музеях [5].

Вже шість років поспіль в Запоріжжі проходить Всеукраїнський фестиваль консервації. Десятки виробників оригінальних домашніх заготовів та здорових продуктів представляють свої доробки на смачному фестивалі. У день фестивалю відбуватиметься безперервний концерт та смачний ярмарок. На гостей свята чекають майстер-класи, фотозона, дегустації, фудзона, конкурси.

Новим в області є проведення масштабного музичного фестивалю ZAPORIZHZNIA JAZZY. Він став доброю традицією. ZAPORIZHZNIA JAZZY об'єднує меломанів із усіх куточків України і не тільки [6].

Висновки. Унікальність нашої країни якнайкраще ілюструють національні традиції, інтеркультурну кухню, етнічну культуру її регіонів. Особливі умови життя українців, перетин торгових шляхів, політичні протистояння — все це внесло коригування у становлення туристичної галузі та подієвого туризму зокрема.

Основною концепцією створення подієвого фестивального туризму в Україні, зокрема і в Запорізькому регіоні, є збереження етнічних та історичних традицій, популяризація внутрішнього туризму, культурне збагачення та заохочення громадян, залучення молоді до громадської діяльності.

Розвиток івент-туризму має великі перспективи у контексті регіонального розвитку. Однак на державному рівні наразі немає підтримки, не розроблено маркетингових заходів для просування подієвого туризму. Не зважаючи на обставини, сьогодення — є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, для більшості регіонів України та Запорізької області зокрема. Орієнтація на подієвий туризм може стати однією з реальних можливостей економічного та культурного розвитку регіонів.

Водночас напружена політична та епідеміологічна ситуація, що склалася в країні на світі в цілому, стала певним поштовхом для розвитку внутрішнього, зокрема подієвого туризму.

Література

1. Вовк К. М. Управління розвитком подієвого туризму в регіоні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «242» Туризм (24 — Сфера обслуговування) / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2020. 264 с. URL : <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Vovk-K. M.-Dysertatsiya-Vchennarada-DF-64.055.015-2021.pdf>.

2. Паньків Н. Є., Мороз В. Р. Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні на прикладі розробленого івент-туру «Від-

крий для себе Покуття». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. № 5 (28). С. 78–82.

3. Marchenko, O., Marmul, L., Pylypenko, K., Velychko, T. & Hranovska, V. (2020). Financial and taxation aspects of tourism activities development. *International Journal of Management*, 11 (3), 287–293.

4. Марченко О. А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі : монографія. Херсон : Айлант, 2014. 362 с.

5. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021–2027 роки. URL : http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf.

6. Стратегія розвитку міста Запоріжжя до 2028 року. URL : https://zp.gov.ua/upload/editor/strategiya_izm.pdf.

References

1. Vovk, K. M. (2020). *Upravlinnya rozvytkom rodiyevoho turizmu v rehioni* [Management of development of rhodium tourism in region]. Grand PhD in Philological sciences thesis. Kharkiv. Retrieved from <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Vovk-K.M.-Dysertatsiya-Vchennarada-DF-64.055.015-2021.pdf> [in Ukr.].

2. Pankiv, N. E. (2018). *Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku podiyevoho turizmu v Ukraini na prykladi rozroblenoho ivent-turu «Vidkryy dlya sebe Pokuttya»* [The modern condition and prospects of development of event tourism in Ukraine on example of developed event tour «Discover Pokuttya»]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*, 28, 78–82 [in Ukr.].

3. Marchenko, O., Marmul, L., Pylypenko, K., Velychko, T. & Hranovska, V. (2020). Financial and taxation aspects of tourism activities development. *International Journal of Management*, 11 (3), 287–293.

4. Marchenko, O. A. (2014). *Transformatsiyi ta udoskonalennya rehionalnoyi struktury turystychnoyi haluzi* [Transformations and improvement of the regional structure of t tourist industry]. Kherson, Aylant Publ. [in Ukr.].

5. *Stratehi ya rozvytku turizmu Zaporizkoyi oblasti na 2021–2027 roky* [Strategies of development of tourism of Zaporozhzhia region for 2021–2027]. Retrieved from http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf [in Ukr.].

6. *Stratehiya rozvytku mista Zaporizhzhya do 2028 roku* [Strategy of development of town of Zaporozhzhia until 2028]. Retrieved from https://zp.gov.ua/upload/editor/strategiya_izm.pdf [in Ukr.].

УДК 338.484:502.131.1(477)

О. А. Леушина,
Н. П. Рибальченко

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ НА РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті досліджено особливості та напрями екологізації перспективних рекреаційних територій України. Розглянуто поняття сталого розвитку туризму, виділено основні фактори, які негативно впливають на розвиток територій, чим стримують розвиток туризму в регіонах. COVID-19 продемонстрував надзвичайну важливість потреби сектору швидко адаптуватися до змін. Однак, незважаючи на все, питання екології і розумного природокористування сьогодні не менш важливі, ніж до пандемії.

Ключові слова: туристична індустрія, екологічні екстерналії, сталий розвиток туризму, екологічно шкідливі технології.

Summary. The article examines the features and directions of greening of promising recreational areas of Ukraine. The concept of sustainable development of tourism is considered, the main factors that negatively affect the development of territories, which hinder the development of tourism in the regions. COVID-19 has demonstrated the critical importance of the sector's need to adapt quickly to change. However, in spite of everything, issues of ecology and rational use of nature are no less important today than before the pandemic.

Key words: tourism industry, ecological externalities, sustainable development of tourism, ecologically harmful technologies.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118

Постановка проблеми. Туристична галузь є однією з перспективних для соціально-економічного розвитку країн. Вона передбачає обдумане використання природних й історико-культурних рекреаційних ресурсів, отримання значних прибутків як суб'єктами туристичного ринку, так і державними інституціями від здійснення підприємницької діяльності, збереження культурних традицій тощо.

Головною метою дослідження є аналіз основних ризиків впливу та обґрунтування рівня невизначеності основних напрямів екологізації перспективних рекреаційних територій України в умовах пандемії. Особливість туристичної галузі в контексті забезпечення сталого розвитку полягає у його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси. Найбільш привабливими для відпочинку остаються рекреаційні території, та саме вони несуть максимальне екологічне навантаження. Туристична індустрія не тільки завдає певної шкоди рекреаційним територіям, а і залежить від інших факторів, які впливають на екологію регіонів відпочинку. На сьогодні туризм дещо обмежений пандемією. Для подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор, уряди країн і Україна також, розробляють антикризові плани в яких екологічний фактор майже не враховується. Однак, на наш погляд, незважаючи на

все, питання розумного природокористування в зонах відпочинку, є не менш актуальними, ніж подолання наслідків кризи спричиненого поширенням COVID-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою для дослідження екологічного туризму став доробок вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них необхідно виокремити праці вчених, таких як: О. О. Бейдик, В. І. Вишневський, О. Ю. Дмитрук, Т. Ю. Сорокіна, В. Є. Борейко, В. П. Кекушев, В. В. Храбовченко, Е. Ю. Колбовський. Однак, аспекти екологізації туристичної діяльності, зокрема, у контексті гарантування екологічної безпеки територій, висвітлено недостатньо.

Мета статті — головною метою дослідження є аналіз основних екологічних ризиків та обґрунтування їх впливу на розвиток рекреаційних морських зон туризму в Україні в період пандемії корона вірусу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільства ніколи не надавав людству настільки комфортного існування, як за останні сто років. Сучасні технології дозволили виробництво нових товарів і послуг, раніше не доступних масовому споживачеві. Напрямки розвитку туристичної сфери визначаються як факторами екзогенного, так й ендогенного характеру, які формуються під

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Леушина О. А., Рибальченко Н. П. Вплив екологічного фактору на розвиток рекреаційних територій. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 114—118. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118.

References (APA):

Leushyna, O. A., Rybalchenko, N. P. (2021). *Vplyv ekolohichnoho faktoru na rozvytok rekreatsiynykh terytorii* [Influence of environmental factors on the development of recreational areas]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 114—118 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-114-118.

впливом вимог часу та суспільства. У свою чергу це призвело до забруднення навколишнього середовища і перевитрат енергії. Зупинити цей процес не майже неможливо, оскільки нові цінності фактично нав'язані людству великими корпораціями, сформували в другій половині XX століття суспільство споживання, яке поширилося по всьому світу. Характерною його рисою є перехід від функціонального використання товарів, тобто використання їх для вирішення певних завдань, до споживання заради самого споживання, наслідування моди, демонстрації статусу, отримання задоволень і т. д. Особливе значення в такому суспільстві набули галузі, які займаються не виробництвом товарів, а стимуляцією їх споживання, наприклад реклама і система кредитування. За таких умов у суспільстві відбувається, з одного боку, криза культурних цінностей, а з іншого — активне зростання промислового виробництва для задоволення запитів громадян та перевиробництво товарів, яке вплинуло на забруднення навколишнього середовища настільки, що це стало глобальною проблемою.

Подібне ставлення призвело до екологічних екстерналій і «прихованих витрат», які замість виробників і споживачів несе навколишнє середовище. Лише недавно в усьому світі стали розуміти, що сміття лежить на звалищах не безкоштовно, людство платить за нього своїм здоров'ям, коли п'є забруднену воду, дихає брудним повітрям. До того ж необхідно зазначити, сміття це дороге задоволення, якби в ціну покупок закладалися витрати на його переробку, споживач не став би купувати без крайньої необхідності одноразові тарілки, різні дрібні товари, упаковані в фольгу, або пластик. Споживаючи паперові рушники, або туалетний папір з первинної вибіленої целюлози, людство щодня знищує до двадцяти семи тисяч дерев.

Не винятком є і туристична галузь. Потік туристів у всьому світі за останні роки різко збільшувався, географія маршрутів розширювалася, а вимоги до послуг зростали. Найбільш привабливими для відпочинку остаються рекреаційні території, саме вони несуть максимальне екологічне навантаження особливо в період відпусток і дитячих канікул. Велика кількість туристів веде до зростає споживання товарів і послуг. Це часто не дозволяє місцевій владі швидко утилізувати відходи та відновити екологічний стан територій. Тому, якщо суспільство хоче мати туристичні напрямки, які будуть приваблювати відпочивальників, треба відійти від суто маркетингового підходу, котрий передбачає лише отримання прибутку, а звернути увагу екологічну стійкість рекреаційних територій.

У 1995 році Всесвітня туристична організація дала визначення сталого туризму: «Сталий

розвиток туризму відповідає потребам нинішніх туристів і приймаючих регіонів, захищаючи і розширюючи можливості на майбутнє». У своєму визначенні СОТ включала екологічну, соціально-культурну та економічну стійкість туризму. До екологічної стійкості відносять оптимальне використання екологічних ресурсів, які складають ключовий елемент розвитку туризму, підтримки основних екологічних процесів і сприяння збереженню природної спадщини і біорізноманіття.

У 2004 році Всесвітня туристична організація додала: «Досягнення сталого туризму — це безперервний процес, і він вимагає постійного моніторингу впливу, в разі необхідності, необхідних профілактичних та / або коригувальних заходів»

Сьогодні з'явилося безліч ініціатив в області стійкого туризму. До них відносяться:

- різні схеми екологічної акредитації, які засвідчують, що компанії є такими ж екологічно чистими, якими вони можуть бути. Деякі з схем порівнюють ефективність компанії (наприклад, споживання енергії та води на одного гостя в готелі) проти галузевого стандарту.

- блакитний прапор, який класифікує пляжі в Європі. Класифікація допомагає цим пляжам приваблювати екологічно чутливих споживачів, яких з кожним роком стає все більше.

- Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) надала допомогу міжнародним туроператорам в створенні Ініціативи туроператорів, яка спрямована на надання тиску на постачальників туристичних продуктів, щоб зробити їх продукцію стійкою.

З перерахованого вище зрозуміло, що туристична індустрія не тільки завдає певної шкоди рекреаційним територіям, а і залежить від інших факторів, які впливають на екологію регіонів відпочинку. Бурхливий розвиток промисловості, благоустрій населених місць неминуче супроводжується зростанням кількості відпочивальників на узбережжі.

Найбільш витребувані на сьогодні є прибережні зони країн з теплим кліматом, до яких відноситься і Україна, хоча сезон відпочинку тут не такий довгий, як у Єгипті, чи Туреччині. Тому проблеми природокористування і розвитку територій приморських узбереж, стають з кожним роком все більш актуальними.

За наявними оцінками експертів, 80 % забруднювачів потрапляють в морське середовище з суші. Деякі утворюються в результаті промислової, сільськогосподарської та гірничодобувної діяльності. Небезпечні речовини, наприклад токсичні важкі метали, стійкі органічні забруднювачі (включаючи пестициди і промислові хімікати), вуглеводні і радіоактивні речовини, в кінцевому підсумку потрапляють в морське середовище через поверхневі і підземні води [1].

Потрапляючи в прибережні води забруднювачі, можуть через харчовий ланцюжок накопичуватися в морських організмах, знижуючи життєздатність екосистеми і створюючи загрозу здоров'ю людей, які споживають в їжу забруднені морепродукти. В останні роки збільшилася кількість випадків шкідливого цвітіння водоростей, в процесі якого можуть утворюватися токсини, які викликають такі харчові захворювання, як смертельне паралітичне отруєння молюсками і сігуетерне отруєння рибою. Такі випадки завдають шкоди рибальству, аквакультури, туризму, перешкоджають використанню питної води і рекреаційних водних ресурсів. Забруднення пляжних зон в даний час є однією з основних небезпек для здоров'я людини.

Сприяючи державам-членам у вирішенні проблем забруднення прибережних і морських екосистем, МАГАТЕ розробило ряд наукових інструментів і методів, які допомагають особам, які приймають рішення, забезпечувати захист морського середовища. У веденні Агентства знаходяться лабораторії навколишнього середовища в Монако і Зайберсдорфі, нижня Австрії, в яких за допомогою ядерних і ізотопних методів вивчаються процеси забруднення та визначаються джерела забруднення.

Наприклад, в океанах накопичуються деякі види пластмас, які повільно розкладаються. Його джерелами є більші шматки пластмаси, які руйнуються в результаті атмосферного впливу або розпаду, добавки для очищувальних засобів і косметичної продукції, синтетичний одяг. Через малі розміри мікропластика його можуть прийняти за планктон різні морські організми: двостулкові молюски, мідії, риби. Разом з накопиченими на ньому забруднювачами мікропластик може переміщатися по всьому харчовому ланцюжку. Мічені ізотопами індикатори допомагають зрозуміти, яким чином мікропластик збирає органічні забруднювачі і переносить їх у морські організми.

Також дослідження «природних архівів», наприклад донних відкладень, коралів і черепашок, проливають світло на історію забруднень морських екосистем. Так, в лабораторії радіометрії МАГАТЕ методами геохронології із застосуванням свинцю-210 і цезію-137 реконструюється історія екологічних змін, яку зберігають відкладення і корали. Такі дослідження допомагають

оцінити темпи забруднення прибережних і морських екосистем.

Морське узбережжя Чорного і Азовського морів є регіонами відпочинку в Україні. Перевищення обсягу забруднень над асиміляційною здатністю морських екосистем, надходження до морів чужинних біологічних видів, використання природних морських ресурсів в обсягах, що перевищують їх потенціал, застосування екологічно шкідливих технологій добування морських ресурсів, транспортування і перевантаження морських вантажів тощо протягом останніх тридцяти років обумовили значні зміни природного стану морського довкілля. Мікробіологічне забруднення прибережних вод стоками комунальних підприємств часто унеможливає їх використання для оздоровлення людей. Хвильова абразія призводить до поширення небезпечних геологічних процесів уздовж усього морського узбережжя. До того ж саме тут розташовані райони, вразливі до підняття рівня моря внаслідок зміни клімату. Зокрема, у зоні затоплення частково, або повністю, можуть опинитися такі популярні морські курорти як Затока, Коблево, Залізний порт, Скадовськ, Кирилівка, Бердянськ та інші. До прогнозованої зони затоплення потрапляють 85 об'єктів, що становлять значний інтерес для туристів, а також 678 об'єктів інфраструктури для відпочинку та туризму (у тому числі — 298 готелів) [2].

Робіт з вивчення рекреаційного навантаження на морські екосистеми Азовського та Чорноморського регіонів вкрай мало. Проте забруднення пляжних зон в даний час є однією з основних небезпек для здоров'я людини. Бурхливий розвиток промисловості, благоустрій населених місць неминує супроводжується зростанням кількості відпочивальників на узбережжі. Треба зауважити, що в останні роки кількість відпочивальників постійно зростала. Як можна бачити з табл. 1, найбільша кількість українців воліє відпочивати за кордоном.

На сьогодні туристична галузь обмежена поширенням коронавірусу. Пандемія COVID-19 найсильніше вдарила по туристичній індустрії в усьому світі. Через пандемію коронавірусу потік туристів у світі скоротився на 65 %. За перші вісім місяців 2020 року кількість міжнародних пасажироперевезень зменшилася на 70 %. Це призвело до втрати 730 млрд доларів, понад 120 мільйонів

Таблиця 1

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (тис.) [3]

Кількість	2017	2018	2019
Усього	2806	4557	6132
В'їзних (іноземних) туристів	39	76	87
Виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон)	2290	4024	5525
Внутрішніх туристів	477	457	520

робочих місць опинилися під загрозою. Україна не стала виключенням. За офіційними даними туристичний бізнес в Україні вже втратив мінімум 1,5 млрд доларів. Тисячі працівників туристичного сектору України втратили роботу [3].

Уряди більшості країн світу закрили свої кордони. COVID-19 продемонстрував надзвичайну важливість потреби сектору швидко адаптуватися до змін. Ключові зрушення для розвитку туризму після COVID19 — це збереження робочих місць, турбота про захист мандрівників, а також дані та дослідження для виявлення тенденцій, які можуть допомогти у відновленні туризму. Для того, щоб запустити галузь після сезону, який, як свідчать наявні дані, було втрачено, потрібно перш за все, розпочати реалізацію програм з підтримки бізнесу, збереження робочих місць туристичного сектору та відновити впевненість людей у безпеці подорожей.

В таких умовах збільшиться кількість бажаючих відпочивати на вітчизняних курортах. Адже, як відомо, у більшості випадків внутрішній туризм є доступнішим і дешевшим за виїзний. Водночас ключова особливість туризму в контексті забезпечення сталого розвитку полягає у його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та не відновлюваними. Незважаючи на це туризм в Україні не отримав жодних конкретних і відчутних заходів для мінімізації наслідків пандемії COVID-19, бо історично вважається відносно малим сектором в українській економіці, та не сприймається як економічно важливий сектор. Якщо порівнювати із середнім реагуванням і типами заходів, запроваджених урядами сусідніх країн і країн-членів ЄС, то туристична галузь в Україні фактично залишається поза увагою влади. Це ще більше ускладнює положення малого та середнього бізнесу, який працює у сфері гостинності, туризму та відпочинку. Цього року в бюджеті країни на розвиток туризму було закладено 240 мільйонів гривень. Ці кошти передбачалися, зокрема, на реалізацію заходів з просування туристичного потенціалу України за кордоном і всередині країни та пілотні проекти щодо розвитку [4]. Тому сподівань на вкладення грошей в налагодження екологічної ситуації рекреаційний регіонів сподіватися важко.

Зараз, в умовах пандемії, споживання різко впало. Світове виробництво знижується, це призводить до зменшення викидів на підприємствах, населення менше споживає, менше витрачається ресурсів, що в свою чергу веде до скорочення відходів. Це природним чином сприятливо відбилося на екологічній ситуації, але науковці з упевненістю прогнозують, що мандри відновляться знову після того, як вакцина проти COVID-19 надійде до загального користування.

При розробці антикризового плану з подолання наслідків впливу COVID-19 на туристичний сектор в Україні необхідно врахувати рекомендації Глобального кризового комітету з туризму, які розподілені за трьома основними напрямками:

1. Управління кризою та пом'якшення наслідків: збереження робочих місць; підтримки самозайнятих працівників; забезпечення ліквідності; сприяння розвитку навичок та перегляду податків, зборів та норм, що стосуються подорожей та туризму.

2. Забезпечення стимулу та прискорення відновлення, зокрема надання фінансових стимулів, включаючи сприятливу податкову політику; скасування обмежень на поїздки, як тільки це дозволить ситуація; сприяння спрощенню оформлення віз; підвищення довіри споживачів.

3. Підготовка до майбутнього: приділяти більше уваги ролі туристичного сектору в економіці країни та досягненні цілей сталого розвитку; розробляти плани готовності до викликів майбутнього та використовувати цю можливість для переходу до циркулярної економіки [5].

4. Через актуалізацію факторів, пов'язаних із виникненням та поширенням вірусу COVID-19, потрібно створювати великі санаторно-курортні комплекси із використанням принципів кластеризації, тобто соціально орієнтованого туризму. Це передбачає врахування загальносвітових і вітчизняних тенденцій щодо важливості розвитку системи охорони здоров'я, гарантування безпечного навколишнього середовища та ін. [6].

Висновки. Пандемія COVID-19 спричинила безпрецедентну кризу в туристичній економіці. Україна повинна переглянути пріоритети, визначені в Плані подолання наслідків пандемії включити заходи спрямовані на підтримку та збереження туристичної галузі, а також на перепланування та прискорення всіх внутрішніх видів діяльності (реорганізація, законодавча база, статистика). Та до всіх економічних підходів треба додавати екологічний фактор, який все з кожним роком більш впливає на привабливість рекреаційних регіонів для відпочинку туристів.

Література

1. Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С., Денищик О. Ю. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля. Київ, 2019.
2. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату / ред. А. Акерманн, С. Садогурської, І. Ставчук. ; Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL : <https://www.facebook.com/ecodiya>.
3. Збірник «Україна у цифрах, 2019» / Державний комітет статистики України. URL : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

4. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>.

5. Внучко С., Тимошенко Т. COVID-19 та соціальний діалог в туристичній галузі: практика ЄС та українські реалії. Київ, 2020. URL : <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12>

6. Рибальченко Н. П. Проблеми державного регулювання в реформуванні туристичної галузі в Україні. *Scientific Journal Virtus*. 2018. № 25, С. 208–212.

References

1. Matus S. A, Levina G. M, Karpyuk T. S, Denishchik O. Yu. (2019). *Bazove doslidzhennia stanu ta napriamiv rozvytku ekolohichnoi polityky Ukrainy ta perspektiv posylennia uchasti orhanizatsii hromadianskoho suspilstva u rozrobsi ta vprovadzhenni polityk, druzhnykh do dovkillia* [Basic study of the state and directions of development of environmental policy of Ukraine and prospects for strengthening the participation of civil society organizations in the development and implementation of environmentally friendly policies]. Kyiv.

2. Ackermann, A., Sadogurska, S., Stavchuk, I. (Eds). *Pidvyshchennia rivnia moria v Ukraini vnaslidok zminy klimatu* [Sea level rise in Ukraine due to climate change]. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

3. State Statistics Service of Ukraine (2020). *Ukraina u tsyfrakh, 2019* [Ukraine in Figures, 2019]. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.

4. National Institute for Strategic Studies. Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>.

5. Vnuchko, S., Tymoshenko, T. (2020). *COVID-19 ta sotsialnyi dialoh v turystychnii haluzi: praktyka YeS ta ukrainski realii* [COVID-19 and social dialogue in the tourism sector: EU practice and Ukrainian realities]. Retrieved from <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12>.

6. Rybalchenko, N. P. (2018). *Problemy derzhavnoho rehuliuвання v reformuvanni turystychnoi haluzi v Ukraini* [Problems of governmental regulation in the reformation of the tourist department of Ukraine]. *Scientific Journal Virtus*, 25, 208–212.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Анотація. розглянуто напрямки розвитку бухгалтерського обліку країни в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, внутрішній контроль, міжнародні стандарти фінансової звітності, обліково-контрольне забезпечення, облікова політика, якість облікової інформації, професійне судження бухгалтера, управління діяльністю підприємств.

Summary. The directions of development of accounting of the country in the conditions of application of the international standards of the financial reporting are considered.

Key words: accounting, financial reporting, internal control, international financial reporting standards, accounting and control support, accounting policy, quality of accounting information, professional judgment of an accountant, management of enterprises.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-119-127

Постановка проблеми. Глобалізація економічних відносин актуалізувала питання перегляду підходів до формування нової парадигми бухгалтерського обліку і контролю з урахуванням сучасних потреб системи управління діяльністю суб'єктів господарювання та положень стратегії розвитку економіки України загалом. На сучасному етапі міжнародної інтеграції економік різних країн особливого значення набули міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). За інформацією Ради з МСФЗ станом на травень 2020 року їх застосовують у 166 країнах світу. Загальний обсяг ВВП країн, які вимагають від резидентів використовувати міжнародні стандарти фінансової звітності складає близько 40 трлн дол. США, що становить 48 % від загальної суми світового ВВП. Частка країн Європейського Союзу (ЄС) у загальній сумі ВВП країн, підприємства яких використовують міжнародні стандарти фінансової звітності, становить лише 48 % (19 трлн. дол. США).

В Україні пріоритетним напрямом Загальнодержавної програми адаптації законодавства до законодавства Європейського Союзу (ЄС) визнано бухгалтерський облік і фінансову звітність. Очевидно, що впровадження та застосування в Україні міжнародні стандарти фінансової звітності не може обмежуватися лише процесом адаптації вітчизняного законодавства у сфері бухгал-

терського обліку і звітності. Передовсім важливо переосмислити роль та значення бухгалтерського обліку та контролю як важливих функцій сучасної системи управління діяльністю суб'єктів господарювання, які забезпечують генерування економічної інформації для прийняття управлінських рішень та формування стратегії майбутнього розвитку підприємств в умовах глобалізації економічних відносин.

Для удосконалення обліково-контрольного забезпечення управління діяльністю вітчизняних підприємств важливо випрацювати сучасну парадигму бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика теорії, методології та організації бухгалтерського обліку і контролю діяльності підприємств за МСФЗ є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Найбільш ґрунтовні науково-практичні результати висвітлили у своїх роботах, зокрема: С. Ф. Голов [3], Н. О. Гура, К. Грабовські [4], В. М. Жук [2], С. Я. Зубілевич [7], Т. О. Каменська, Г. Г. Кірейцев, Л. М. Кіндрацька, Т. Б. Крылова [6], М. В. Кужельний, Р. В. Кузіна, Ю. А. Кузьмінський, Г. І. Купалова, В. М. Костюченко [3], Р. О. Костирко, Я. Д. Крупка, С. О. Левицька [7], С. Ф. Легенчук, Л. Г. Ловінська, Н. О. Лоханова, Н. М. Малюга, Т. Г. Мель-

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Пилипенко К. А. Напрями розвитку бухгалтерського обліку країни в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 119–127. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-119-127.

References (APA):

Pylypenko, K. A. (2021). *Naпriamy rozvytku bukhgalterskoho obliku krainy v umovakh zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti* [Directions of development of accounting of the country in the conditions of application of the international standards of the financial reporting]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 119–127 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-119-127.

ник, Г. В. Мисака, Є. В. Мних, Л. В. Нападовська, В. М. Пархоменко, О. А. Петрик, О. М. Петрук, М. С. Пушкар [7], В. С. Рудницький, П. Т. Саблук, В. В. Сопко, С. В. Свірко, І. П. Скларук, О. В. Харламова, Л. В. Чижевська, М. Г. Чумаченко, В. Г. Швець, Я. В. Шеверя, В. О. Шевчук, М. М. Шигун, С. Б. Шипіна [14], І. Й. Яремко.

Метою статті є визначення напрямів розвитку бухгалтерського обліку в Україні в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності у країнах з перехідною економікою свідчить про виникнення певних проблем, пов'язаних, передовсім із обраними підходами до впровадження глобальних реформ у національних системах бухгалтерського обліку. Сучасні тенденції розвитку світової економіки свідчать про посилення процесів глобалізації та інтеграції, що сприяє виходу та закріпленню компаніями країн світу власних позицій на світових ринках капіталу. Глобалізація світової економіки має такі наслідки для гармонізації бухгалтерського обліку: підвищення мобільності капіталу і, як наслідок, потреба інвесторів у єдиних підходах вимірювання, оцінки та обслуговування таких інвестицій для прийняття ними обґрунтованих рішень. Крім того, очікується, що використання МСФЗ забезпечить підвищення якості фінансової звітності та подання повної інформації про результати діяльності підприємств. Водночас при переході на міжнародні стандарти фінансової звітності особливої уваги потребують шляхи

вирішення внутрішніх проблем підприємств, що визначаються поточними управлінськими завданнями і включають недостатність кваліфікованого персоналу, недосконалість системи збору інформації та збільшення кількості пакетів звітності (складанні звітності за МСФЗ та національними стандартами).

За даними Ради з МСФЗ станом на травень 2020 року 166 країн світу використовують МСФЗ або заохочують до використання публічні компанії для складання фінансової звітності (рис. 1).

На підставі аналізу інформації, поданої у профілях країн виокремлено чотири підходи до застосування МСФЗ компаніями-резидентами у кожній зі 166 країн:

1. Майже всі країни (156 з 166) взяли на себе зобов'язання підтримувати єдиний набір високоякісних глобальних стандартів бухгалтерського обліку за винятком Єгипту, Белізу, Парагваю, Бермудських островів, Макао, Кайманових островів, Сурінаму, Албанії, Швейцарії та В'єтнаму, які не взяли на себе такого зобов'язання. Відповідним державним органом у всіх країнах (крім Белізу, Бермудських островів, Кайманових островів, Єгипту, Макао, Сурінаму, Швейцарії та В'єтнаму) публічно визнаються МСФЗ як єдиний набір глобальних стандартів бухгалтерського обліку. За відсутності публічної заяви, МСФЗ широко використовуються підзвітними організаціями (біржовими компаніями та фінансовими установами) в Беліз, Бермудських островах, Кайманових островах та Швейцарії;

2. 144 країн (87 % від загальної кількості) вимагають застосування МСФЗ всіма або більшістю внутрішніх державних підзвітних підрозділів (лістингових компаній та фінансових установ) на власних ринках капіталу;

3. 13 країн дозволяють, а не вимагають застосування МСФЗ (Бермудські острови, Кайманові острови, Гватемала, Гондурас, Японія, Мадагаскар, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Сурінам, Швейцарія, Тимор-Лешті, Узбекистан);

4. 9 країн використовують національні або регіональні стандарти обліку (Болівія, Китай, Єгипет, Гвінея-Бісау, Індія, Макао, Нігер, США, В'єнам)

Результати аналізу інформації Ради з МСФЗ про кількість країн та способи використання МСФЗ для малих підприємств засвідчують, що тільки у 86 країнах (51 % від загальної кількості) МСФЗ для МП вимагаються або дозволяються до використання, 11 країн (7 %) розглядають МСФЗ для МП як такі, що можуть застосовуватися для відображення інформації про діяльність малих підприємств у фінансовій звітності. Водночас, 69 країн (42 %) не використовують

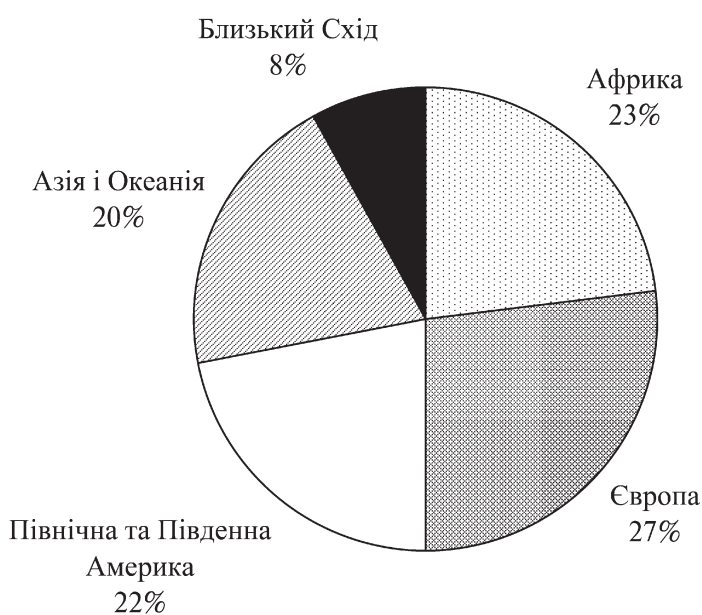

Рис. 1. Структура країн світу, що застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності станом на травень 2020 р. (розроблено автором на основі [1])

ють та не розглядають можливим застосування МСФЗ для МП (рис. 2).

Показник ВВП країн, компанії яких використовують МСФЗ, є близько 40 трильйонів дол. США, що становить понад 48 % від загальної суми світового ВВП. Частка країн ЄС у загальній сумі ВВП країн, компанії яких використовують МСФЗ, становить лише 48 % (19 трильйонів дол. США), решта країн відповідно продукують 52 % (21 трильйонів дол. США) [1].

У європейських країнах застосування МСФЗ здійснюється відповідно до Регламенту Європейського Союзу ЄС від 19 липня 2002 р. № 1606/2002, згідно з яким встановлено обов'язковість складання консолідованої фінансової звітності відповідно до МСФЗ компаніями, що знаходяться у лістингу. Іншим компаніям дозволено застосовувати МСФЗ при складанні річної звітності [4].

Використання МСФЗ для ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності

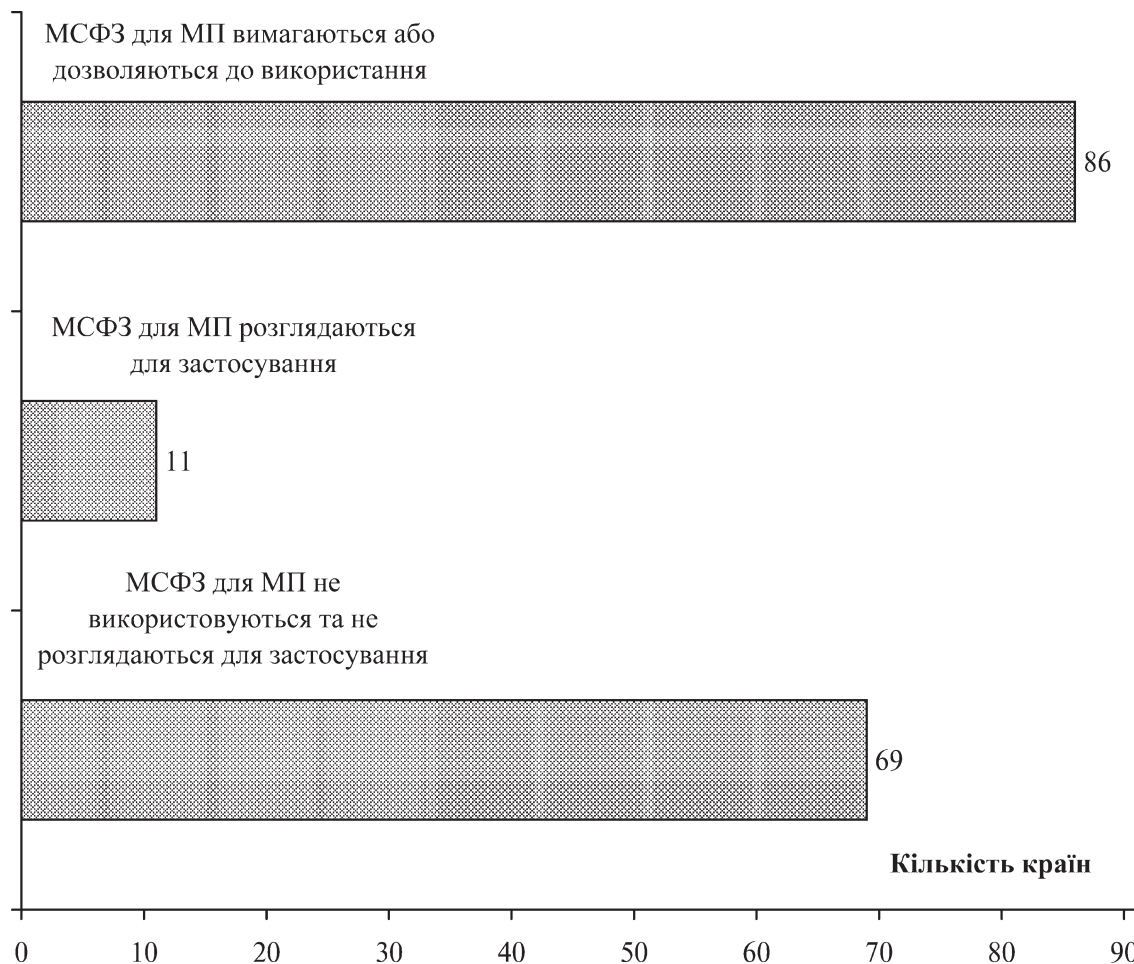

Рис. 2. Кількість країн, які застосовують МСФЗ для МП станом на травень 2020 р.
(проілюстровано автором на основі [1])

компаніями різних країн свідчить про позитивну тенденцію детінізації облікової інформації про фактичні результати господарської діяльності. На даний час використовується у світі кілька систем бухгалтерського обліку залежно від регіональних, економічних, політичних та соціальних особливостей. Загальновідомий підхід поділу облікових систем на такі моделі: англосаксонська, континентальна, південноамериканська та ісламська моделі.

Запровадження МСФЗ у країнах світу можливо подати у таких розрізах [6, с. 16]:

— прямий дозвіл діє для лістингових компаній за допомогою спеціальних процедур (країни Європейського союзу);

— запроваджено конвергенцію МСФЗ та національних стандартів для лістингових компаній (США, Японія);

— використано конвергенцію МСФЗ та національних стандартів для всіх компаній (Великобританія);

— діє конверсія МСФЗ у національні стандарти (Нова Зеландія, Австралія, Гонконг, Сингапур);

— розроблено нові і вдосконалено чинні національні стандарти з метою їх відповідності МСФЗ з урахуванням національних особливостей (Індія);

— визнано національні стандарти еквівалентними МСФЗ (країни ЄС, Канада, Японія та США);

— прямо запроваджено МСФЗ як національні стандарти для усіх компаній (Гондурас, Нова Гвінея).

Окремі країни при переході на МСФЗ аргументують таке рішення можливістю заощадити кошти на розробку власних стандартів і використати їх на практичне впровадження міжнародних стандартів. Дещо інше бачення до поділу країн світу задекларовано Комітетом Міжнародних стандартів фінансової звітності, на офіційному сайті якого визначено чотири категорії країн за рівнем запровадження МСФЗ:

— повномасштабне впровадження МСФЗ для всіх компаній, незалежно від того, чи включені вони до біржового лістингу чи ні. Цій категорії відповідають 36 країн;

— обов'язкове дотримання МСФЗ тільки для компаній, включених в біржового лістингу (Китай, Естонія, Гонконг і Латвія);

— країни, законодавство яких допускає застосування МСФЗ або інших міжнародно-визнаних принципів звітності замість національних правил (Данія, Німеччина, Угорщина та Нідерланди);

— країни, національні стандарти фінансової звітності яких наближаються до МСФЗ (Єгипет, Малайзія, Сінгапур і Південна Африка), причому ступінь наближеності національних стандартів до МСФЗ варіюється [5, с. 11].

Розвиток підприємницької діяльності супроводжується зростанням ролі міжнародної інтеграції у сфері економіки, що вимагає перегляду існуючих методик бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Застосування міжнародних стандартів фінансової звітності підвищує прозорість, порівнянність фінансової звітності, забезпечує поширення достовірної інформації серед її користувачів, якими дедалі частіше виступають не тільки державні податкові органи, фінансові установи, але і потенційні інвестори.

Це актуалізує потребу узгодження законодавства України із міжнародними стандартами і створенні сприятливих умов для застосування МСФЗ вітчизняними підприємствами. По суті йдеться про необхідність однозначного сприйняття та можливості порівняння ключових фінансових показників компаній різних країн, що працюють в різних сферах економіки, що пов'язано з процесом інтернаціоналізації ринків капіталу. Саме це призвело до розробки міжнародних стандартів, покликаних уніфікувати вимоги до інформації, яка подається компаніями у фінансової звітності. Починаючи з 1 січня 2005 року з метою гармонізації обліку і звітності у країнах Європейського Союзу оголошено про намір вимагати застосування МСФЗ для підготовки фінансових звітів компаній, акції яких перебувають в обігу на організованих ринках

ЄС. Водночас, нелогічно було ігнорувати своєрідну законодавчу, фінансову, корпоративну та історичну культури кожної країни, завдяки яким було відпрацьовано власну унікальну систему бухгалтерського обліку за такими критеріями як складова власного капіталу та спрямованість фінансової звітності для країн ЄС.

Система бухгалтерського обліку в Україні із домінуванням державної спрямованості та слабкою складовою власного капіталу відноситься до першої групи країн. Оскільки Міжнародна рада зі стандартів бухгалтерського обліку не має реальних повноважень та впливу на застосування МСФЗ компаніями, в кожній країні запроваджуються національні стандарти. Моніторинг процесу застосування національних стандартів здійснюється або державними органами регулювання в сфері бухгалтерського обліку та звітності, або професійними організаціями. Слід вказати на існування різних підходів до розробки національних стандартів бухгалтерського обліку відповідно до положень та концепцій МСФЗ (рис. 4).

Головна мета МСФЗ полягає у наданні достовірної та повної інформації у фінансовій звітності суб'єктів господарювання, незалежної від зовнішніх факторів впливу фіскальних органів чи інших користувачів. В умовах застосування МСФЗ принцип превалювання сутності відображення операцій над юридичною формою є одним із основоположних, що визначає якість облікової інформації. Проте, в умовах невизначеності або відсутності відповідних стандартів обліку для відображення специфічних операцій суб'єктів господарювання, необхідне професійне судження для визнання та оцінки цих операцій і відображення їх у фінансовій звітності. Для повного розуміння фактів та інформації, яка бралася до уваги при висловленні професійного судження відповідальною особою, у примітках до фінансової звітності така інформація має бути детально розкрита та підтверджена аудиторським висновком [2].

Підвищення рівня якості інформації у фінансовій звітності суб'єктів господарювання та посилення уваги до застосування МСФЗ в організації та методології бухгалтерського обліку і звітності в Україні передбачає виконання таких умов:

— ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності незалежно від стандартів обліку, що застосовуються суб'єктом господарювання. Його спрямування — формування якісної, достовірної та повної облікової інформації про діяльність без прив'язки на задоволення інформаційних запитів окремих груп користувачів. У вітчизняних реаліях взаємовідносин платників податків та державних фіскальних органів, бухгалтерський персонал підприємств, при трактуванні та відображенні операцій у бухгалтерському

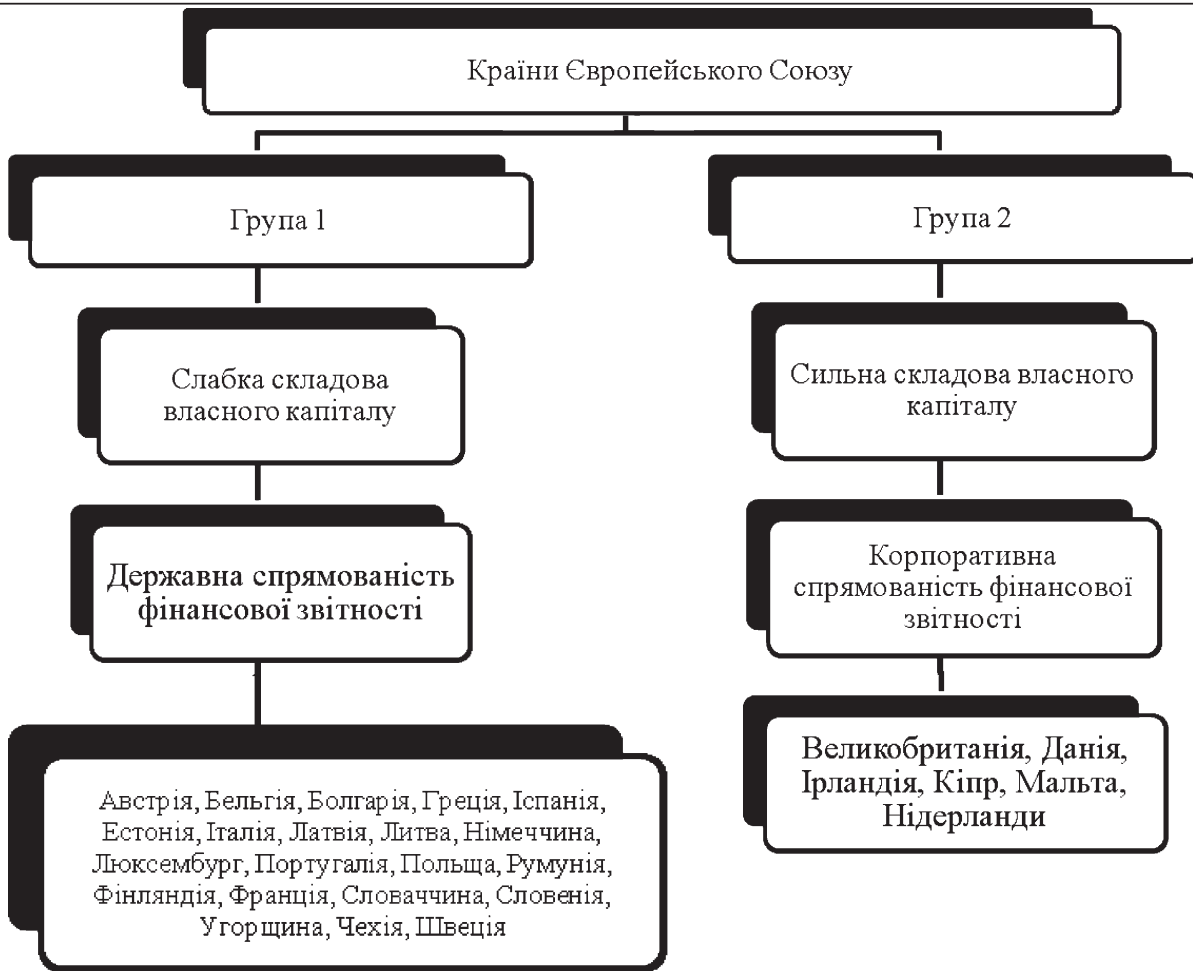

Рис. 3. Класифікація систем бухгалтерського обліку країн Європейського Союзу (розроблено автором на основі даних [13])

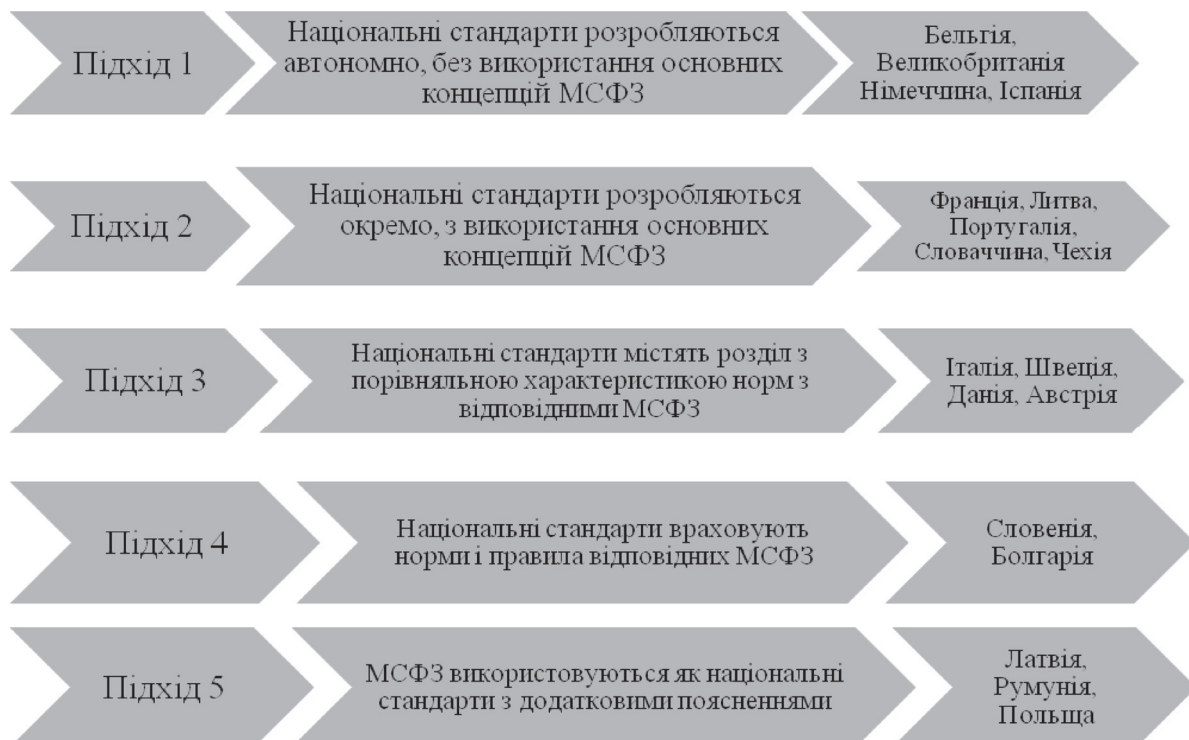

Рис. 4. Підходи до застосування МСФЗ при розробці національних стандартів країнами Європейського Союзу (розроблено автором на основі даних [14])

обліку і звітності (особливо у податковій звітності) має опиратися на власне професійне судження, що в подальшому впливатиме на об'єкт оподаткування. Поки що при відображенні інформації у бухгалтерському обліку перевага надається скоріше юридичній формі, а ніж сутності господарських операцій. Підтвердженням цьому є такі дані Державної податкової служби України: у січні-серпні 2018 року на розгляді у судах різних інстанцій перебували 46,2 тис. справ за позовами платників податків до територіальних органів ДПС про визнання недійсними/нечинними податкові повідомлення-рішення на загальну суму 192,9 млрд грн, з них на користь платників податків вирішено лише 3,5 тис. справ на суму на 13,4 млрд грн, що становить 7,5 % від загальної кількості поданих позовів [9];

— зміна пріоритетів при складанні фінансової звітності у контексті відходу від орієнтації на державу, як єдиного замовника і користувача інформації фінансової звітності суб'єктів господарювання. Запровадження МСФЗ має сприяти процесу змін пріоритетів формування фінансової звітності;

— перекваліфікація та підвищення професійного досвіду бухгалтерського персоналу вітчизняних підприємств. За даними міжнародної організації АССА станом на серпень 2020 року в Україні налічується 500 дійсних членів АССА та 1750 здобувачів вищої освіти, які навчаються за кваліфікаційними програмами на здобуття кваліфікації у сфері МСФЗ [10].

Досвід переходу на МСФЗ у країнах з перехідною економікою свідчить, що їх виникнення великою мірою пов'язане із обраним підходом до впровадження глобальних реформ у системі бухгалтерського обліку і звітності.

Процеси глобалізації світової економіки, необхідність забезпечення прозорості функціонування міжнародних ринків капіталу, посилення захисту прав інвесторів окреслюють нові вимоги до удосконалення процедур збору, обробки та розкриття економічної інформації про господарську діяльність суб'єктів господарювання. В Україні процес реформування бухгалтерського обліку та впровадження методології формування економічної інформації згідно з міжнародними стандартами для забезпечення відкритості, прозорості та зіставлення показників фінансової звітності триває вже більше п'ятнадцяти років. Відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [11], бухгалтерський облік компаній визначено однією з пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства ЄС. З цієї метою ухвалено низку законодавчо-нормативних актів для вдосконалення системи бухгалтерського обліку та

фінансової звітності в Україні з урахуванням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності та законодавства ЄС.

Суттєве значення для ефективного запровадження МСФЗ в Україні має саме досвід країн з перехідною економікою та країн-сусідів. Це пояснюється історичними аспектами функціонування економік країн та схожими умовами ведення господарської діяльності. Наявність однакових економічних проблем на території пострадянського простору стимулює уряди країн до пошуку спільних підходів у формуванні системи бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Аналіз досвіду першого впровадження та використання МСФЗ країнами з перехідною економікою дав змогу виокремити основні недоліки процесу застосування норм міжнародних стандартів при веденні бухгалтерського обліку та складанні фінансової звітності, які притаманні також Україні:

1. Відсутність стандартизованих вимог щодо застосування МСФЗ, а також методичних рекомендацій використання МСФЗ у практичній діяльності, що породжує різні відхилення у поданні інформації суб'єктами господарювання у фінансовій звітності. У зв'язку з цим можуть виникати труднощі при порівнянні фінансової звітності, складеної за різними підходами, та співставленні фінансових показників звітності у різних країнах.

2. Відсутність достатньої кількості висококваліфікованих спеціалістів для складання звітності відповідно до МСФЗ, а також наявних засобів для підготовки таких спеціалістів, що знижує якість фінансової звітності. У країнах, які запровадили МСФЗ для ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності наявна велика потреба у кваліфікованих бухгалтерах і аудиторів для складання фінансової звітності згідно з вимогами МСФЗ. З проблемою нестачі кваліфікованих кадрів при впровадженні МСФЗ, що значно ускладнило цей процес, стикаються країни з перехідними економіками (Грузія, Вірменія, Румунія). МСФЗ передбачають оцінку тих чи інших подій та операцій, що відображаються у фінансовій звітності, в той час як бухгалтери, які готувалися в умовах планової економіки і детальної регламентації, не мають досвіду оцінки бухгалтерських подій. Одним зі шляхів подолання цієї проблеми для великих компаній може бути залучення аудиторських фірм для підготовки фінансової звітності за МСФЗ. У цьому випадку може виникнути проблема незалежності аудиторів. Певна річ, важливо забезпечити підготовку (перепідготовку) бухгалтерів, з наданням їм компетенцій в частині складання фінансової звітності за МСФЗ.

3. Низький рівень контролю за процесом застосування МСФЗ у практичній діяльності суб'єктів господарювання через брак відповідних

спеціалістів та професійних організацій. Не відпрацьовано також питання відповідальності аудиторів, не виключені випадки недобросовісного виконання ними своїх обов'язків. Не завжди спроби впровадження МСФЗ в країні підтримуються бухгалтерською та аудиторською громадськістю. У цьому контексті важливо налагодити співпрацю «великої четвірки» аудиторських компаній з місцевими професійними організаціями бухгалтерів та аудиторів для підвищення ефективності їх діяльності. Аудиторські компанії «великої четвірки» мають можливість використовувати великий досвід для складання та аудиторської перевірки фінансової звітності, складеної відповідно до МСФЗ, набутий в міжнародній системі своїх підрозділів.

4. Будь який нормативний акт про впровадження МСФЗ породжує низку питань стосовно адаптації його змісту до національної практики складання фінансової звітності. МСФЗ розроблені на концептуальній основі, втім детальної інструкції щодо їх використання не опрацьовано. З огляду на це має бути центральний національний орган, створений для управління процесом впровадження та подальшого застосування МСФЗ. З метою уникнення розбіжностей у трактуванні МСФЗ різними країнами, центральний національний орган повинен постійно контактувати з Радою МСБО щодо інтерпретації МСФЗ.

5. Проблема застосування МСФЗ малими та середніми підприємствами. У них відсутні відповідні ресурси, а потреби для застосування МСФЗ при складанні фінансової звітності вкрай мінімальні, через що впровадження МСФЗ такими підприємствами неактуальне. Правління Ради МСБО розглядає питання щодо розробки інструкції для застосування МСФЗ для малих підприємств. Окремі країни також намагаються вирішити дану проблему. До прикладу, у Великобританії діє особливий стандарт для малих підприємств. У Новій Зеландії, де складання фінансової звітності значно наближено до МСФЗ також затверджено Концепцію диференційованої звітності. Це дозволяє малим підприємствам готувати модифіковані варіанти фінансової звітності. Така модифікація допускається в питаннях розкриття інформації, а не у визнанні або оцінці [12].

Переваги від використання МСФЗ при складанні фінансової звітності в Україні стосуються як мікроекономічного, так і макроекономічного рівнів економіки. Серед переваг на мікроекономічному рівні економіки акцентуємо такі:

- зростання ринкової капіталізації;
- вихід на міжнародні ринки капіталу і зниження ціни залученого капіталу;
- можливість ефективнішого використання інформації для прийняття управлінських рішень.

До основних переваг на макроекономічному рівні економіки віднесено:

— надходження іноземних інвестицій в економіку країни;

— більша прозорість звітності вітчизняних компаній і як наслідок — покращення іміджу бізнесу закордоном;

— глибша інтеграція економіки країни у світову економічну систему;

— підвищення якості статистичної інформації і можливість її порівняння.

З теоретичної точки зору єдиний пакет якісних міжнародних стандартів фінансової звітності має забезпечувати ефективний розподіл вільного капіталу на міжнародних ринках. Прийняття рішення країною про застосування МСФЗ обґрунтовується необхідністю залучення іноземних інвестицій через зрозумілість та прозорість фінансової звітності резидентів.

Однак частка суб'єктів господарювання, які складали фінансову звітність відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності становила 0,67 % у 2012 р., 1,00 % у 2013 р., 1,08 % у 2014 р., 1,27 % у 2015 р., 1,34 % у 2016 р., 1,3 % у 2017 р., 1,39 % у 2018 р. та 1,35 % у 2019 р.

Ці дані свідчать про низький рівень заінтересованості у формуванні фінансової звітності відповідно до МСФЗ, перш за все, серед підприємств, які не зобов'язані відповідно до законодавства застосовувати міжнародні стандарти при складанні фінансової звітності.

В Україні значну частку у структурі підприємств становлять малі підприємства (в середньому 95 % за 2010–2019 рр.), з яких близько 80 % є мікропідприємствами [5]. Питома вага середніх підприємств складає близько 5 %, а частка великих підприємств дуже мала (0,2 % у загальній кількості підприємств). Така структура підприємств за їх розмірами вважається нормою у розвинених країнах, адже саме малий та середній бізнес є рушійною силою для розвитку економіки, формування дохідної частини бюджету країни, створення робочих місць.

Цим можна пояснити низьку частку підприємств, які застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності при складанні фінансової звітності, оскільки підприємства, які відповідно до законодавства зобов'язані формувати звітність відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності відносяться до категорії великих. Середні та малі підприємства у зв'язку з додатковими витратами, необхідністю пошуку фахівців зі знаннями та досвідом формування звітності відповідно до МСФЗ, відсутністю мотивації та іншими факторами не зацікавлені у формуванні фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів.

Прийняття та запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в окремо взятій країні відбувається в середовищі та під впливом

певних економічних, політичних, правових і культурних чинників. Міжнародна федерація бухгалтерів на основі досліджень різних думок фахівців з міжнародної фінансової звітності, представників національних організацій професійних бухгалтерів, національних органів стандартизації, регулюючих органів визначила такий типовий перелік аспектів, які впливають на процес застосування міжнародних стандартів фінансової звітності [12]:

— мотивування до впровадження МСФЗ для державних органів та суб'єктів господарювання;

— регулювання процесу запровадження, використання та адаптації міжнародних стандартів фінансової звітності у практичній діяльності суб'єктів господарювання;

— історично-культурний аспект системи бухгалтерського обліку і звітності окремих країн;

— доступність змісту, складність та структура МСФЗ;

— наявність якісного перекладу МСФЗ мовою країни, яка планує впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності;

— додаткові фінансові витрати для суб'єктів господарювання в процесі впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності.

На найближчу перспективу тенденціями розвитку бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності доцільно визнати:

— подальший процес застосування міжнародних стандартів фінансової звітності через законодавчу вимогу до обов'язковості формування фінансової звітності відповідно до МСФЗ із затвердженням переліком суб'єктів господарювання;

— підвищення мотивації до впровадження МСФЗ суб'єктами господарювання, діяльність яких орієнтована на міжнародні ринки збуту продукції і передовсім на ринок Європейського Союзу;

— удосконалення спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності для мікро та малих підприємств з урахуванням вимог МСФЗ для малого бізнесу;

— підняття рівня знань та практичних навичок застосування МСФЗ фахівцями у сфері бухгалтерського обліку через систему закладів вищої освіти та професійних організацій.

Висновки. Надалі в Україні відбуватиметься поступовий перехід суб'єктів господарювання на застосування МСФЗ при веденні бухгалтерського обліку і складанні фінансової звітності, що пояснюється збільшенням кількості підприємств, які підпадають під законодавчу обов'язковість застосування МСФЗ, а також підприємств, які у зв'язку із виходом на міжнародні фондові ринки будуть зацікавлені у формуванні фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ.

Література

1. Analysing the use of IFRS Standards (2018). URL : <http://www.ifrs.-org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standardsbyjurisdiction/#analysis> (дата звернення : 12.02.2020).

2. Жук В. М. Розвиток функцій бухгалтерського обліку. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 71–76.

3. Голов С. Ф., Костюченко В. М., Кулага О. М. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами : метод. посіб. Київ : ФПБАУ, 2013. 267 с.

4. Грабовські К. МСФЗ 1, що застосовується у Директиві про prospect емісії — рекомендації ESMA та досвід Польщі. URL : <http://msfz.minfin.gov.ua> [дата звернення : 10.12.2020].

5. Кількість підприємств за їх розмірами / Державна служба статистики України : веб-сайт. URL : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/kilkist-pidpriemstv-za-ikh-rozmiramy-za-vydamy-ekonomichnoi-diialnosti> [дата звернення : 10.10.2020].

6. Крылова Т. Б. Первые итоги внедрения МСФО за рубежом. URL : <http://www.nsf.ru/docs/first%20results.pdf> [дата звернення : 17.12.2020].

7. Позняковська Н. М., Зубілевич С. Я., Міклуха О. Л. та ін. Обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання в умовах євроінтеграції : монографія. Рівне : НУВГП, 2019. 414 с.

8. Отчет о международном опыте применения МСФО. Часть I. URL : http://fkcb.ffms.ru/catalog.asp?ob_no=1794 [дата звернення : 12.01.2021].

9. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України : веб-сайт. URL : <http://sfs.gov.ua/diialnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannyapodatkovih/-informatsiya-schodo-oskarjen-rishen/350> [дата звернення : 26.12.2020].

10. Офіційний сайт Асоціації присяжних сертифікованих бухгалтерів (АССА) : веб-сайт. URL : www.accaglobal.com [дата звернення : 26.12.2020].

11. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. №1629-IV. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> [дата звернення : 30.01.2021].

12. Cohn M. IFAC sees greater adoption of global accounting standards (2019). URL: <https://www.accountingtoday.com/news/ifac-sees-global-accounting-standards-adoption> (дата звернення : 09.11.2020).

13. Бондаренко О. С. Особливості організації бухгалтерського обліку у зарубіжній та вітчизняній практиці. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2377>. (дата звернення : 12.01.2021).

14. Шипіна С. Б. Зарубіжний досвід розкриття інформації про фінансові результати у фінансовій звітності за МСФЗ. *Науковий вісник Херсон-*

ського державного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 17 (4). С. 147–150. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(4\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(4)__38) (дата звернення: 17.02.2021).

References

1. Analysing the use of IFRS Standards (2018). URL : <http://www.ifrs.-org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standardsbyjurisdiction/#analysis> (accessed date : 12.02.2020).
2. Zhuk, V. M. (2016). *Rozvytok funktsiy bukhalterskoho obliku* [Development of accounting functions]. *Ekonomika APK*, 6, 71–76.
3. Holov, S. F., Kostyuchenko, V. M., Kula-ha, O. M. (2013). *Transformatsiya finansovoyi zvitnosti ukrayinskykh pidpryyemstv u finansovu zvitnist za mizhnarodnymi standartamy* [Transformation of financial reporting of Ukrainian enterprises into financial reporting according to international standards]. Kyiv, FPBAU Publ., 267 c.
4. Hrabovski, K. *MSFZ 1, shcho zastosovuyetsya u Dyrektyvi pro prospekt emisiyi — rekomendatsiyi ESMA ta dosvid Polshchi* [IFRS 1 applied in the Prospectus Directive — ESMA recommendations and the experience of Poland]. Available at : <http://msfz.minfin.gov.ua>.
5. State Statistics Service of Ukraine (2020). *Kilkist pidpryyemstv za yikh rozmiramy* [Number of enterprises by their size]. Available at : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/kilkist-pidpryyemstv-za-ikh-rozmiramy-zavydamy-ekonomichnoi-diialnosti>.
6. Krylova, T. B. *Pervyye itogi vnedreniya MSFO za rubezhom* [First results of IFRS implementation abroad]. Available at : <http://www.nsfo.ru/docs/first%20results.pdf>.
7. Pozniakovska, N. M., Zubilevych, S. Ia., Miklukha O. L. & oth. ((2019). *Oblikovo-analitychne zabezpechennya subyektiv hospodaryuvannya v umovakh yevrointehratsiyi* [Accounting and analytical support of business entities in terms of European integration]. Rivne, NUVHP Publ. 414 s.
8. *Otchet o mezhdunarodnom opyte primeneniya MSFO* [Report on international experience in applying IFRS]. Part 1. Available at : http://fkcb.ffms.ru/catalog.asp?ob_no=1794.
9. State Fiscal Service of Ukraine. Available at : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannyapodatkovih/-informatsiya-schod-oskarjen-rishen/350>.
10. Official website of the Association of Chartered Certified Accountants. Available at : www.acaglobal.com.
11. *Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny do zakonodavstva Yevropeyskoho Soyuzu* [On the National Program of Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union]. Available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
12. Cohn, M. (2019). IFAC sees greater adoption of global accounting standards. Available at : <https://www.accountingtoday.com/news/ifac-sees-global-accounting-standards-adoption>.
13. Bondarenko, O. S. (2013). *Osoblyvosti orhanizatsiyi bukhalterskoho obliku u zarubizhniy ta vitchyznaniy praktytsi* [Features of the organization of accounting in foreign and domestic practice]. *Efektivna ekonomika*, 10. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2377>.
14. Shypina, S. B. (2016). *Zarubizhnyy dosvid rozkryttya informatsiyi pro finansovi rezultaty u finansoviy zvitnosti za MSFZ* [Foreign experience in disclosing information about financial results in IFRS financial statements]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 17 (4), 147–150. Available at : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17\(4\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(4)__38).

ВІДОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антошкін Вадим Костянтинович, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: соціально-економічна безпека України.

Антошкіна Лідія Іванівна, ректор Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка вищої освіти, стратегічне управління підприємством.

Біляєв Сергій Сергійович, старший викладач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат економічних наук.

72319, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

Наукові інтереси: світова економіка, економіка зарубіжних країн, логістика, управління проєктами.

Бритвєнко Анастасія Сергіївна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка та управління аграрних та переробних підприємств.

Верховод Ірина Сергіївна, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат економічних наук, доцент.

72318, Запорізька обл., м. Мелітополь, б-р 30-річчя Перемоги, б. 1, кв. 66.

Наукові інтереси: економіка праці, соціальна економіка і політика, реформування соціальної сфери.

Горяча Оксана Любомирівна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: інвестиційна діяльність підприємств України.

Гурбик Юрій Юрійович, старший викладач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат наук з державного управління.

72319, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

Наукові інтереси: антикризове управління підприємством, державне регулювання рекреаційно-туристичної сфери, маркетингова діяльність підприємства.

Добренко Олег Олегович, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: професійний ринок праці.

Каткова Тетяна Ігорівна, професор кафедри кібербезпеки та інформаційних технологій Університету митної справи та фінансів, доктор технічних наук, професор.

49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4 .

Наукові інтереси: застосування методів і моделей статистики, нечіткої математики, теорії інформації і кодування для розв'язання задач оцінки, прогнозування та управління стратегічною діяльністю підприємства в умовах інформаційного суспільства.

Кірова Людмила Леонідівна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: проблеми формування та розвитку сільськогосподарської кооперації.

Клименко Анна Анатоліївна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка землекористування.

Княженко Ірина Іванівна, доцент кафедри менеджменту Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: державне регулювання економіки агропродовольчої системи України.

Леушина Олена Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

72319, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Івана Алексєєва, д. 8-а, кв. 14.

Наукові інтереси: економіка регіону, екологічна інфраструктура регіону, сталий розвиток туризму.

Марченко Оксана Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

72319, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

Наукові інтереси: економіка туристичної сфери.

Міхов Леонід Іванович, професор кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: удосконалення матеріального стимулювання робітників у сільському господарстві.

Пилипенко Катерина Анатоліївна, доцент кафедри організації обліку та аудиту Полтавської державної аграрної академії, доктор економічних наук, доцент.

36000, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3.

Наукові інтереси: міжнародний та національний бухгалтерський облік.

Постол Анатолій Анатолійович, доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

72319, Запорізька обл., м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 20.

Наукові інтереси: розвиток підприємств сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

Рибальченко Ніна Павлівна, викладач кафедри публічного управління, адміністрування та права Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного.

72319, Запорізька область, м. Мелітополь, вул. Героїв України, буд. 48 кв. 153.

Наукові інтереси: туризм, державна політика, механізми державного регулювання, туристична галузь, органи державної влади.

Рунчева Наталя Вікторівна, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка аграрної сфери України.

Синяєва Людмила Василівна, професор кафедри менеджменту Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, доктор економічних наук, професор.

72318, Запорізька обл., м. Мелітополь, бул. 50-річчя Перемоги, б. 55, кв. 23.

Наукові інтереси: економіка праці та соціально-трудові відносини, аудит персоналу, якість життя.

Сільченко Ірина Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка й організація інноваційної діяльності підприємства.

Столяров Василь Федосійович, завідувач кафедри менеджменту Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: менеджмент і фінансовий механізм сталого розвитку.

Столярова Вікторія Василівна, провідний науковий співробітник ПП «Інститут фізичної економіки ім. С. А. Подолинського», доктор філософії в галузі економіки.

02068, м. Київ, вул. Драгоманова, буд. 23-Б, кв. 122.

Наукові інтереси: фінансове забезпечення людського розвитку.

Трикоз Ірина Володимирівна, старший викладач кафедри менеджменту Бердянського універ-

ситету менеджменту і бізнесу.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: стратегія інноваційного розвитку ринку медичних послуг, інтелектуальний капітал.

Фролова Галина Іванівна, доцент кафедри менеджменту Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: інноваційно-інвестиційні фактори розвитку регіону.

Шинкарюк Оксана В'ячеславівна, ПП «Інститут фізичної економіки ім. С. А. Подолинського», кандидат економічних наук, доцент.

02068, м. Київ, вул. Драгоманова, буд. 23-Б, кв. 122.

Наукові інтереси: механізм державного регулювання та фінансового забезпечення регіонального людського розвитку.

Юрченко Юлія Юріївна, зав. кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор екон. наук, професор.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: туризм в Україні.

БЕРДЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ

Наукове видання

**ВІСНИК
БЕРДЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ**

№ 1(49)'2021

Науковий економічний журнал

Українською, російською та англійською мовами

Технічний редактор *Д. В. Акіндєєв*

Адреса редакції:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

Підписано до друку 04.06.2021 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура «Newton С». Друк — лазерний.

Ум. друк. арк. 14,88. Обл.-вид. арк. 14,23.

Наклад 50 прим. Зам. № 57

Друк ТОВ «УСПІХ ПРИНТ»

69035, Запорізька обл., м. Запоріжжя,
пр-т Соборний/вул. Південноукраїнська,
дом 161/7, оф. 12